

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ВІДДІЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ
ОСВІТИ, ЗАГАЛЬНОЇ ТА
ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ
POMERANIAN UNIVERSITY IN SŁUPSK
INSTITUTE OF BIOLOGY

МІЖНАРОДНА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ

**ЗРОСТАЮЧА
ОСОБИСТІСТЬ
У СМИСЛОЦІННИХ
ОБРИСАХ
НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ**

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ, ЗАГАЛЬНОЇ
ТА ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ
POMERANIAN UNIVERSITY IN SŁUPSK
INSTITUTE OF BIOLOGY

ЗРОСТАЮЧА ОСОБИСТІСТЬ У СМИСЛОЦІННИСНИХ ОБРИСАХ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
5 грудня 2024 року

Івано-Франківськ
«НАІР»
2024

УДК 371.4:001.76
ББК 74.200
3-90

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України
(протокол № 12 від 28 листопада 2024 року)*

Рецензенти:

Кравченко Оксана Олексіївна, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, доктор педагогічних наук, професор;
Литовченко Світлана Віталіївна, завідувач відділу освіти дітей з порушеннями слуху Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник.

З 90 Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах незалежної України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 5 грудня 2024 р.). Івано-Франківськ: «НАІР», 2024. 328 с.

ISBN 978-617-8011-92-5

У збірник увійшли матеріали учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах незалежної України», в яких представлені теоретико-практичні досягнення та наукові розвідки науковців, керівників експериментальних майданчиків, аспірантів та докторантів Інституту проблем виховання НАПН України, здійснені у галузі теорії і методики виховання, соціальної роботи та дошкільної педагогіки.

Статті подано в авторській редакції (збережено стилістику, орфографію та мову). Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, посилань на джерела тощо.

УДК 371.4:001.76
ББК 74.200

ISBN 978-617-8011-92-5

© Інститут проблем виховання НАПН України, 2024
© Автори статей, 2024

ЗМІСТ

Абрашина А.О., Барановська Л.В. Формування моральної свідомості дітей старшого дошкільного віку засобом дитячої літератури	7
Амерідзе О.С. Мультикультурний аспект підготовки майбутніх учителів в Іспанії	16
Артемова Л.В. Витоки самореалізації дітей в розкритті їх природного потенціалу	19
Безрук К.О., Ковальчук Г.С. Програма підвищення кваліфікації «Як користуватись ресурсом Canva» як ресурс формування життєвої успішності здобувачів освіти	25
Бернадін Д.В. Підготовка фахівців дошкільної галузі в Норвегії	28
Бех І.Д. Національна ідентичність: сутність та способи функціонування	32
Васильєва С.А. Залучення батьків до використання дидактичних можливостей цифрового середовища: причини та передумови	36
Вербицький В.В. Шляхи інтеграції позашкільної еколого-біологічної освіти та позаурочної діяльності закладів загальної середньої освіти ...	41
Висоцька Л.В. Громадянсько-виховний потенціал Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»)	44
Вороніна Г.Л. Проекти формування життєстійкості учасників освітнього процесу	51
Гончар Л.В. Формування професійної компетентності педагогів щодо запобігання і подолання булінгу серед підлітків у цифровому освітньому середовищі	55
Давидюк В.В. Феномен «самоствердження особистості» у зарубіжних дослідженнях	58
Dykhta-Kirff V. Podstawy rozwijania kreatywności u dzieci w wieku przedszkolnym	62
Діхтяренко К.В. Тлумачення понять у темі «правові аспекти визнання загрози булінгу: варіативний модуль «бойовий хортинг» у заклади вищої освіти та ЗЗСО»	65
Єжова О.О. Засоби збереження здоров'я старшокласників в умовах онлайн навчання	72
Журба К.О. Формування оборонної свідомості в учнівської та студентської молоді в країнах НАТО : ціннісний аспект (досвід Франції)	76
Зінзюк О.В., Гайдук Н.О. Національно-патріотичне виховання учнів у закладах позашкільної освіти	80
Золотаренко В.О. Інформування як послуга молодіжного центру та простору	84
Іщенко Д.І. Маніпуляційні схеми та злочини: як вберегти себе та рідних	89
Канішевська Л.В. Стан військово-патріотичної вихованості старшокласників закладів загальної середньої освіти	95

Касіч Н.П. Військово-патріотичне виховання учнівської молоді засобами фізичної культури і спорту	99
Кацєро О.К. Психологічна підтримка викладачів у післядипломній освіті: новітні виклики в умовах освітніх реформ і воєнного стану в Україні	104
Кирєєва А.П. Соціальна адаптація як процес соціалізації дітей ВПО.....	109
Кириченко В.І. Методи та форми розвитку життєтворчих здібностей старшокласників	112
Коновець С.В. Засоби ціннісно орієнтованого спілкування у вихованців позашкільної освіти	118
Корнієнко А.В. Інтеграція змісту гуртків декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти та предметів мистецької галузі закладів загальної середньої освіти	122
Лавренко О.О., Жукова Г.В. Формування в учнівської молоді національної солідарності засобами проєктної діяльності	126
Лаппо В.В. Духовно-ціннісна парадигма особистісного становлення майбутніх педагогів	133
Левінець Н.В. Виховний потенціал цифрових дидактичних матеріалів у роботі з дітьми дошкільного віку	138
Лиман Р.М., Білошицький В.В. Теоретичні та методичні основи розвитку лідерської компетентності офіцерів збройних сил США	141
Литвиненко А.Р. Екологічне виховання: від теорії до практики	149
Литовченко О.В. Ціннісні основи змісту позашкільної освіти в умовах воєнного часу	152
Литовченко О.В. Молодіжне волонтерство у сполученому королівстві: діяльність волонтерських організацій	155
Луценко В.В. Компонентна структура морально-вольової стійкості старших підлітків у спортивно-масовій діяльності	158
Луценко В.О. Гендерне виховання у профілактиці булінгу в статево рольової поведінці зростаючої особистості	163
Любухіна О.В. Формування життєстійкості учасників освітнього процесу в умовах воєнних дій	166
Мацук Л.О. Комунікативна самоєфективність як важлива метаякість фахівців дошкільної галузі в США	171
Мачуський В.В. Інтеграція і взаємодія закладів позашкільної та загальної середньої освіти	174
Миропольська Н.Є., Миропольська Є.В. Виховні можливості театрального аудіального мистецтва	178
Михайліченко М.В., Ганжала І.С. Професійна орієнтація учнівської молоді в контексті реалізації завдань Нової української школи	184
Міронєць Л.П., Толочко С.В. Виховні можливості мобільних застосунків біологічного змісту	190
Морін О.Л. Аспекти підготовки здобувачів базової середньої освіти до вибору профілю навчання	193

Недлінська Д.В., Ковальчук Г.С. Формування навичок життєстійкості у здобувачів освіти шляхом застосування ігрових технологій	197
Нечерда В.Б., Рибачок К.М. Коворкінг як ефективна технологія розвитку асертивності учнів старших класів	200
Окушко Т.К. Порухення прав дітей внаслідок повномасштабної російської збройної агресії проти України	205
Олійник Н.В. Упровадження цифрових технологій у освітню діяльність гуртків туристсько-краєзнавчого напрямку	211
Отравенко О.В. Виховання духовно здорової особистості (учні, спортсмени бойового хортингу) в новій українській школі: протистояння шкільному булінгу	214
Охріменко З.В. Результати дослідження проблеми формування кар'єрної спрямованості учнів в умовах НУШ	219
Перетятко К.Б. Подолання освітніх втрат засобами позашкільної освіти	225
Пігуль Д.М. Вплив занять єдиноборствами на емоційно-вольову сферу особистості	229
Плівачук К.В. Упровадження інноваційних педагогічних технологій навчання на уроках української мови та літератури в 5-7 класах Нової української школи	234
Рагозіна В.В. Військово-патріотичне виховання старшокласників засобами мистецтва: результати констатувального експерименту	239
Сазанова Ю.М. Підвищення стресостійкості у майбутніх психологів засобами національно-патріотичного виховання та бойового хортингу для протистояння насильства	244
Семенюк С.В. Практичні аспекти роботи ментора в закладах вищої освіти Канади	250
Сіпій В.В. Професійне самовизначення як ціннісна складова компетентності здобувачів в STEM-освіті	254
Скіпор І.С., Антонова О.А. STEM-освіта в закладах позашкільної освіти науково-технічного напрямку	258
Стовбур Л.М. Педагогічний етикет у викликах онлайн-навчання	263
Тимчик А.В. Виховання у старшокласників мужності у процесі змагальної діяльності	268
Треїтак Д.В. Цифровий простір як платформа для формування національної солідарності серед старшокласників	273
Трутеня А.В. Інноваційні підходи до формування екологічної компетентності здобувачів освіти через STEM-технології та віртуальну реальність	276
Федоренко С.В. Професійний розвиток фахівців дошкільної галузі в США	281
Федорченко Т.Є. Взаємодія школи і сім'ї щодо запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі	284
Хомич В.І. Роль української мови у формуванні особистості: культурна ідентичність, самовираження та національна свідомість	290

Чумак А.О., Агіляр Туклер В.В. Формування дружніх взаємин дітей старшого дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема	297
Шахрай В.М. Педагогічні умови запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі	303
Шматко Я.В. Організаційно-педагогічні умови виховання в старших підлітків впевненості у собі в процесі занять дзюдо	307
Шпиг Н.О. SMM-діяльність як складова організації процесу комунікації громадської організації/дитячого об'єднання	312
Ярошенко О.І. Учнівські лісництва – неоціненна ланка у формуванні ключових компетентностей учнів, ефективна школа професійної орієнтації та допрофесійної підготовки зростаючої особистості	316
Відомості про авторів	322

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

***Анотація.** У статті розкривається результати дослідження формування моральної свідомості дітей старшого дошкільного віку засобом дитячої літератури. Використання дитячої літератури як засобу формування моральної свідомості старших дошкільнят є ефективним і може призвести до значного підвищення рівня сформованості моральної свідомості, зокрема щодо чесності та поваги.*

***Ключові слова:** діти старшого дошкільного віку, моральна свідомість, формування, заклади дошкільної освіти.*

Вступ. Проблема формування моральної свідомості дітей старшого дошкільного віку завжди була актуальною в галузі педагогіки. Одним із найважливіших і актуальних завдань сучасної психологічної науки є проблеми морального виховання в закладах дошкільної освіти, у тому числі в дошкільному вихованні. Ця ситуація пов'язана з тим, що дошкільний вік є особливим часом для засвоєння моральних норм і моделей соціальної поведінки. Водночас існує фактично протиріччя між можливістю звернення до дитячої літератури як засобу формування моральної свідомості у дітей та відсутністю методичного забезпечення цього процесу, тому теоретична та практична важливість проблеми визначає вибір теми дослідження.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально визначити ефективність дитячої літератури для формування моральної свідомості у дітей старшого дошкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз наукової, психолого-педагогічної та методичної літератури та визначити сутність основних понять дослідження.
2. Проаналізувати особливості формування моральної свідомості у дітей старшого дошкільного віку засобом дитячої літератури.
3. Визначити вихідний рівень сформованості моральної свідомості у дітей старшого дошкільного віку.
4. Розробити методику формування моральної свідомості дітей старшого

дошкільного віку засобом літератури та перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження: процес формування моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – дитяча література як засіб формування моральної свідомості дітей старшого дошкільного віку.

Основна частина. Моральна свідомість людини – це почуття, які виражають її стійке ставлення до суспільних подій, інших людей і власної поведінки. Ці почуття тісно пов'язані з моральними нормами та цінностями, вони впливають на їх поведінку та прийняття рішень. Людськими керують емоції та почуття, а тому моральні почуття відіграють вирішальну роль у формуванні їх особистості.

Моральне виховання є складним і багатогранним процесом, який вимагає як навчання на основі знань, так і навчання, орієнтованого на дитину. Діти мають високу проникливість і можуть легко розпізнавати невідповідності між встановленими правилами та діями дорослих, що призводить до сприйманої відсутності чесності в етичних принципах. У таких випадках важливо прямо і відкрито обговорювати ці питання з дітьми, пояснюючи причини тих чи інших рішень і дій.

Показники моральної компетентності дитини:

1. Розуміння моральних норм і цінностей. Дитина, яка розуміє моральні норми і цінності, зможе застосовувати їх у реальних життєвих ситуаціях. Таке розуміння може виникнути з різних джерел, включаючи керівництво батьків, навчання та досвід.

2. Демонстрація моральної поведінки. Цей показник передбачає демонстрацію позитивної моральної поведінки, такої як чесність, повага та співчуття, і уникнення негативної поведінки, як-от брехня, обман і крадіжка.

3. Здатність робити моральний вибір. Дитина, яка має моральну компетентність, зможе робити моральний вибір у різноманітних ситуаціях.

4. Визнання наслідків моральних дій. Дитина, яка має здатність думати про наслідки своїх дій і про те, як вони вплинуть на інших, швидше за все, буде

більш моральною.

5. Співчуття до інших. Дитина, яка має емпатію, може розуміти почуття та емоції інших, бути співчутливою та турботливою до них.

6. Хороші комунікативні навички. Дитина, яка має гарні комунікативні навички, зможе чітко й ефективно висловлювати свої почуття та думки, а також краще розв'язуватиме конфлікти.

7. Здатність працювати з іншими. Дитина, яка має здатність працювати з іншими позитивно та з підтримкою, швидше за все, матиме сильну моральну компетентність.

8. Повага до влади та правил. Дитина, яка поважає владу та соціальні норми, дотримується правил і норм, швидше за все, буде більш моральною.

9. Відповідальність за свої вчинки. Дитина, яка бере на себе відповідальність за свої вчинки та приймає наслідки своєї поведінки, швидше за все, матиме моральну компетентність.

10. Усвідомлення інших точок зору. Дитина, яка усвідомлює точки зору інших людей і може розглядати різні точки зору, ймовірно, буде більш моральною.

11. Здатність враховувати віддалені наслідки вчинків. Дитина, яка може усвідомлювати віддалені наслідки своїх вчинків, швидше за все, зробить морально відповідальний вибір.

12. Почуття справедливості. Дитина, яка має почуття справедливості та справедливості, швидше за все, буде морально відповідальною та підзвітною.

13. Розуміння моральних міркувань і процесів прийняття рішень.

Саме дитяча література дозволяє розкрити дошкільнятам складність взаємовідносин між людьми, різноманіття людських характерів, особливості тих чи інших переживань, наочно подає приклади моральної свідомості, які діти можуть використовувати як зразки для наслідування.

Дитяча література сприяє виникненню у дітей емоційного ставлення до вчинків героїв, а потім і до оточуючих людей, своїми власними вчинками.

Читання дитячої літератури є дієвим засобом пізнання дитиною як

навколишнього, так і свого внутрішнього світу. Визначну роль дитячої літератури в розвитку етичних уявлень дитини фахівці пояснюють особливістю літературних творів, специфікою їх сприймання, живим інтересом, який проявляє дитина до дитячої літератури, різноманітністю методів роботи з використанням дитячих творів.

У дитячій літературі представлено весь набір моделей поведінки, майже всі моральні категорії, якості, ситуації морального вибору, які дитина зустрічає чи зустріне в реальному житті. Норма в дитячих творах постає не як поняття, а як модель поведінки, а найвищі якості людини – демонструються на прикладах яскравих образах персонажів.

На основі теоретичної частини ми почали роботу над констатувальним етапом. Діагностичне дослідження проводилося на базі ЗДО (ясла-садок) №103 «Перлина» м. Київ. Вибірку склали 30 дітей, з них 15 дітей старшого дошкільного віку 1 групи (ЕГ) та 15 дітей 2 групи (КГ).

Мета констатувального етапу: виявлення початкового рівня сформованості у дітей старшого дошкільного віку моральної свідомості.

Завдання констатувального етапу:

- Підбір діагностичних методик.
- Розробка діагностичних завдань.
- Проведення діагностичних завдань і аналіз результатів діагностики.

На основі аналізу літератури ми виділили такі показники сформованості моральної свідомості у дітей старшого дошкільного віку:

- Правильно розуміє, називає та виявляє моральні почуття: доброта, дружба, чуйність, справедливість, співчуття. Усвідомлює необхідність і доцільність виконання правил взаємодії під час спілкування, володіє різними формами і засобами спілкування.

- Усвідомлює відмінність між добром і злом, може пояснити свої вчинки, схвалити або засудити їх. Здатна до визначення різних емоційних станів та переживань однолітків і дорослих відповідно до способів вираження ними експресії (міміка, жести, поза, інтонації тощо).

- Проявляє чесність, щирість; не приховує від інших, що відчуває, коли поводитися (поводився) так чи інакше. Обізнана і дотримує правил культури поведінки в навколишньому середовищі; повагою ставиться до людей (проявляє любов і пошану до батьків, близьких людей), доброзичлива до інших.

З метою виявлення початкового рівня сформованості у дітей старшого дошкільного віку моральної свідомості на основі показників нами були виділені рівні які представлені у таблиці (зверніть увагу на слайд)

На констатувальному етапі експерименту нами була проведена робота по вивченню рівня сформованості моральної свідомості. Нами були підібрані і адаптовані діагностичні методики.

За першим показником було запропоновано провести опитування дітей «Що це таке?», метою якого було визначення рівня сформованості моральної свідомості у дітей в старшій групі (зверніть увагу на таблицю).

Отже, у контрольній групі були виявлені такі результати: низький рівень – 12 % (2 дитини), середній рівень – 50 % (8 дітей) і високий рівень у 38 % (5 дітей). Відповідно до діаграми 2.1 діти експериментальної групи показали такі результати: низький рівень – 14 % (2 дитини), середній рівень – 52 % (8 дітей) і високий рівень – 34 % (5 дітей).

Аналіз результатів дає змогу зрозуміти, що у деяких дітей недостатньо сформовані поняття про моральну свідомість. Експеримент показав переважання середнього рівня.

За другим показником було запропоноване діагностичне завдання «Сюжетні картинки» (казкові персонажі). Мета – вивчення емоційного ставлення до моральної свідомості.

Щоб вивчити емоційне ставлення дитини до моральних почуттів однолітків, дошкільнику в індивідуальній формі пропонувалося розкласти картинки із зображенням позитивних і негативних вчинків дітей: з одного боку – хороші вчинки, а з іншого – негативні, пояснюючи при цьому, куди кладе кожен малюнок і чому (зверніть увагу на таблицю).

За результатами цього завдання: у контрольній групі були виявлені такі

результати: низький рівень – 15 % (2 дитини), середній рівень – 48 % (7 дітей) і високий рівень у 37 % (6 дітей). Відповідно до діаграми 2.4 діти експериментальної групи показали такі результати: низький рівень – 11 % (2 дитини), середній рівень – 47 % (7 дітей) і високий рівень – 42 % (6 дітей).

Аналіз результатів показав, що всі діти добре розуміють хороші і погані вчинки. Але не всі можуть в повній мірі пояснити чому вони так вважають. Тому тут переважає середній рівень результатів у двох групах.

За третім показником було запропоноване діагностичне завдання «Незавершена розповідь». Метою якого було визначити готовність дитини до розуміння вчинків іншої людини, виявити вміння співпереживати та бути готовим прийти на допомогу (зверніть увагу на слайд).

Можна зробити висновок, що у контрольній групі – низький рівень – 14 % (2 дитини), середній рівень – 42 % (6 дітей) і високий рівень у 44 % (7 дітей). Відповідно до діаграми 2.6 діти експериментальної групи показали такі результати: низький рівень – 13 % (2 дитини), середній рівень – 44 % (7 дітей) і високий рівень – 43 % (6 дітей).

За результатами третьої діагностичної методики можна дізнатися, що тільки у 13 дітей з двох груп високий рівень, у більшості – середній та у чотирьох низький. Це свідчить про те, що не всі діти готові брати на себе відповідальність за свої вчинки.

Узагальнивши результати опитування і діагностичних методик, ми з'ясували, що у старшому дошкільному віці діти діагностованих груп в основному мають середній і низький рівень сформованості моральних почуттів, тому постає завдання визначити ефективні шляхи та методи виховання моральних почуттів дітей цієї вікової категорії.

Отже за результатами діагностичного дослідження контрольної та експериментальної групи доволі схожі у своїх показниках. Ці результати дають можливість стверджувати, що на констатувальному етапі більша половина дітей старшого дошкільного віку в обох групах мають середній рівень сформованості моральної свідомості.

У закладі дошкільної освіти пропонуються такі види занять з дитячою літературою:

- читання (авторських, віршованих) казок;
- розповідання народних казок;
- театралізація-розігрування та показ казки вихователем;
- драматизація-розігрування в ролях знайомої дітям казки⁴ відтворення характерних рис його героїв;
- інсценізація – точне і послідовне відтворення змісту казки дітьми за допомогою костюмів, різних атрибутів, декорацій;
- ігри за сюжетами знайомих казок;
- показ казок через проекційні ліхтарі (діафільми);
- переказ казок у телепередачах, кінофільмах;
- ритмізування – ритміко-речитативна розповідь на одній ритмічній кривій, з однією інтонацією;
- узагальнюючі бесіди на теми: «Моя улюблена казка», «В гостях у казки», «Казка в гостях у дітей»;
- тематичні розважальні заняття: «Казки бабусі Орісі», «Казки дідуса Панаса», «Вам казка, а мені бубликів в'язка»;
- дидактичні ігри: «З якої казки герой?» (або «З якої казки я прийшов?»), «Добери картинку», «Подорож у дивовижний світ казки», «Хто лишній?», «Де чий предмет?», «Бюро знахідок», «Чиї це слова?», «Лист дідуса-казкаря»;
- переказування знайомих казок дітьми;
- бесіди на морально-етичні теми за змістом казок;
- самостійне складання дітьми казок;
- бесіди за змістом казкових ілюстрацій та репродукції художніх картин на казкові сюжети;
- свято казки у дошкільному закладі.

Після впровадження дитячої літератури, з дітьми старшого дошкільного віку, було проведено повторне діагностичне дослідження з метою перевірки ефективності проведеної роботи з експериментальною групою.

Повторне діагностичне дослідження проводилось на базі ЗДО (ясла-садок) № 103 «Перлина» м. Київ. Вибірку склали 30 дітей, з них 15 дітей старшого дошкільного віку 1 групи (ЕГ) та 15 дітей 2 групи (КГ).

В нашому повторному діагностичному дослідженні, була поставлена мета, перевірити ефективність впровадження дитячої літератури для формування моральної свідомості у дітей старшого дошкільного віку.

Для реалізації зазначеної мети повторного діагностичного дослідження, були застосували ті ж самі психодіагностичні методики, які ми використали у констатувальному дослідженні, а саме:

- Опитування «Що це таке?»
- Діагностичне завдання «Сюжетні картинки» (казкові герої)
- Діагностичне завдання «Незавершена розповідь».

Отже, результати аналізу повторного експериментального дослідження, виявили наступні результати в контрольній та експериментальній групах.

Отже, у контрольній групі були виявлені такі результати: низький рівень – 7 % (1 дитина), середній рівень – 41 % (6 дітей) і високий рівень у 52% (8 дітей). Відповідно до діаграми 2.8 діти експериментальної групи показали такі результати: низький рівень – 8 % (1 дитини), середній рівень – 18 % (3 дитини) і високий рівень – 74 % (11 дітей).

За результатами цим завданням: у контрольній групі були виявлені такі результати: низький рівень – 5 % (1 дитина), середній рівень – 34 % (5 дітей) і високий рівень у 61 % (9 дітей). Відповідно до діаграми 2.10 діти експериментальної групи показали такі результати: низький рівень – 5 % (1 дитина), середній рівень – 14 % (2 дитини) і високий рівень – 81 % (12 дітей).

Можна зробити висновок, що у контрольній групі – низький рівень – 3 % (1 дитина), середній рівень – 35 % (5 дітей) і високий рівень у 62 % (9 дітей). Відповідно до діаграми 2.12 діти експериментальної групи показали такі результати: низький рівень – 2 % (1 дитина), середній рівень – 19 % (2 дитини) і високий рівень – 79 % (12 дітей).

За результатами констатуючого та формуючого дослідження контрольної

та експериментальної групи, отримали відмінні у своїх значеннях показники. Ці результати дають можливість стверджувати, що впроваджена нами дитяча література з формування моральної свідомості у дітей старшого дошкільного віку, в експериментальній групі, призвела до підвищення високого рівня сформованості моральної свідомості у дітей старшого дошкільного віку.

Висновки. Загалом зроблено висновок, що дитяча література є ефективним засобом формування моральної свідомості старших дошкільнят, а її мова багата, виразна та приваблива, що дозволяє дітям краще зрозуміти й засвоїти моральний урок твору. Результати нашого дослідження показали, що використання дитячої літератури як засобу формування моральної свідомості старших дошкільнят є ефективним і може призвести до значного підвищення рівня сформованості моральної свідомості, зокрема щодо чесності та поваги.

Таким чином, формування моральної свідомості у дітей дошкільного віку є важливим завданням, і дитяча література може бути використана як засіб, який допоможе цьому процесу. Проте слід пам'ятати, що формування моральної свідомості у дітей є складним процесом, на який впливають різноманітні фактори, як особисті, так і соціальні, тому вкрай важливо, щоб діти мали позитивні приклади поведінки та цінностей, а також щоб вони створювали сприятливе та заохочувальне навчальне середовище, яке виховує відповідальність. У зв'язку з цим актуальним є використання відповідних критеріїв і показників для оцінки стану сформованості моральної свідомості у дітей та виявлення можливостей їх вдосконалення та зростання.

Список використаних джерел

1. Бабій І. В. Моральне виховання старших дошкільників засобами народної педагогіки: автореф. дис... канд. пед. наук Умань, 2012. 20 с
2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / наук. кер. А. М. Богуш; авт. кол.: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч та ін. К., 2020. 47 с.
3. Басюк Н. А. Виховання почуття відповідальності. Сходінки до відповідальності: навч.-метод. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 192 с
4. Виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів: монографія Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 176 с.
5. Зубрицька І. В. Дослідження особливостей моральних норм у дошкільному віці. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2020. № 1. С. 14–26.
6. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ:

монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр; за заг. ред. О. Рейпольської. Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. 330 с.

*О. С. Амерідзе, м. Київ,
Україна*

МУЛЬТИКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В ІСПАНІЇ

***Анотація.** У статті висвітлено мультикультурний аспект підготовки майбутніх педагогічних працівників в Іспанії на законодавчому рівні. Окреслено імперативи, які поставили питання культурного різноманіття у закладах освіти на порядок денний.*

***Ключові слова:** педагогічна освіта в Іспанії, майбутні вчителі, культурне різноманіття, професійна компетентність, толерантність.*

У критичній європейській дилемі між політикою збільшення різноманітності та політикою асиміляції освіта розглядається як інструмент соціальної інтеграції та засіб конструювання полікультурної ідентичності. Освіта продовжує залишатися, можливо, як ніколи, найважливішим інститутом соціалізації. Те, як домінуюча культурна більшість формує освітню систему, визначає сприйняття її власної ідентичності та розуміння «іншого». Таким чином, принципи рівності ставлення та можливостей, суспільної згуртованості, поваги до різноманітності та соціальної справедливості є особливо актуальними. в освітній політиці Європи, яка спрямована на підвищення толерантності до різноманітності та усвідомлення зростаючої єдності між європейцями.

У кінці ХХ-початку ХХІ ст. педагогічна освіта в Іспанії не ставила за мету підготовку майбутніх учителів до готовності взаємодіяти з різноманітністю культур в освіті. Однак імперативи сьогодення, що впливають із останніх політичних і соціальних змін (європейська інтеграція, Європейський простір вищої освіти, велика кількість нових мігрантів, які прибувають з-за кордону, і розвиток іспанської демократії після смерті генерала Франко в 1975 р.) поставили різноманітність у закладах освіти на порядок денний. Все більш центральна роль різноманітності в освітній системі означає, що вчителі повинні пройти підготовку, щоб розвивати свій потенціал і

професійну компетентність у цій сфері. Таким чином, поточну педагогічну освіту в Іспанії необхідно адаптувати, щоб відображати зміну ролі вчителів, включаючи викладання іноземних мов та національної мови (або мов) як другої мови для студентів-іммігрантів, використання ІКТ як нових інструментів навчання та важливість планування як конкретних навчально-виховних заходів, так і загальних уроків у звичайних класах для учнів-іммігрантів [1]. Коротше кажучи, вчителі повинні трансформувати традиційні освітні практики в більш міжкультурні практики, щоб бути готовими до культурного розмаїття в щоденному житті закладу освіти.

Слід зазначити, що знадобилося багато часу, щоб усі іспанські урядові органи, профспілки та асоціації педагогічних працівників дійшли згоди щодо того, що вчителі повинні змінити свою роль щодо різноманітності [1, с. 223]. Поточна ситуація в Іспанії щодо культурного різноманіття визначається Законом про освіту 2006 року (Ley Orgánica de Educación de 2006 (LOE)). У цьому Законі чітко представлено принципи і цілі освітньої системи, а також роль вчителів та їх потреби у мультикультурній освіті. Іспанські дослідники освітньої сфери переконані, що різноманітність необхідно не тільки поважати, а й інтегрувати в міжпредметну перспективу, оскільки вона є частиною основної структури в освітній системі [2]. Ключова мета освіти – передача та практика цінностей особистої свободи, відповідальності, демократичної громадянськості, солідарності, толерантності, рівності, поваги та справедливості, а також усіх тих, що сприяють усуненню будь-якого виду дискримінації (стаття 1с) [2]. У такий спосіб сучасна освіта в Іспанії поважає та визнає мовну та культурну різноманітність країни, а також розглядає міжкультурність як збагачувальний елемент суспільства.

Підхід до розмаїття є глобальним і не обмеженим, враховуючи всі його виміри (інтелектуальний, соціальний, культурний, мовний та інші). Ці виміри додатково визначаються через деякі цілі, відображені в статтях цього іспанського Закону про освіту, як-от:

- Всебічний розвиток особистості учня та його/її здібностей (стаття 2а)

[2]: інтелектуальна різноманітність.

- Освіта з повагою до основних прав і свобод, рівних прав і можливостей як для чоловіків, так і для жінок, а також рівності поінформованості та недискримінації людей з обмеженими можливостями (стаття 2b) [2]: гендерне різноманіття та особливі потреби.

- Виховання в стилі миру, повага до прав людини, спільне життя, соціальна згуртованість, солідарність і співпраця між народами (стаття 2e) [2]: соціально-економічне різноманіття.

- Освіта, яка поважає та визнає мовну та культурну різноманітність Іспанії та розглядає міжкультурність як збагачувальний елемент суспільства (стаття 2g) [2]: мовне та культурне різноманіття.

Чинний Закон про освіту [2] чітко визначає, що учні не є однорідною групою, і кожна дитина чи молода людина має право вважатися унікальною. Таким чином, викладання виходить за рамки роботи з академічним змістом і тестами. Всі вчителі, окрім проведення занять та оцінювання досягнень своїх учнів, мають забезпечувати особисте керівництво, консультації та підтримку для повного інтелектуального, емоційного, фізичного, соціального та морального розвитку учнів (стаття 91) [2].

Отже, педагогічна освіта перейшла в нову еру, відзначену новими рекомендаціями, викладеними в Загальних європейських принципах щодо компетентностей та кваліфікації вчителів [3]. У такий спосіб іспанська педагогічна освіта адаптується до викликів. системи освіти, включаючи збільшення різноманітності. Це означає пріоритетність методів і стратегій навчання над змістом, який потрібно навчати. При цьому має бути тісна співпраця між освітніми органами та університетами при визначенні та оцінці потреб у педагогічній освіті, щоб забезпечити відповідність педагогічної освіти реальним умовам закладу освіти. Все ще важливим залишається той факт, щоб педагогічна освіта в Іспанії чітко включала зміст різноманітності в навчальні програми в наскрізний спосіб. Перспектива різноманітності має бути міжпредметною, а не просто темою, яку потрібно вивчати окремо.

Список використаних джерел

1. Essomba M. A. Teacher education for diversity in Spain: moving from theory to practice. Educating Teachers for Diversity: Meeting the Challenge. OECD Publishing, Paris, 2010. P. 219-236. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264079731-13-en>
2. Ley Orgánica de Educación de 2006 (LOE). Madrid: Jefatura del Estado. 2006, 112 p. URL: <https://www.boe.es/buscar/pdf/2006/BOE-A-2006-7899-consolidado.pdf>
3. Recommendation 2006/962/CE of the European Parliament and the Council. Official Journal of the European Union. 2006. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:en:PDF>

*Л. В. Артемова, м. Київ,
Україна*

ВИТОКИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ В РОЗКРИТТІ ЇХ ПРИРОДНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

***Анотація.** Поняття самореалізації проаналізовано стосовно природного потенціалу індивіда раннього і дошкільного віку. З'ясовано, що в дитинстві природний потенціал дітей здатен розкриватися в діяльній, соціальній, особистісній самореалізації. Створення дорослими умов, адекватних природному потенціалу дітей, є каталізатором вказаних видів їх самореалізації.*

***Ключові слова:** діти, діяльна, соціальна, особистісна самореалізація.*

Поняття самореалізації складне і багатогранне. За сучасними визначеннями самореалізація – потреба, форма й результат активності зростаючої особистості, процес обміну сутнісними силами між індивідами, що виступає умовою розвитку людини. Л. Сохань доводить, що самореалізуючись, особистість завжди виходить за межі досягнутого нею. Тобто відбувається прогрес в розвитку особистості. С. Максименко (4) поглиблено розглядає самореалізацію в контексті прогресування особистості. Потреба особистості в самореалізації мотивує і стимулює її розвиток. Водночас досягнуті різнобічні прогресивні зміни стимулюють наступний поступ самореалізації до поставленої нової мети і результату.

Останні десятиріччя самореалізацію в основному вивчали Л. В. Дзюбко, Л. В. Мар'яненко та ін. стосовно школярів старшого шкільного віку задля їх орієнтації на подальший вибір професії. Відповідно досліджено як теоретичні так і методичні аспекти даної проблеми [3, с. 62-82].

Щодо дітей дошкільного віку ці питання безпосередньо не піднімалися, хоча вважаю, фактично вивчалися в контексті дослідження інших проблем.

Водночас попередні дослідження групи Л. В. Артемової (1) виявили явища самореалізації у дітей з раннього і дошкільного віку.

І. Д. Бех переконливо доводить, що саме виховання успіхом молодшої людини формує в неї достатню віру в себе і на цій основі –прагнення стати кращою [2]. Невдачі у діяльності не формують позитивну особистість. Виховання успіхом допомагає юнакам зайняти гідне місце серед інших. Це шлях до виникнення довірливих взаємин, творчої співдружності дорослих з дітьми. За таких умов у підлітків виробляється готовність до сприйняття виховних впливів і правильного реагування на пропозиції і рекомендації дорослих. Отже визнання досягнутих успіхів заохочує дітей до спілкування, зміцнює готовність до самореалізації в навчальній праці заради майбутньої життєво важливої праці. Не вчасне оволодіння цим зумовлює нестійку навчальну мотивацію і породжує негативне ставлення до навчання.

Підтвердження цих положень щодо дітей дошкільного віку я неодноразово знаходила в численних прикладах діяльності з ними. Досягнувши успіху в певних діях з іграшками чи в повсякденній діяльності, діти очікували схвалення і раділи з нього. Надалі вони охоче повторювали успішні дії і уникали чи навіть відмовлялися від тих, з якими не досягли успіху. Натомість вони часто бралися за ту діяльність, яка передбачала вільне обрання її мети. Наприклад, за малювання, ліпку, конструювання, творчу гру за їх власним задумом та умовами. Імпровізуючи, діти завжди досягали неочікуваного результату, який їх задовольняв. Вони хвалилися ним перед дорослими і раділи їх схваленню або були розчаровані, якщо їх результат не задовольняв дорослих. Відповідні реакції дітей яскраво виявилися в підготовчому і першому класі школи. Спочатку діти охоче пробували читати і писати, бо дуже хотіли це робити як дорослі. Але перші труднощі і невдачі швидко знецінили цю мотивацію. Домінуючою виявилася нереалізована мотивація успіху. З кожним разом діти все не охочіше бралися до читання і письма і щоразу знову розчаровувалися, не помічаючи ще не значних успіхів серед численних невдач і невтішних результатів. Не вирішували такі проблеми і спроби дорослих

переконати їх, що треба читати і писати щодня заради успіхів.

В. С. Годонюк в дослідженні самоствердження дитини дошкільного віку звертає увагу на витоки цього явища на межі перед дошкільного і дошкільного віку [3]. Самоствердження проявляється у спробах дитини самостійно діяти – відоме як «Я сам». Так заявляючи, дитина протиставляє себе дорослим і навіть бунтує, якщо її недосконалі дії обмежують чи забороняють. В наслідок постійних заборон у одних з'являється впертість. Мої спостереження виявили, що багато інших природньо активних дітей змиряються з цим, щоб не чути роздратування батьків і поступово стають пасивними. Батьки вважають це слухняністю а тому задоволені зменшенню клопоту. Коли ж діти звикають до авторитарного обмеження їх діяльності і як наслідок до власної бездіяльності в певних діях, вони підсвідомо знехотя діють так само і в інших діяльностях, стаючи врешті лінивими. Помічаючи у все старших дітей зростаючу лінивість батьки звичайно звинувачують їх, а не себе. Вони не усвідомлюють, що своєю деструктивною поведінкою спровокували у дітей занижену самооцінку, зневіру у своїх можливостях, і як наслідок їх деструктивну поведінку.

Якщо дитина відчуває підтримку своїх початкових дій, схвалення їх дорослими, у неї формується висока самооцінка, віра у власні сили. Це активізує дитячі ініціативи. З часом не зовсім вдалі такі ініціативи з допомогою дорослих поступово втілюються в конкретних, досконалих діях, які дають реальні корисні результати для малят і дорослих. В наслідок цього зростає їх впевненість в своїх можливостях, силах, уміннях і врешті – успіх у різних, життєво важливих починаннях. Отже своєчасна самореалізація, стимуляція і створення дорослими умов для неї призводять до самоствердження дитини з дошкільного віку.

Розрізняють наступні види самореалізації:

- діяльнісна,
- соціальна,
- особистісна.

Вважаю, що діяльнісна самореалізація є природнім способом

самовираження дитини з раннього віку. Вона проявляється в посильних малятам фізичних діях, емоційних і мовленевих проявах, мотивації власних дій і вчинків. Саме різні види діяльності дозволяють дитині самостійно реалізувати власні потреби, інтереси, уміння, набуті навички тощо.

Діяльнісна самореалізація фактично є самовираженням особистості в різних видах діяльності відповідно до вікових можливостей індивіда. Чим більше різноманітних видів діяльності дитина освоює, тим повніше вона може самостійно реалізувати власні потенційні можливості і яскравіше виявляється її саморозвиток. Роль дорослого в цьому безсумнівна. Саме батьки й вихователі можуть запропонувати дітям різноманітні цікавих і корисних посильних видів діяльності та створити умови і дати засоби для оволодіння ними. Якщо ж дітям надають засоби лише для вже освоєних дій, то навіть старші дошкільники утримуються на досягнутих успіхах в уже добре відомих їм діяльностях і до незнаних нових дій переходять неохоче. А перші малоуспішні дії в освоєваних діяльностях їх розхолоджують. І діти повторно повертаються до звичних більш успішних дій. Таку поведінку доводилося спостерігати, якщо дітям в дитячому садку і вдома давали контурні малюнки знайомих предметів для розмальовування. Зацікавлені посильним для них одноманітним завданням штриховки, діти відмовлялися вчитися малювати, бо це було для них складнішим. Навіть заохочення і віра дорослих у їх здатність самим намалювати щось (хоча б те що розмальовували) не допомагали дітям зважитися на самостійне малювання. Вочевидь стабільний успіх розмальовування заготовлених шаблонів вони не наважувались змінити на незнане малювання, бо не сподівалися на успіх. Вони не хотіли вчитися цьому навіть за зразком дорослого або власним задумом чи змальовувати малюнок з відомої їм картини, якщо їм і показували способи відповідних дій. І лише пізніше ця 7-ми річна дівчинка одного разу наважилась самостійно намалювати тварину, дивлячись на її зображення на картинці. Дівчинка дуже зраділа своєму несподіваному для неї успіху і всім показувала своє досягнення. А інша, скептично подивившись на це, все ж не зважилась на незнані дії, хоча її і

заохочували до цього: «У тебе вийде. Ти вмієш малювати». Вочевидь водночас з самореалізацією дитини в процесі освоєння легких завдань необхідно все ж не затримуватися на них і вчасно переходити до більш складніших посильних завдань. В розглянутому випадку доцільно було своєчасно прибрати з поля доступу дітей засоби (шаблони) для розмальовок. Водночас необхідно залишити папір, олівці, фломастери для різноманітних способів малювання. Адже ці ж діти в ранньому віці 2-3 рази відтворювали зображення на шаблонах водних розмальовок. Та невдовзі вже малювали фарбами за показом дорослого і далі за власними міркуваннями збагачували малюнок квітами, зірочками, сонцем тощо. Але тварини – тільки на шаблонах.

Соціальну самореалізацію малят початково стимулюють голосові звертання дорослих до них, тактильні стимули до дій. Відповідні відчуття викликають подібні зворотні реакції дітей. Так виникає і розвивається спілкування і взаємодія малят спочатку з дорослими, а далі і з іншими дітьми. Саме спілкування є джерелом змісту і способів долучення дітей до прийнятних в певному суспільстві соціальних норм поведінки і співжиття.

Вторинним полем залучення дітей до соціальних цінностей суспільства є предметне довкілля. Його поступово розширюють дорослі від посильних дитині іграшок до побутових предметів і далі – засобів інформації. В процесі освоєння можливостей предметного світу дитина оволодіває функціональними способами дій з предметами довкілля, навчається ними користуватися не лише для задоволення власних потреб і інтересів, а і як засобами пізнання світу та інтеграції в його середовище. Наприклад завдяки іграшкам діти зацікавлюються грою один з одним, налагоджують і розвивають спілкування, розширюють свій кругозір і водночас навчаються взаємодії, використанню загальноприйнятих норм поведінки. З предметами повсякденного вжитку діти освоюють загальноприйняті в суспільстві способи культури користування і поводження з ними. Вивчаючи засоби інформації – ілюстрації, письмо, читання тощо, діти розширюють і вдосконалюють свої пізнавальні можливості. Завдяки таким опосередкованим способам пізнання діти виходять за межі свого

безпосереднього середовища і здобувають значно багатші можливості пізнання й освоєння соціального світу: різних природних і соціальних явищ, подій, взаємин задля орієнтації і самореалізації в ньому.

Особистісна самореалізація відбувається і проявляється в контексті і в процесі діяльнісної і соціальної самореалізації. Дитина в процесі оволодіння різними діяльностями водночас здобуває певний соціальний досвід під час спілкування і взаємодії в доступному їй колі людських взаємин. Завдяки цьому поступово зростає і формується як особистість.

В спілкуванні вже в дошкільному віці у дитини формується певна система і ієрархія мотивів від особистих мотивів до мотивів суспільно значимих. Це складний процес поступового нерівномірного індивідуального розвитку, завдяки якому дитина розвивається як особистість. У малят від народження дорослі здебільшого ненавмисно виробляють власницькі інтереси, оскільки всі їх зусилля постійно спрямовані на задоволення природних потреб маляти. І діти сприймають це як належне. Вони не помічають і не знають потреб інших, зокрема і найближчих людей. Дізнаючись про це несподівано, коли, наприклад, доводиться дати іншій дитині іграшку, малята не лише здивованні, а й обурені несправедливістю щодо них. Пройде чимало часу доки малята зрозуміють, що інші теж хочуть цю іграшку. Але головне, що їх переконує: якщо не дадуть, то залишаться на самоті. І зазвичай соціальна потреба в спілкуванні виявляється для дітей важливішою за матеріальну потребу в іграшці, діти йдуть на компроміс: краще дати ненадовго іграшку ніж залишитися на самоті. Поступово під впливом і за прикладом дорослих діти звикають так діяти і це допомагає їм знаходити товаришів і друзів. Зрозумівши це, діти до старшого дошкільного віку діти звикають ділитися і йти на поступки іншим заради спілкування і спільних ігор. Це допомагає їй почуватися впевнено і комфортно в оточенні інших, у спілкуванні і взаємодії з дітьми і дорослими.

Отже самореалізація дітей з раннього віку можлива, оскільки вона зумовлена природними стимулами. Самореалізація також необхідна для своєчасного розвитку особистості як соціального індивіда. Роль дорослого в

створенні сприятливих умов для саморозвитку дитини безсумнівна.

Список використаних джерел

1. Артемова Л.В., Борова В. Є., Марєєва Т.В. Вибір іграшок дітьми раннього віку – самореалізація малюків. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки. Вип. 48. Глухів, 2022. С. 94-102.
2. Bekh I.D. Selected Scientific Works. Personal Education. Chernivtsi: Bukrek, 2015. 640 p.
3. Годонюк В.С. Самоствердження дітей дошкільного віку: теоретичний аспект. Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: матеріали звітної наук. практ. конф. викладачів, докторантів та аспірантів 14–18 березня 2016 року. Київ: Вид.-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2016. С. 20–22.
4. Діяльна самореалізація особистості в освітньому просторі: Монографія за наук. редакцією С. Д. Максименко. Київ: Видавничий дім «Слово», 2017. 262 с.

**К. О. Безрук, Г. С. Ковальчук, м. Київ,
Україна**

ПРОГРАМА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ «ЯК КОРИСТУВАТИСЬ РЕСУРСОМ CANVA» ЯК РЕСУРС ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ УСПІШНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Анотація. У статті розкрито потенціал впровадження програми підвищення кваліфікації «Як користуватись ресурсом Canva» та її ролі у формуванні життєвої успішності здобувачів освіти. Окреслено значення освоєння педагогами функціоналу Canva для ефективного створення візуальних навчальних матеріалів і підвищення мотивації учнів. Підкреслено ефективність інтеграції ресурсу Canva в освітній процес, що сприяє кращому засвоєнню знань і формуванню компетенцій, важливих у сучасному цифровому середовищі.

Ключові слова: цифрові технології, підвищення кваліфікації педагогічних працівників, життєва успішність, Canva, здобувачі освіти.

У сучасному світі швидкого розвитку цифрових технологій, освітній процес потребує певної діджиталізації. Володіння цифровими інструментами стає не лише корисною навичкою, а й важливим аспектом професіоналізму педагогічних працівників. Програми підвищення кваліфікації, спрямовані на освоєння цифрових інструментів набувають особливої значущості та відкривають перед педагогами нові можливості для інноваційного, ефективного творчого підходу до освітнього процесу та саморозвитку. Саме цим зумовлено використання інноваційних, цифрових технологій у освітній діяльності, що впливає на формування життєвої успішності здобувачів освіти.

Ми погоджуємось з дослідженнями науковців лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН

України, що життєву успішність необхідно розглядати як складний динамічний феномен, який постійно розвивається та ускладнюється, оскільки є поєднанням набутих навичок і реального досвіду особистості. Це міцне утворення, складна системна властивість особистості, що характеризується її здатністю зберігати й оптимально відтворювати, розвивати себе, своє життя, продуктивно діяти в різних життєвих ситуаціях, переживати стан задоволення результатами власної діяльності, виконувати різноманітні гендерні ролі на основі життєтворчих знань, умінь і навичок, просоціальної діяльності [2, с. 249].

Цілісний та успішний процес формування життєвої успішності здобувачів освіти можливий передусім за умови успішного розвитку інноваційної компетентності педагогів, який «відбувається за умови створення належного рівня внутрішнього інноваційного середовища закладу освіти...» [3, с. 62]. Важливу роль у цьому процесі відіграють інформаційно-комунікативні технології та ресурси, зокрема, Canva.

Canva – це платформа графічного дизайну, яка дозволяє користувачам створювати графіку, презентації, афіші та іншу візуалізацію. За допомогою Canva освітяни можуть розробляти власні дидактичні матеріали, створювали презентаційні матеріали, відеоматеріали, розробляти аркуші завдань, мотиваційні аркуші, такі як грамоти та подяки, спільно з здобувачами освіти працювати на онлайн-дошці та багато іншого. Крім того, Сервіс пропонує великий банк зображень, шрифтів, шаблонів, ілюстрацій та інструментів для творчості [1].

З метою підвищення кваліфікації педагогів та сприяння розвитку їх готовності до формування життєвої успішності здобувачів освіти було розроблено програму підвищення кваліфікації «Як користуватись ресурсом Canva», що мала на меті «навчити педагогічних працівників ефективно використовувати інструменти та ресурси платформи Canva для створення візуальних навчальних матеріалів, які сприятимуть зацікавленості й успішності учнів» [4].

Упровадження програми підвищення кваліфікації «Як користуватись

ресурсом Canva» передбачало реалізацію наступних завдань:

- ознайомлення з покроковою інструкцією реєстрації та налаштування облікового запису;
- вивчення основних функцій та інструментів Canva, формування розуміння структури платформи та можливостей безкоштовної та платної версій;
- створення та налаштування нових проєктів, використання готових шаблонів для створення презентацій, плакатів та інших навчальних матеріалів;
- вивчення можливостей ресурсу для роботи з текстом, зображень, графіки та інших елементів;
- ознайомлення з основами роботи з шарами, кольорами та шрифтами;
- використання анімацій та інтерактивних елементів для надання інтерактивності матеріалів;
- організація спільної роботи над проєктами з колегами та учнями;
- збереження, експорт та обмін готовими матеріалами;
- розробка власних навчальних матеріалів з використанням Canva;
- оцінка створених матеріалів та отримання зворотного зв'язку від колег та учнів.

Використання Canva у освітньому процесі сприяє розвитку ключових навичок, які необхідні для життєвої успішності учнів. Володіння цим інструментом не тільки робить навчання дітей більш цікавим та інтерактивним, а й надає їм можливості для творчого самовираження, розвитку критичного мислення та формування практичних умінь, необхідних для майбутнього.

Розуміння основних функцій та можливостей Canva, здатність орієнтуватися в інтерфейсі Canva, розуміння основних функцій та можливостей платформи сприяє розвитку в здобувачів освіти навичок роботи з інформацією, аналізу та візуальної комунікації, що є важливими для життєвого успіху. Набуття педагогами практичних навичок у створенні презентацій, плакатів та інших матеріалів підвищує мотивацію та інтерес до навчання, що сприяє більш глибокому засвоєнню матеріалу. Здатність створювати нові проєкти,

використовувати шаблони та редагувати текст, зображення та графіку, додавати анімації до об'єктів і створювати інтерактивні презентації дає можливість навчати здобувачів освіти базовим принципам роботи з цифровими інструментами, візуального дизайну та презентацій, що особливо важливо у сучасному цифровому світі, де вміння працювати з інформацією та технологіями є основою професійної компетентності. Вміння організовувати спільну роботу над проєктами, ефективно працювати разом над створенням та редагуванням проєктів, використовуючи функцію спільного доступу, сприяє формуванню у здобувачів освіти навичок публічних виступів і презентацій, що підвищує впевненість у собі та допомагає у розвитку лідерських якостей.

Впроваджуючи в процес навчання Canva, здобувачі освіти отримують навички, що сприяють їхній життєвій успішності: асертивність, оптимізм, комунікативне лідерство, просоціальність, кооперацію, формування розуміння важливості здорового способу життя, гендерної рівності.

Отже, можна дійти до висновку, що освоєння інструменту графічного дизайну Canva робить освітній процес більш сучасним та інноваційним, що є важливою складовою успіху в освітньому середовищі та ресурсом формування життєвої успішності здобувачів освіти.

Список використаних джерел

1. Canva. Довідковий центр. URL: <https://www.canva.com/help/editing-anddesigning>
2. Kyrychenko V., Necherda V. Formation of life successfulness of senior pupils as a scientific problem. Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education. 2023. P. 245–258. <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2023-27-1-245-258>
3. Кириченко В., Єжова О., Нечерда В., Вороніна Г. Організаційно-педагогічні умови формування життєвої успішності учнів старших класів. Наукові записки. Сер ія: Педагогічні науки. 2023. Вип. 209. С. 191–198. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-209-191-198>
4. Навчання для педагогів «Як користуватись ресурсом Canva». ЦПР Святошинського р-ну м. Київ. 2024. <https://cprs.kiev.ua/news/navchannya-dlya-pedagogiv-yak-korystuvatys-resursom-sanva/>

***Д. В. Бернадін, м. Київ,
Україна***

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ В НОРВЕГІЇ

Анотація. У статті висвітлено структурні та змістові компоненти професійної підготовки фахівців дошкільної галузі в Норвегії. Розглянуто специфіку укладання освітніх

програм підготовки норвезьких вихователів з урахуванням певних нормативних документів

Ключові слова: *заклад вищої освіти, педагогічна підготовка, фахівці дошкільної галузі Норвегії, студенти бакалаврату.*

Підготовка педагогічних працівників в Норвегії є частиною системи вищої освіти з 1975 року. Вихователі дитячих садків, початкової та середньої освіти здобувають освіту в університетах та університетських коледжах. Дія старої освітньо-професійної програми для вихователів і вчителів (240 кредитів) 1-10 класів, згідно з якою вони спеціалізувалися з 5-6 різних дисциплін, була припинена в 2010 році, коли було введено дві нові диференційовані чотирирічні програми [1].

Положення про національну освітню програму для вихователів дитячих садків (National Curriculum Regulations for Kindergarten Teacher Education) було введено в дію Міністерством освіти та науки Норвегії (Ministry of Education and Research) 4 червня 2012 року. Воно слугує загальним керівництвом для навчання педагогічних фахівців дошкільної галузі у межах і Норвегії, і ЄС та є основою для національних рекомендацій. Ці рекомендації є доповненням до Положення про національну освітню програму для вихователів дитячих садків та мають на меті забезпечити якісну узгоджену на національному рівні освіту педагогічних фахівців дошкільної галузі, охоплюючи її академічний зміст, практику, організацію освітнього процесу, методи навчання та процедури оцінювання. Плани установ не повинні бути точною копією цих рекомендацій; вони повинні використовувати лише їх простір для інтерпретації, який надають керівні принципи для інновацій та інституційної адаптації. Освітня програма затверджується радою кожного окремого закладу вищої освіти.

Сьогодні підготовка вихователів дитячих садків відбувається за трирічною бакалаврською програмою, яку пропонують 13 університетів та університетських коледжів Норвегії. Освіта майбутніх фахівців дошкільної галузі (180 кредитів) дає право бути менеджерами та педагогічними лідерами в дитячих садках. Програма є інтегрованою, професійно орієнтованою та дослідницькою підготовкою вихователів дитячих садків відповідно до Закону про дитячі садки та Рамкового плану змісту та завдань дитячих садків

(Kindergarten Act and the Framework Plan for the Content and Tasks of Kindertartens) [1].

Академічний зміст педагогічної освіти охоплює шість сфер знань, п'ять з яких уключено до перших двох років навчання (кожна по 20 кредитів) у межах трирічної освітньої програми. Це дає можливість майбутнім фахівцям дошкільної галузі навчатися на третьому курсі в іншому закладі вищої освіти. Сфера знань «Лідерство, співпраця та розвиток» (15 кредитів), а також спеціалізація, тобто педагогічна практика (30 кредитів) і бакалаврська робота (15 кредитів) покриваються на третьому курсі. Кожна сфера знань є професійно-орієнтованою, і вона інтегрує відповідні освітні, професійні та дидактичні знання, адаптовані до різних навчально-виховних сфер дитячого садка [1].

У розділі 3 Положення про національну освітню програму для вихователів дитячих садків зазначено, що педагогіка має бути центральною і сполучною дисципліною, включеним у кожную галузь знань, і вона повинна нести особливу відповідальність за забезпечення прогресу та за те, щоб курс навчання був орієнтованим на професію. Педагогіка є формуючою та рефлексивною дисципліною, яка певною мірою базується на психології, соціології, філософії, дидактиці та історії [1]. Для того, щоб педагогіка функціонувала як сполучний предмет у навчанні в цілому, заклад вищої освіти повинна забезпечити чітке відображення навчальної дисципліни педагогіки та надавати їй достатньої ваги на кожному році навчання. Педагогіка несе загальну відповідальність за професійний розвиток студента і повинна розглядатися в контексті прогресу в практичному елементі освітньої програми.

Міждисциплінарна структура освітньої програми зосереджена на таких темах, інтерпретація та міра реалізація яких у навчальних планах залежить від окремих закладів вищої освіти:

- різноманітність і соціальна рівність;
- точка зору корінного населення та саамської культури;
- інклюзивна освіта;

- життєві навички та здоров'я дітей;
- професійна цифрова компетентність, включаючи цифрове судження;
- сталість.

Щодо спеціалізації, то Положенням про національну освітню програму для вихователів дитячих садків передбачено, що студенти повинні мати 100 днів педагогічної практики. Принаймні дев'яносто п'ять днів потрібно провести в дитячому садку, а п'ять днів – у період переходу дітей від садка до школи. Для програм денного навчання 100 днів будуть розділені на 75 днів у перші два роки навчання та 25 днів у третій рік. Щоб пройти цю частину навчальної програми, необхідна повна присутність на практиці. Будь-які періоди відсутності з будь-якої причини повинні бути повторені. За потреби це можна зробити поза періодом практики. Наскільки це можливо, студентам слід надати можливість контактувати зі сферою практики поза обов'язковими елементами навчальної програми, а також мати керівника практики однієї статі під час курсу навчання [1].

Згідно з Законом Норвегії про університети та університетські коледжі (Act on Universities and University Colleges), освітні програми повинні базуватися на дослідженнях і практико орієнтованих розробках [1]. Заклад вищої освіти має визначити пріоритетність ресурсів і стимулювати науково-дослідницьку роботу шляхом активної співпраці з дитячими садками та науково-дослідним середовищем на національному та міжнародному рівнях, а також заохочувати студентів брати участь у науково-дослідній роботі.

У 2017 році Міністерство освіти та науки Норвегії опублікувало стратегію «Педагогічна освіта 2025. Національна стратегія якості та співпраці в педагогічній освіті» (Teacher Education 2025. A National Strategy for Quality and Cooperation in Teacher Education), основними напрямками якої є [2]:

- вимоглива та корисна для студентів педагогічна освіта;
- академічно сильні та добре згуртовані педагогічні спільноти вихователів;
- посилення професійної цифрової компетентності;

● стабільна та взаємопоглиблююча співпраця між закладами вищої освіти, дошкільними закладами та школами.

Таким чином підготовка майбутніх фахівців дошкільної галузі в Норвегії інтегрує відповідні освітні, професійні та дидактичні знання, адаптовані до різних навчально-виховних сфер дитячого садка.

Список використаної літератури

1. Eurydice. Initial education for teachers working in early childhood and school education.
URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/norway/initial-education-teachers-working-early-childhood-and-school>
2. Lærerutdanningene 2025. Nasjonal strategi for kvalitet og samarbeid i lærerutdanningene.
URL: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nasjonal-strategi-for-larerutdanningene/id2555622/>

*І. Д. Бех, м. Київ,
Україна*

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: СУТНІСТЬ ТА СПОСОБИ ФУНКЦІОНУВАННЯ

***Анотація.** Розкриті у статті способи функціонування національної ідентичності є важливі з огляду на конкретні теоретичні уявлення стосовно цієї проблеми. Вони слугуватимуть необхідним підґрунтям для відповідних методичних програм формування зростаючої особистості основ національної ідентичності.*

***Ключові слова:** зростаюча особистість, українська нація, етнонація, національна ідентичність.*

Національна ідентичність – одне з вершинних, тобто межових утворень, яке відображає особливий (сенсоохоплювальний) стан людей як реальної спільності. Наголос на спільності означає, що ця сутнісна ознака є явищем розвивальним, по-перше, у часі, а конкретніше у часі історії. По-друге, цей часовий простір людей завжди наповнений певними, властивими лише їм, змістом важливої для них діяльності і відповідних духовно-моральних властивостей. У цьому значенні доцільно представляти людей у категорії народу. А останній, якщо він об'єднаний спільністю мови і території, внутрішніми рисами характеру, як основи самобутньої культури та необхідними економічними відносинами, кваліфікуватимемо нацією.

У даному сенсі доцільно вести мову про українську націю (етнонацію), або націю українців як головний її маркер. Тут національна ідентичність, що

характеризується спільністю, відтепер набуває динамічного, діяльно-розвивального сенсу як *національного уподібнення*, як відповідного процесу, як всезагального (народного) тяжіння до ідеалів-цінностей, які пов'язані, більше того, спричиняються глибокою свідомістю та високими почуттями. Вони ж (ці психологічні параметри) у кінцевому підсумку апелюють до всієї нації. Тож така особистість має право заявити: «Я є нація, а нація – це Я».

Українська національна ідентичність – це ідейно-ціннісний стрижень життя особистості, яка набуває, зберігає і практично утверджує її у менш чи більш широкозначущих справах. Особистість як суб'єкт національної ідентичності стійко усвідомлює свою належність до української нації, як творця духовно-культурних цінностей; формує на їх основі власні смислоціннісні утворення, що складають її вищий Я-образ, і реалізує його у достойному житті.

Прийнято вважати, що українська нація історично консолідувалася верховними цінностями соборності, самобутності, волі й гідності. Все ж використовуючи принцип доповнюваності, вважаємо за необхідне більш глибоко проаналізувати верховну цінність соборності, як символ нації, надати їй однозначного змістовного функціонування як орієнтовної основи духовно спрямованої дії. У звичному вжитку під соборністю розуміється єдність цінностей певного етносу, взаємне духовне збагачення і розвиток.

Роблячи наголос на взаємності означеної цінності, на індивідуальному рівні доцільно зважати на те, що поняття «соборності нації» має своїм підґрунтям категорії український «родиноцентризм» і «груподомінантність». Якраз через вправляння у цих категоріях як цінностях і загальних способах спільного життя можливо піднятися до єдності національного рівня і утверджуватись у ній всьому українському народу.

Тож не існує власне ізольованої особистості, оскільки вона народжується і розвивається в умовах соціальної організації з її необхідними духовно-моральними настановами. Останні ж передаються від покоління до покоління у кращих своїх зразках, зафіксованих чи у відповідних текстах, чи у формі усних народних (виховних) традицій. Усе ж, щоб такий соціально-ціннісний рух

відбувся, необхідно щоб ці його настанови набули рівня переконання. Тож і говорять про культуру як ауру людської ціннісної непохитності. У іншому випадку певні соціально-духовні надбання не залишають міцного сліду і наступному поколінню доведеться таку культурну діяльність починати з чистого листа, відтворюючи її в нових умовах.

Ще раз наголосимо, що національна ідентичність як особливе соціальне явище має тенденцію до спрямованого становлення. Відтак є всі підстави констатувати конкретні способи функціонування цього утворення, або відповідні його механізми. Останні можливо розташувати у певній ієрархії (послідовності), основою якої доцільно покласти рівень причетності як засіб утвердження у національній ідентичності.

Першим, елементарним способом функціонування національної ідентичності виступає *протиставлення*. За цього механізму нація, яка тяжіє до власної ідентичності, ще далека від оформленості у своїй місії всезагального сутнісного уподібнення. Це є ознакою того, що громадяни на індивідуальному рівні здійснюють власну життєдіяльність переважно у різних формах зовнішнього наслідування, сприймають широко усталені традиції трудових і міжлюдських відносин. Вичленення національної приналежності відбувається здебільшого за зовнішніми родовими ознаками та притаманними конкретній території способами мовленнєвої взаємодії.

Тож уявлення громадян цього рівня способу функціонування національної ідентичності практично відбувається на основі фізично-комунікативних ознак, які не зачіпають національної своєрідності, а лише сигналізують про відповідну відмінність від представників іншої нації. Формується, таким чином, універсальна установка «свої – чужі». І якраз за цієї альтернативи така нація дотримується певних соціальних правил у соціокультурних поглядах щодо себе й інших як не таких як ми. «Ми – свої» – стає первинним символом членів суспільства, яке ще далеке від глибокого психологічного самоусвідомлення. За такого внутрішнього стану можуть виникнути сприятливі умови й для національного егоїзму зі всіма його

негативними тенденціями.

Наступним способом функціонування національної ідентичності є механізм *безпосередньої належності до своєї нації*. Відтепер, поняття чужої нації виноситься за скобки власних національних переживань. Усі перипетії цього масштабу розглядаються громадянами у власних національних межах. Тож нація як система на рівні усвідомлення стає відносно закритою, і цим самим розвивальні можливості всієї нації значно збільшуються. Однак згадане усвідомлення ще представляється лише як «образ нації», якому не дістає відповідної смислоспрямованої диференціації у національно-сутнісних характеристиках. Та незважаючи на це, розвивається «чуття єдиної національної родини», і певна особа вболіває за своє національне коріння; і воно ж за принципом емоційної індукції може ширитися на значний соціальний загаль. Тут єдність як показник національного уподібнення ще функціонує як нерозчленоване національне бачення і відповідне ставлення. І лише вправляючись у такому національному світосприйнятті, її члени набувають практичного досвіду діяльності національної ваги.

Розвивально досконалим способом функціонування національної ідентичності необхідно вважати механізм *національної свідомості*. Сутністю останньої є те, що вона безпосередньо зачіпає категорію духовності, яка вже панує в суспільстві, визначаючи певні національні діяння. У цьому плані духовна свідомість є більш складним утворенням ніж свідомість чисто інтелектуальна. Тож відтепер поняття «цінність» стає інтегратором національної ідентичності, піднімаючи її на вищий ступінь. Прикметно, що за цим універсальним духовним утворенням утримується цілісна система конкретних ціннісних конструктів. Однак усі вони у своїй єдності відображають національну специфіку, тобто такі вартості, що притаманні саме цій нації, хоча певні ціннісні елементи можуть бути співзвучними й з іншими націями. А це є, у свою чергу, основою міжнаціонального збагачення й міжнаціонального продуктивного цілепокладання та ціледіяння.

Звичайно, що означений національний спосіб вимагає розвитку людини

як досконалої особистості, яка використовуючи ці особистісні надбання, однозначно проєктує (на рівні індивідуальної самосвідомості) на прийняття ціннісних індикаторів, що презентують національну ідентичність. Ці індикатори як духовні константи й забезпечують сталий розвиток нації у теперішньому, і є продуктивною основою для необхідного національного прогнозу на майбутнє.

На кінець, доцільно вичленити і такий спосіб функціонування національної ідентичності як механізм *національної самооцінки і самоцінування*. За допомогою цього механізму відбувається процес становлення стійкості національно-сутнісної ідентичності, її збереження від певних зовнішніх руйнівних факторів, які неодмінно можуть проявлятися з меншою чи більшою силою. Зрозуміло, що національна стійкість є сумою душевних стійкостей її громадян.

Такої душевної проби нація у своїх згуртованих діяннях має сповна відчувати самоефективність, яка неодмінно переростає у почуття самоцінування як утвердження у своїй справедливій національній гордості.

Розкриті нами способи функціонування національної ідентичності є важливі з огляду на конкретні теоретичні уявлення стосовно цієї проблеми. У той же час вони слугуватимуть необхідним підґрунтям для відповідних методичних програм формування зростаючої особистості основ національної ідентичності.

*С. А. Васильєва, м. Київ,
Україна*

ЗАЛУЧЕННЯ БАТЬКІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА: ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ

Анотація. У статті надано уваги причинам та передумовам залучення батьків до використання дидактичних можливостей цифрового середовища. Розкрито загальні соціально-педагогічні умови в історичному часі 2022-2024 рр., які впливають на розвиток дітей раннього та дошкільного віку у цифровому освітньому середовищі; об'єктивні та суб'єктивні обставини, що висвітлюють потребу батьків у методичному супроводі їх

знаходження у такому середовищі.

Ключові слова: історичний час, об'єктивні та суб'єктивні причини, соціально-політичні умови, соціально-економічні умови, соціально-педагогічні умови.

В історичному часі 2022-2024 рр. співіснують соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-педагогічні умови, що безпосередньо впливають на процес розвитку дітей у цифровому середовищі.

Кожна із цих умов, створює передумови для розгортання процесу залучення батьків до використання дидактичних можливостей цифрового середовища (ЦС), в якому перебувають діти раннього та дошкільного віку.

Передумови розглядаємо як попередні умови – обставини, що зумовлюють, сприяють, впливають на наслідки. Враховуючи, що причина і наслідок взаємно зумовлюють одне одного: вони пов'язані генетично, асинхронні в часі (спершу причина, потім наслідок), виникнення наслідку впливає на причину, зумовлюючи її зміни, зокрема шляхом опосередкованих взаємозв'язків, які і є причиною, – визначаємо передумови перебування дитини у цифровому середовищі як можливості, які безпосередньо та опосередковано впливають на отримані дорослими наслідки [1; 3].

Можливості розглядаємо, як передумови, за існування яких розвиток дітей у цифровому середовищі вбачається нами як наслідок, що має відображення в осмисленому виборі дорослого, виборі дитини між реальним та віртуальним світами за участі дорослих.

Ураховуючи причини, можливості, які визначають перебування дітей раннього та дошкільного віку у цифровому середовищі, встановлено загальні соціально-педагогічні умови в історичному часі 2022-2024 рр., які впливають на розвиток дітей раннього та дошкільного віку у цифровому освітньому середовищі (ЦОС):

- дотримання, розробка і упровадження законодавчого забезпечення щодо здійснення цифровізації дошкільної освіти в Україні на державному рівні;
- розробка і упровадження в освітній процес науковцями та педагогічними колективами базових ЗДО заходів та способів у змісті яких розкрито особливості здійснення освітнього процесу в умовах цифрового

освітнього середовища ЗДО з огляду на соціально-політичні умови:

- загарбницький напад на територіальну цілісність України (24.02.2022 р.);
- прийняття політичних рішень, які знайшли відображення у законодавчих документах;
- забезпечення Збройними силами України безпечного місцеперебування дітей у містах, селищах [2].

До соціально-економічних умов віднесено: розширення доступу до цифрового середовища, цифрового контенту (ЦК), можливість застосовувати гаджети різних типів в умовах ЗДО та родини.

Поданий вище погляд на існування в історичному часі 2022-2024 рр. причин та передумов, що породжують умови, або зумовлюють в них зміни, дозволяє звернутися до розгляду причин, як об'єктивних обставин, що виявлені у ході наукового дослідження та висвітлюють потребу батьків у методичному супроводі їх знаходження у цифровому освітньому середовищі:

- зміст, що існує в іграх, вправах, казках, завданнях, мультфільмах, піснях, інших дидактичних матеріалах, визначається батьками, як даний. Не надано ваги цифровому освітньому контенту (ЦОК), що засвідчило ставлення батьків до суті гри, казки, їхнього пізнавального, художньо-естетичного наповнення, яке сприятиме розвитку дитини у хвилини, коли батьки і дитина спів діють у цифровому середовищі;
- обізнаність батьків про можливості цифрового освітнього контенту, які існують у реальному цифровому середовищі, залишається на початковому рівні, з огляду на використання потенціалу цифрового освітнього контенту, цифрового освітнього середовища та свідоме ставлення до перебування власної дитини у цифровому полі;
- потреба батьків мати посилення на цифровий освітній контент, щоб швидко його знайти у цифровому середовищі з методичним супроводом до його використання не задоволена;
- затребуваність у забезпеченні ЦОС в якому ЦОК буде сприяти розвитку

дитини;

- існування процесу використання ЦОК без попереднього його перегляду;

- рішення про використання дитиною або разом із дитиною, навіть з огляду на позитивну налаштованість дітей до зустрічі із вибраним батьками цифровим освітнім контентом, не існує;

- контроль процесу входження та перебування дитини у цифровому середовищі відсутній;

- активне використання батьками ЦОС;

- сприймання ЦОК, як факту, існує;

- відсутні бажання, потреба, інтерес змінити ЦОК, обрати під потребу дитини, з огляду на її психофізичні особливості;.

До того ж маємо звернутися до розгляду причин, як об'єктивних обставин, що супроводжують процес утворення організаційно-педагогічних умов залучення батьків до використання дидактичних можливостей цифрового середовища:

- наявність в закладах дошкільної освіти цифрового освітнього середовища та процесу його формування;

- здійснення оцінки педагогами, батьками дітей раннього та дошкільного віку обраного цифрового освітнього контенту з огляду на власний досвід його використання;

- здійснення оцінки вибраних педагогами електронних дидактичних матеріалів для їх застосування в освітньому процесі;

- наявність у цифровому середовищі дидактичних матеріалів;

- наявність у дидактичних матеріалах цифрового освітнього контенту з дидактичним потенціалом або його відсутність, невизначеність;

- готовність/відсутність готовності педагогів до залучення батьків використовувати дидактичні можливості цифрового середовища в розвитку дітей.

У рамках нашого дослідження ми взяли до уваги суб'єктивні обставини,

які на сьогодні присутні в кожній родині, бо зумовлені соціально-політичними та соціально-економічними умовами, висвітленими вище. В умовах воєнного стану в Україні до суб'єктивних обставин відносимо:

- пошук безпечного цифрового освітнього середовища, цифровий освітній контент якого убезпечено від ворожих контентів, що несуть деструктивний зміст, який порушують мирний розвиток дітей раннього та дошкільного віку;
- забезпечення, наповнення часу та простору перебування дітей у бомбосховищі, іншому безпечному місці, ситуації із життя родини;
- відсутність сформованого об'єктивного ставлення батьків до цифрового контенту, що пов'язано зі змінами у ставленні батьків до проживання власного життя та значення дитини у їхньому житті в умовах війни;
- потреба у реальній підтримці процесу розвитку дітей раннього та дошкільного віку в родині;
- доступність та варіативність спів дії батьків та педагогів, що підтримуватимуть процес залучення батьків до використання дидактичних можливостей цифрового середовища.

Залучення батьків до використання дидактичних можливостей цифрового середовища зумовлено цифровізацією суспільства, зокрема дошкільної освіти в Україні, яку широко розгорнуто у 2019-2022 рр. в умовах Covid 2019, що сприяло трансформації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, переходу на online спілкування, проведенню занять та ігор із дітьми та інших заходів, частковому закриттю ЗДО, переведенню освітнього процесу в рамки offline та родини.

Нині освітній процес здійснюється в змішаному режимі. Перевага за offline режимом, тим освітнім процесом, який розвиває, виховує, навчає. Однак причини та передумови залучення батьків до використання дидактичних можливостей цифрового середовища обирають міцну залежність від загальних соціально-педагогічних умов, які впливають на розвиток дітей раннього та дошкільного віку у цифровому освітньому середовищі, соціально-політичних та

соціально-економічних умов 2022-2024 рр.

Список використаних джерел

1. Касьян В. Філософія. Навч. посіб. Київ: Знання, 2004. 406 с.
2. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. Національна академія педагогічних наук України. Київ, 2022. 51 с.
3. Філософія. Підручник. За ред. Г. Заїченка та ін. Київ: Вища шк., 1995. 455 с.

*В. В. Вербицький, м. Київ,
Україна*

ШЛЯХИ ІНТЕГРАЦІЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ЕКОЛОГО-БІОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. В статті розкрито шляхи інтеграції позашкільної еколого-біологічної освіти та позаурочної діяльності закладів загальної середньої освіти з біології в умовах модернізації освіти в Україні, окреслено шляхи модернізації організації позаурочної та позакласної роботи в теперішній час та в умовах повоєнного відновлення країни.

Ключові слова: інтеграція, позашкільна еколого-біологічна освіта, позаурочна діяльність закладів загальної середньої освіти.

Одним з основних шляхів модернізації позашкільної та загальної середньої освіти повинен стати вектор формування у дитини здібностей робити вибір: обирати потрібне, відділяючи його від непотрібного, визначати що важливо, а що ні. Це означає, що заклад позашкільної освіти та школа мають стати площадками можливостей особистісно значимого вибору. Такі можливості суттєво розширюються за умови інтеграції формального освітнього простору школи та практик закладу позашкільної освіти.

Інтеграція позашкільної еколого-біологічної освіти та позаурочної діяльності закладів загальної середньої освіти з біології є актуальним завданням для вдосконалення освітньої системи та підготовки учнів до викликів сучасності. Процес передбачає об'єднання ресурсів цього напрямку з забезпеченням комплексного розвитку особистості учня. Одним із шляхів інтеграції є створення платформи для співпраці шкіл та закладів позашкільної освіти. Це може бути реалізовано через обмін досвідом, організацію спільних проєктів, розробку спільних методик. Також важливо розвивати партнерство з науковими установами та індустрією для забезпечення актуальності знань,

отриманих учнями. Сучасні інструменти, які використовують заклади позашкільної освіти, сприяють активному залученню до освітнього процесу учнів, сприяючи сприйняттю складних біологічних концепцій та створюючи освіту цікавою та доступною.

Обмежитися діяльністю учнів лише на уроках не можна. Велику роль у розв'язанні завдань освіти, виховання та розвитку школярів відіграють позаурочні й позакласні заняття, які можуть успішно реалізовуватись шляхом інтеграції школи з закладом позашкільної освіти.

Позаурочна робота - це форма організації учнів для виконання ними після уроків обов'язкових, пов'язаних із вивченням курсу, практичних робіт за індивідуальним або груповими завданнями учителя. За змістом ця робота збігається з навчальними заняттями, і її результати оцінюються учителем [2].

До позаурочних робіт відносяться досліди й спостереження. Ці роботи є обов'язковими й проводяться в куточку живої природи, в кабінеті біології, в природі, на шкільній навчально-дослідній земельній ділянці, вдома. Протягом року кожний учень має виконати одну-дві позаурочні роботи. Якщо в школі немає земельної ділянки, робота учнів може переноситься на земельні ділянки станції юних натуралістів тощо.

У процесі досліджень учні дізнаються про методи застосування досягнень науки на практиці, залучаються до наукового пошуку. Основна увага має бути зосереджена на таких видах завдань, виконання яких передбачає використання науково-популярної літератури, проведення спостережень, дослідів у куточку живої природи, на навчально-дослідній земельній ділянці та в природі.

За тематикою позаурочні роботи бувають близькими до домашніх експериментальних, а іноді й збігаються з ними. Проте позаурочні роботи складніші, різноманітніші, потребують певного обладнання, постійних керівництва та контролю з боку педагога й пропонуються з урахуванням можливостей учнів.

Позакласна робота дає можливість не лише для розширення й поглиблення знань, а й для розвитку творчої активності й самостійності учнів,

їхніх нахилів, здібностей, кругозору, трудового, морального, естетичного, екологічного виховання, підвищення інтересу до предмета. Позакласна робота допомагає формувати учнівський колектив і виховує почуття відповідальності перед ним. У процесі позакласної роботи вихованці навчаються знаходити науково обґрунтовані рішення під час розв'язування конкретних практичних завдань у різних життєвих ситуаціях, проводити досліди, спостереження, орієнтуватися в сучасній науково-популярній літературі з різних галузей знань, уміло користуватися нею.

Позакласна пізнавальна діяльність сприяє реалізації диференційованого підходу до навчання й виховання зі збереженням єдиного та обов'язкового навчального плану. Індивідуальний підхід у позакласній роботі формує позитивне ставлення вихованців до предмета, оскільки навчання у вільний час у невимушеній атмосфері дає змогу донести до вихованців теоретичні знання в доступнішій формі.

Позакласна робота має профорієнтаційне значення, задовольняючи потреби вихованців у розвитку творчих, конструювальних та експериментальних умінь. Крім того, вона відіграє важливу роль у формуванні діалектико-матеріалістичного розуміння розвитку природи, оскільки лише на багатьох прикладах вихованці можуть самостійно дійти висновку про те, що зв'язок між формами руху матерії є проявом законів діалектики.

Отже, організація й проведення позакласної роботи дає змогу розв'язати багато проблем, які виникли на сучасному етапі перебудови освіти в Україні, а саме: уникнути перевантаження програм із біології й наблизити біологічну освіту до життєвих потреб вихованців; повніше задовольнити пізнавальні інтереси школярів; органічно поєднати навчальну мету, навчальний матеріал та безпосередній життєвий досвід підлітка з його участю в практичних завданнях, що збагачує життєвий досвід.

У сучасних умовах виникла нагальна потреба в тому, щоб сучасна українська школа, якщо вона дійсно хоче забезпечити підростаючому поколінню нову якість освіти, почала будувати принципово іншу

функціональну модель своєї діяльності, що базується на принципі повноти освіти. Останнє означає, що в українській школі вперше загальна середня і позашкільна освіта дітей могли б стати рівноправними, взаємодоповнюючими компонентами і тим самим створили б єдиний освітній простір, необхідний для повноцінного особистісного розвитку кожної дитини.

За великим рахунком загальна середня і позашкільна освіта не повинні існувати один без одного, бо окремо вони однобічні і неповноцінні. Як цілісна окрема дитина у всьому різноманітті її потреб і здібностей, так і освіта повинна бути комплексною, що забезпечує повноцінний розвиток дитини в усьому багатстві її запитів і інтересів. Найголовніше полягає в тому, що залучення дітей до системи позашкільної освіти змінює уклад їхнього життя, збагачує життя дітей новими соціальними зв'язками, інтересами, цінностями, життєвими орієнтирами. Тому є всі підстави стверджувати, що позашкільна освіта дітей є необхідним компонентом повноцінної загальної освіти. Щоб позашкільна освіта могла повною мірою реалізувати закладений в ній потенціал, необхідна чітка і злагоджена робота всієї педагогічної системи. Тому педагогам так важливо знати і розуміти проблеми один одного - тих, хто професійно займається позашкільною освітою дітей, і тих, хто пов'язаний з предметним навчанням в школі.

Список використаних джерел

1. Большакова І., Пристінська М. Інтегроване навчання: тематичний і діяльнісний підходи. Нова українська школа. 2017. URL: <https://nus.org.ua/articles/integrovane-navchannya-a-tematychnyj-i-diyalnisnyj-pidhody-chastyna-1/>
2. Загальна методика навчання біології: Навч. посібник для студ. вузів / І. В. Мороз, А. В. Степанюк, О. Д. Гончар ; [та ін.] ; за заг. ред.: І. В. Мороз. Київ: Либідь, 2006 . 590 с.
3. Кобинець Я. Інтегроване навчання: зміна сенсу освіти та виклик для вчителів.— Освіта.UA. 2021. URL: <https://osvita.ua/school/method/85062/>

*Л. В. Висоцька, м. Суми,
Україна*

ГРОМАДЯНСЬКО-ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКОЇ ВІЙСЬКОВО- ПАТРІОТИЧНОЇ ГРИ «СОКІЛ» («ДЖУРА»)

Анотація. У статті висвітлено актуальні питання організації національно-

патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах закладу позашкільної освіти. Автор акцентує увагу на формах і методах патріотичного виховання, що сприяють становленню громадянина-патріота, через виконання завдань військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»).

Ключові слова: *громадянсько-патріотичне виховання, позашкільна освіта, патріотизм, національна ідентичність.*

Становлення громадянського суспільства в Україні багато в чому залежить від стану громадянської освіти та патріотичного виховання підростаючого покоління. Формування громадянської позиції і патріотизму дітей та учнівської молоді є важливими складовими сучасних суспільних цінностей, що інтегрують духовно-моральний, культурно-історичний, військово-патріотичний аспекти їх особистісного розвитку і соціалізації.

Нині, в умовах повномасштабної війни російської федерації проти України, становлення громадянського суспільства активізація ідентифікаційних процесів та національної ідентичності зокрема, має особливу вагу та актуальність. Віра у найближчу перемогу України у війні, осмислення й переоцінювання історичних фактів і здобутків українського народу у сфері освіти, науки й культури, спонукають до формування національної ідентичності молодого покоління громадян України як одного із чинників збереження цілісності держави та її зміцнення.

Однією з масових форм утвердження національної ідентичності та громадянсько-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в позашкільному освітньому просторі є Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»). Державна підтримка гри забезпечується: Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»; Законом України «Про національну безпеку України», постановою Кабінету міністрів України від 17.10.2018 р. № 845 «Деякі питання дитячо-юнацького військово-патріотичного виховання», що затверджує оновлене Положення гри, наказами МОН України, що уточнюють особливості організації гри на всеукраїнському, регіональному і місцевому рівнях.

За змістом і формою реалізації Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-

патріотична гра «Сокіл» («Джура») є системною формою національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді, важливим засобом громадянської освіти і виховання особистості, формування її громадянсько-патріотичної свідомості, самоідентичності.

Важливою організаційною засадою гри є учнівське самоврядування, що базується на традиціях козацького кола та вільного народного віче, і за сутністю є добровільним об'єднанням учасників трьох вікових категорій для виконання навчальних завдань гри, серед яких: особистісно-розвивальні, соціалізуючі, туристсько-краєзнавчі, військово-спортивні, громадянсько-патріотичні тощо.

У Сумській області сформовано регіональну модель організаційно-координаційної роботи, що забезпечує рівні можливості участі у грі для команд різних вікових категорій (відповідно до умов для вікових категорій, що визначено у положенні гри). Створено обласний штаб гри, який координує організаційну, навчально-підготовчу і виховну роботу місцевих штабів гри.

На регіональному рівні організації гри закладом-координатором (Сумський обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю) систематично проводяться обласні навчально-методичні заходи для педагогів закладів загальної середньої, позашкільної освіти. Серед основних тем обласних семінарів-практикумів: «Гра «Сокіл» («Джура») виховує справжніх патріотів», «Національно-патріотичне, громадянське виховання особистості засобами позашкільної освіти», «Громадянсько-патріотичні аспекти гри «Сокіл» («Джура»)», ін. Важлива роль у поширенні перспективного досвіду військово-патріотичного виховання та цікавих громадянсько-патріотичних виховних практик відводиться засіданням обласних профільних методичних об'єднань, що мають як очний, так і онлайн формати. Учасниками таких заходів є педагоги – організатори гри на місцевому рівні, представники зацікавлених організацій (територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, місцеві громадські організації, ін.), ветерани війни, учасники бойових дій, волонтери, відомі краєзнавці, журналісти, ін.

На рівні організації гри в межах територіальних громад організаційно-координаційне і методичне забезпечення гри здійснюється комплексними і профільними закладами позашкільної освіти, які проводять лекційно-презентаційну роботу, організовують майстер-класи досвідчених виховників, висвітлюють нові доробки педагогів-практиків (навчальні, організаційні, методичні, ін.), проводять зустрічі з учасниками бойових дій, краєзнавцями, педагогами, представниками громадських організацій, діяльність яких спрямована на громадянсько-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді.

У форматі соціально-партнерської взаємодії налагоджено співпрацю закладів позашкільної освіти з громадськими організаціями «Військово-патріотичний рух «Джура», «Молодий Народний Рух», Сумським міським центром відпочинку, оздоровлення, туризму та військово-патріотичного виховання, громадським формуванням «Стрілецько-практична Асоціація Сумщини», за сприяння яких учасники гри «Сокіл» («Джура») пройшли вишкіл за програмою «Українська мілітарна культура».

Особливості організації освітнього процесу. На базі закладів освіти області організовано роботу 75 гуртків військово-патріотичного напрямку, в навчальних програмах яких передбачено використання ключових засад козацької педагогіки, національного досвіду виховання підростаючого покоління. Головною метою роботи таких гуртків є виховання громадянської свідомості, активної життєвої позиції, фізичний розвиток особистості, справжнього патріота і захисника Батьківщини. Заняття в гуртках спрямовані на поглиблення знань вихованців з історії України, розширення їх кругозору, виховання загальнолюдських християнських цінностей, формування світогляду громадян незалежної демократичної держави, сповнених національної гідності та поваги до інших народів. Вихованці не лише ознайомлюються з визначними подіями історії рідного краю, а й долучаються до активних форм спортивної і краєзнавчої діяльності; ознайомлюються з техніками військово-прикладних видів спорту, особливостями відродження козацьких бойових мистецтв і військово-тактичної підготовки, народними мистецтвами і традиціями;

готуються до сучасних форм захисту Батьківщини і майбутньої служби в складі Збройних Сил України. Більшість занять носить практичний характер з елементами змагань, інтелектуальних, пошукових, тактичних ігор.

Зважаючи на те, що 18 прикордонних громад Сумської області на тепер входять до територій, де ведуться або можливі бойові дії, змінено формати проведення заходів з учнівською молоддю. Працюючи за напрямом «Козацькому роду нема переводу», джури займаються дослідженням козацької минувшини, вивчають сторінки козацької слави. За наслідками пошукової діяльності ними було підготовлено пошуково-дослідницькі роботи з питань історії козацтва, побуту козаків, їх звичаїв, традиції адміністративної структури та військової ієрархії. Тематика робіт є різноманітною. Серед цікавих тем: «Українське суспільство після смерті Б. Хмельницького», «Гадяцька унія 1658 року», «Конотопська битва», «Останній кошовий Запорізької Січі Петро Калнишевський» тощо. Під час онлайн конференції «Сильні духом» рої презентують свої напрацювання.

У процесі роботи над завданнями гри рої закладів освіти долучаються до реалізації соціальних, громадянських ініціатив, освітнього проєкту «Стежками Слобожанського краю». Робота в межах проєкту ведеться за короткостроковими навчальними програмами «Сумщина козацька», «Краєзнавчі можливості Сумщини» та «Героїчне минуле рідного краю».

Понад тисячу вихованців закладів позашкільної освіти пройшли віртуальними краєзнавчими маршрутами історичних, археологічних, етнографічних, екологічних експедицій містами й селами області, користуючись віртуальною мапою «Сумщина в іменах і пам'ятках». Крім того, учасники гри долучаються до екскурсійних програм «Суми – місто надій і сподівань»; історико-краєзнавчих конференцій «Герої сучасності серед нас», «Шляхами подвигу і слави».

З метою активізації роботи щодо залучення дітей та учнівської молоді до розвитку громад, популяризації кращих практик реалізації учнівських ініціатив, патріотичних, волонтерських, доброчинних справ у громадах в області

організовано роботу з реалізації завдань обласного конкурсу соціально-освітніх проєктів «Діти розбудовують громаду». До участі в конкурсі щорічно долучається понад 30 роїв джур закладів загальної середньої, позашкільної освіти із територіальних громад.

Представлені на конкурс проєкти було підтримано керівниками органів місцевого самоврядування, волонтерами, громадськими організаціями.

Джури співпрацювали з волонтерськими фондами, організовували добродійні акції, долучилися до виготовлення маскувальних сіток, окопних свічок, шевронів. Було організовано роботу локацій «Цілющі чаї для ЗСУ».

З метою консолідації мешканців громад навколо соціальних ініціатив учнівської молоді, збереження та популяризації історико-культурної спадщини громад було реалізовано проєкти під гаслом «Зробимо громаду соціально активною». За ініціативи учнівської молоді в громадах створено хаби – відкриті простори для проведення молодіжних, громадських заходів, спілкування, зустрічей з військовослужбовцями, парамедиками, волонтерами; в соцмережах розміщено соціальні відеоролики, живі мапи громад, що презентують історико-культурні об'єкти регіону.

Участь у реалізації проєктів спонукає дітей і молодь до творчого саморозвитку та самореалізації, формує соціальні компетенції, загальнолюдські цінності, оскільки вони є безпосередніми розробниками, активними учасниками проєктів, а відтак – розвитку громад. Залучення учнівської молоді до участі в конкурсі сприяє активізації роботи органів учнівського самоврядування, змісту і форм роботи закладів освіти щодо залучення дітей і молоді до процесів, спрямованих на розбудову громад, створення безпечного середовища для навчання, розвитку дітей, організації їх відпочинку та дозвілля. Знання і досвід, що були отримані дітьми під час реалізації проєктів, будуть корисними під час відбудови населених пунктів у післявоєнний період.

Щорічно близько 1500 дітей бере участь в I (у територіальних громадах) та II (обласному) етапах гри «Сокіл» («Джура»).

Формат проведення обласного етапу гри обирається відповідно до

безпекової ситуації.

3-денні таборування роїв в похідних умовах. Учасники середньої (11-14 років) та старшої (15-17 років) вікових груп змагаються за конкурсними напрямами: «Впоряд», «Козацька смуга перешкод», «Стрільба», «Перетягування линви», «Рятівник», «Відун», «Фізична підготовка», «Тактична підготовка».

Програма підсумкового наметового таборування включає такі компоненти: теренові ігри, змагання, квести; самостійна робота учасників таборування; добродішні акції; тематичні лекції та зустрічі з видатними особистостями, учасниками Революції Гідності, волонтерами, учасниками бойових дій, воїнами ЗСУ; майстер-класи, тренінги; конкурси, вікторини; культурно-мистецькі заходи, перегляди патріотичних фільмів тощо.

Таборова старшина проводить щоденні вишколи джур: ранкові та вечірні кола, тематичні гутірки, нічні алярми.

Цьогоріч конкурси «Відун», «Рятівник», «Впоряд» проводяться в онлайн форматі. Підсумковий II етап гри відбувся у форматі одноденного збору з дотриманням правил безпеки в умовах воєнного стану.

Кращі козацькі рої закладів освіти області залучаються до роботи «Школи джур», що проходить онлайн. У форматі навчально-практичних занять для козацьких роїв проводяться: вишколи виховників і лідерів за програмами «Український виховний ідеал», «Основи провідництва», «Як гра «Джура» сприяє вихованню нової національної еліти», «Робота в команді», ін.; змагання з основ техніки туризму (онлайн орієнтування на місцевості, командний крос-похід пересіченою місцевістю, основи техніки безпеки та долікарської підготовки, ін.); пізнавальні заходи: віртуальні екскурсії для ознайомлення з роботою Державної служби з надзвичайних ситуацій України в Сумській області (огляд сучасної військової техніки, різноманітних засобів порятунку); військово-практичні вишколи з використанням топографічно-картографічних матеріалів для відпрацювання тактичних дій на місцевості.

Отже, досвід організації і координації місцевого та обласного етапів

Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») підтверджує ефективність такої форми громадянсько-патріотичного виховання у позашкільному освітньому просторі. Завдяки грі сформована в області модель національно-патріотичного і громадянського виховання стала потужним, методично сформованим засобом стимулювання громадянсько-патріотичної активності, національної самоідентичності дітей та учнівської молоді. Передбачаючи для різних вікових категорій учасників проходження базових навчальних курсів у профільних гуртках, гра впроваджується в цікавих вишкільних, змагальних, конкурсних та навчально-ігрових формах; сприяє залученню до різних форм громадсько-патріотичної активності батьків вихованців; залучає до співпраці ветеранів війни, представників громадських організацій, ЗМІ тощо.

На сьогодні Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура») є визнаною суспільством системною й технологічно розробленою формою громадянсько-патріотичного виховання підростаючого покоління, що поєднує елементи традиційної козацької й сучасної позашкільної педагогіки та реалізується в креативному, практично орієнтованому позашкільному освітньому просторі на основі соціально-партнерської взаємодії зацікавлених інститутів громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Деякі питання дитячо-юнацького військово-патріотичного виховання: постанова КМ України від 17.10.2018 р. № 845. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/845-2018-%D0%BF#Text>
2. Про затвердження Положення про обласний конкурс соціально-освітніх проєктів «Діти розбудовують громаду». Наказ ДОН Сумської ОДА від 17.02.2021 р. № 58-ОД URL: <https://ocpo.sumy.ua/informacijno-resursnij-centr/vixovujemo-patriotiv.html>

*Г. Л. Вороніна, м. Харків,
Україна*

ПРОЄКТИ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

***Анотація.** У статті наголошено, що педагогічне проєктування є одним із важливих видів професійної компетентності вчителя та дієвим засобом впливу на трансформаційні процеси в педколективі. Наведено досвід закладу освіти з реалізації проєкту «Стратегія*

школи в умовах війни щодо подолання освітніх втрат: причини, наслідки, пошук рішень». Розкрито зміст мініпроєкту з подолання освітніх втрат з української мови.

Ключові слова: педагогічне проєктування, професійна діяльність педагога, інноваційність, освітні втрати, програма подолання освітніх втрат.

Серед засад сучасного виховання особлива увага належить проєктуванню цілісного освітнього простору, яке передбачає розвиток соціально-педагогічної парадигми виховання, використання в практиці форм і соціально-педагогічних технологій, що сприяють підтримці особистісного розвитку; оптимізації взаємодії групи і особистості; формуванню базових соціальних цінностей, якостей успішної людини.

Проєктний підхід в закладі освіти є дієвим засобом впливу на трансформаційні процеси в педколективі, створюючи простір для розвитку професійної культури вчителів, дозволяючи суб'єктам освітнього процесу ефективно розвивати соціальні компетентності, упроваджуючи соціально-педагогічні технології.

З латини слово «проєкт» перекладається як «кинутий вперед» та означає «задуманий план дій, план, намір», а проєктувати – значить складати, розробляти проєкт, конструювати що-небудь, планувати, намічати здійснити щось [1, с. 1152].

Проєктування є одним із важливих видів професійної компетентності вчителя та ознакою інноваційної діяльності, у межах якої педагогічними працівниками застосовуються наукові методи, рівні й форми пізнання, освітні інновації, методи роботи з різними джерелами інформації, уміння збирати, систематизувати й використовувати та аналізувати інформацію. Під час розробки та реалізації проєктів учитель виявляє авторитетність, інноваційність, самостійність і автономію, академічну доброчесність, а також здатність взаємодіяти в професійних спільнотах, визначати пріоритетність розвитку нових ідей або процесів у контекстах професійної діяльності [3].

Проблематику, пов'язану із педагогічним проєктуванням, розглядають у своїх працях В. Беспалько, В. Бондар, Е. Заїр-Бек, О. Киричук, І. Підласий та ін.

Як зауважує О. Коберник, педагогічне проєктування є однією з

найважливіших функцій педагога чи педагогічних (науково-педагогічних) колективів і відповідно діяльністю, спрямованою на його реалізацію [2].

В умовах широкомасштабної російської агресії педагогічним колективом Харківського ліцею №148 Харківської міської ради було розроблено проєкт «Стратегія школи в умовах війни щодо подолання освітніх втрат: причини, наслідки, пошук рішень». Головне завдання проєкту полягало в здійсненні соціологічного онлайн-анкетування вчителів, учнів та їх батьків щодо якості надання освітніх послуг в умовах дистанційного навчання під час воєнних дій, і, як результат, розроблення механізму компенсаційних заходів.

Результати анкетування дозволили розробити рекомендації для всіх учасників освітнього процесу. Так, наприклад, серед рекомендацій для вчителів були сформульовані такі поради:

1. Переглянути та адаптувати освітні програми; використовувати в роботі матеріали Всеукраїнської школи онлайн; забезпечити гнучкість освітнього процесу;

2. Розробити плани надолуження освітніх втрат із навчальних предметів для кожного класу; розробити індивідуальні навчальні плани для учнів, що мають початковий рівень знань з базових дисциплін, проводити коригувальні заняття в режимі онлайн; учителям базових дисциплін створити карти опорних знань з предметів; виокремити в календарно-тематичному плануванні уроки повторення, коригування, консультаційного характеру; продумати різнорівневі завдання, підшукати додаткові інтернет-ресурси, що дають можливість самостійного повторення вивченого в цікавій та ігровій формах;

3. Розробити діагностичні тести для визначення рівня опорних знань у школярів та вимірювання освітніх втрат з конкретного предмета; провести діагностичні роботи (пробні, проміжні, підсумкові), здійснити їх аналіз; використовувати можливості гуртків, курсів для самоосвіти тощо.

Так, на базі освітніх програм учителі розробили проєкти-супутники формування життєстійкості учасників освітнього процесу, зокрема:

- з української літератури – «Бережіть собори ваших душ» (О. Гончар);

«Казкотерапія на уроках української літератури»;

- з музичного мистецтва – «Музика – джерело моєї творчості й душевної сили»;

- з фізкультури – «Спорт і моє ментальне здоров'я»;

- з географії, природознавства – «Діагностичний потенціал арттехніки колажування»;

- з трудового навчання та технологій – «Арттехнологія: хендмейд для збереження ментального здоров'я учасників освітнього процесу на уроках трудового навчання та технологій».

Важливо відмітити, що кожен учитель розробив програму подолання освітніх втрат з предмета, який викладає. Педагогічною радою закладу визначено, що програма подолання освітніх втрат з предмета – це комплекс заходів, що сприятимуть виявленню прогалин у навчанні учнів та їх компенсації, а також націлюватимуть на адаптацію, пріоритезацію знань і компетентностей, психологічну та соціально-емоційну підтримку учнів.

Наприклад, програма з подолання освітніх втрат з української мови містить такі компоненти:

1. Основні вимоги до роботи вчителя української мови.

2. Орієнтовний план заходів щодо виявлення і подолання освітніх втрат з української мови.

3. План подолання навчальних втрат за результатами тестування (пробного) учнів та учениць.

У таблиці 1 наведено фрагмент орієнтовного плану подолання навчальних втрат для учнів та учениць 9 класу.

Таблиця 1

**Фрагмент орієнтовного плану подолання навчальних втрат
для учнів та учениць 9 класу**

Теми, за якими виявлено прогалини в знаннях учнів (під час дистанційного навчання в 9 класі)	Шляхи усунення освітніх прогалин в знаннях учнів
Види присудків	Коригувальне навчання. Використання різних видів тренувальних вправ
Односкладні речення	Збільшення кількості годин. Робота з дошкою Padlet, перегляд матеріалу за QR-кодом, робота з флеш-картками. Тренувальні вправи

Однорідні й неоднорідні означення	Використання інтерактивних вправ, вправ на закріплення вивченого, творчих завдань. Додаткові заняття, індивідуальні консультації.
-----------------------------------	---

Як бачимо, проектування як цілеспрямована діяльність педагогів направлена на уявлення про якісний кінцевий результат на основі вивчення потреб та можливостей суб'єктів освітнього процесу. Розробка та реалізація подібних проєктів допоможе освітньому середовищу стати міцною фортецею для особистості й забезпечити їй не лише академічні знання, а й необхідні умови для загального психологічного розвитку й вироблення життєстійкості під час війни та післявоєнної реальності .

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ – Ірпінь: Перун, 2004. 1728 с.
2. Коберник О. Сутнісна характеристика проектування педагогічного процесу. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/zbirnyk_nayk_praz/2012/2012_2_13.pdf (Дата звернення 30.10.2024)
3. Наказ МОН України від 22.08.2024 № 1225 «Професійний стандарт «Учитель закладу загальної середньої освіти». URL: https://osvita.ua/doc/files/news/929/92993/646-ilovepdf_merged_1.pdf (Дата звернення: 29.10.2024)

**Л. В. Гончар, м. Київ,
Україна**

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ І ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У ЦИФРОВОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. У статті з'ясовано окремі аспекти професійної компетентності класних керівників з проблеми запобігання булінгу в позакласній роботі закладу загальної середньої освіти. Окреслено цифрове середовище як додатковий простір для реалізації загроз та цькування. Особливу увагу приділено презентації програми семінару для класних керівників.

Ключові слова: педагоги, професійна компетентність, запобігання і подолання булінгу, підлітки

Проведене опитування у рамках констатувального етапу експерименту серед вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засвідчило, що проблема запобігання і подолання булінгу серед учнів ще не усвідомлюється педагогами на належному рівні. Зокрема, серед форм і методів роботи з дітьми у позаурочній діяльності школи з проблеми запобігання і подолання булінгу

переважна більшість учителів (72,3 %) вказали на виховні години і масові виховні заходи (як правило, використовують ті, що є в мережі «Інтернет»). На запитання щодо форм і методів взаємодії з сім'єю з проблеми запобігання булінгу класні керівники надають перевагу такій формі роботи, як батьківські збори або індивідуальні консультації з батьками за необхідністю (86 % учителів). З'ясовано, що поза увагою опитаних учителів залишаються активні та інтерактивні методи роботи з батьками (вправи, метод проблемних ситуацій, групова робота, творчі й ігрові завдання тощо). Незважаючи на те, що близько половини вчителів виявили обізнаність стосовно таких форм і методів (46 %), їх використання на практиці відзначило лише 9 % учителів. Отже, постає необхідність підвищувати ступінь компетентності педагогів до роботи з підлітками із запобігання булінгу, насамперед у співпраці з сім'єю.

З метою підвищення професійного саморозвитку класних керівників з проблеми запобігання булінгу серед підлітків, було розроблено програму семінару для класних керівників «Форми і методи запобігання булінгу серед підлітків». Заняття у рамках програми спрямовувалися на підвищення професійного саморозвитку класних керівників з проблеми запобігання булінгу серед підлітків і передбачали набуття ними знань і вмінь роботи з дітьми та їхніми батьками. Зокрема, розроблено такі теми занять для класних керівників, як: «Що таке «булінг», його причини і наслідки» (лекція з елементами бесіди), «Підліткова агресія, її вплив на взаємодію підлітка з оточуючими людьми» (лекція з елементами бесіди), «Можливі шляхи подолання підліткової агресії (круглий стіл з елементами практикуму)», «Як налагодити емоційний контакт з дитиною підліткового віку» (лекція з елементами практикуму), «Техніки подолання проблемної поведінки підлітка» (міні-практикум), «Безпека дитини підліткового віку в інтернеті» (лекція з елементами практикуму) та ін. (Гончар, 2024) [1, с. 628].

Цифрове середовище є додатковим простором для реалізації загроз та цькування, хоча й не є самостійним чинником їх виникнення. Висока користуальницька активність дітей у соціальних мережах та водночас їхня

слабка поінформованість про небезпеки Інтернет-простору призводить до підвищеної тривожності дітей, що підвищує ризик суїцидальної поведінки. На сьогодні широко поширеним видом булінгу є кібербулінг – переслідування за допомогою електронних пристроїв, в тому числі мобільних телефонів та інтернету. У зв'язку з цим очевидна необхідність активізації виховного потенціалу школи з профілактики булінгу, одним із видів якого є кібербулінг, у дитячому середовищі [2].

Освітній заклад має особливий статус для вирішення проблеми кібербулінгу у підлітковому середовищі, захисту психофізичного здоров'я підлітків. Робота освітньої установи з проблеми запобігання і подолання булінгу повинна містити не лише систему профілактичних заходів, але й являти собою стратегію дій усіх сфер діяльності ЗЗСО, виховний потенціал якого спрямований на якісно новий рівень функціонування всього освітнього процесу.

Для профілактики булінгу в закладах загальної середньої освіти радимо педагогам використовувати такі методи: методи, орієнтовані на конкретних підлітків (передбачають індивідуальну роботу з дітьми, які є потенційними булерами та дітьми, потенційними жертвами булінгу); методи, орієнтовані на мікросоціум підлітків (мають на увазі групову роботу з підлітками); методи, орієнтовані на сімейні взаємини (орієнтовані на роботу з батьками та дітьми). На наш погляд, з дітьми, які потерпають від булінгу, потрібно проводити психокорекційну роботу, спрямовану на підвищення особистісних ресурсів виходу із важкої ситуації, яка засновується на формуванні їх життєстійкості і стресостійкості; з дітьми, які є потенційними кривдниками, увага спрямовується на корекцію їхньої поведінки по відношенню до інших дітей; особлива увага в обох напрямках має стосуватися постійності такої роботи та контролю.

Отже, у результаті дослідження очікується підвищення професійної компетентності класних керівників про соціальну та виховну роль цифрового освітнього середовища, сутність педагогічної діяльності щодо запобігання і

подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі, педагогічні умови, зміст, форми, методи запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі.

Список використаних джерел

1. Гончар Л.В.. Підвищення професійного саморозвитку класних керівників з проблеми запобігання булінгу серед підлітків. Наукові інновації та передові технології, Серія «Педагогіка», № 1(29), 2024. С. 627-635. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-1\(29\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-1(29))
2. Канішевська Л., Шахрай В. Особливості виховання в школі і сім'ї в умовах цифровізації. Перспективи та інновації науки, № 4(9). 2022. С. 144-155. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-144-155](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-144-155)
3. Шахрай В. Подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі: критерії, показники, рівні виміру. Scientific Collection «InterConf», (187). 2024. С. 114–118. <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/5323>

**В. В. Давидюк, м. Київ,
Україна**

ФЕНОМЕН «САМОСТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ» У ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

***Анотація.** У статті здійснено аналіз зарубіжних наукових джерел, присвячених теорії самоствердження особистості, розкрито внутрішні і зовнішні фактори, які впливають на почуття самоствердження, узагальнено вплив самоствердження на формування таких якостей та характеристик особистості як прийняття рішень, впевненість у собі, цілеспрямованість, мотивація, автономність, соціальна адаптація, комунікація.*

***Ключові слова:** почуття самоствердження, самореалізація особистості, позитивне самосприйняття, впевненість, особистісне зростання.*

В умовах гострих соціальних викликів, здатність до самоствердження є однією з основних характеристик самореалізованої особистості, здатної розкрити свій потенціал, відстоювати власні цінності, погляди та ідеї, проявляти впевненість у собі.

У психолого-педагогічних дослідженнях самоствердження розглядається як процес визнання людиною власної цінності та значущості, що супроводжується формуванням внутрішньої впевненості та активності в досягненні своїх цілей та обґрунтовується потребами особистості у самореалізації, соціальній прийнятності, автономії.

Результати досліджень Д. Шерман, Г. Коен, С. Стілл, Л. Нельсон, А. Нуссбаум, Д. Буньян, Дж. Гарсія та інших засвідчують, що почуття

самоствердження має безумовні переваги в загрозових для людини ситуаціях; сприяє стресостійкості, підвищує успішність, робить особистість більш відкритою до нового досвіду та змін у поведінці, зміцнює почуття власної гідності, зменшує вплив негативних емоцій [3; 7].

На думку Дж. Кук, Н. Апфель, А. Берсон, Дж. Крокер, самоствердження дозволяє людині ефективно використовувати власні психологічні ресурси, необхідні для боротьби з загрозою, протидії маніпуляціям, зменшення когнітивного та емоційного навантаження [2; 4].

У роботах С. Кашіо, М. О'Доннелла, Ф. Тінні, М. Ліберман, Ш. Тейлор, В. Стречер, Е. Фальк, присвячених теорії самоствердження, зазначається, що людина апріорі мотивована підтримувати позитивний погляд на себе, що слугує фундаментом для почуття самоствердження, самоцінності, цілісності, гідності. Окрім того, почуття самоствердження є спонукою для позитивного прогнозування майбутніх подій, впевненості у власних спроможностях [1; 5].

На індивідуальному рівні самоствердження є корисною стратегією захисту людей від соціальної оціночної загрози. Самоствердження дозволяє людині розширити свою робочу Я-концепцію через нагадування про інші власні характеристики та якості, соціальні ідентичності і цінності, які важливі для неї. Почуття самоствердження зменшує захисну позицію, підвищує сприйнятливість людей до нової інформації і активізує конструктивні, спрямовані на інших почуття (такі як позитивне ставлення, спрямованість на взаємодію), що спонукає розширювати і примножувати соціальні зв'язки. Зокрема, самоствердження зменшує чутливість до передбачуваних загроз у вибудові взаємин з іншими. Дослідження доводять, що люди з низькою самооцінкою зазвичай сумніваються в позитивному відношенні до себе з боку інших, що спонукає їх дистанціюватися. Однак ця тенденція послаблюється, коли людині дається можливість самоствердитися та проявити себе [6; 8].

На почуття самоствердження впливає низка внутрішніх і зовнішніх факторів, серед яких:

- самооцінка особистості (адекватна самооцінка є основою

самоствердження, людина, яка аналізує свої сильні і слабкі сторони, легше відчуває себе впевненою та спрямована на саморозвиток);

- сім'я та близьке оточення (сім'я відіграє ключову роль у формуванні почуття самоствердження, підтримки та визнання з боку батьків і близьких людей);

- освітнє середовище та соціальні групи (підтримка з боку педагогів, авторитетних дорослих, а також середовище однолітків є впливовими факторами у формуванні цінностей та переконань особистості, в тому числі щодо себе);

- психологічна підтримка і особистий досвід (здатність до самоствердження залежить від успішного досвіду особистості, яка бачить реальний результат своїх зусиль та адекватно оцінює власні можливості).

Таким чином, формування почуття самоствердження відбувається протягом всього життя, починаючи з раннього віку, де дорослі (батьки, педагоги) можуть як сприяти, так і пригнічувати прояв самоствердження у дитини. У дорослому віці це почуття обґрунтовується реальними досягненнями, розумінням власних переваг і недоліків на основі адекватної самооцінки.

На основі аналізу досліджень, присвячених різним аспектам почуття самоствердження, можемо зробити ряд висновків, що стосуються визначення даного феномену та його ознак:

- почуття самоствердження підкріплює моральну та адаптаційну адекватність Я-концепції особистості, зменшує вплив негативних емоцій та низької самооцінки; підсилює позитивні особистісні характеристики, здібності чи навички;

- почуття самоствердження здатне розширювати загальну перспективу людини, захищає загальне психологічне благополуччя, сприяє зверненню людини до особистих психосоціальних ресурсів, що дозволяє зосередитися на своїх сильних сторонах;

- почуття самоствердження збільшує увагу особистості до джерел позитивної самоцінності, сприяє усвідомленню про особисті цінності,

переконання, корисний досвід;

- на фізіологічному рівні почуття самоствердження активізує нейронні зв'язки та механізми, пов'язані з винагородою та позитивною оцінкою;

- самоствердження дозволяє особистості ефективніше використовувати внутрішні ресурси, необхідні для боротьби з загрозами, маніпуляціями, надмірними психологічними навантаженнями та виснаженням;

- роль самоствердження у розвитку та становленні особистості підтверджується його впливом на формування таких якостей та характеристик як прийняття рішень (відповідальність за наслідки прийнятих рішень спонукає людину до виваженості та аналізу, допомагає зберегти стійкість у складних ситуаціях); впевненість у собі (самоствердження передбачає стійку віру у свої сили та можливості, що дозволяє долати страх невдачі, не залежати від зовнішньої оцінки, зберігати стійкість переконань); цілеспрямованість та мотивація (самоствердження надає впевненість у власних цілях, допомагаючи вибудувати мотивацію на основі особистих цінностей та інтересів, підтримує зосередженість на меті і прагнення до особистісного зростання); автономність (самоствердження формує платформу для самодостатності, покладання на власні сили, базуючись на власних перевагах); соціальна адаптація і комунікація (самоствердження сприяє встановленню гармонійних взаємин з оточенням, дозволяє будувати відкриту комунікацію, адекватно виражати свої потреби та бажання, при цьому зберігаючи стійкість у поглядах та переконаннях).

Отже, через почуття самоствердження відбувається особистісне зростання, що дає людині інструменти для подолання життєвих труднощів і відкриває нові можливості. Самоствердження є потужним ресурсом для самореалізації особистості, людина, яка усвідомлює власну цінність і вміє відстоювати власну позицію, впевнено діяти, формувати адекватну самооцінку і досягати життєвих цілей, здатна розкрити свій потенціал у різних сферах життя, долати внутрішні обмеження, страхи та сумніви.

Список використаних джерел

1. Cascio, C. N., O'Donnell, M. B., Tinney, F. J., Lieberman, M. D., Taylor, S. E., Strecher,

V. J., & Falk, E. B. Self-affirmation activates brain systems associated with self-related processing and reward and is reinforced by future orientation. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 2016, 11(4), 621–629. doi: 10.1093/scan/nsv136.

2. Cohen, G. L., Garcia, J., Purdie-Vaughns, V., Apfel, N., & Brzustoski, P. Recursive processes in self-affirmation: intervening to close the minority achievement gap. *Science*, 2009, 324(5925), 400–403.

3. Cohen, G. L., & Sherman, D. K. The psychology of change: self-affirmation and social psychological intervention. *Annual Review of Psychology*, 2014, 65, 333–371.

4. Cook, J. E., Purdie-Vaughns, V., Garcia, J., & Cohen, G. L. Chronic threat and contingent belonging: protective benefits of values affirmation on identity development. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2012, 102(3), 479.

5. Falk, E. B., O'Donnell, M. B., Cascio, C. N., et al. Self-affirmation alters the brain's response to health messages and subsequent behavior change. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 2015, 112(7), 1977–1982.

6. Park, L. E., Naidu, E., Lemay, E. P., Canning, E. A., Ward, D. E., Panlilio, Z., & Vessels, V. Social evaluative threat across individual, relational, and collective selves. In B. Gawronski (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 68, pp. 139–222). Academic Press, 2023.

7. McQueen, A., & Klein, W. M. Experimental manipulations of self-affirmation: a systematic review. *Self and Identity*, 2006, 5(4), 289–354.

8. Sherman, D. K. Self-affirmation: understanding the effects. *Social and Personality Psychology Compass*, 2013, 7(11), 834–845.

Viktoriia Dykhta-Kirff, Warsaw,
Poland

PODSTAWY ROZWIJANIA KREATYWNOŚCI U DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM

W artykule dokonano teoretycznej analizy badań naukowych nad problemem specyficznym dla dzieci przedszkolnego wieku – rozwoju kreatywności. Rozważany jest związek twórczości z innymi procesami poznawczymi (percepcją, wyobraźnią, zdolnościami intelektualnymi) oraz ze sferą emocjonalną. Podkreśla się, że stopień rozwoju myślenia wizualno-figuratywnego warunkuje powodzenie przejścia do bardziej złożonych form myślenia pojęciowego oraz ma wpływ na komplikację i usprawnienie operowania obrazami odzwierciedlającymi różne właściwości i relacje obiektów (przestrzennych, czasowy, przyczynowo-skutkowy itp.).

Słowa kluczowe: kreatywność, wiek przedszkolny, aktywność twórcza, zdolności twórcze, myślenie dywergencyjne.

Jednym z najważniejszych zadań nauk pedagogicznych na obecnym etapie rozwoju jest rozwiązanie problemu kształtowania się osobowości twórczej, gdyż kształtowanie twórczego sposobu myślenia ludzi od dawna jest koniecznością społeczną. Nowe warunki i perspektywy rozwoju społeczeństwa, ogólne tendencje postępu naukowego, technicznego i gospodarczego stawiają nowe i nowe wymagania w zakresie kształcenia młodszego pokolenia, które stanie się kluczem do pomyślnego istnienia wspólnoty ludzkiej w przyszłości.

Podstawą metodologiczną większości badań nad twórczością dzieci jest teoria inteligencji twórczej opracowana przez J. Guilforda i jego zwolenników. Jej istota polega na tym, że na podstawie analizy czynnikowej wyodrębniono specyficzne czynniki kreatywności, które są wspólne zarówno dla dzieci, jak i dorosłych, i charakteryzują każdą formę działalności twórczej. Obecnie w badaniach eksperymentalnych dość dobrze rozwinięto metody podkreślania właściwości percepcyjnych obiektów, takich jak kolory czy kształty, a także sposoby analizy ich cech ilościowych, takich jak długość, objętość czy masa. Znacznie mniej uwagi poświęcono jednak metodom, za pomocą których starsze przedszkolaki mogą analizować powiązania i zależności pomiędzy otaczającymi je obiektami i zjawiskami. Spośród narzędzi wykorzystywanych do formułowania takich koncepcji za najważniejsze można uznać praktyczne przekształcenia oraz różnorodne modele.

Eksperymenty umysłowe w tym wieku oczywiście nie mogą być jeszcze doskonałe, jednak już wykazują orientację poznawczo-naukową. Zdolność do idefikacji i analizy cech istotnych oraz mniej znaczących może stanowić podstawę do refleksji nad istotą samego przedmiotu oraz sytuacją, w której się on znajduje.

Mentalne przedstawienie przedmiotu z perspektywy jego różnorodnych właściwości i relacji może stanowić początek analizy, która pozwala dostrzec obiekt w nowym kontekście, w innym systemie powiązań. W tym systemie drugorzędne cechy i relacje stają się kluczowe, a to, co wcześniej uznawano za nieistotne, schodzi na dalszy plan.

Ponadto eksperymenty umysłowe, nawet w swoich elementarnych formach, umożliwiają dziecku odzwierciedlenie ruchu, rozwoju i wzajemnych interakcji kilku obiektów w wizualno-sensorycznej formie. W wielu przypadkach pozwalają one na natychmiastowe zrozumienie istoty problemu postawionego przed dzieckiem. To właśnie dzięki opanowaniu podstaw eksperymentu umysłowego rozwija się specyficzny rodzaj heurystycznej logiki myślenia wizualnego, która w starszym wieku przedszkolnym prowadzi do pojawienia się rozwiązań intuicyjnych.

W ostatnich latach w pracach poświęconych badaniu specyfiki myślenia starszych przedszkolaków stwierdzono, że kształtowanie wyobrażeń

eksperymentów jako specyficznej techniki poznawczej rozpoczyna się od rzeczywistych, praktycznych eksperymentów, które pojawiają się już we wczesnym dzieciństwie. Jednocześnie dziecko wykazuje zwiększoną dociekliwość, pomysłowość oraz wytrwałość w badaniu otaczających go zjawisk. Badacze dostrzegają w tej aktywności poznawczej podstawy kreatywności.

Poprzez naukę w formie zabawy dziecko poznaje otaczającą rzeczywistość, nadając przedmiotom różne nazwy i dostosowując swoje działania do tych nazw. W tym procesie dochodzi do uogólnienia działań oraz ich oddzielenia od konkretnego obiektu, co sprzyja kształtowaniu elastycznego myślenia.

Podczas rysowania dziecko oddziela kształt, kolor i wymiary od rzeczywistego obiektu, natomiast w trakcie budowania łączy poszczególne części, zwracając uwagę na ich właściwości. Te właściwości stają się treścią wyobrażeń dziecka dotyczących kształtu, koloru, wymiarów i objętości. Takie doświadczenia umożliwiają manipulowanie tymi elementami w wyobraźni i tworzenie nowych obrazów. Badając naturę twórczości dziecięcej, badacze zwracają uwagę na jej powiązanie z innymi procesami poznawczymi, takimi jak percepcja, wyobraźnia czy zdolności intelektualne, oraz ze sferą emocjonalną osobowości. W wielu opracowaniach podkreśla się bezpośrednią zależność zdolności twórczych od specyfiki ludzkiej percepcji.

Kreatywność jest związana z takimi cechami percepcji, jak zdolność do syntetycznego postrzegania, wysoka wrażliwość na obiekty chaotyczne i złożone, a także na ich unikalne właściwości. Osoba kreatywna nieustannie analizuje otaczającą rzeczywistość, aby stworzyć jak najpełniejszy obraz tego, co widzi. Taki sposób postrzegania stymuluje procesy twórczej wyobraźni.

Syntetyczna i globalna percepcja jest charakterystyczna dla dzieciństwa. Treść rysunków i zabaw dzieci opiera się na całościowym postrzeganiu zjawisk życia codziennego. Wraz z wiekiem zdolności analityczne (werbalne) zaczynają dominować nad zdolnościami syntetycznymi (obrazowymi). Przejawia się to zmniejszoną wrażliwością dziecka, spadkiem zainteresowania nowymi rzeczami, mniejszą chęcią eksperymentowania i poszukiwania, a także utratą wyrazistości i

ostrości w postrzeganiu otaczającego świata.

Znaczące miejsce w badaniach nad twórczością dziecięcą zajmują prace poświęcone mechanizmom rozwoju i aktywizacji wyobraźni. Środowisko podmiotu, zarówno jako całość, jak i w formie jego poszczególnych elementów, stanowi zawsze pole działania dziecka. Jest ono jednocześnie źródłem przedmiotów, warunków i narzędzi, które umożliwiają osiąganie wyznaczonych celów, jakby same były dane przez to środowisko.

Sprzyjające rozwojowi środowisko przedmiotowe wspiera twórczy rozwój dziecka. Powinno ono, poprzez swoją treść i właściwości, obiektywnie tworzyć warunki do twórczej aktywności każdego dziecka, wspierać rzeczywisty rozwój oraz doskonalenie zarówno fizyczne, jak i psychiczne, a także zapewniać przestrzeń dla bezpośredniego rozwoju twórczego.

Bibliografia

1. Виховання дітей раннього віку у закладах дошкільної освіти різних типів: монографія / Н. Гавриш, В. Рагозіна, С. Васильєва; за заг. ред. Н. Гавриш. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 192 с.
2. Виховуємо і розвиваємо дитину раннього віку: навчально-методичний посібник / Н. Гавриш, В. Рагозіна, С. Васильєва; за заг. ред. Н. Гавриш. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 144 с.
3. Гавриш Н.В., Рагозіна В. В., Васильєва С. А. Моделювання освітнього процесу в групах раннього віку. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць. Івано-Франківськ: НАІР, 2020. Вип. 24. С. 85–105.
4. Рагозіна В., Костян Л., Колмикова К. Малюємо на великих полотнах з дітьми раннього віку. Вихователь-методист дошкільного закладу, 2022. №7. С.23-27.
5. Ящук І. П. Основи соціального партнерства в навчально-виховному закладі у творчій спадщині В. Сухомлинського. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер.: Педагогічні науки. 2014. Вип. 1.46. С.176–180.

***К. В. Діхтяренко, м. Київ,
Україна***

ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТЬ У ТЕМІ «ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАННЯ ЗАГРОЗИ БУЛІНГУ: ВАРІАТИВНИЙ МОДУЛЬ «БОЙОВИЙ ХОРТИНГ» У ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЗЗСО»

Анотація. У науковій публікації запропоновано авторську розробку фрагменту групового заняття з бойового хортингу із засвоєнням теоретичного матеріалу на тему «Правові аспекти визнання загрози булінгу: варіативний модуль «Бойовий хортинг» у ЗВО та ЗЗСО».

Ключові слова: студенти, учні, бойовий хортинг, булінг, ЗВО, ЗЗСО, групове

Вступ. Під час дії воєнного стану в Україні різко збільшилася кількість понять, що передбачають їх тлумачення, сприйняття на слух і вживання у побуті. Тому, послідовний і системний підхід до вирішення питання щодо тлумачення понять у темі «Правові аспекти визнання загрози булінгу: варіативний модуль «Бойовий хортинг» у заклади вищої освіти та ЗЗСО» передбачає створення нових напрямів наукового пошуку.

Аналіз законодавчої бази (Конвенція про права дитини (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text); Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>); Закон України «Про освіту» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>); Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1-212-24). Стаття 173-4. Булінг (цькування) учасника освітнього процесу (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n4218>); Кримінальний кодекс України (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>); Рекомендації для закладів освіти щодо застосування норм Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) від 18.12.2018 № 2657-VIII (лист МОН від 29.01.2019 № 1/19-881) та ін.) доказує її розробленість, доповнення статей, оновлення термінології: відповідальність дитини до 14 років, відповідальність підлітка від 14 до 16 років, відповідальність підлітка від 16 до 18 років тощо. Так, у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18.12.2018 р. № 2657-VIII передбачено зміни до законодавчих актів України: Закон України «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 р. № 2628-III; Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» від 10.02.1998 р. № 651-XIV; Закон України «Про позашкільну освіту» від 22.06.2000 р. № 1841-III; Закон України «Про вищу освіту» від 1.07.2014 р. № 1556-VII; Закон України «Про освіту» від 5.09.2017 р. № 2145-VIII (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>).

На нашу думку, одним із основних і дієвих методів протидії булінгу (цькуванню) – є тренування в спортивному гуртку «Бойовий хортинг». Тому що тренери готують не тільки спортсменів, а й впевнену в собі особистість, а навчально-тренувальна і наукова робота з бойового хортингу не тільки благотворно впливає на розвиток м'язів, але й розвиває інші сфери особистості: фізичну (постійні тренування зміцнюють м'язи, поліпшують самопочуття, підвищують імунітет); інтелектуальну (під час занять особистість розвиває логічне мислення, опрацьовує стратегії своїх дій); емоційну (такі заняття є прекрасною розрядкою для студентів, учнів, адже, саме на тренуваннях вона може зняти стрес і покращити настрій); соціальну (бойовий хортинг – це постійна комунікація з іншими спортсменами і тренерами під час тренувань і змагань; саме тут студенти, учні вчаться спілкуватися з людьми різних характерів і поглядів); духовну (національний професійно-прикладний вид спорту України має свою філософію, тут розвивають не тільки тіло, а й душу; особистість учиться розуміти навколишній світ і самого себе) [3].

Вагомим внеском у розробку теоретико-методичних засад протидії булінгу, цькуванню дітей, ЗВО, молоді є праці дослідників [4; 6] (І. Бех (Українська національна ідентичність у науково-психологічних координатах, 2023); В. Андрєєнкова, В. Мельничук, О. Калашник (Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід, 2019); Е. Воронцова (Профілактика та подолання булінгу у закладах освіти, 2017); Л. Гончар (До проблеми запобігання і подолання булінгу серед підлітків, 2023; Методичний супровід педагогів щодо запобігання булінгу серед підлітків у цифровому освітньому середовищі, 2024); Л. Гретченко (Викорінити булінг шляхом боротьби лише з наслідками не вдасться, 2024); Л. Найдьонова (Кібербулінг у підлітковому рейтингу інтернетбезпеки, 2018); Т. Федорченко (Особливості вживання психоактивних речовин підлітками, які провокують боулінг, 2023; Булінг серед школярів в умовах воєнної реальності: проблеми, наслідки, шляхи попередження, 2024); А. Чебан (Протидія насильству і булінгу в закладі освіти, 2024); В. Шахрай (Запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі: критерії, показники,

рівні виміру, 2023; Проблема булінгу і кібербулінгу в освітньому середовищі: вектори розв'язання, 2024 та ін.).

Утім, під час навчально-тренувальної та наукової діяльності з бойового хортингу застосовуються методи та засоби, що можна впроваджувати для протидії булінгу (цькуванню) дітей, ЗВО, молодого покоління і тим самим забезпечується збереження їхнього здоров'я З. Діхтяренко, О. Отравенко, Е. Єрьоменко, О. Завістовський (Об'єкт для формування активної життєвої позиції в спортсменів бойового та поліцейського хортингу – здоров'я учнів, військових ліцеїстів, студентів і курсантів, 2024); В. Чаплигін, С. Живолович, С. Коцюба, В. Хоменко та ін. (Здоров'я як цінність в учнів і ЗВО – об'єкт для формування активної життєвої позиції спортсменів бойового хортингу, 2024); О. Отравенко, З. Діхтяренко, В. Ганчева, Е. Єрьоменко (Виховання ціннісного ставлення учнів, студентів і курсантів до здоров'язбережувальної діяльності засобами бойового хортингу, 2024) та ін. [1; 2; 3; 5; 7; 8].

Отже, тлумачення слова «булінг» є в низці літературних джерел [4-6 та ін.]. Воно походить від англійського «bullying» – «бикування» (переслідування). Булінг (цькування) – діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Проаналізувавши літературу [1-8 та ін.], нами було визначено низку понять за темою дослідження та оприлюднено в таблиці 1 для підлітків і молоді. Пропонуємо фрагмент групового заняття з бойового хортингу із засвоєнням теоретичного матеріалу на тему «Правові аспекти визнання загрози булінгу: варіативний модуль «Бойовий хортинг» у ЗВО та ЗЗСО».

Мета: ознайомити всіх учасників, які тренуються в спортивному гуртку «Бойовий хортинг» – національний професійно-прикладний вид спорту України

із словами-паролями, що сприяють протидії булінгу, цькуванню та словами-паразитами, які не варто вживати.

Загальна тривалість: 10-15 хв.

Орієнтовний перелік обладнання: мультимедійний проектор, кольорові олівці, папір формату А4, лінійка.

Хід проведення

1. Спільний перегляд із обговоренням одного мультфільму «Крихітка Єнот», або ж «38 папуг», або ж «Разом ми сила», або ж «Лама 3: Друзі», або ж «Лілі та Сніговик», або ж «Кітбуль», або ж «Повчальні мультики: «Квіти дружби», «Ніколи не здавайся» тощо.

Запитання тренера після перегляду одного мультфільму:

- Чи варто лаятися?
- Чи допоможе лайка мати вірних друзів?
- Чи потрібно допомагати друзям, незнайомим людям, коли побачили цькування?
- Які слова-паролі Ви знаєте, щоб себе захистити?
- Чи вживаєте Ви слова-паразити?

2. Вправа «Я зможу себе, друзів і знайомих захистити» (всі учасники спільно за тренером називають дії, які потрібно виконати).

Запитання тренера:

- до кого потрібно звернутися за допомогою, порадою, якщо Ви опинилися або стали свідками ситуації насильства, цькування:
- до батьків, до родичів, до людини, з якою у Вас довірливі стосунки (товариш, вчитель і т.д.);
- у своєму навчальному закладі (до тренера, до класного керівника, соціального педагога, практичного психолога, медичного працівника, шкільного офіцера поліції);
- у поліції (до дільничного офіцера поліції, працівників ювенальної превенції);
- до працівників служби у справах дітей державної адміністрації;

- на Національну дитячу «гарячу лінію» за номерами 0 800 500 225 або 116 111 (безкоштовно) в межах України (понеділок-п'ятниця: 12.00-16.00);
- неурядові громадські організації (<https://bit.ly/2PsZ3AR>).

3. Вправа «Бажані та заборонені слова».

1-й варіант. Тренер. У кожного є кольорові олівці, папір формату А4. За моїм сигналом (хлопок у долоні тощо) всі, не дивлячись на товариша /-ів читаєте слово / словосполучення на мультимедійному проекторі, читаєте його тлумачення в Інтернеті та записуєте тим кольором, як Ви його уявляєте і в тому стовпчику, де вважаєте, що потрібно (тренер читає не більше 10 слів за одне заняття).

2-й варіант. Тренер. У кожного є кольорові олівці, папір формату А4. Я підхожу до кожного з папером формату А4, вибираєте один листок на якому написано 10 слів, читаєте їх тлумачення в Інтернеті та записуєте тим кольором, як Ви його уявляєте і в тому стовпчику, де вважаєте, що потрібно.

Таблиця 1

Бажані та заборонені слова: тлумачення понять

Бажані слова	Заборонені слова
бойовий хортинг, протидія булінгу, булінг, тренер, протидія цькуванню, допомога, відповідальність, жертва, насильство, цькування, порада, законодавча база, допомога батьків, психологічний тиск, допомога родичів, мобінг, кібербулінг, шкільне середовище, університетське середовище, тривога, депресія, правопорушення, емоційна підтримка, увага, соціальна справедливість, екологія шкільного середовища, соціальна агресія, посттравматичний стрес, психосоціальні наслідки, профілактика, інтервенція, кібербулінг, роль спільноти, саморегуляція, лідер у класі / у групі, юридичні аспекти, стратегії розв'язання конфліктів, соціальна ізоляція, шкільна політика безпеки, університетська політика безпеки, психологічна допомога, взаємодія учасників освітнього процесу, адміністративні стійкість до стресу, антибулінгові програми, гендерні відмінності, викладацькі методи, педагогічна підтримка, емпатія, асертивність, емоційний інтелект, соціальне виховання, комунікаційні навички, соціокультурний контекст, етнічна та культурна різноманітність, психологічна реабілітація, ефективність антибулінгових заходів тощо.	

Запитання тренера:

- хто перший (наступний) називає бажані / заборонені слова (похвала кожного учасника).

4. Підведення підсумків. Прощання «Дружні радісні оплески».

Тренер. Подякуємо всім за спільну та продуктивну роботу оплесками. Особисту роботу можна взяти з собою / віддати мені. Дякую всім!

Висновки.

1. Мета публікації була досягнута через презентацію авторської розробки фрагменту групового заняття з бойового хортингу із засвоєнням теоретичного матеріалу на тему «Правові аспекти визнання загрози булінгу: варіативний модуль «Бойовий хортинг» у ЗВО та ЗЗСО».

2. Тренерам, викладачам і учителям радимо проходити для самореалізації, саморозвитку курси на платформі «Prometheus» (<https://prometheus.org.ua/courses-catalog/>): «Протидія та попередження булінгу (цькуванню) в закладах освіти», «Наукова комунікація в цифрову епоху», «Безпека в Інтернеті під час війни: практичний курс», «Сексуальна освіта», «Академічна доброчесність: онлайн-курс для викладачів» тощо.

3. Зміст наступної публікації буде спрямовано на тлумачення понять у темі: «Керування емоціями для формування цінності «Активна життєва позиція» в учнів і студентів – протидія булінгу, цькуванню», що відобразить перспективи подальших досліджень і підтвердить актуальність й своєчасність обраної теми.

Список використаних джерел

1. Діхтяренко З. М. Здоров'я як цінність в учнів і ЗВО – об'єкт для формування активної життєвої позиції спортсменів бойового хортингу / З. М. Діхтяренко, В. П. Чаплигін, С. А. Живолович, С. Ю. Коцюба, В. О. Хоменко // Науковий часопис Українського державного університету імені М. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2024. – Вип. 4 (177) 2024. – С. 50-56.

2. Діхтяренко, З. М. Об'єкт для формування активної життєвої позиції в спортсменів бойового та поліцейського хортингу – здоров'я учнів, військових ліцеїстів, студентів і курсантів / З. М. Діхтяренко, О. В. Отравенко, Е. А. Єрьоменко, О. Д. Завістовський // Педагогічна Академія: наукові записки. № 8, 2024. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12933255>.

3. Єрьоменко Е. А. Теорія та методика бойового хортингу : навчальний посібник : у 2-х ч. Ч. 1 / Е. А. Єрьоменко. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. – 462 с.

4. Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23.11.2023 р.). Івано-Франківськ: «НАІР», 2023. 296 с.

5. Отравенко О. Виховання ціннісного ставлення учнів, студентів і курсантів до здоров'язбережувальної діяльності засобами бойового хортингу / О. Отравенко, З. Діхтяренко, В. Ганчева, Е. Єрьоменко // Проблеми освіти: зб наук пр. Електронне видання ДНУ «ІМЗО». К., 2024. Вип. 2 (101). – С. 278-298.

6. Педагогічні засади запобігання насильству в освітньому закладі і сім'ї: вплив цифровізації та воєнної реальності: матеріали круглого столу (у рамках Всеукраїнського фестивалю науки) (Київ – Біла Церква, 14 травня 2024 р.) / за ред. Л. В. Канішевської, К. В. Плівачук; упоряд. В. М. Шахрай. Біла Церква : КНЗ КОР «КОІПОПК», 2024. 131 с.

7. Dikhtiarenko, Zoia, Korzhenko, Iryna, Steshyts, Andrii. Training of future physical education teachers and martial arts coaches – Combat Horting to the application of healthcare

technologies (2022). Physical culture, sports and physical rehabilitation in modern society. Nataliia Khlus, Oleksandr Nestorenko (editors). Monograph. Publishing House of University of Technology, Katowice, 2022, (pp. 22-77).

8. Fedorchenko, T., Boltivets, S., Dovgan, N., Dikhtiarenko, Z., Yeromenko, E., Kukushkin, K., Otravenko, O., Zavistovskyi, O., Khatko, A., Kolomoiets, H., Berezhna, T., Veselova, V., Steshyts, A., Khimich, V., Demchenko, N., Yeromenko, V., Grechana, L., Petrova, O., Kozlova, K., Ilnytskyi, I., Rebryna, A., Tsviha, A., Kostenko, V., Dehtyaryov, A. (2022). Ensuring Standards of Quality of Life in a Turbulent World. Monograph. Opole: The Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration in Opole, 2022; pp. 623. ISBN 978-83-66567-48-1. Part 5. «Combat Horting as a means of physical education of a harmoniously developed, successful, a vitally active personality – pupils, students and cadets: results of research work» (pp. 498-597).

**О. О. Єжова, м. Київ,
Україна**

ЗАСОБИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ОНЛАЙН НАВЧАННЯ

***Анотація.** Розглянуто засоби збереження здоров'я старшокласників відповідно до обраних нами стратегій збереження здоров'я в умовах онлайн навчання. Провідним засобом усіх трьох стратегій виділено фізичну активність, стратегії збереження психічного здоров'я – рефлексію, соціального здоров'я – комунікації із однолітками і родиною.*

***Ключові слова:** фізичне здоров'я, психічне здоров'я, соціальне здоров'я, фізична активність, рефлексія, комунікація*

Як відомо, на засіданні Комітету з питань освіти, науки та інновацій у 2023 році були розглянуті питання на тему «Освітні втрати й освітні розриви на рівні загальної середньої освіти: вимірювання та механізми подолання». Зазначено, що українська освіта впродовж останніх трьох років зіштовхнулася із значними викликами – це, зокрема, вимушені перерви у навчанні зумовлені пандемією та війною, обмеження доступу до очного навчання, значні обмеження для реалізації дистанційного навчання, враховуючи перебої з електроенергією та інтернетом, що призвело до освітніх втрат. Але ми маємо не лише освітні втрати і розриви, спостерігається погіршення фізичного і психічного стану школярів внаслідок травматичних подій та тривалого стресу.

Науковці зазначають, що збройні конфлікти негативно впливають на розвиток і здоров'я людини всіх вікових груп, але, насамперед, підлітків [1]. Довготривалий вплив збройних конфліктів підвищує ризик розвитку багатьох і нерідко тривалих форм фізичної, психологічної та соціальної дезадаптації [2], В

умовах збройних конфліктів піклування про здоров'я здобувачів освіти, особливо старшокласників, має бути більш інтенсивним і супроводжуватися широким застосуванням ефективних і доказових засобів, спрямованих на збереження і відновлення їх здоров'я.

Мета роботи полягає у визначенні доказових засобів збереження і відновлення здоров'я старшокласників в умовах вимушеного онлайн навчання.

Ці засоби можуть відноситися до різних сфер діяльності людини, зокрема: освітньої та медичної. Головним критерієм добору таких засобів є доведена науковцями їх ефективність та доцільність втручання для збереження здоров'я або доказовість.

Фахівці охорони здоров'я, які працюють з дітьми і використовують цілісний підхід, насамперед, оцінюють основні «стовпи» здоров'я: вміння управляти стресом, сон, харчування, фізичну активність. Оцінка цих складових дозволяє встановити чинник, що найбільше перешкоджає благополуччю дітей і підлітків. Навчання підлітків і молоді правильним методам боротьби зі стресом, належній гігієні сну, правильному харчуванню та важливості фізичних вправ сприятиме збалансованому відчуттю благополуччя в їхньому житті [3].

Здоров'я розглядаємо як метаресурс для формування життєвої успішності учнів.

Аналіз результатів дослідження науковців лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя НАПН України за темою «Формування життєвої успішності учнів старших класів в умовах поствоєнної реальності» (державний реєстраційний № 0123U100697) засвідчує, що серед 237 учнів загальноосвітніх закладів освіти різних регіонів України, які взяли участь в опитуванні, 57 % мають середній або низький рівень стресостійкості, 26 % – низький рівень ціннісного ставлення до здоров'я [6], і більшість – низький рівень фізичної активності пов'язаний, насамперед, із онлайн навчанням. Загалом, старшокласникам бракує навичок здорового способу життя, особливо у сфері фізичної активності.

Отже, вважаємо, що провідним засобом для збереження і відновлення

здоров'я старшокласників у сучасних умовах має виступати збільшення і урізноманітнення їх фізичної активності. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) зазначає, що фізична активність дітей та підлітків сприятлива для таких показників здоров'я, як м'язовий тонус, артеріальний тиск, вміст ліпідів, глюкози та інсулінорезистентність, когнітивні здібності, зменшення симптомів депресії і стресу, зниження ступеня ожиріння [5]. Дітям і підліткам рекомендовано займатися не менше ніж 60 хвилин на день різними видами фізичної активності середньої та високої інтенсивності, переважно з аеробним навантаженням [4]. Це пояснюється тим, що рухи є базовою потребою організму людини і потужним засобом регуляції психічного стану. Будь-який рівень рухової активності краще, ніж її відсутність та має значення для здоров'я і самопочуття.

У сучасних умовах навчання можна рекомендувати застосовувати будь-які форми фізичної активності, зокрема: ранкову гімнастику на першому уроці, фізкультхвилинки впродовж навчального часу, роботу у групах проводити рухаючись або стоячи, застосовувати рухові навчальні ігри та симуляції, організовувати активні розважальні перерви тощо. Оптимальний рівень фізичної активності сприяє збереженню фізичного, психічного і соціального здоров'я відповідно до визначення складових здоров'я ВООЗ.

Стратегії збереження здоров'я старшокласників в умовах онлайн навчання також можна виділити три: збереження фізичного здоров'я, збереження соціального здоров'я, збереження психічного здоров'я. Якщо фізична активність є доказовим ефективним засобом для усіх трьох стратегій збереження здоров'я, то інші засоби можна назвати окремо для кожної із них. Так, у стратегії збереження фізичного здоров'я можна застосовувати такі засоби як здорове харчування, вживання якісної питної води, застосування технік релаксації, здоровий і повноцінний сон, дотримання режиму праці і відпочинку. Серед засобів збереження соціального здоров'я – регулярне спілкування з родиною та друзями, здорові кордони особистісного простору, використання гумору, побудова та підтримка позитивних стосунків із

однолітками і дорослими; психічного здоров'я – рефлексія, група постійної підтримки, опора на особистісні цінності, засоби арт-терапії, хобі (малювання, фільми, книги, музика, садівництво, рибальство, подорожі тощо), рефреймінг як позитивне мислення.

Слід зазначити, що запорукою збереження здоров'я в умовах онлайн навчання є гнучкість, комбінативність і адаптивність засобів, що названі вище. Рекомендуємо урізноманітнювати форми фізичної активності на кожному занятті, застосовувати рефлексію і зробити її традиційною, використовувати інтерактивні методи для онлайн комунікації між старшокласниками і командної роботи для виконання ними самостійної роботи.

Отже, ґрунтуючись на результатах НДР за темою «Формування життєвої успішності учнів старших класів в умовах поствоєнної реальності» (державний реєстраційний № 0123U100697), нами виділено три стратегії збереження здоров'я старшокласників: збереження фізичного здоров'я, збереження соціального здоров'я, збереження психічного здоров'я. Провідним засобом усіх трьох стратегій виділено фізичну активність, стратегії збереження психічного здоров'я – рефлексію, соціального здоров'я – комунікації із однолітками і родиною.

У подальшій роботі планується розробити рекомендації для вчителів щодо збереження здоров'я старшокласників як метаресурсу у формуванні їх життєвої успішності.

Список використаних джерел

1. Cameron N. Child growth and armed conflict. Ann Hum Biol. 2023. vol. 50(1). P. 301-307. DOI: <https://doi.org/10.1080/03014460.2023.2224059>
2. Joshi, P. T., & O'Donnell, D. A. Consequences of child exposure to war and terrorism. Clinical Child and Family Psychology Review. 2003. vol. 6(4). P. 275–292. <https://doi.org/10.1023/B:CCFP.0000006294.88201.68>
3. Prowse T. Holistic Interventions for Children Course. Plus. 2022. URL: <https://members.physio-pedia.com/uk/holistic-healthcare-interventions-for-children-course-course-uk/>
4. WHO guidelines on physical activity and sedentary behaviour. World Health Organisation : website. URL: <https://iris.who.int/handle/10665/336656?locale-attribute=en&>
5. Єжова О. О., Кириченко В. І. Основи популяризації здорового способу життя : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2024. 154с.
6. Кириченко В.І., Єжова О.О., Масол В.В. Ціннісне ставлення старшокласників до здоров'я: аналіз результатів опитування. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. 2024. Вип. 8 (181). С. 109-116.

*К. О. Журба, м. Київ,
Україна*

ФОРМУВАННЯ ОБОРОННОЇ СВІДОМОСТІ В УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В КРАЇНАХ НАТО: ЦІННІСНИЙ АСПЕКТ (ДОСВІД ФРАНЦІЇ)

Анотація. У статті висвітлюється актуальна проблема формування оборонної свідомості в учнівської та студентської молоді в країнах НАТО, зокрема Франції у контексті цінностей. Основними аспектами національної безпеки визначено: воєнну, економічну, інформаційну, кібербезпеку. Доведено, що оборонна освіта ґрунтується на моральних цінностях патріотизму, солідарності, рівності, гідності. Виявлено, що у Франції оборонна освіта учнівської і студентської молоді здійснюється на трьох рівнях: в рамках шкільної програми; участь в освітній програмі, що включає глобальну оборону та безпеку заняття на базі центрів CDSG; навчання у військових класах за програмою *Defense Cadets, Cadets de la Défense*.

Ключові слова: учнівська та студентська молодь, оборонна свідомість, ціннісний аспект формування, досвід Франції.

Агресія росії проти України спонукала країни НАТО переглянути підходи щодо формування оборонної свідомості у молоді та підготовки її до захисту територіальної цілісності, демократичних цінностей і свобод. Формування оборонної свідомості є складовою національної безпеки, спрямованої на захист національних інтересів, цінностей, окремої особистості і суспільства в цілому. Національна безпека визначає «певний ступінь захищеності особистості, суспільства та держави від зовнішніх та внутрішніх загроз, що дозволяє їм нормально існувати та розвиватися» [4, с.49].

Основні аспекти національної безпеки включають:

- *воєнну безпеку* (захист державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного ладу від зовнішньої агресії);
- *економічну безпеку* (захист економічної системи від можливих загроз, торгівельних війн);
- *інформаційну безпеку* (захист інформаційного простору країни та протидія ворожій пропаганді);
- *кібербезпеку* (протидія кіберзагрозам та захист національної кіберінфраструктури, національного цифрового простору).

Документами, що регулюють питання безпеки країн НАТО та ЄС є Стратегічна концепція НАТО (2022), Щорічний звіт Генерального секретаря

НАТО, Маастрихтський договір (1992), Декларація про Європейську безпеку та політику оборони (ЄБПО), Угода НАТО, ЄС про захист інформації [1;2;4].

Значна роль в країнах НАТО приділяється формуванню оборонної свідомості учнівської молоді, здатної у майбутньому відстоювати суверенітет своїх країн. Служба у війську розглядається не лише як громадянський обов'язок, а й у контексті соціального капіталу тої чи іншої країни. Рівень оборонної свідомості залежить від рівня оборонної освіти, що ставить за мету формування відповідного світогляду, моральних цінностей, переконань, оборонних знань, умінь, навичок.

Оборонна освіта ґрунтується на моральних цінностях патріотизму, солідарності, рівності, гідності, які визначають ціннісне ставлення індивіда до себе та до суспільства.

Так у Франції оборонна освіта учнівської і студентської молоді здійснюється на трьох рівнях:

- в рамках шкільної програми;
- участь в освітній програмі, що включає глобальну оборону та безпеку
- заняття (*classes de défense et de sécurité globales – CDSG*) та

підтримуються центрами CDSG;

- навчання у військових класах за програмою *Defense Cadets, Cadets de la Défense* («*Classe de Défense et de sécurité globales*»).

Програми першого рівня вивчаються протягом року у середній і старшій школі на базі освітнього закладу.

Другий рівень оборонної освіти реалізується через співробітництво між школами та збройними силами в рамках укладених угод про партнерство чи шефство військових частин і закладів загальної середньої освіти.

Програма передбачає:

- практичні заняття на базі військових частин;
- листування учнів з військовослужбовцями;
- участь у різних громадських акціях;
- участь у військових церемоніях ;

- відвідування меморіальних місць (Ministère des Armées, 2019).

На сьогодні у Франції діє понад 300 класів CDSG, де залучено понад 7 тис. студентів та 150 підрозділів збройних сил Франції.

Третій рівень оборонної освіти впроваджується через Кадетську програму (Cadets de la Défense) з 2005 р.

Питання національної оборони та національної безпеки у французькій освіті передбачає зосередження уваги на трьох аспектах:

1) в історичній ретроспективі, з тим, щоб зрозуміти значущість оборони в історичному контексті, усвідомити загрози кордонам та загрози без кордонів, від національної незалежності до стратегічної автономії, від національної оборони до оборони національної безпеки;

2) Франція «серед народів світу» в контексті внутрішніх і зовнішніх загроз, її союзів і зобов'язань, військових дій і операцій, що проводяться її збройними силами, а також континууму внутрішньої і зовнішньої безпеки, на якій боротьба з тероризмом є головним маркером;

3) оборона як державна політика, шляхи її впровадження, залучення національних ресурсів, на основі аналізу та потреб сухопутних, повітряних, морських, міжміністерських і міжсоюзницьких складових оборони.

Основним завданням оборонної освіти є формування в учнів необхідних навичок і компетенцій оборонної культури. Розроблена програма та підготовка вчителів є необхідними умовами її успішної реалізації.

Так, учні 14-17 років при вивченні курсу «громадянська освіта», працюють над темами «Оборона та мир», «Взаємодія», «Структура та виклики національної оборони», де вивчають керівні принципи національної оборони, взаємозв'язки між обороною і національною безпекою, фундаментальні цінності

Починаючи з 2008 р., проводяться заняття з елементами оборонної підготовки, які проводять ветерани чи офіцери запасу за підтримки місцевих спортивних клубів та клубів єдиноборств, на підставі угоди між дирекцією освітнього закладу та військового підрозділу. Це дозволило створити двадцять

п'ять курсантських центрів. Заняття проводять вчителі громадянської освіти та офіцери запасу. Зазвичай такі заняття спрямовані на формування активної громадянської позиції, підвищення рівня патріотизму. Часто проводяться спортивно-розважальні заходи.

Таке навчання є неформальним і проводиться протягом чотирнадцяти днів, розподілених на увесь рік. Завершується навчання п'ятиденним таборуванням.

Привертає увагу ефективність програми Civil Security Cadets (Cadets de la sécurité civile) [3], започаткованої у 2006 р.. що діє на підставі угоди між міністерством національної освіти та міністерством оборони . Результатом цієї угоди стала співпраця між школами та пожежно-рятувальними службами в межах відповідних територіальних підрозділів.

Програма складається з 30 годин, заняття проводяться протягом року щосереди, у другій половині дня. Цей день зазвичай відводять для позакласних заходів у французьких школах). Програма складається з трьох модулів:

- перша допомога;
- громадянська підготовка;
- вогнева підготовка.

Підготовка молоді віком 18 -25 років в рядах добровільної військової служби (SMV) здійснюється волонтерами з 2015 року відповідно до вимог Міністерства оборони Франції. Серед вимог до волонтерів : відсутність судимості, добра фізична форма тощо. Волонтерська служба може тривати від 1 року до 5 років. Волонтери отримують соціальний пакет і усе необхідне для участі в програмі – військову форму, спортивний костюм, забезпечуються харчами, житлом, заробітною платою від 313 євро до 676 євро. Програма передбачає залучення: волонтерів – стажерів і техніків.

Стажери працюють з молоддю без професійної кваліфікації, у таких сферах як гостинність, будівництво, профілактика та служби безпеки.

Техніки повинні мати відповідну кваліфікацію. Наприкінці першої військової підготовки цей другий рівень завершує супервізія слухачів. Система

підготовки SMV здійснюється у військовому середовищі. Протягом чотирьох тижнів учасники вчать командній роботі, дисципліні, пунктуальності, займаються фізичними вправами, долучаються до громадських місій, а також проходять курси з підвищення кваліфікації з математики і французької мови, складають іспит на водійські права та сертифікат з надання першої допомоги (PSC1).

Подальша підготовка здійснюється у професійному напрямку, обраному раніше. Після завершення навчання пропонується працевлаштування у залежності від потреб і запиту військових підрозділів. Підготовку і працевлаштування забезпечує Міністерства оборони Франції.

Таким чином, проблеми національної безпеки є важливою складовою оборонної освіти у країнах НАТО та Франції зокрема, що знайшло відображення в освітніх програмах, підготовці учнівської і студентської молоді до оборони і захисту своєї країни, що є умовою збереження територіальної цілісності в умовах глобальних викликів.

Список використаних джерел

1. NATO Strategy Documents (1949-1969) / Edited by Dr. Gregory W. Pedlow. URL: <https://www.nato.int/archives/strategy.htm>
2. NATO. The Secretary General's Annual Report. 2022. Brussels: NATO, 2023. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2023/3/pdf/sgar22-en.pdf#page=27
3. Mise en œuvre du programme des cadet-te-s de la sécurité civile au sein des établissements scolaires, 2016. URL: <https://www.education.gouv.fr/bo/16/Hebdo9/MENE1604871C.htm>
4. Treaty of Maastricht on European Union . Official Journal of the European Communities. 1992. № 191. P. 1-112.
5. Філософський енциклопедичний словник / За ред. В.І. Шинкарука. Київ: Абрис.

***О. В. Зінзюк, Н. О. Гайдук, м. Київ,
Україна***

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена одній із актуальних проблем сучасної педагогічної науки – організації національно-патріотичного виховання учнів в закладах позашкільної освіти науково-технічного напрямку. Встановлено, що у зв'язку з війною в педагогічній науці, особливої актуальності набувають проблеми розробки та впровадження в освітній процес закладів позашкільної освіти особистісно орієнтованих новітніх педагогічних технологій і методик, спрямованих на формування національно-патріотичної вихованості.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, позашкільна освіта, вихованці закладу позашкільної освіти, тренінг-квест.

Актуальність національно-патріотичного виховання зумовлюється процесом становлення України як єдиної політичної нації. Воно покликане сприяти цілісності, соборності України, що є серцевиною української національної ідеї. При цьому важливо, щоб об'єднання різних етносів і регіонів України задля національного відродження, розбудови й вдосконалення суверенної правової держави і громадянського суспільства здійснювалось саме на базі демократичних цінностей, які, в свою чергу, мають лежати в основі не місцевого чи регіонального, а цілісного, загальноукраїнського національно-патріотичного виховання.

Проблема національно-патріотичного виховання дітей і молоді знайшла відображення у працях І. Бега, Н. Богомолової, К. Журби, В. Кириченко, Т. Окушко, Ж. Петрочко, Н. Харченко та ін. Зокрема, важливими для нашого дослідження є роботи Ж. Петрочко та Н. Богомолової про підготовку працівників соціальної сфери до національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді [7].

Досвід національно-патріотичного виховання дітей в закладах позашкільної освіти висвітлюють О. Биковська, В. Вербицький, О. Литовченко, В. Мачуський, Г. Пустовіт. У дослідженні В. Мачуського актуалізується питання виховання патріотизму у дітей та учнівської молоді як один із основних ціннісних орієнтирів у позашкільній освіті; наголошується на необхідності розробки сучасних виховних технологій, спрямованих на формування ціннісної сфери вихованця, адекватних специфіці цієї ланки освіти [5]. Зміст робіт А. Корнієнко спрямовано в практичну площину національно-патріотичного виховання через декоративно-ужиткове мистецтво в закладах позашкільної освіти [5].

Виховання патріотизму та національної самосвідомості – сьогодні справа вкрай необхідна і дуже непроста. Як показує досвід багатьох країн, саме почуття національної гідності сприяло їх швидкому розвитку.

Формування національної самосвідомості являє собою систему, що створювалася протягом віків самим народом. Це система поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, покликаних формувати світогляд та цілісні орієнтації підростаючого покоління, передавати національний досвід, надбання попередніх поколінь. Вивчаючи історію України і аналізуючи суспільні процеси, педагоги повинні не лише знати й знайомити підростаюче покоління з минулим, а й проводити аналогії з сучасним.

В Україні патріотизм має бути уведений в ранг національно значимої і об'єктивно необхідної цінності, тому що він являє собою одне з найбільш глобальних людських почуттів, закріплених віками і тисячоліттями. Патріотизм поєднує в собі любов до своєї Вітчизни, за свій народ, гордість за їх минуле і сьогодення, готовність до їх захисту.

В суспільстві, що сформувалося і розвивається, засвоєння патріотичних цінностей і норм життя – це перш за все об'єктивний, керований процес. Патріотизм не закладений в генах, він явище соціальне за своєю природою і тому не успадковується, а формується.

Зміст патріотизму визначається духовним і моральним кліматом суспільства, традиціями, колективним досвідом попередніх поколінь.

Визначення власних ціннісних орієнтацій, ставлення до своїх традицій і культури, минулого і майбутнього – все це стає не абстрактною теорією, а насущною проблемою сьогодення.

Зокрема, на вирішення вказаних проблем педагогами Центру технічної творчості та професійної орієнтації шкільної молоді Дарницького району міста Києва (експериментального закладу лабораторії позашкільної освіти) та науковими співробітниками лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України в межах наукового дослідження «Науково-методичне забезпечення інноваційного розвитку позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» (2021-2023 р.р.) проведено педагогічну раду у формі тренінг-квесту «З Україною в серці».

Особливістю заходу стало те, що педагогічні працівники виступили в ролі

учнів, які виконували завдання, відповідали і, відповідно, бачили процес очима учнів. А тому мали можливість працювати над корекцією застосовуваних ними змісту, методів, форм, коригувати і шліфувати їх. Адже, червоною лінією будь-яких курсів чи форм позаурочної роботи в воєнний період є формування національно свідомих громадян України, звитяги, прагнення кожного вихованця розвивати в собі кращі людські риси українця-патріота.

Квест-гра «З Україною в серці» допомогла педагогам зробити висновки. По-перше, пропоновані завдання можуть бути абсолютно різними за змістом – інтегрувати зміст різних дисциплін, галузей чи бути монопредметними -містити зміст одного предмету чи курсу. Цінним є саме пізнавальний інтерес вихованців на отримання нових знань, шляхом актуалізації вже наявних знань і їх трансформації унаслідок нашарування нових. По-друге, формат роботи спонукає учасників (педагогів, а педагоги – вихованців) розширити знання про нашу Батьківщину – Україну; виховувати у дітей любов до України, патріотизм, повагу до її захисників – воїнів ЗСУ; довести до свідомості молоді, що ми самі відповідаємо за долю нашої держави, що кожен українець повинен мати активну громадянську позицію щодо своєї історії та подій в Україні; дати новий імпульс духовному розвитку дітей, який передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіту національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав і свобод людини. По-третє, головне у квесті полягає у тому, щоб навчитися активізувати вихованців, спонукати їх колективної взаємодії – обговорення, дій спільно з іншими, пошук відповідей на цікаві запитання, поведінка у певних ситуаціях, спрямованих на спільний результат (зокрема, виконання завдання у квесті). розвиток критичного мислення. По-четверте, вагомим є розвиток критичного мислення, що відбувається ефективно завдяки новим технологіям і дозволяє вихованцям раціонально використовувати нову інформацію, оцінювати її достовірність і правдивість, уникати ризиків, пов'язаних з дезінформацією.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Почуття громадянськості у вчинковому вираженні. Формування громадянської компетентності учнівської молоді : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (8-9

лют. 2005 р.) Х. : ХОНМІБО, 2005. –С. 8–19.

2. Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти : навч.-метод. посіб. П. Р. Ігнатенко, В. Л. Поплужний, Н. І. Косарева, Л. В. Крицька. К. : ІЗМІН, 1997. 252 с.

3. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д Беха, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. –32 с.

4. Корнієнко А. В., Антонова О. А. Засоби національно-патріотичного виховання в закладі позашкільної освіти. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання. Збірник тез методологічного семінару (6 квітня 2023 р., м. Київ). Івано-Франківськ: НАІР, 2023. С. 205-208.

5. Мачуський В. В. Виховання патріотизму в закладах позашкільної освіти. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання. Збірник тез методологічного семінару (м. Київ, 6 квітня 2023 р.). Івано-Франківськ: НАІР, 2023. С. 256-261. URL: <https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/Zb.-tez.-metod.-sem.-06.04.2023.pdf>

6. Модернізація організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти : методичний посібник / [А. Е. Бойко, В. В. Вербицький, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко; за ред. В. В. Мачуського]. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. – 223 с.). URL:<http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723075>

7. Петрович Ж., Богомоллова Н. Передумови та концептуальне бачення створення системи підготовки фахівців соціальної сфери до національно-патріотичного виховання. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Вип. 24. Кн. 2. 2020. С. 104-123. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2020-24-2-104-123>

8. Рагозіна В.В., Власова В. Г., Очеретяна Н. В. Створення дітьми і учнями композицій декоративними техніками на патріотичну тематику. Мистецтво та освіта, № 2 (108). 2023. С. 25 – 33.

9. Українські традиції та звичаї / авт.-упоряд. А. П. Ярещенко. – Х. : Факт, 2008. – 232

**В. О. Золотаренко, м. Київ,
Україна**

ІНФОРМУВАННЯ ЯК ПОСЛУГА МОЛОДІЖНОГО ЦЕНТРУ ТА ПРОСТОРУ

Анотація. У тезах описано одну з типових послуг для молодіжних центрів та просторів – інформування. Визначено основні інструменти інформування, зокрема й цифрові, що є актуальним зважаючи на загальне поширення цифрових технологій у світі та їх місце у житті молодих людей.

Ключові слова: молодь, молодіжний центр, молодіжний простір, інформування як послуга, цифрові технології.

Інформування – це процес передачі інформації. Інформування молоді є типовою частиною роботи молодіжних центрів та просторів, адже взаємодія з молоддю потребує постійної передачі інформації та пошуку ефективних шляхів проведення такої роботи.

У рамках роботи молодіжного центру та простору, інформування виділяється як окремий тип послуги, адже через інформування здійснюється вплив на розвиток добробуту молоді та завдяки інформуванню молодь може отримувати інформацію про продукти та послуги, що на це направлені.

Інформування відбувається як про діяльність та послуги самого молодіжного центру чи простору, так і може бути ширшим, та інформувати про можливості та послуги на рівні громади, регіону, країни та навіть міжнародні можливості. Тим самим збільшується поінформованість молодих людей про шляхи розвитку власного добробуту, як на рівні громади, так і за її межами.

Відтак основною метою послуги інформування для молодіжного центру є передача інформації молоді про продукти та послуги молодіжного центру, а також інших організацій, що можуть позитивно впливати на добробут молоді. Також, враховуючи, що у сучасному інформаційному світі існує безліч інформації, в рамках інформування, центром важливо не тільки передати інформацію, а виділити її та доступно донести.

У Європейській практиці навіть окремо виділяють інформаційну молодіжну роботу (Youth Information Work), а молодіжних працівників, що її впроваджують, називають молодіжними інформаційними працівниками (авторський переклад від «youth information workers»). Така робота, зокрема, впроваджується як окрема послуга в молодіжних центрах [1].

Молодіжна інформаційна робота направлена на те, щоб забезпечувати молодих людей повною та достовірною інформацією, допомагаючи їм приймати життєві рішення та робити усвідомлений вибір, сприяючи їх здатності критично мислити та ставати активними учасниками суспільства [2].

Наприклад, на практиці роботи в Ірландії молодіжні інформаційні послуги надаються в широкій мережі молодіжних центрів для молоді та тих, хто працює з нею з широкого кола тем, включаючи кар'єру, освіту, питання зайнятості, права та права, відпочинок, спорт, подорожі та європейські можливості [3].

Повертаючись до детальнішого опису послуги інформування, зазначимо,

що за Стандартами молодіжних центрів від програми «Мріємо та діємо», молодіжний центр може інформувати про:

- свої програми, заходи та активності;
- релевантні для молоді програми, заходи та активності, які проводять інші організації у громаді, на території України чи за кордоном;
- актуальну інформацію суспільно-політичного характеру, яка корисна для молоді й стосується її життя (наприклад, пільговий проїзд у громадському транспорті, створення молодіжної ради тощо);
- можливості додаткового (або основного) офіційного заробітку для молоді;
- можливості офіційної оренди житла для студентів чи молоді [5, с. 15-16].

Також, варто зазначити, що центр чи простір може інформувати молодь про свою діяльність загалом, наприклад комунікуючи про напрямки своєї роботи, послуги, проводячи звітування про діяльність розміщуючи інформацію про те, як дістатись до центру чи простору тощо. Це також інформування, що збільшує обізнаність про діяльність центру чи простору його місію, візію та послуги.

У свою чергу, перед тим як почати впроваджувати цю послугу, доцільно:

- оцінити наявні інформаційних канали для молоді в громаді, дізнавшись з яких саме джерел молодь найбільше отримує інформацію та яку саме інформацію переважно споживає;
- зрозуміти в яких районах громади є проблеми з доступом до інформації та які причини цього;
- проаналізувати, який спосіб подачі інформації буде ефективним для молоді в громаді, зокрема, враховуючи, що для різної цільової аудиторії можуть бути ефективні різні інструменти.

Зокрема, говорячи про цифрові інструменти інформування, звернемо увагу на результати дослідження «Українська молодь сьогодні» від Програми «Мріємо та діємо» щодо джерел отримання інформації від червня-липня 2023

року та щодо того, як часто молодь користується різними соціальними мережами та месенджерами від червня-липня 2024 року.

Так, наприклад, за результатами першого 91 % молодих людей віком від 16 до 35 років дізнається новини з соціальних мереж, 32 % з інших інтернет-джерел, 22 % з телебачення, 9 % з радіо і тільки 3 % з газет [6].

Відтак, ми бачимо, що переважна більшість молодих людей дізнаються новини з цифрових джерел інформації, тому виділимо перелік цифрових інструментів інформування, що за часту межують з поняттям «онлайн»:

1. Онлайн-листування. Може відбуватися як через пошту, так і через месенджери чи чат-бот;

2. Сторінка в соціальних мережах. Мається на увазі сторінка безпосередньо молодіжного центру чи простору, без конкретних публікацій, а саме опис профілю, контакти, видимі посилання, назва, аватарка та обкладинка;

3. Публікація у соціальних мережах. Публікація як на сторінці молодіжного центру чи простору, так і на сторінках партнерів, в групах тощо.

4. Публікації у ЗМІ. Стаття на новинному сайті, сайті влади, сюди додамо й відеосюжет та інші відео у різних медіа, від інформаційних порталів до телеканалів. Зокрема, молодіжний центр чи простір може мати власне медіа, наприклад радіо чи телебачення, де буде публікувати відеосюжети, статті, подкасти тощо.

5. Чат та група. Це може бути чат молоді громади або чат волонтерів молодіжного центру, куди не тільки поширюється інформація, а де й люди спілкуються між собою.

6. Емейл-розсилка. Зазвичай відбувається на базу електронних адрес, будь це партнери чи відвідувачі та відвідувачки центру.

7. Чат-бот. Автоматизована система, що імітує безпосередню комунікацію з користувачем. Окрім того, на основі чат-ботів можна створювати ігри, квести та інші інтерактивні освітні та розважальні інструменти. Прикладом такого інструменту є гра розроблена автором тез «Шлях до роботи», що інформує молодь про ризиковані шляхи працевлаштування та

шляхи їх попередження [дати лінк].

8. Онлайн захід. Заходи через такі онлайн платформи як Zoom, Google Meet, Microsoft Teams тощо, де надається інформація різного характеру. Зокрема, можуть містити інтерактивний характер з використанням цифрових інструментів навчання типу «Jamboard», «Miro», «Kahoot!», «Mentimeter» тощо.

9. Онлайн опитування. Інформувати можна й через онлайн опитування, наприклад через «Google Forms», адже там можна залишати додаткову інформацію про подію, наступні заходи центру чи простору тощо.

10. Вебсайт. Це можливість зібрати всю необхідну інформацію в одному місці, щоб вона не втрачалася в потоці публікацій. Зокрема, на веб-сайті можна надати розширений перелік контактів, розмістити документи центру, прикріпити календарний план тощо. Також, аналогом сайту може бути й сервіс мультипосилань, який дозволяє зберігати в одному місці найважливіші посилання та контакти.

12. Дзвінок або онлайн зустріч. Як і безпосереднє спілкування з відвідувачем центру чи простору, так і дзвінок чи окрема зустріч у форматі онлайн може бути інструментом для інформування.

У свою чергу, зазначимо, що не цифрові інструменти комунікації також можуть бути ефективним рішенням для інформування, особливо до аудиторії, що не чула про центр чи знаходиться у віддаленій точці громади, або має інші проблеми з доступом до інформації.

Зафіксуємо їх тут: безпосереднє спілкування, офлайн захід, білборд, сіті-лайт, вказівник, афіша, плакат, банер та рол-ап, фізичні ЗМІ (газета, журнал тощо), листівка, буклет та інші роздаткові матеріали, а також дошка оголошень та рецепція центру де можуть розміщуватися роздаткові матеріали. Окремо виділимо вуличні акції та вуличну молодіжну роботу.

Відтак, ми бачимо, що інформування у рамках молодіжного центру чи простору може бути виділено як окрему послугу. Ця послуга може реалізовуватися через різноманітні, як цифрові, так і не цифрові інструменти. Сучасні реалії інформаційного суспільства зобов'язують широко

використовувати саме цифрові інструменти інформування, адже цифровий простір – основний простір для отримання інформації молодими людьми.

У свою чергу, використання не цифрових інструментів також можуть бути ефективним інструментом інформування, а поєднання цих інструментів у роботі може покращити охоплення інформацією молоді в громаді.

Тези підготовлено на основі матеріалу розробленого автором для Програми «Мріємо та діємо», що впроваджується за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) та виконується IREX у партнерстві з Будуємо Україну Разом (БУР), Making Cents International (MCI), Міжнародним республіканським інститутом (IRI) та Zinc Network.

Список використаних джерел

1. European Youth Information and Counselling Agency. Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.eryica.org/>
2. Youthinfcomp: Eurodesk Projects. Сторінка на офіційному веб-сайті Eurodesk. URL: <https://eurodesk.eu/projects/youthinfcomp-2/>
3. Youth Information Centres. Сторінка на офіційному веб-сайті Youth Work Ireland. URL: <https://www.youthworkireland.ie/what-we-do/youth-information/>
4. Гра «Шлях до роботи». URL: https://t.me/WayToWork_game_bot
5. Стандарти молодіжного центру від Програми «Мріємо та діємо». URL: <https://mriemotadiemorazom.org/resources>
6. «Українська молодь сьогодні». Результати досліджень Програми «Мріємо та діємо» від 2023 та 2024 року. URL: <https://mriemotadiemorazom.org/ukrainian-youth-today>

*Д. І. Іщенко, м. Жовті Води,
Україна*

МАНІПУЛЯЦІЙНІ СХЕМИ ТА ЗЛОЧИНИ: ЯК ВБЕРЕГТИ СЕБЕ ТА РІДНИХ

Анотація. Тема маніпуляційних схем є актуальною в наш час, тому що ХХІ століття є інформаційною добою, а саме: швидкий ріст Інтернету та соціальних мереж дав людям багато можливостей для розповсюдження неправдивої інформації та маніпуляцій з підсвідомістю людей. Зазначено, що зловмисники активно використовують різноманітні засоби та прийоми, щоб впливати на людей, викликати в них потрібні емоції та примушувати діяти на свою вигоду. Продемонстровано психологічні прийоми та приклади маніпуляцій на підсвідомість людини. Виділено категорії, які найчастіше підпадають під вплив маніпуляторів. Розроблено прийоми для ефективного розпізнання маніпуляцій та продемонстровано стратегії захисту від маніпуляцій.

Ключові слова: маніпуляція, інформаційна війна, емоційний тиск, залякування, провина, газлайтинг, лестощі, емоційний шантаж.

*«Ціль виправдовує засоби»
Ніколо Макіавеллі*

Як зазначав відомий політичний діяч, мислитель та гуманіст епохи Відродження Ніколо Макіавеллі, що «ціль виправдовує засоби». Цей принцип, хоч і видається спірним, але часто застосовується маніпуляторами для досягнення власних цілей. Але, чи справді можна робити усе, щоб досягти бажаного? У сучасному цифровому світі, де будь-яка інформація поширюється дуже швидко, маніпуляції, на жаль, є нормою. І, для того, щоб вберегти себе від «шахрайських схем» необхідно володіти навичками «інформаційної гігієни».

Згідно визначення, навички розпізнавання маніпуляцій – це дієвий та цінний інструмент у сучасному світі, де інформація поширюється з неймовірною швидкістю, а вплив на думки та поведінку людей є потужним інструментом.

Метою статті є донести до молоді, спираючись на наш досвід роботи, важливість медіаграмотності та критичного мислення у сучасному інформаційному просторі, та надати їм інструменти для самозахисту

Для того, щоб більш ширше розібратися у темі маніпуляцій та їх впливу на людину необхідно звернутися до самого визначення даного поняття. Згідно тлумачного словника української мови:

1) маніпуляція – це виконувана руками складна дія, що звичайно вимагає вправності та вміння;

2) маніпуляція – те саме, що махінація, шахрайство; [1] та оксфордського словника в перекладі з англійської на українську мову: маніпуляція - акт впливу на людей або керування ними зі спритністю, особливо із зневажливим підтекстом, як приховане керування або вплив [5]

Проаналізувавши статті з даної теми звернімося до питання: «Чому люди вдаються до маніпуляцій?» Відповідь на це питання криється в глибинах людської психології. Іноді це прагнення досягнути мети будь-якою ціною, іноді – бажання уникнути відповідальності, а іноді – просто потреба відчувати владу над іншою людиною ми дійдемо до висновку, що маніпуляція іншими словами – це мистецтво непомітного впливу на думки, почуття та вчинки інших людей. Маніпулятор, як майстерний ляльковод, потягує за ниточки наших емоцій,

граючи на наших страхах, почутті провини чи бажанні сподобатися.

Психологи виділяють наступні прийоми маніпуляцій:

Таблиця 1

Психологічні прийоми маніпуляцій

Прийом	Приклад
емоційний шантаж, тобто гра на почуттях провини, сорому, страху	«Ти завжди мене підводиш»
лестощі, а саме: використання компліментів для підкорення жертви	«Ти така розумна, ти точно знаєш, як це зробити»
провина, іншими словами: перекладання відповідальності на іншу людину	«Це все твоя вина, якби ти...»
залякування, створення атмосфери страху і тривоги	«Якщо ти не зробиш так, як я хочу, то...»
маніпуляції через жалість, щоб викликати співчуття і змусити людину допомогти	«Мені так погано, будь ласка, підтримай мене»
газлайтинг, а саме: спотворення реальності, змушуючи жертву сумніватися у своїх відчуттях	«Тобі здається, ти все вигадуєш»
мовчазний бойкот. Сюди входять наступні аспекти: ігнорування, холодність, з метою викликати у людини бажання заслужити повагу.	

Найбільший вплив на свідомість людини мають засоби масової інформації (далі – ЗМІ), тому слід звернути увагу на те, що активної фази дії маніпулятивного характеру на підсвідомість населення набули саме під час повномасштабного вторгнення росії в Україну. Користуючись літературою з даного питання можна зробити наступні висновки: війна в Україні, яка триває вже третій рік, створила надзвичайно сприятливий ґрунт для маніпуляцій. Постійний потік інформації, емоційне напруження та невизначеність майбутнього роблять людей більш вразливими до маніпулятивних впливів. Особливо це стосується певних вікових категорій [2].

В закладі в якому я працюю, а саме: комунальному закладу загальної середньої освіти ліцею № 3 м. Жовті Води, є досвід навчання наших учнів саме розпізнанню та протидії маніпуляціям. З 2023 року ми є учасниками антифейкової інтелектуальної гри «НотаЄнота». Дана гра є командною для тих, хто хоче навчитися розпізнавати ворожі впливи та російські фейки, так як розвивати критичне мислення - цікаво, весело та корисно, якщо це робити через

гру. Місія кожної гри полягає в тому, що необхідно врятувати Єнота з інформаційного полону. Важливо, що кожне питання має пояснення - контекст, додаткову інформацію чи пояснення причинно-наслідкових зв'язків. Обов'язково необхідно «докопатися до суті» [6].

“НотаЄнота.Games” – це авторський проєкт Альони Романюк, фактчекерки, засновниці та головної редакторки проєктів «НотаЄнота», «По той бік путінської брехні», «По той бік пандемії», «Інфовкиди російсько-української війни», викладачки Інституту журналістики КНУ ім.Т. Шевченка. Ідея створити веб-сайт із завданнями для гри, який буде доступний для широкої аудиторії, виникла в рамках акселератора “Mediengeist” від КУНШТ та Goethe-Institut Ukraine. До ініціативи у ролі авторів питать приєдналися відомі науковці, популяризатори науки, журналісти, редактори, учителі та руйнівники міфів [6].

Дана гра стала настільки популярною серед нашої ліцейської сім'ї, що ми навіть проводимо ігри і на міському рівні, залучаючи сюди учнів інших навчальних закладів, які теж отримують і задоволення і користь від даного виду гри [6].

Завдяки тому, що наші учні беруть активну участь у проєкті «НотаЄнота» вони почали уважніше опрацьовувати інформацію у просторах Інтернету, що дає їм можливість розпізнати де фейк, а де – ні .

Саме тому, що інформаційна війна вступає в активну фазу, постає наступне питання: «Чому війна посилює вплив маніпуляцій?»

Відповідь проста: ворог намагається впливати на підсвідомість нас з вами і тому на арену виходить інформаційна війна, а саме: активна пропаганда, фейки та дезінформація, спрямовані на дезорієнтацію суспільства та підірив довіри до офіційних джерел. Емоційний тиск: Постійний стрес, тривога та невизначеність роблять людей більш схильними до прийняття емоційних, а не раціональних рішень. Пошук простих відповідей: В умовах кризи люди прагнуть знайти прості пояснення складних подій, що робить їх більш сприйнятливими до спрощених і часто неправдивих інтерпретацій. [3]

Звернімося до питання, а які ж вікові групи найбільш вразливі?

Хоча маніпуляціям можуть піддаватися люди будь-якого віку, деякі категорії є більш вразливими:

Діти та підлітки: Вони формують свою систему цінностей, довіряють авторитетам і менш критично ставляться до інформації.

Люди похилого віку: Часто мають менше цифрових навичок, менш критично ставляться до інформації з інтернету і більш схильні до впливу емоцій.

Люди з низьким рівнем освіти: Менш критичне мислення, менша обізнаність з методами маніпуляції.

Внутрішньо переміщені особи та біженці: Стрес, невизначеність майбутнього, пошук безпеки роблять їх більш вразливими.

Також важливим поняттям у темі маніпуляцій є поняття сугестивності – це здатність людини сприймати й піддаватися впливу ззовні, особливо на рівні підсвідомості. Це означає, що наші думки, почуття та дії можуть бути змінені або сформовані під впливом інших людей, подій чи інформації.

Давайте проаналізуємо чому воно важливе і як воно пов'язано з поняттям маніпуляції. Так як дане поняття – це здатність людини сприймати й піддаватися впливу ззовні, особливо на рівні підсвідомості. Це як чистий аркуш паперу, на якому можна написати будь-який текст. Маніпуляція ж – це свідоме використання цієї здатності з метою досягнення власних цілей. Це як використання цього чистого аркуша для написання тексту, який вигідний лише автору.

Чому сугестивність важлива?

По-перше: вона є основою соціальних взаємодій, тобто вся наша соціальна взаємодія базується на впливі один на одного. Від простих прохань до складних переговорів – скрізь присутній елемент сугестивності.

По-друге: її поширено використовують у двох глобальних сферах: маркетингу та рекламі. Ці галузі активно використовують сугестивні методи для формування наших бажань і спонукання до покупки.

По-третє: політика сфера, бо політики також використовують сугестивні прийоми для формування громадської думки і отримання підтримки.

Наступне – це процес виховання, тобто виховання дітей – це також процес, який базується на сугестивності. Батьки, вчителі, оточення формують світогляд дитини. [4]

Щоб ефективно протистояти маніпуляціям, необхідно розвинути критичне мислення, самосвідомість та вміння розпізнавати прийоми маніпуляцій. Існує декілька прийомів для ефективного розпізнання прийомів, а саме:

1. Звертайте увагу на свої емоції: Якщо ви відчуваєте дискомфорт, збентеження, страх або провину під час спілкування, це може бути ознакою маніпуляції.

2. Аналізуйте поведінку іншої людини: Зверніть увагу на те, як інша людина говорить, які слова використовує, який тон голосу.

3. Перевіряйте інформацію: Не вірте всьому, що вам кажуть. Перевіряйте інформацію з різних джерел.

4. Довіряйте своїм інстинктам: Якщо щось здається вам підозрілим, ймовірно, так і є.

Також опануйте та намагайтеся застосовувати наступні стратегії захисту від маніпуляцій:

1. Розвивайте критичне мислення: Навчайтесь аналізувати інформацію, виявляти логічні помилки та маніпулятивні прийоми.

2. Підвищуйте свою самооцінку: Віра в себе допоможе вам не піддаватися на тиск і відстоювати свою точку зору.

3. Встановлюйте здорові межі: Визначайте, що для вас прийнятно, а що ні, і не дозволяйте іншим людям їх порушувати.

4. Спілкуйтеся відкрито та чесно: Говоріть про свої почуття та потреби, не бійтеся відмовляти.

5. Не беріть на себе відповідальність за почуття інших: Ви не можете контролювати почуття інших людей.

6. Обмежте спілкування з маніпуляторами: Якщо можливо, обмежте спілкування з людьми, які постійно намагаються вами маніпулювати.

7. Визнання своїх емоцій: Розуміння своїх почуттів допомагає краще контролювати їх.

8. Емпатія: Спробуйте подивитися на ситуацію з точки зору іншої людини, але не дозволяйте маніпулятору використовувати це проти вас.

9. Асертивність: Вміння відстоювати свої права, не ображаючи інших людей.

Пам'ятайте: захист від маніпуляцій – це процес, який вимагає постійних зусиль. Будьте уважні до себе і своїх відчуттів, розвивайте критичне мислення і не бійтеся говорити «ні».

Список використаних джерел

1. Тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnvk.ua/index.nhn?swrd=%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%BF%D1%83%D0%BB%D1%8F%D1%86%D1%96%D1%97>
2. Бурквт В. В. ЗМІ як маніпулятор свідомості людей. Матеріали XX науково-технічної конференції студентів, магістрантів, іспірантів і викладачів. 2015. № 3. С. 15-20
3. Манілов І. Ф. Сугестія як фактор корекції повелінки соціально дезадаптованих неповнолітніх // Матеріали конференції студентів, магістрантів, іспірантів і викладачів. 2020. № 5. С. 30-36
4. Іванов. І. І. Посилення впливу війни на маніпуляції. The Village Україна. URL: <https://www.village.com.ua/village/knowledge/simple-words/283921-scho-tobi-treba-yak-zrozumiti-koli-tohovu-manipuluvutl> (дата звернення: 07.11.2024).
5. Оксфордський словник. Oxford University Press. 2010.
6. НотаЄнота. URL: <https://notaenota.com/> (дата звернення: 08.11.2024).

*Л. В. Канішевська, м. Київ,
Україна*

СТАН ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОЇ ВИХОВАНOSTI СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У тезах розкрито критерії, показники та рівні військово-патріотичної вихованості старшокласників у процесі фізичного та військово-патріотичного виховання; визначено організаційно-педагогічні умови забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників закладів загальної середньої освіти.*

***Ключові слова:** військово-патріотичне виховання, єдність фізичного та військово-патріотичного виховання, критерії, показники та рівні військово-патріотичної вихованості старшокласників у процесі фізичного та військово-патріотичного виховання; організаційно-педагогічні умови, старшокласники закладів загальної середньої освіти.*

Проблема військово-патріотичного виховання учнівської молоді набуває ще більшої актуальності в умовах повномасштабної війни росії проти України.

Актуальність дослідження підтверджується низкою нормативних правових актів: Законами України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022), «Про освіту» (2017), «Про основи національного спротиву» (2022), Стратегією воєнної безпеки України (затвердженій Указом Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021), Стратегічними напрямками військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України (2023).

Проблема єдності фізичного та військово-патріотичного виховання учнівської молоді перебуває у полі зору сучасних дослідників (Д. Бінецький [1], К. Журба [1], Л. Канішевська [3], Н. Касіч [1], О. Остапенко [4], В. Рагозіна [5], М. Тимчик [4] та інші).

Встановлено, що забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти передбачає спрямування зусиль педагогів на: сходження зростаючої особистості до військово-спрямованого патріотизму як духовної цінності; формування в здобувачів освіти любові, вірності та відданості до народу, Батьківщини, держави; духовно-моральної стійкості, готовності до самопожертви; до прояву фізичної і духовно-моральної стійкості; усвідомлення значення та необхідності військово-прикладної, фізичної підготовки у контексті єдності військово-патріотичного і фізичного виховання; роз'яснення необхідності єдності військово-патріотичного виховання; масове залучення учнівської молоді до військово-патріотичного та фізичного виховання; формування у старшокласників уміння самостійно організовувати й займатися фізичними вправами; позитивне ставлення до занять з військово-патріотичного та фізичного виховання [1].

Розроблено критерії та показники військово-патріотичної вихованості учнів у процесі фізичного і військово-патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти: когнітивний (усвідомлення необхідності військово-прикладної фізичної підготовки у контексті єдності військово-патріотичного та

фізичного виховання; розуміння ролі війська у відстоюванні ідеалів свободи та державності України; усвідомлення необхідності залучення до фізичного та військово-патріотичного виховання); емоційно-ціннісний (позитивне ставлення до занять з військово-патріотичного та фізичного виховання; прагнення до участі у різних формах фізичного та військово-патріотичного виховання; самовдосконалення у підготовці до військової служби та захисту України); діяльнісно-поведінковий (вміння: самостійно організовувати та займатися фізичними вправами; самостійно приймати рішення під час практичної військово-патріотичної діяльності у швидкозмінних умовах; проявляти себе у сфері фізичної та військово-патріотичної підготовки) [2, с. 58].

Встановлено рівні військово-патріотичної вихованості старшокласників у процесі фізичного і військово-патріотичного виховання (високий, середній, низький).

За результатами констатувального етапу експерименту встановлено домінування низького та середнього рівнів сформованості військово-патріотичної вихованості старшокласників.

Так, низький рівень сформованості військово-патріотичної вихованості старшокласників виявило 41,0 % учнів ЕГ та 38,2 % учнів КГ. Вони не усвідомлюють необхідності військово-прикладної підготовки; виявляють негативне ставлення до занять з військово-патріотичного та фізичного виховання; не виявляють прагнення щодо участі у різних формах фізичного та військово-патріотичного виховання; не вміють приймати рішення під час практичної військово-патріотичної діяльності у швидкозмінних умовах.

Середній рівень військово-патріотичної вихованості виявило (34,4 % учнів ЕГ, 34,9 % учнів КГ). Їм притаманне достатнє усвідомлення необхідності військово-прикладної підготовки; залученість до фізичного та військово-патріотичного виховання; характеризуються ситуативним ставленням до занять з військово-патріотичного та фізичного виховання; ситуативним прагненням щодо участі у різних формах фізичного та військово-патріотичного виховання; не завжди спроможні самостійно приймати рішення під час практичної

військово-патріотичної діяльності в швидкозмінних умовах.

Аналіз отриманих результатів дозволяє стверджувати, що лише 24,6 % учнів ЕГ та 26,9 % учнів КГ виявили високий рівень військово-патріотичної вихованості у процесі фізичного та військово-патріотичного виховання. Вони глибоко усвідомлюють необхідність військово-патріотичної підготовки; виявляють стійке позитивне ставлення до занять з військово-патріотичного та фізичного виховання; активно займаються фізичними вправами; вміють самостійно приймати рішення під час практичної військово-патріотичної діяльності [2, с. 59].

Визначено організаційно-педагогічні умови забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти, а саме: 1) забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання учнів у процесі прикладної фізичної підготовки та фізкультурно-оздоровчої діяльності; 2) навчально-методичне забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників (через створення навчально-методичного посібника «Організаційно-педагогічні умови та технології забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти»; методичних рекомендацій «Методичний інструментарій забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти»); 3) використання потенціалу позаурочної діяльності, яка дає можливість масового охоплення учнів різноманітними формами військово-спортивної та військово-патріотичної діяльності, в процесі якої вони оволодівають досвідом патріотичної поведінки, уміннями та навичками, необхідними майбутньому воїну-захиснику.

Подальшого вирішення потребує експериментальна перевірка організаційно-педагогічних умов та технології забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників.

Список використаних джерел

1. Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: навчально-методичний посібник / Остапенко О.І., (ред.), Тимчик М.В., Зубалій М.Д., Журба

К.О., Бінецький Д.О., Касіч Н.П., Кузора І.В. Кропивницький: ІмексЛТД, 2022. 165 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732074>

2. Канішевська Л. В. Військово-патріотичне виховання старшокласників в умовах воєнного стану: організація констатувального експерименту. Педагогічні засади запобігання насильству в освітньому закладі і сім'ї: вплив цифровізації та воєнної реальності: матеріали круглого столу (у рамках Всеукраїнського фестивалю науки) (Київ – Біла Церква, 14 травня 2024 р.) / за ред. Л. В. Канішевської, К. В. Плівачук; упоряд. В. М. Шахрай. Біла Церква : КНЗ КОР «КОПОПК», 2024. С. 56–60.

3. Канішевська Л. В. До питання військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах воєнного стану: організація та результати всеукраїнського опитування. Наука і техніка сьогодні. Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка». 2024. Вип. №2(30). С. 544–552. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2\(30\)-544-552](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2(30)-544-552).

4. Методика формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни в різних типах закладів освіти метод. посіб. [Остапенко О. І. (ред.), Зубалій М. Д., Тимчик М. В.]. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2019. 168 с

5. Рагозіна В. В. Військово-патріотичне виховання учнів і учнівської молоді: організація всеукраїнського опитування. Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 листопада 2023 р.). Івано-Франківськ: «НАІР», 2023. С. 222–226.

*Н. П. Касіч, м. Київ,
Україна*

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Анотація. У статті актуалізовано питання військово-патріотичного виховання, обґрунтовано, що фізична культура і спорт є потужним ресурсом для військово-патріотичного виховання та розвитку відповідних фізичних та морально-вольових якостей учнівської молоді. Визначено основні переваги фізичної культури та спорту та виокремлено чинники, які впливають на формування в учнівської молоді мотивації до фізкультурно-оздоровчої діяльності у контексті військово-патріотичного виховання.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, фізична культура і спорт, фізичні та морально-вольові якості, освітній процес, учнівська молодь.

Актуальність військово-патріотичного виховання учнівської молоді зумовлена викликами щодо збереження цілісності й незалежності, перед якими постала українська держава в умовах збройної агресії. Військово-патріотичне виховання є складовою державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності на ряду з національно-патріотичним вихованням та громадянською освітою. Згідно Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», військово-патріотичне виховання

є наскрізним виховним процесом, спрямованим на формування у громадян України оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості та поваги до військової служби, мотивації громадян до набуття ними необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони. Метою військово-патріотичного виховання є формування оборонної свідомості, готовності стати до лав Збройних Сил України та інших формувань сектору безпеки та оборони України, готовності до національного спротиву [3].

Фізична культура і спорт є потужним ресурсом для військово-патріотичного виховання та розвитку відповідних фізичних та морально-вольових якостей учнівської молоді, що підтверджується низкою досліджень.

Єдність фізичного і військово-патріотичного виховання учнівської молоді та актуалізація впровадження дієвих змісту, умов, технологій, форм, методів для удосконалення освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти для залучення молоді до діяльності військово-прикладного та фізичного спрямування представлено в роботах М. Тимчика, О. Остапенка, Г. Коломоєць, С. Скирди, К. Журби, Д. Бінецького, І. Кузори та інших авторів [4; 5; 6].

З огляду на це постає питання концептуального та змістового наповнення процесу військово-патріотичного виховання засобами фізичної культури та спорту.

Зокрема, І. Бех зазначає, що сучасний виховний процес слід вибудовувати на таких позиціях, щоб сповна використовувати філогенетичну здатність людини до жертвовності; ціннісно збагатити природну захопленість особистості різноманітними аспектами життя; наставляти підростаюче покоління на культуру гідності, а не культуру користі, дотримуючись при цьому морального раціоналізму; на часі досягнення мети розвитку особистості з високим смисловим порогом. Така особистість, на думку психолога, не надає особливої значущості різноманітним примітивно утилітарним цінностям, спокійно ставитися до їх втрати, а переживає лише за вершинні устремління [2].

На думку А. Артюшенка, у процесі занять фізкультурною культурою та спортом в першу чергу слід здійснювати інтелектуальну роботу, піднімати

рівень знань вихованців, формувати їхню здатність до роздумів та уявлень, оскільки для прийняття рішення людина насамперед починає аналізувати інформацію, яка необхідна для вибору мети, оцінювати зовнішні й внутрішні умови її досягнення, тобто співставляти зовнішні труднощі на шляху до мети та власні можливості. В основі такого співставлення є власний досвід у конкретному виді спортивної діяльності, розум, інтелект, рівень знань, умінь і навичок. Формування рухових умінь і навичок у процесі фізкультурно-масової роботи здійснюється не тільки в результаті механічних повторень, тобто за принципом умовних рефлексів, а головним чином шляхом активного втручання свідомості. Саме втручання свідомості людини в процес управління змістовою частиною рухових дій забезпечує цілеспрямоване засвоєння техніки складних фізичних вправ та результативне їх виконання. Педагог засвідчує, що сила мотиву й ефективність діяльності залежить від того, наскільки чітко усвідомлюється людиною мета, зміст діяльності. Невизначеність знижує мотивацію навчання, в той час як реальність досягнення мети створює для особистості перспективу розвитку [1].

Тому військово-патріотичне виховання в закладах освіти має доповнювати нові навчальні програми з фізичної культури та, як визначає О. Остапенко, спрямовуватися на вирішення таких взаємопов'язаних завдань: зміцнення здоров'я, загартування організму, підвищення працездатності учнівської молоді; розвиток і корекцію їх фізичних і рухових можливостей; удосконалення життєво важливих умінь і навичок, способів регуляції рухів, застосування їх у різних за складністю природних умовах; формування ціннісних орієнтацій на здоровий спосіб життя та культуру здоров'я; оволодіння основами особистісного фізичного виховання, яке передбачає формування потреби займатися фізичними вправами, вмінь і навичок здійснювати рухову, фізкультурно-оздоровчу, туристську та ігрову діяльність; формування морально-вольових рис характеру; виховання в учнів потреби в систематичних заняттях військово-спортивними іграми, козацькими єдиноборствами, прагнення до фізичного вдосконалення, готовності до

майбутньої професійної діяльності, військової служби в Збройних Силах України [4].

Таким чином, фізична культура та спорт відіграють важливу роль у військово-патріотичному вихованні, адже не лише сприяють фізичному розвитку, а й формують важливі морально-вольові якості громадянина-патріота. До основних аспектів впливу фізичної культури на військово-патріотичне виховання учнівської молоді можна віднести:

- удосконалення фізичної та силової підготовки (систематичне залучення учнівської молоді до занять фізичною культурою та спортом розвивають силу, спритність, витривалість, швидкість, координацію, необхідні для витримки навантажень, з якими вони можуть зіткнутися в реальних військових умовах та під час військової служби);

- розвиток морально-вольових якостей (спорт вчить долати труднощі, бути дисциплінованими, розвиває силу волі, наполегливість, самовладання, витримку, самоконтроль; у військово-патріотичному контексті ці якості необхідні для виконання складних завдань і прийняття рішень у стресових ситуаціях);

- виховання патріотизму (уроки фізичної культури містять потужну складову, спрямовану на виховання в учнівській молоді цінностей, поглядів, переконань, соціальних норм та установок громадянина-патріота);

- формування навичок колективної взаємодії (командні види спорту, зокрема військово-прикладні, розвивають взаємодію, почуття обов'язку і відповідальності перед командою, сприяючи формуванню колективного духу і згуртованості);

- розвиток психологічної стійкості та адаптивності (заняття спортом підвищують психологічну стійкість в умовах тиску та непрогнозованості, розвивають адаптацію до непередбачуваних ситуацій).

У формуванні в учнівської молоді мотивації до фізкультурно-оздоровчої діяльності у контексті військово-патріотичного виховання з метою оволодіння відповідними знаннями, уміннями, навичками та компетентностями, ключову

роль відіграють наступні чинники:

- підтримка кожного учня у складних навчально-виховних ситуаціях, труднощах, які виникають під час виконання технічних елементів;
- уміння педагога помітити та акцентувати увагу на позитивних моментах (елементах) навіть за умов невиконання вихованцем навчального завдання;
- акцентування уваги учнівської молоді на важливості колективних і командних дій, оскільки підтримка товариша по команді може сприяти загальному успіху, перемозі; розуміння свого місця та ролі у спортивній команді формує усвідомлення причетності до спільної, важливої справи;
- усвідомлення важливості прояву морально-вольових якостей (цілеспрямованості, рішучості, ініціативності, відповідальності), оскільки досягнення кінцевої мети у фізкультурно-оздоровчій діяльності залежить від долаття труднощів, доведення розпочатої справи до кінця.

Отже, фізична культура та спорт в контексті військово-патріотичного виховання є ефективним засобом для всебічного розвитку учнівської молоді, здатної до виконання громадянських обов'язків та захисту Батьківщини.

Список використаних джерел

1. Артюшенко А. О. Теоретико-методичні засади формування в учнів загальноосвітньої школи особистісної мобільності у процесі фізичного виховання. Дис. док. пед. наук. Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2012. 502 с.
2. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. Київ: Академвидав. 2012. 256 с.
3. Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2834-20#Text> (дата звернення: 05. 11. 2024 р.).
4. Остапенко О. І. Військово-патріотичне виховання в системі пріоритетів державної політики. Фізичне виховання в рідній школі. 2016. № 5. С. 40-43.
5. Тимчик М. В., Остапенко О. І., Бінецький Д. О., Касіч Н. П. Методика військово-патріотичного виховання учнів у закладах загальної середньої освіти: методичні рекомендації. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 2022. 91 с.
6. Тимчик М., Скирда Т., Линник А. Єдність військово-патріотичного і фізичного виховання учнівської та студентської молоді. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. 2023. (2(160)). С. 162-165. DOI: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.02\(160\).34](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.02(160).34)

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ВИКЛАДАЧІВ У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ: НОВІТНІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ ОСВІТНІХ РЕФОРМ І ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

***Анотація.** У статті здійснено дефінітивний аналіз терміна «психологічна підтримка» крізь призму педагогіко-психологічних аспектів, розгляд міжнародного досвіду психологічної підтримки освітян у кризових умовах та формулювання ключових аспектів для української системи післядипломної освіти з огляду на сучасні виклики. Сформовано рекомендації для української системи післядипломної освіти. Аргументовано впровадження в освітньо-науковий процес закладів післядипломної педагогічної освіти таких видів і форм діяльності: програм з підвищення резилієнтності; онлайн-консультацій і групових вебінарів; інтеграції психотерапевтичної підтримки та кризових консультацій.*

***Ключові слова:** психологічна підтримка, викладачі, післядипломна освіта, освітні реформи, воєнний стан.*

Сучасна освітня система України, що проходить інтенсивне реформування, стикається з новими соціальними, політичними та економічними викликами, зокрема з наслідками війни. Ці обставини накладають особливий відбиток на психологічний стан освітян, зокрема викладачів, які працюють у системі післядипломної освіти, де вони самі також потребують оновлення знань, адаптації до сучасних викликів та розвитку нових професійних і особистісних компетентностей. Психологічна підтримка є важливою складовою процесу їхньої адаптації та професійної стійкості. Проблема психологічної підтримки педагогів набула особливого значення в умовах, коли внаслідок війни й частих реформ зростає емоційне навантаження, професійне вигорання та загальний рівень стресу. Дослідження показують, що викладачі, особливо ті, хто працює у післядипломній освіті, потребують нових підходів до збереження психологічного здоров'я та підтримки мотивації в умовах постійної невизначеності.

Виокремимо основні напрями психологічної підтримки викладачів.

1. Підвищення психологічної резилієнтності. Психологічна резилієнтність, або стійкість до стресів, є ключовою компетенцією, яку необхідно розвивати в педагогів. Науковці визначають, що для викладачів важливо впроваджувати програми, які включають когнітивно-поведінкові

практики та техніки усвідомленості [1]. Досвід США та Великобританії демонструє ефективність таких підходів, де програми емоційного здоров'я для педагогів інтегрують з підготовкою до подолання наслідків травматичних подій [5].

2. Формування навичок саморегуляції та управління стресом. Для забезпечення стресостійкості важливо розвивати навички саморегуляції через когнітивно-поведінкові підходи, що дозволяють викладачам ефективно управляти емоційними реакціями у складних ситуаціях. Програму формування навичок емоційної регуляції, зокрема, було впроваджено в Канаді та Німеччині, і її результати показують зниження рівня тривожності та підвищення професійної мотивації серед викладачів [11].

3. Підтримка в умовах постійних змін і адаптація до нових технологій. Сучасні реформи освіти в Україні включають не лише перехід до цифрового навчання, але й зміни у підходах до викладання. Викладачі, які проходять післядипломну підготовку, стикаються з вимогами швидкої адаптації до нових цифрових інструментів, що може спричиняти певне емоційне навантаження. Дослідженнями підтверджується ефективність курсів цифрової грамотності, які включають елементи психологічної підтримки для зниження рівня тривожності, пов'язаної з використанням новітніх технологій [3, 10].

4. Системи професійного наставництва та коучинг. Системи наставництва допомагають створити ефективну підтримку для викладачів, знижуючи ризики професійного вигорання та сприяючи адаптації до нових умов. Практика наставництва, що включає групову й індивідуальну підтримку, є основою психологічної адаптації у системі освіти багатьох європейських країн, зокрема Швеції та Норвегії, де наставники забезпечують психологічну допомогу і супровід для педагогів [8].

У сучасних умовах систематичного реформування освіти та воєнного стану в Україні, а отже, турбулентності в навчально-пізнавальній діяльності, серед необхідних сучасних підходів до психологічної підтримки викладачів варто також охарактеризувати такі:

- подолання травматичних переживань і сприяння адаптації. Українські викладачі в умовах війни потребують особливих заходів підтримки, що спрямовані на подолання травматичних наслідків. Психологи радять застосовувати методи, які були апробовані у країнах з аналогічними ситуаціями (наприклад, Ізраїль, досвід якого в цьому аспекті став зразковим). Психосоціальні інтервенції та кризове консультування є ефективними методами подолання наслідків травми серед педагогів [4, 5];

- підтримка через групові програми та психотерапевтичні практики. Групова психологічна підтримка, що базується на принципах групової психотерапії, використовується як метод профілактики стресу і тривожності серед педагогів. Зокрема, досвід Ізраїлю, де існують практики підтримки викладачів у зонах конфлікту, доводить високу ефективність цього підходу. Такі групи підтримки створюють можливості для обміну досвідом та колективного подолання емоційного навантаження, що значно знижує стресовий рівень учасників. Групові сеанси підтримки, що базуються на принципах групової психотерапії, показали ефективність серед педагогів в Україні під час війни. Такі методи були випробувані у країнах, які стикалися з військовими конфліктами, і їхнє успішне застосування свідчить про актуальність впровадження в українську освітню практику [2];

- модель психологічного консультування і менторства. Підтримка через систему консультування та менторства є одним із ключових підходів у багатьох країнах Європи. Менторська підтримка, особливо у випадках професійного вигорання, включає як індивідуальні сесії, так і групову роботу, спрямовану на емоційну стабільність та ефективне вирішення професійних викликів. В Нідерландах та Німеччині використовуються моделі, що поєднують консультування з практикою емоційної регуляції, що знижує рівень стресу викладачів і допомагає їм краще справлятися з професійними вимогами [7];

- когнітивно-поведінкові інтервенції для зменшення стресу. Міжнародні дослідження підтверджують ефективність когнітивно-поведінкових програм, спрямованих на управління емоціями і стресом у викладачів. Програми

подібного типу впроваджено у США, де вони ефективно підтримують освітян у складних соціальних і професійних умовах. Вони включають техніки усвідомленості та вправи на розвиток резилієнтності, що допомагають освітянам ефективно адаптуватися до змін [9];

- цифрові інструменти та психологічна підтримка у дистанційному форматі. З огляду на реформування освітньої системи, зокрема перехід до дистанційного навчання, стає важливим використання цифрових ресурсів для психологічної підтримки викладачів. Досвід Канади показує, що створення платформ, які поєднують онлайн-консультації, навчальні вебінари та інтерактивні завдання, сприяє підвищенню рівня психологічного благополуччя педагогів [10].

Українські викладачі, які працюють у зонах конфлікту, стикаються з емоційними труднощами, спричиненими воєнними діями. Важливою стає інтеграція психосоціальних інтервенцій та кризового консультування у програми післядипломної освіти. Досвід балканських країн, де було впроваджено програми психотерапевтичної допомоги педагогам у післявоєнний період, демонструє ефективність таких заходів [6].

Адаптаційні підходи в психотерапії, зокрема терапія, заснована на подоланні тривожності, показали свою ефективність у ситуаціях постійної невизначеності. Цей підхід використовується в країнах Близького Сходу, де викладачі, які працюють у складних умовах, отримують спеціалізовані консультації та тренінги на основі технік саморегуляції [8].

З огляду на здійснений аналіз доцільним є розроблення рекомендацій для української системи післядипломної освіти. Так, раціональним видається впровадження в освітньо-науковий процес закладів післядипломної педагогічної освіти таких видів і форм діяльності.

1. Упровадження програм з підвищення резилієнтності, тобто курсів з навичками саморегуляції, які допоможуть викладачам адаптуватися до стресових ситуацій та уникнути вигорання.

2. Онлайн-консультації і групові вебінари з психологічної підтримки

через створення доступних дистанційних платформ для підтримки педагогів, особливо в умовах дистанційного навчання.

3. Інтеграція психотерапевтичної підтримки та кризових консультацій завдяки включенню психологічної допомоги в програми підвищення кваліфікації для викладачів, які працюють у зоні конфлікту.

Отже, психологічна підтримка викладачів у післядипломній освіті є важливим аспектом у процесі реформування системи освіти в Україні. Досвід міжнародних практик і зразкові програми, що адаптують педагогів до умов воєнного стану, забезпечують їхнє емоційне здоров'я, стресостійкість та підтримують адаптацію до постійних змін. Важливим завданням стає імплементація таких заходів на державному рівні для збереження високого рівня якості освіти й соціального благополуччя педагогів.

Список використаних джерел

1. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резилієнс-довідник: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2023. 25 с.
2. На допомогу педагогічним працівникам закладів освіти України(записи вебінарів). URL: <https://imzo.gov.ua/2022/10/12/prodovzhenno-provedennia-tsyklu-zakhodiv-dlia-pedahohichnykh-pratsivnykiv/>
3. Науково-методичні основи психологічного супроводу діяльності вчителя в умовах реформування освіти (діагностика і корекція). Практичний посібник. / авт. кол.: В. Г. Панок, І. В. Марухина, В. В. Рибалка, В. М. Горленко, Д. Д. Романовська, В. В. Предко, С. К. Шандрук, М. В. Саврасов, Н. В. Сосновенко; за наук. ред. В. Панка. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи НАПН України, 2022. 192 с.
4. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу: навч.-метод. посіб. / Андрєєнкова В. Л., Войцях Т. В., Гриців І. П., Мельничук В. О., Сабліна Н. О., Флярковська О. В., Харківська Т. А. Київ: Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, 2023. 149 с.
5. Agaibi C. E. Trauma, PTSD, and Resilience A Review of the Literature. Trauma Violence & Abuse. 2005. № 6(3). P. 195–216.
6. Austin E. J., Dore T. C., O'Donovan K. M. Associations of personality and emotional intelligence with display rule perceptions and emotional labour. Personality and Individual Differences. 2008. № 44. P. 679-688.
7. Haas E., Schneider K., Symeonidis V., Drenowatz C., Greier K. Early Career Teachers with Mentoring during the Induction Phase: Assessments of the Mentoring Relationship and Design of the Mentoring Process. European Journal of Education and Pedagogy. 2023. № 4(3). P. 48–52.
8. Ismail A., Rahman I. Abd., Hasan H., Ozturk M. S., Gencturk Z. Relationship between mentors' support, mentees' judgments about their capabilities to succeed and mentees' career development. Journal of Southwest Jiaotong University. 2022. Vol 57, № 4. P. 174–186.
9. Mbuva T. R. The Prominence of In-Service Training on the Performance of Special School Teachers in South Africa in the Limpopo Province. International Journal of Technology and Inclusive Education (IJTIE). 2018. Vol. 7. Issue 1. P. 1243–1250.
10. McCarthy A. M., Maor D., McConney A., Cavanaugh C. Digital transformation in education: Critical components for leaders of system change. Social Sciences & Humanities Open.

*А. П. Кирєєва, м. Київ,
Україна*

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ЯК ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ВПО

Анотація. У статті актуалізовано поняття соціальної адаптації дітей вимушених переселенців та соціально-педагогічної підтримки з метою успішної адаптації у нових місцях поселення; наведено приклади соціально-психологічної підтримки та адаптації дітей ВПО.

Ключові слова: діти ВПО, соціальна адаптація, соціально-психологічна підтримка, соціалізація

Соціально-психологічна підтримка та адаптація дітей ВПО є актуальним викликом для української освіти. Діти, які продовжують демонструвати надзвичайну внутрішню силу та стійкість, попри постійну жорстокість, руйнації та вимушене переселення, потребують соціально-педагогічної підтримки з метою успішної адаптації у нових місцях поселення.

У рекомендаціях МОН для загальноосвітніх закладів «Соціалізація та інтеграція дітей ВПО у громадах», зазначається, що стратегією роботи педагогів з дітьми є «соціальна адаптація: підтримка у соціальній адаптації дітей, які втратили звичний соціальний контекст через війну, охоплює психосоціальну підтримку та розвиток міжособистісних навичок. Проблеми більшості дітей ВПО переважно сконцентровані в адаптації до нових навчальних колективів, а їхнє вирішення має полягати у створенні сприятливого соціально-психологічного клімату у закладах освіти. Шкільна адаптація тісно пов'язана із соціальною адаптацією, яка зумовлена змінами соціальної реальності та життєвими обставинами і потребує особливої мобілізації та оптимізації зусиль здобувача освіти у відповідь на ці зміни» [2].

За межами закладів освіти, які проводять значну роботу по адаптації дітей ВПО, адаптація та соціалізація дітей відбувається через залучення їх у цікаву та корисну для них діяльність (проекти, програми, майстер-класи, тренінги тощо).

Як зазначає Ю. Жданович, соціальна адаптація тісно пов'язана з

процесом соціалізації. Варто підкреслити, що соціальна адаптація одночасно виступає процесом і станом та є безперервною протягом усього життя. Процес адаптації розглядається як входження особи в певну групу, засвоєння нею норм, відносин та займання певного місця у структурі відносин між членами групи.

Необхідно враховувати, що цей процес є двостороннім, а саме: з одного боку, людина корегує свою поведінку відносно вимог соціуму, тобто цей процес пов'язаний з активною зміною своєї особистості, корекцією своїх власних установок і стереотипів поведінки; з іншого – людина впливає на соціальне середовище, внаслідок чого воно також зазнає певних змін. Результатом соціальної адаптації є соціальна адаптованість особистості, яка визначається мірою набуття людиною тих особистісних якостей та засвоєнням деякого набору соціальних ролей, що, за наявних умов діяльності, уможливають задоволення її потреб на тому чи іншому рівні. Отже, соціальна адаптація тісно пов'язана з інтеграцією особистості в систему соціально-психологічних зв'язків та стосунків, що виникають у новому соціальному середовищі життєдіяльності [1].

Актуальність соціально-психологічної підтримки та адаптації дітей ВПО призвела до реалізації великої кількості цікавих та корисних проєктів, створення методичних матеріалів з питань надання психологічної підтримки для підлітків та батьків, чиє звичне життя зламала війна. Наведемо декілька прикладів.

Актуальними та важливими є матеріали посібника «Як говорити про російсько-українську війну в школі. Уроки стійкості, боротьби та перемог», які можна використовувати педагогам, психологам, батькам під час уроків, обговорень, бесід на теми, що відповідають віковим особливостям учнів і учениць та їхньому психоемоційному стану. Матеріали посібника можуть бути інтегровано в уроки громадянської та історичної, мовно-літературної освітніх галузей тощо. Головна мета такої роботи – сформувати тверду громадянську позицію в учнів і учениць, навчити розрізняти факти і фейки, не піддаватися

маніпуляціям і ворожій пропаганді.

Державний Центр стратегічних комунікацій зібрав поради, які допоможуть соціалізувати та підтримати дітей («Як підтримати дитину, якщо ви покидаєте свій дім», «Як говорити з дитиною про війну?», «Соціалізація дітей у новому місці», «Як підтримувати щоденну рутину дітей?», «Як зменшити стрес у дитини?» та інші).

Благодійний фонд «Голоси дітей» спільно з Центром комунікації КМДА запустили кампанію «Діти мріють», щоб привернути увагу до мрій українських дітей в умовах війни, закликати суспільство підтримувати їх і надихнути дорослих.

Щоб відзначити силу духу, яку проявляють наймолодші громадяни в умовах війни, ЮНІСЕФ організував виставку, що відкрилася 22 лютого 2024 року в Національному центрі «Український Дім». Експонати, представлені на ній, створили понад 150 дітей у співпраці з відомими українськими митцями й мисткинями. Попри жахи війни багато дітей змогли знайти розраду в творчості, навчаючись співу, танцю, живопису та підтримати одне одного. У межах виставки та креативної програми від ГО «Культурна платформа Закарпаття» пройшли майстер-класи, під час яких діти змогли помузикувати на музичних інструментах, дослідити навколишній світ через звук, висловити свої емоції за допомогою фотокамери, розвинути впевненість шляхом виконання акторських вправ, приєднатися до джемсейшенів молодих джазових виконавців, а також зануритися в український попарт [3].

Окрім того, в Україні працюють «гарячі лінії», спеціалісти яких допомагають підтримати ментальне здоров'я, надати психологічну допомогу в умовах постійного стресу та емоційної напруги, спричинених війною.

Отже, для успішної соціальної адаптації ВПО, важливо проводити навчання для дітей та дорослих, інформувати про шляхи вирішення проблем, роз'яснювати алгоритм дій в різних ситуаціях, ознайомлювати з успішними прикладами, залучати до спільних проєктів тощо. Ці приклади показують, як важливо підтримувати дітей та молодь у такі складні часи, надаючи їм

необхідні ресурси та підтримку їхньої соціалізації та надії на майбутнє.

Список використаних джерел

1. Жданович Ю. М. Особливості адаптації дітей вимушених переселенців. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2017. Вип. 21(1). С. 204-214. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2017_21%281%29_19
2. Лист МОН №1/13007-24 від 22.07.2024 «Про методичні рекомендації щодо соціалізації та інтеграції дітей внутрішньо переміщених осіб у громадах». URL: <https://osvita.ua/school/92618/> (дата звернення: 28.10.2024 р.).
3. Через два роки повномасштабної війни українські діти демонструють силу та стійкість. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/atelier-of-dreams-exhibition> (дата звернення: 28.10.2024 р.)

**В. І. Кириченко, м. Київ,
Україна**

МЕТОДИ ТА ФОРМИ РОЗВИТКУ ЖИТТЄТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ

***Анотація.** Проаналізовано результати визначення рівнів сформованості життєтворчих здібностей учнів старших класів.*

Зроблено висновок про нагальність адаптації інструментального забезпечення виховних впливів на особистість до умов воєнного часу і обставин змішаної форми освітнього процесу. Обґрунтовано рекомендації щодо обрання форм та методів виховної взаємодії зі старшокласниками щодо розвитку їх життєтворчих здібностей, додано їх короткі характеристики.

***Ключові слова:** інструменти виховної взаємодії, учні старших класів, життєтворчі здібності.*

Життя сучасних українських старшокласників протікає в умовах крайньої невизначеності безпекових і нестабільності соціально-політичних факторів. Ризики такої ситуації породжують труднощі щодо збереження життя, фізичного і ментального здоров'я людини, паралельно ускладнюючи процес навчання й розвитку здобувачів освіти та прогнозування ними свого майбутнього.

Звідси, серед багатьох інших рівно важливих освітніх завдань, виокремлюємо як першочергову проблему осмислення ресурсної бази збереження фізичного і ментального здоров'я та живлення продуктивної діяльності (навчальної, професійної, спортивної, творчої тощо) випускників закладів загальної середньої освіти у повоєнному відновленні України. Попри складні обставини і умови організації освітнього процесу, маємо відшукати адекватні викликам війни методи і форми виховної взаємодії зі здобувачами

освіти щодо розвитку їх життєстійкості, життєздатності та у кінцевому результаті зберегти здатність до життєтворчості.

Вистояти у кризових ситуаціях чи життєвих негараздах особистості допомагають різноманітні ресурси, що відіграють роль своєрідних життєвих опор, які знаходяться в розпорядженні людини, дозволяючи їй забезпечувати свої основні потреби у виживанні, безпеці, комфорті, соціалізації й самореалізації та втілювати мрії про творчу діяльність. Особливо цьому сприяють внутрішні ресурси, тому їх слід пріоритетно розвивати, а також задіювати для досягнення цілей будь-якої діяльності. Безпосереднім наслідком або своєрідним ефектом доцільного використання ресурсів, на думку науковиці С. Лукомської, постає психологічна стійкість, а результатом у довготривалій перспективі вироблена резильєнтність, яка власне і забезпечує посттравматичне зростання [6].

Упродовж останніх років увага науковців приверталась до вивчення різнобічних аспектів, умов та факторів успішного становлення особистості, окреслення необхідної ресурсної бази її творчої самореалізації, зокрема, й постійного розвитку життєтворчих здібностей здобувача освіти як важливого джерела успішної життєдіяльності.

Систему життєтворчих здібностей, які детермінують успішність життєвого шляху на двох умовних етапах життєздійснення (побудові життєвих планів та реалізації розроблених проєктів), визначено у дослідженні А. Большакової. Такими визнано здібності щодо самопізнання та рефлексії, прогнозування напрямів та змісту особистісного розвитку, здійснення важливих життєвих виборів, цілеспрямованості й наполегливості у реалізації життєвих планів, стійкості у подоланні тимчасових перешкод та труднощів, гнучкості у виборі засобів реалізації розроблених життєвих планів, пластичності щодо перегляду змісту життєвих цілей тощо. Обраний підхід дозволив дослідниці розробити діагностичну методику «Опитувальник «Життєтворчі здібності», а згодом – здійснити її адаптацію для осіб дитячого віку «Опитувальник життєтворчих здібностей-П» [3].

Методика має факторну структуру, яка забезпечує вивчення як загального рівня життєтворчих здібностей людини, так і їх окремих видів за 7-ма шкалами з промовистими назвами, що віддзеркалюють їх спрямованість: «осмисленість життя», «життєстійкість», «цілеспрямованість», «пластичність» або «толерантність до невизначеності», «прагнення до особистісного зростання», «креативність», «рефлексивні здібності».

Ця методика дозволила дослідникам лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України визначити актуальний стан сформованості життєтворчих здібностей учнів старших класів. Опитування охоплювало 296 здобувачів освіти експериментальних закладів освіти з 6-ти областей України та м. Києва.

Порівняльний аналіз відповідей респондентів виявив, що найвищий рівень сформованості життєтворчих здібностей (3,51 з максимально можливих 5,0) простежується за шкалою «креативність». Другу-третю сходинки посідають «прагнення до особистісного зростання» (3,47) і «толерантність до невизначеності» (3,46). На четвертій позиції маємо показник здібності «осмисленість життя» (3,39). П'яту-шосту сходинки поділили показники сформованості «життєстійкості» (3,31) та «рефлексивності» (3,31). Найнижчі показники проглядаються за шкалою «цілеспрямованість» (3,18) [4].

Осмислення результатів діагностики дозволило зробити наступні висновки: сучасні старшокласники мають доволі високу толерантність у сприйнятті мінливих обставин життєдіяльності та налаштовані на креативні пошуки вирішення завдань особистісного розвитку. Водночас, непередбачуваність і перманентна загрозливість умов життя під час воєнного стану знижують стійкість їхньої опірності випробуванням, підвищують тривожність, зменшують здатність до рефлексивної осмисленості перебігу власного життя й тягнуть за собою певну розгубленість щодо визначення його цільових орієтирів.

Результати діагностики зумовили обрання методів і форм педагогічної

взаємодії при розробленні програми експериментально-практичного етапу наукового дослідження лабораторії. Ми розглядаємо методи виховання як способи досягнення виховного задуму, що інструментально забезпечують взаємодію педагога-виховника та вихованців, під час якої здійснюється вплив на свідомість, почуття, поведінку й систему взаємин.

При формуванні життєтворчих здібностей старшокласників особлива увага має приділятися розвитку здатності оцінювати причинно-наслідкові зв'язки, умінням визначати цінності та стратегічні цільові орієнтири, ознайомленню з прийомами планування шляхів та ресурсів їх досягнення, підвищенню власної стійкості перед життєвими випробуваннями. Теоретичний аналіз психолого-педагогічних джерел і досвід партнерської взаємодії науковців лабораторії з експериментальними закладами освіти дозволяє рекомендувати педагогам зосередитись для цього на наступних методах і формах їх реалізації:

- Рефлексивно-експліцитний або метод емоційного занурення у внутрішній світ особистості. Його сутність полягає в тому, щоб через атмосферу виховної взаємодії спонукати старшокласників до ґрунтовного усвідомлення емоцій, почуттів, мотивів, цінностей, прагнень, ідеалів з метою вироблення ціннісних життєвих орієнтирів і зміни поведінкових стратегій. Для полегшення практичного впровадження цього методу педагогам слід дотримуватись операційної структури його реалізації, розробленої академіком І. Бехом [2].

- Рефреймінг або метафоричний метод, який базується на зміні мислення, переоцінці сприйняття тієї чи іншої події або її усвідомленні з іншого ракурсу. Теоретично він спроможний змінювати думки та розуміння особистості з подальшим наданням іншого значення певним явищам чи подіям. Практично це проявляється у допомозі справлятися з тривожністю, стресами чи депресією, налаштуванні на продуктивну життєдіяльність, розбудові чи поновленні конструктивної міжособистісної взаємодії. Для розвитку життєтворчих здібностей можна використовувати як контекстний, так і змістовий рефреймінг,

а з урахуванням формату змішаного освітнього процесу важливо навчити старшокласників «авторейфреймінгу», тобто вміню змінювати рамки інтерпретації подій у повсякденній діяльності за допомогою вправ на кшталт «Дві позиції», «Нова призма», «Я занадто ...», «Чорне / Біле», «Відсіч», «Алітерація імені» тощо [7].

- Стресодолаття за багатомірною моделлю «BASIC Ph» М. Лахада, це інструмент, який допомагає знайти ресурси для кожного, дає знання про цінності ресурсів і, як наслідок, сприяє розвитку стійкості. Дозволяє впливати на шість основних параметрів, що складають ядро індивідуального стилю поведінки під час перебування у несприятливих обставинах (кожна літера в назві моделі BASIC Ph означає певний ресурс) або способів подолання несприятливих обставин: B (belief and values) – віра (переконання), A (affect and emotions) – почуття, S (sociability) – соціалізація (підтримка родини, групи, друзів), I (imagination and creativity) – уява (творча), C (cognition and thought) – мислення (когніції, думки), Ph (physiological activity) – фізичне (тіло, вправи) [1].

- Позитивної перспективи або «завтрашньої радості». Він допомагає усвідомити конечність складнощів і негараздів, упевнитись у власній спроможності вистояти у складних ситуаціях, побачити перспективу можливих позитивних змін у житті окремої людини і суспільства загалом за умов мобілізації наявних ресурсів і докладення власних зусиль для її досягнення. Мотивує до пошуків нестандартних рішень складних завдань, саморозвитку та самореалізації заради задоволення й радості. Завдання педагогів-виховників полягає у допомозі визначення позитивної перспективи, які за суб'єктністю можуть бути для себе, класу, родини, громади, України; за досяжністю – бути близькою (щоб очікувати наповнення успіхом вже найближчих днів) або середньою (проектування сайту класу, презентація роликів про життя класу, тобто справ, що потребують кількох тижнів для розроблення і реалізації). Вони повинні органічно вплітатись у далеку перспективу: саморозвиток, обрання професії, навчання життєвому плануванню тощо.

- Наративний або усвідомлення життя через оповідання, слухання, обговорення та осмислення історій. Найважливішим у цьому методі є те, що до основи виховної взаємодії покладаються життєві приклади, сюжети, історії, які вихованці впізнають, аналізують, оцінюють, приміряють на себе, запускають процес переосмислення власного досвіду і розроблення (чи оновлення) власних життєвих проєктів. Цим умовам відповідають численні види оповідок: байки, притчі, казки, літературні, побутові правдиві й вигадані історії, деякі історичні, правові, релігійні, філософські та наукові тексти або навіть уривки з них. Необхідною умовою ефективності методу є організація зворотного зв'язку в усній (діалог, полілог, нетворкінг), письмовій формі (есей, запитання до тексту, уявлення сторінки зі щоденника героя оповідки) або у вигляді креолізованих текстів (інфографіка, мотиватор, постер, кардмейкінг, пантбук, фотоколаж, хмара слів тощо) [5].

- Соціальних проб, який спрямовується на розвиток соціально значущих якостей старшокласників на основі моделювання поля їх особистісної самореалізації, стимулювання участі у розробці й реалізації соціально значущих проєктів, допомога у творчій самореалізації та вправлянні у волонтерстві й заохочення до піклування й заступництва, підтримки потребуючих (ІКТ-волонтерство, акції на підтримку ЗСУ, культурно-просвітницькі флешмоби і перформенси, започаткування самобутніх традицій закладу освіти, промоція здорового способу життя, прийомів збереження ментального та фізичного здоров'я у кризових умовах тощо).

Висновки. Воєнні реалії життя українських старшокласників вимагають від педагогів упорядкування системи форм і методів виховних впливів на особистість, які сприятимуть виробленню міцного ціннісно-смислового підґрунтя, розвиненої життєстійкості, умінь цілепокладання у мінливих обставинах, відкритості до пошуку креативних рішень життєвих проблем та наполегливості у досягненні цілей життєдіяльності.

Життєвій реалізації ефективніше сприяють внутрішні ресурси, особливо – життєтворчі здібності особистості, які постають універсальним ціннісно-

інструментальним підґрунтям для досягнення цілей будь-якої діяльності.

Список використаних джерел

1. Lahad M. The «BASIC PH» Model of Coping and Resiliency – Theory, Research and Cross-Cultural Application. London, 2017. 304 p.
2. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ-Чернівці: «Букрек». 2018.
3. Большакова, А. М. Діагностика життєтворчих здібностей у підлітковому віці: методика ОЖЗ-П (опитувальник життєтворчих здібностей). Вісник ХНПУ ім. Г. Сковороди. 2020. Вип. 61. DOI: <https://doi.org/10.34142/23129387.2019.61.11>
4. Кириченко В.І. Життєтворчі здібності особистості як ресурс формування життєвої успішності. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: педагогіка та психологія, 2023. Вип. 2. С. 9-15. URL: https://reicst.com.ua/pmtp/issue/view/issue_2_2023
5. Кириченко В. І. (Ред.), Нечерда В. Б., Безрук К. О., Лаврентьєва І. В. Методика формування соціально успішної особистості старшокласника в системі загальної середньої освіти: метод. рек. Київ, 2022. URL: https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/Kyrychenko_V.I. Metod. rek. FSUS 2022.pdf
6. Лукомська С.О. Ресурсний підхід до подолання особистістю кризових ситуацій. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: психологічні науки. № 1. 2020. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2020-1-26>
7. Рефреймінг в житті педагога. Конспект. Психологія. URL: <https://vseosvita.ua/library/refrejming-v-zitti-pedagoga-241508>

С. В. Коновець, м. Київ,
Україна

ЗАСОБИ ЦІННІСНО ОРІЄНТОВАНОГО СПІЛКУВАННЯ У ВИХОВАНЦІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У тезах розглядаються основи, сутність і витоки феномену розвитку ціннісно орієнтованого спілкування особистості, визначаються основні засоби даного процесу та пояснюється його вплив на загальний і культурний розвиток зростаючої особистості. Презентуються основні засади (психологічні, педагогічні, особистісні, комунікативні) у практичній реалізації спілкування, які виступають важливим чинником всеосяжного розвитку зростаючої особистості, оскільки поглиблюють її культурний тезаурус, збагачують емоційно-почуттєву сферу, розширюють обсяг ціннісно орієнтованого спілкування та стимулюють прояв культурного і креативного потенціалу.

Ключові слова: спілкування, зростаюча особистість, засоби ціннісно орієнтованого спілкування, способи оптимізації впливу спілкування на загальний та культурний розвиток індивіду.

В сучасних умовах розвитку суспільства України на засадах демократизації, духовності, національно-культурних і соціально-етичних цінностей, пріоритетним є ствердження принципів гуманізму, громадянськості, високого патріотизму, відданості духу українства, моральності, поважного ставлення до кожної людини загалом та дітей і молоді зокрема.

Відтак, існує висновок відносно того, що у процесі освіти та виховання зростаючої особистості передусім необхідно дбати про вдосконалення її індивідуального спілкувального потенціалу, а також про формування особистісної гармонійності й цілісності відносно використання спроможностей та умінь з ціннісно орієнтованого спілкування.

У відповідності з цим, особливого значення набувають твердження академіка І. Беха стосовно проблем виховання зростаючої особистості й зокрема – у сприйманні людиною себе як особистості, «що передбачає набувати здатність в собі особливу й загальну якість людини – притаманну будь-кому – властивість «особистісності». Таке ставлення є передумовою і результатом іншої людини як особистості й тим самим особистісного спілкування» [1, с. 229].

Таким чином, нині дослідження проблеми забезпечення засобів ціннісно орієнтованого спілкування у громадянському та патріотичному вихованні зростаючої особистості викликано пошуком можливостей створення оптимальних умов для набуття якісно нового рівня соціально-культурних взаємин у закладах позашкільної освіти спільно з громадськими організаціями, дитячими об'єднаннями і центрами творчості дітей та юнацтва.

Сучасні дослідники розглядають сутність людського спілкування у контексті його наповнення просоціальним, гуманістичним, етичним, моральним і духовним змістом. З огляду на новітні потреби, уваги заслуговують наукові здобутки широко відомого дослідника Т. Б'юзена, присвячені розгляду проблеми використання спроможностей та умінь індивіду спілкуватися з іншими людьми як у ситуаціях «один на один», так і в маленьких, великих та дуже великих групах.

Розкриваючи сутність характеристик так званого «Соціального Інтелекту», Т. Б'юзен визначав необхідні якості комунікативної особистості, а саме: «1) Вміння в будь-якій ситуації залишитися самим собою. 2) Наявність великої життєвої мети, коли людина усвідомлює, куди і навіщо вона рухається. 3) Незмінна цікавість до інших людей. 4) Повага до оточуючих. 5)

Спроможності до співпереживань, а також вміння «читати» та використовувати «мову тіла», щоб проявляти ці почуття. 6) Вміння інтуїтивно розуміти, коли доцільно говорити, а коли – слухати. 7) Позитивна життєва установка. [3, с. 183]

Відтак, в сьогочасних умовах особливо актуальними вбачаються його розробки стосовно 10-ти основних складових спілкування, серед яких: «вміння слухати людей; вміння вести бесіди у різних громадських ситуаціях; вміння розпізнавати, які почуття відчувають у даний момент інші люди; вміння презентувати себе та свої ідеї; наявність позитивної психологічної установки відносно самого себе; наявність позитивної психологічної установки відносно інших; вміння витончено виходити з незграбних та скрутних ситуацій; вміння налагоджувати міжлюдські зв'язки; вміння налагоджувати і підтримувати саме хороші стосунки з людьми; вміння виділятися з натовпу, вміння налагоджувати зв'язки».[3, с. 13]

Таким чином, для здійснення ефективної реалізації таких складових спілкування особистості варто також брати до уваги інтерпритацію сутності ціннісно орієнтованого спілкування, представленого академіком С. Гончаренком, який вважав, що така дія має бути сформованою за допомогою знакових систем мисленнєвими аналогами (логічними конструкторами), «які схематично відображають освітню практику в цілому або її окремі фрагменти» та «поділяються на три види: а) описові, які дають уявлення про завдання, структуру, основні елементи освітньої практики; б) функціональні, які відображають освіту в системі її зв'язків із соціальним середовищем; в) прогностичні, які дають теоретично обґрунтовану картину майбутнього стану освітньої практики». [4, с. 290]

Отже, для підвищення рівня засобів розвитку спілкування особистості, а також громадянського і патріотичного виховання дітей та юнацтва, спрямованості до духовних, громадянських, патріотичних і етичних цінностей та примноження на засадах гуманізації і гуманітаризації вітчизняної освіти оптимальних світових та національних надбань було визначено засоби ціннісно

орієнтованоо спілкування для вихованців Центру творчості дітей та юнацтва «Шевченківець» у м.Києві.

Для реалізації таких засобів було розроблено:

1. Структурні компоненти: психолого-мотиваційну підготовку вихованців; формування комунікативного тезаурусу; досвід із різних видів спілкування; організаційно-методичного забезпечення спілкувальної діяльності вихованців.

2. Рівні розвиненості: початковий, середній, оптимальний.

3. Методи: теоретичні, емпіричні, особистісно-орієнтовані; стимулюючі; проблемно-моделюючі; практично-діяльнісні; процесуальні; інтегративні; проєктувальні; креативно-технологічні; комунікативні.

При цьому було здійснено: аналіз та узагальнення педагогічної, філософської, соціологічної, психологічної літератури з теми дослідження та визначено способи комунікативного розвитку особистості на прикладі Центру «Шевченківець»; визначено та обґрунтовано структурні компоненти зазначених засобів ціннісно орієнтованого спілкування (психолого-мотиваційна підготовка вихованців; формування оптимального комунікативного тезаурусу; досвід з різних способів спілкування; організаційно-методичне забезпечення комунікативної діяльності вихованців); розроблено критерії, рівні та функції вдосконалення у вихованців ціннісно орієнтованого спілкування (освітньо-виховна, розвивальна, організаційно-оптимізуюча, мотиваційна); форми (практичні заняття, тренінги, тестування, комунікативна діяльність, саморозвиток) та методи (теоретичні; емпіричні; особистісно-орієнтовані; стимулюючі; діяльнісні; процесуально-інтегративні; проєктувальні; креативно-технологічні; спілкувальні), а також визначено для застосування такі етапи комунікативного розвитку, як: особистісно-орієнтаційний, методично-оптимізуючий та стимулюючий. Значною мірою це стосується і забезпечення цілісності, системності, цілеспрямованості, послідовності та поліаспектності процесу розвитку зростаючої особистості, що передбачає: розвиток мислення, інтелекту, інтуїції, уяви, асоціативності й креативності; формування досвіду, етичних потреб, оцінок та смаків.

Окрім цього, необхідно додати загальне уявлення про ситуації зі спілкуванням та вияснити, що потрібно брати до уваги й планувати перед тим, як вступити до зазначених процесів відповідно до задуму, спілкувально-мовленнєвого завдання, стилю мовлення та врахування важливих умов нинішнього воєнного стану в Україні.

Відтак, у підсумку, за будь-яких умов пошук у педагогічній роботі має залишатися мобільним та націленим на досягнення результативної новизни конкретного об'єкту, стану, ситуації тощо. Це підтверджує необхідність продуктивної позиції викладачів у практично-педагогічній діяльності, щоб така діяльність була дійсно зорієнтована на одержання засобами ціннісно орієнтованого спілкування позитивного кінцевого результату.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Виховання особистості У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід теоретико-технологічні засади: Наук. видання. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
2. Білоус Т. Комунікативна компетентність як складова «м'яких» навичок вчителя НУШ. Неперервна педагогічна освіта ХХІ ст.: зб. матеріалів ХХІ Міжнародних педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О.П. Рудницької [наук. ред. Г.І. Сотська, М.П. Вовк], Вип. 7(9). Київ: Талком, 2024. С. 193-195
3. Бьюзен Т. 10 способів быть общительным; пер. с англ. Е.Г. Гендель. Київ: Попурри, 2012. 208 с. ил. + вкл. 8 с.
4. Гончаренко С У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.
5. Д'юї Джон. Досвід і освіта / Переклад з англійської М. Василичко. Львів: Кальварія, 2003. 84 с.
6. Кендзьор Петро. Інтеграція через діалог [монографія]. Львів: Видавничий дім «Панорама», 2016. 378 с.
7. Томан Іржі. Мистецтво говорити. Київ: Видавництво політичної літератури України, 1989. 293 с.

***А. В. Корнієнко, м. Київ,
Україна***

ІНТЕГРАЦІЯ ЗМІСТУ ГУРТКІВ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ПРЕДМЕТІВ МИСТЕЦЬКОЇ ГАЛУЗІ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розкрито актуальність проблеми інтеграції змісту роботи гуртків декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти і предметів мистецької галузі закладів загальної середньої освіти. Описано основні компоненти інтеграції змісту гуртків декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти та предметів мистецької галузі у закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: інтеграція, інтегративний підхід, заклад позашкільної освіти, заклад

Аналіз глобальних освітніх трендів демонструє, що одним із провідних напрямків сучасного освітнього процесу є впровадження інтегративного підходу в освіту. Це підхід, який забезпечує системну інтеграцію предметів і дисциплін в єдину освітню програму, що сприяє формуванню цілісного світогляду учнів. Такий підхід дає можливість розкрити міждисциплінарні зв'язки, досягти рівня аналітичного мислення та креативності. Інтегроване навчання також забезпечує умови для формування компетентностей, які допоможуть учням успішно адаптуватися до сучасного світу та використати отримані знання у практичній діяльності.

Інтеграція (integration – поповнення, відновлення, об'єднання в ціле будь-яких окремих частин) – є однією з найперспективніших інновацій, яка здатна вирішити чисельні проблеми системи освіти. Інтеграція об'єднує різноманітні форми викладання, впливає на ефективність сприйняття учнями навчального матеріалу. Вона стає для всіх її учасників – і вчителів, і учнів, і батьків, і адміністрації – школою співпраці та взаємодії, що допомагає разом просуватися до спільної мети. Інтегративні процеси можуть вирішити основні суперечності освіти – протиріччя між безмежністю знань і обмеженими людськими ресурсами [2].

На нашу думку, зміст модельної навчальної програми «Мистецтво. 5-6 класи» (інтегрований курс, автори: Масол Л.М., Просіна О.В.) [6] для закладів загальної середньої освіти занадто теоретизований. Наприклад, в результатах вивчення видів декоративно-ужиткового мистецтва (розпис, вишивка, витинання, гончарство, різьблення тощо) та особливості українського народного мистецтва зазначено: розрізняє види і наводить приклади українського фольклору (музичного, танцювального); українського декоративно-прикладного мистецтва; орієнтується у календарно-обрядових дійствах, особливостях народного мистецтва рідного краю.

Така ж проблема – і в модельній навчальній програмі «Мистецтво. 5-6 класи» авторів: Івасюк О. М., Комаровська О. А. та ін. [3]. В очікуваних резуль-

татах навчання, заняття «Види декоративно-прикладного мистецтва», зазначено: «розрізняє види і наводить приклади українського фольклору (музичного, танцювального, ігрового тощо); різновиди українського декоративно-прикладного мистецтва; виявляє обізнаність у календарно-обрядових діях як прообразі видів мистецтва».

Але теоретичного матеріалу замало для розуміння українського народного мистецтва. Більшу частину часу має бути виділено для практичних робіт з виконання малюнків, копіювання робіт відомих українських майстрів з Самчиківського, Петриківського розпису, виготовлення виробів із глини тощо. В результаті, вихованці мають вміти використовувати теоретичні знання на практиці. І саме цю можливість можуть надати заклади позашкільної освіти.

Інтеграція позашкільної та загальної середньої освіти є шляхом до збалансованого розвитку учня. Зміст навчальної програми для позашкільної освіти може доповнювати освітню програму закладів загальної середньої освіти, забезпечуючи учням можливість для розвитку навичок, талантів та інтересів, які не обов'язково вкладені в класичну шкільну програму.

Ця проблема завжди була актуальною, а впродовж останнього десятиріччя набула особливого значення тому, що дає можливість долати освітні втрати.

Інтеграція змісту гуртків декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти та предметів мистецької галузі у школах може бути структурованою системою, яка поєднує різноманітні напрями та методи навчання для збагачення мистецької освіти учнів. Основні компоненти такої системи можуть включати:

1. Розробка спільних програм або синхронізація навчальних тем: навчально-тематичні плани гуртків декоративно-ужиткового мистецтва можуть бути адаптовані до навчальної програми мистецької галузі в школах. Наприклад, якщо в школі вивчають види декоративно-ужиткового мистецтва, гуртки можуть запропонувати відповідні практичні заняття.

Інтеграція елементів народного мистецтва та культурної спадщини може включати вивчення традиційних технік і ремесел, таких як вишивка, писанкарс-

тво, ліплення з глини тощо, з вивченням історії.

Якщо, школярі вивчають живопис або графіку в класі, то у гуртку закладу позашкільної освіти варто дати можливість створити декоративні роботи в цих техніках.

2. Спільні проєкти і виставки: тематичні виставки, на яких демонструються роботи, створені на заняттях гуртків, можуть бути виставлені в школах, що дозволяє учням поділитися результатами творчості та додати до шкільної естетичної атмосфери.

3. Проведення майстер-класів та воркшопів на уроках образотворчого мистецтва у школі можуть проводити вихованці закладів позашкільної освіти.

4. Інтеграція предметного змісту через STEAM-підхід: поєднання декоративно-ужиткового мистецтва з іншими дисциплінами, наприклад, через інтеграцію елементів науки (хімія фарби, фізика матеріалів) чи математики (геометрія в орнаментах); використання цифрових інструментів для створення візуальних композицій (3D-моделювання, графічний дизайн), які потім реалізуються на практичних заняттях гуртків.

5. Розробка творчих проєктів наприклад: проєкти з виготовлення художніх об'єктів для оформлення шкільного простору, що інтегрує роботу школи та закладу позашкільної освіти.

6. Оцінювання результатів і розвиток творчих здібностей.

Залучення до виставок, фестивалів, конкурсів: оцінка робіт учнів може відбуватися на різних заходах, що створює мотивацію до творчості.

Атестація: введення системи оцінювання, яка визнає досягнення учнів у гуртках закладів позашкільної освіти та включала їх до загальних досягнень у мистецькій галузі.

7. Організація спільних тематичних тижнів мистецтва

Мистецькі тижні: організація спільних заходів, де шкільні предмети і позашкільні гуртки поєднуються у вивчені спільні теми через інтегровані уроки та творчі проєкти.

Інтеграція позашкільної та шкільної освіти в такій системі сприяє гармо-

нійному розвитку творчих здібностей дітей і стимулює їх зацікавленість мистецтвом, підсилюючи ефективність навчання і зацікавленість учнів.

Збалансована реалізація всього спектру завдань, пов'язаних з інтеграцією системи освіти України у світовий освітній простір, застосування в цій діяльності проектного підходу, методології і інструментів управління проектами дозволить підняти рівень системи освіти України на рубежі сучасних міжнародних вимог, створити умови для розвитку особистості, формування конкурентоспроможних продуктивних сил України і, тим самим, забезпечити цілеспрямоване і впевнене просування України до лав розвинених країн Європи і світу.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Загальна середня та позашкільна освіта: рівні інтеграції. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=2435790593385146>
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. - Вид. 2-ге, доп. й випр. - Рівне : Волинські обереги, 2011. - 552 с.
3. Івасюк О. М., Комаровська О. А., Кізілова Г. О. та ін. Модельна навчальна програма «Мистецтво та освіта. 5-6 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Prhqk11XDJri4ZtXANe2Za59HUoyMhFo/view>
4. Інтегративний підхід : актуальність, сутність, особливості впровадження в умовах початкової школи : навчально-методичний посібник / уклад. : Н. Б. Ларіонова, Н. М. Стрельцова. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 76 с.
5. Масол Л. М. Інтеграція? Інтеграція... Інтеграція! (Поліцентрична інтеграція змісту загальної мистецької освіти). *Мистецтво та освіта*. 2020. № 1(95). С. 20–27.
6. Масол Л.М., Просіна О.В. Модельна навчальна програма «Мистецтво та освіта. 5-6 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://drive.google.com/file/d/1MuHajU0pMiPnv7lNWRvu8rrXoMYz6D7H/view>
7. Новоселецький Г. Інтеграція загальної та позашкільної освіти як умова розвитку творчого потенціалу учнівської молоді. Директор школи, ліцею, гімназії. 2012. № 2. С. 48-50.
8. Сущенко Т. І. Позашкільна педагогіка: теорія, історія, практика : наук.-метод. посібник / Т. І. Сущенко. - К. : ТОВ «Праймдрук», 2011. - 299 с.
9. Філь Г., Жигайло М. Інтегроване вивчення предметів гуманітарного циклу за галузями знань як важлива передумова розвитку сучасної науки // Актуальні питання гуманітарних наук. 2015. Вип. 11. С. 310–316. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2015_11_46 (дата звернення: 06.09.2024).

**О. О. Лавренко, Г. В. Жукова, м. Бахмут,
Україна**

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті відображена система роботи колективу Бахмутського НВК № 11 із формування в учнівській молоді національної свідомості шляхом використання проектної технології в освітньому процесі та позаурочній діяльності. На практиці педагоги довели, що проєктна технологія має багато переваг: допомагає учням та ученицям

усвідомити значення національної єдності для розвитку українського суспільства за європейськими стандартами, презентує освітній матеріал через призму українознавчого компоненту в контексті досягнень українських науковців, навчає працювати в команді, адекватно реагувати на критику, вчить прагнути до самовдосконалення.

Ключові слова: *європейська солідарність, національна солідарність, єдність, проєкт, проєктна технологія, дистанційне навчання, ефективна співпраця.*

Державотворчі процеси, що відбуваються в незалежній Україні протягом останніх десятиліть і збройна агресія російської федерації, яку ми спостерігаємо зараз, переконали всіх освітян, що однією з ключових завдань сьогодення в освіті є необхідність виховання покоління національно свідомих громадян.

Французький історик Ернест Ренан в одній зі своїх наукових праць зазначав, що «Нація – це велика солідарність». Саме національна солідарність допомагає громадянам європейських країн усвідомлювати себе нацією, солідарною спільнотою, яка об'єднана спільним походженням, історичною долею та має ключові принципи, що прописані в Хартії Європейського Союзу: це повага до людської гідності, свободи та рівності, солідарності, громадянства та правосуддя.

Враховуючи реалії дистанційного формату роботи Бахмутського НВК № 11 під час дії воєнного стану, педагогічний колектив визначився з основними принципами роботи, що сприятимуть ефективній співпраці всіх учасників освітнього процесу. Досвідчені педагоги закладу впевнені, що саме проєктна діяльність є дієвим інструментарієм під час роботи з учнями.

Існує декілька визначень поняття «проєкт» і безліч систем класифікації. У своїй роботі ми найчастіше використовуємо міжпредметні дослідницькі проєкти, але маємо досвід реалізації і довгострокових соціальних проєктів. На практиці ми переконалися, що важливо дотримуватися всіх етапів реалізації проєктів, максимальну увагу варто приділити підготовчо-організаційному, бо саме від цього може залежати успішність кінцевого результату. Також варто не забути про рефлексивний етап, під час якого зручно виконати «роботу над помилками», що дозволить більш ретельно підготувати наступний проєкт і зробити його досконалішим.

Проектна діяльність має багато переваг, бо допомагає учням на практиці усвідомити значення національної єдності для розвитку українського суспільства за європейськими стандартами, презентує освітній матеріал через призму українознавчого компоненту в контексті досягнень українських науковців, навчає працювати в команді, адекватно реагувати на критику, вчить прагнути до самовдосконалення.

Високі показники наших учнів протягом останніх років під час проведення всеукраїнських олімпіад і творчих конкурсів, конкурсу-захисту дослідницьких робіт МАН, рейтинг нашого закладу, який посідає 9 місце серед 194 шкіл Донецької області за показниками Мультипредметного тесту, свідчить, що проектна діяльність є ефективною, бо мотивує учнів до навчання, надає знання, формує уміння та навички, які необхідні для самореалізації в сучасному суспільстві.

Пропонуємо найцікавіші проекти, які були реалізовані у Бахмутському НВК за останні роки, більшість із них були завершені ще в форматі очного навчання, останні закінчені вже в умовах дистанційної роботи закладу.

Одним із найрезультативніших був проєкт для демократичного громадянства в Україні «Демократична школа», який дозволив нам побачити на практиці позитивні зміни в роботі з учнями, які стали більш впевненими, підвищили комунікабельність, знизили рівень конфліктів. У закладі стала дієвою робота учнівського самоврядування та співпраця з батьківської громадськості.

Під час реалізації міжнародного проєкту амбасадорського руху в закладі було створено «Медіалабораторію амбасадорів миру», а два вчителя-філолога стали активними тренерками цього проєкту. Спільними зусиллями вони генерували амбасадорський рух у діяльність закладу. Формували навички дітей і педагогів долати конфлікти, мотивували реалізовувати свій потенціал, розвивали їх лідерські якості, вчили демократичному спілкуванню. Завдяки проєкту було створено освітній простір на базі НВК, де амбасадори проводили з учнями та їхніми батьками, спільно з педагогічними працівниками

різноманітні тренінги.

Цікавим став досвід реалізації проєкту для створення шкільного кіноклубу медіапросвіти в рамках всеукраїнського проєкту «Мережа DOCU/КЛУБІВ» в онлайн форматі, що надало можливість нашим педагогам організувати перегляди для учнів та обговорення документального кіно. Кожна стрічка демонструвала реальні історії з життя людей, які страждають через порушення їх прав і свобод, через відсутність толерантності в суспільстві.

Як результат, було прийнято рішення реалізувати шкільний проєкт «МедіаHUB», який став логічним продовженням попереднього проєкту. Лідери учнівського самоврядування висунули ідею обладнати в закладі новий мультифункційний простір, наповнений зручними меблями та технікою, а керівник проєкту разом із учнями вдало реалізували всі завдання проєкту.

Важливу роль у формуванні в учнів НВК національної солідарності відіграв проєкт «Ліга майбутніх поліцейських», дозволив учням побачити важливість співпраці поліції з населенням, показав необхідність не тільки формування активної громадянської позиції, а й важливу роль поваги громадян до законів України. Учні нашого НВК були постійними учасниками щорічного Фестивалю поліцейської та юридичної освіти, стали більш активно проводити для учнів молодших класів превентивні позакласні заходи, активізували роботу щодо зменшення кількості безпритульних тварин на вулицях міста, стали волонтерами та зоозахисниками.

Родзинкою нашого НВК мала стати STEM лабораторія, яку було створено завдяки реалізації громадського проєкту бюджету участі Бахмутської територіальної громади. Із жовтня 2021 р. почала працювати STEM лабораторія, було організовано роботу гуртка з робототехніки. За місяць роботи STEM лабораторії наші учні вже активно збирали роботів, писали для них програми та проводили «битви» між роботами різної комплектації, за принципом гендерної рівності до процесу приєдналися не тільки хлопці, а й дівчата.

Враховуючи популярність робототехніки у закладі, було прийнято

рішення організувати менторську діяльність старшокласників для молодших школярів, налагодити роботу учнів із 3Д принтером, підвищити інформаційну компетентність здобувачів освіти. Для цього було створено проєкт «#STEMentors», який став одним із переможців у конкурсі громадських проєктів бюджету участі Бахмутської районної адміністрації. Проєкт «#STEMentors», був логічним продовженням плану впровадження в закладі STEM технологій навчання.

Важливу роль для підвищення рівня інформаційної гігієни учасників освітнього процесу зіграв проєкт «Вивчай та розрізняй», у якому взяли активну участь вчителі української мови та вчителі історії, завдяки проєкту вони отримали дієвий інструментарій та цікаві матеріали для проведення уроків із питань розвитку критичного мислення та раціонального споживання інформації без фейкових новин і маніпуляцій.

Працюючи в дистанційному форматі під час дії воєнного стану, педагогічні працівники не припинили своєї роботи щодо формування медіаграмотності учнів, а тільки збільшили свої зусилля. Участь у всеукраїнському проєкті «Медіаграмотність під час війни» дала можливість отримати практичні поради щодо організації роботи в закладі з питань навичок критичного сприйняття інформації, а очний формат заходів, проведених у Львові, дав можливість обмінятися досвідом із колегами та отримати корисні матеріали для практичної реалізації проєкту в закладі.

Найцікавішим для лідерів учнівського самоврядування став проєкт «Школа змін», який допоміг учням закріпити навички, отримані під час участі у проєкті «Демократична школа», поглибити поняття демократизації та децентралізації шкільного врядування, засвоїти технології партнерства і розвитку демократичного середовища.

Цікавими для учнів і педагогів були тренінги в рамках реалізації проєкту «Діалог задля вирішення конфлікту», який проведено за підтримки міжнародної організації з Нідерландів.

Підлітки переконалися на практиці, що формування національної

солідарності не можливе без навичок медіації та вміння пошук компромісів.

Цікавим і пізнавальним був досвід реалізації учнівського СТЕМ проєкту «Геометричний орнамент – це вид декоративно-ужиткового мистецтва чи математичне втілення краси?», який завдяки чіткій роботі фасилітаторів дозволив учням переконатися на практиці, як важливо вміти інтегрувати знання з різних галузей. Виконані проєктні роботи з математики, інформатики, мистецтва та трудового навчання продемонстрували учням тісний зв'язок науки зі скарбницею української літератури.

Працюючи в дистанційному форматі, педагоги нашого закладу не зменшили свій інтерес до проєктної роботи, але вирішили з додати дослідницький аспект. Було прийнято рішення організувати співпрацю з лабораторією морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання НАПН України та реалізувати спільну науково-дослідну роботу із теми «Формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності в умовах війни та повоєнного часу». У межах реалізації проєктів науково-дослідної роботи було вирішено продовжити традицію формування національної солідарності учнів під час участі у конкурсах патріотичного спрямування.

Якщо раніше у 2018-2021 рр. наші учні були учасниками очного формату проведення конкурсів, то тепер вони продовжили цю діяльність ще й в дистанційному форматі.

Проєкт «З Україною в серці», який учні розпочали під час очного навчання в 2021 р., завершували в дистанційному форматі 2022 р., що ніяк не знизило активності учнів, а навпаки, відкрило їх потенціал до роботи у форматі майстер-класів під час відеоконференцій.

Учні разом із вчителями показали свою солідарність під час участі у «Найбільшому уроці екології у світі», продемонстрували знання екологічних проблем сьогодення, шукали варіанти вирішення екологічних задач.

У ході реалізації проєкту «Абетка українця», створеного за ініціативою учнів та учениць 10-А класу, наші діти показали високий рівень інформаційної

компетентності, почуття любові та поваги до рідної мови, інтересу до поезії українських майстрів слова, а головне – їхнє усвідомлення цінності знання рідної мови як засобу комунікації та єдності громадян.

Під час участі в дистанційному форматі військово-патріотичної гри «Сокіл-Джура» найактивніші учні та учениці нашого закладу проявили високий рівень самостійності та творчий підхід, кожен етап гри став мотивацією для створення ними власних творчих проєктів. І як результат, середній рій «Нескорені» посів II місце, старший рій «Бахмутські стрільці» – III місце II (обласного етапу) Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл-Джура».

У підсумку хочу зазначити, що будь-який урок може стати основою для цікавого проєкту, під час якого можна формувати національну солідарність. Головне, це вмотивовані вчителі, які усвідомлюють свою роль у вихованні підлітків.

Системно організована методична робота в нашому НВК дозволяє нам результативно впроваджувати проєктні технології під час освітнього процесу на принципах партнерства. Кожен учитель нашого НВК розуміє, що у нас є свій «освітній фронт», де ми повинні боротися за майбутнє наших дітей, бо їх виховання – це наш пріоритет, це майбутнє нашої Батьківщини.

Період літніх канікул учні нашого НВК використовують не тільки для відпочинку, вони продовжують вчитися та набираються досвіду, спілкуючись із однолітками з інших країн. Під час «Літнього табу» в Салдусі, де побували учні Бахмутської громади разом, наші діти отримали чудовий досвід співпраці з європейськими підлітками, побачили власними очима, як важливо жити інтересами своєї нації. Не менш результативною була «Літня школа», створена асоціацією викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова доба», в форматі якої лідери учнівського самоврядування НВК стали учасниками цікавих проєктів.

Уже зараз, в умовах війни, наші учні демонструють нам, що ми виховали їх гідними громадянами та справжніми патріотами. Наші учні в позаурочний

час активно займаються волонтерською діяльністю, беруть участь у міжнародних проєктах, набираються досвіду європейської солідарності. Наші діти сміливо говорять – «НІ» війні та агресії, учениця нашого НВК Вікторія Чередніченко цього року стала спікеркою під час міжнародної конференції із питань захисту дітей у Панамі, де виступала з доповіддю про необхідність припинення війни в Україні, демонструючи цим найвищий рівень національної солідарності – не байдужість до рідної Батьківщини.

Ми пишаємося нашими випускниками, які своєю активною громадянською позицією доводять нам, що наша робота не була марна, що кожен проєкт відгукнувся в їхньому серці та мотивував їх до змін. Отримані під час проєктів навички роботи в команді, наші випускники реалізують на практиці в дорослому житті, щоб змінити життя українців на краще.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-методичний посібник. Київ: ІЗІН, 2008. 204 с.
2. Доненко О. Створюємо колективний проєкт. Завуч (ШС). 2014. №2. С. І5–17.
3. Мачача Т. Особливості організації та формування змісту дистанційного проєктно-технологічного навчання в умовах карантину. Український педагогічний журнал. 2020. № 3. С. 75–83.

В. В. Лаппо, м. Коломия,
Україна

ДУХОВНО-ЦІННІСНА ПАРАДИГМА ОСОБИСТІСНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Анотація. Обґрунтовано провідні засади процесу духовного зростання особистості на етапі фахової підготовки. Узагальнено результати діагностування визначальних складових духовності студентів ЗВО. Розкрито педагогічні чинники духовного зростання студентства в осередку вищої школи. Конкретизовано умови оптимізації, технології і засоби духовного вдосконалення студентської молоді.

Ключові слова: духовність, духовні цінності, особистість, студентська молодь, освітній процес.

Аналіз стану вивчення проблеми духовного зростання студентської молоді у вітчизняній педагогічній теорії і практиці засвідчує, що ця проблема ще не знайшла всебічного розкриття в контексті завдань науково-педагогічного дослідження.

Аксіологічні виміри духовного зростання інтерпретуємо як певний ступінь єдності духовно-моральних властивостей індивіда, що виявляються в суб'єкт-суб'єктних та міжкультурних взаєминах, скеровують, орієнтують, регулюють стосунки людей. Вони виступають у гармонійній єдності людини із самою собою, з іншими людьми, природою, суспільством.

Студентський вік є оптимальним для розвитку ціннісно-сміслових структур свідомості особистості й характеризується як завершальний етап підготовки до вступу в самостійну професійну діяльність. У цьому віці моральні установки виявляються як ціннісні орієнтації в практичній діяльності й поведінці особистості. Саме в цьому віці зростає роль переконання і відповідальності за життєвий вибір, за свої ціннісні орієнтації, зміцнюються такі якості, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціативність, уміння керувати собою, підвищується інтерес до духовно-моральних проблем.

Результати опитування 975 студентів-випускників 9 вітчизняних ЗВО засвідчили недостатній рівень сформованості у студентів духовних цінностей. Виявлено, що студентам бракує знань про духовні цінності особистості, особливості взаємин. Вияв ними духовних цінностей у взаєминах не завжди мотивований внутрішньою потребою, у багатьох із них недостатньо розвинені навички саморегуляції емоцій, умінь відповідальності, толерантності, милосердя, гідності, самодостатності.

Вивчення стану освітньої роботи у ЗВО встановило значні недоліки в її проведенні: більшість викладачів не визначають рівень вихованості студентів, їх індивідуальних особливостей, проводять навчально-виховну роботу без аналізу результатів; досить часто вони акцентують свою увагу на отриманні формальних показників роботи, а не на формуванні в студентів духовних цінностей, розвитку потреби в адекватному самовираженні, самоствердженні, розкритті їх індивідуальності, творчого потенціалу в навчальній, суспільній діяльності; спостерігається надмірне захоплення викладачів, кураторів організаційними питаннями, а не розвитком самодіяльності й ініціативи юнаків

і дівчат. Взаємодія викладача, куратора і студентів будується, здебільшого, за об'єктним типом, а не на основі співробітництва й співтворчості. Виявлені недоліки є передумовою для організації спеціальної освітньої роботи, спрямованої на отримання студентами знань про сутність і особливості духовних цінностей особистості, на вироблення в них ціннісного ставлення до цього інтегрального утворення особистості, на розвиток умінь відповідальності, толерантності, милосердя, гідності, самодостатності, на оптимізацію взаємин у системі «викладач, куратор – студент».

Виявлено потенціал навчальних дисциплін суспільно-гуманітарного і професійно-педагогічного циклу, позааудиторної діяльності у духовному зростанні студентської молоді, а саме: здійснено аналіз змісту навчальних дисциплін «Філософія», «Історія української культури», «Культурологія», «Етика і естетика», «Загальна педагогіка», «Історія педагогіки», «Педагогічна майстерність», «Теорія і методика виховання», висвітлено можливості означених дисциплін у формуванні духовних цінностей студентської молоді. З'ясовано факт недостатньої висвітленості в проаналізованих програмах сутності духовності, духовних цінностей особистості.

За результатами вивчення досвіду позааудиторної діяльності закладу вищої освіти зроблено висновок, що організація виховного процесу не завжди орієнтована на створення умов для саморозвитку, самоідентифікації особистості студента, реалізації його природних задатків і здібностей, формування в нього духовних цінностей.

Розроблена структурно-функціональна модель формування духовних цінностей студентської молоді в освітньому процесі закладу вищої освіти, основні компоненти якої відображено у цільовому (мета і завдання), теоретико-методологічному (методологічні підходи, принципи), змістовому (компоненти феномену «духовні цінності особистості»), технологічному (педагогічні умови; форми, методи, засоби формування духовних цінностей студентів), результативному (підвищення рівня сформованості духовних цінностей студентів) блоках.

Педагогічні умови духовного зростання студентської молоді передбачають: конструювання духовноспрямованого змісту навчання студентів закладу вищої освіти; формування у студентській групі виховного середовища, що активізує інтеріоризацію студентами духовних цінностей; педагогічна підтримка студентів у духовному самовизначенні, вияві духовних цінностей в освітньому процесі ЗВО.

Конструювання духовно спрямованого змісту навчання студентів передбачає корегування навчальних програм та оновлення методичного забезпечення суспільно-гуманітарних дисциплін («Філософія», «Історія української культури», «Культурологія», «Етика і естетика») та дисциплін професійно-педагогічного циклу («Загальна педагогіка», «Історія педагогіки», «Педагогічна майстерність», «Теорія і методика виховання»). Оптимізація пошуково-дослідної діяльності студентів в межах означених дисциплін мала на меті забезпечити сприятливі умови для опанування знань про особливості духовного світу людини, визначення духовних цінностей як феномену особистісного буття, способи їх прояву у суспільному житті.

Значний потенціал у процесі формування духовних цінностей студентської молоді має розроблений курс за вибором «Духовні цінності особистості: шляхи формування», оскільки він створює оптимальні умови для здобуття студентами знань про духовні цінності, інтеріоризації їх як особистісної цінності, накопичення досвіду виявлення гідності, відповідальності, толерантності, милосердя, самодостатності. Змістове наповнення занять з курсу було спрямоване на активне навчання студентів вольової саморегуляції, прийомів самовиховання, ознайомлення з техніками ефективного самопрограмування щодо виявлення духовних цінностей у повсякденному житті та екстремальних ситуаціях.

Формування у студентській групі виховного середовища, що активізує інтеріоризацію студентами духовних цінностей, має відбуватись у різноманітних формах організації освітнього процесу ЗВО. Форми і методи, застосовані для духовного зростання студентів, мають добиратись з огляду на

їх соціальну зумовленість і практичну значущість.

Педагогічна підтримка у процесі духовного зростання студентської молоді визначаємо як допомогу викладача, куратора академічної групи, спрямовану на формування глибокої внутрішньої мотивації до формування духовних цінностей, самоосвіти, самовиховання, а також сприяння адаптації до умов реального освітнього процесу у закладі вищого освіти.

Провідними формами, за яких утверджуються і розвиваються духовні цінності студентів, обрано: теоретичне навчання (лекція, семінар, курс за вибором, конференція тощо); комбіноване навчання (самосемінар, співлекція, взаємолекція, тренінг-курс, усний журнал); навчально-практичні (година куратора, година спілкування, веб-квест, брейн-ринг, прес-конференція, екскурсія); практично-масові (конкурс, свято, вечір запитань і відповідей, КВК, турнір за вподобаннями); проектна, суспільно корисна (у формі волонтерського руху) діяльність.

До основних методів, спрямованих на духовне зростання студентів відносимо: сократівські бесіди, сюжетно-рольові ігри, ділові ігри, складання індивідуальних програм особистісного зростання, самопрезентація, розроблення та захист творчих проєктів, дискусійні «гойдалки», вирішення індивідуально-ціннісних проблем («кути», «сніжки», «графіті»), вправи, обговорення моральних дилем та ін.

Процес духовного зростання студентської молоді визначений закономірностями індивідуального, психічного розвитку студента та ефективно здійснюється за умови спрямованості аудиторної та позааудиторної діяльності на розвиток когнітивної, емоційно-ціннісної, праксичної сфер, але ключовим у змістовій структурі є емоційно-ціннісний компонент. З огляду на це аудиторна та позааудиторна діяльність повинна мати ціннісно орієнтований характер і здійснюватися на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу. Успішне формування духовних цінностей можливе за умови впровадження в освітній процес змодельованих педагогічних форм міжособистісної взаємодії, які б через реальні переживання і пошукову

діяльність спонукали студентів до свідомого виявлення ними духовних цінностей у щоденній життєдіяльності; вироблення у викладачів, кураторів техніки формування духовних цінностей через цілеспрямовану теоретичну та методичну підготовку, науково-методичне забезпечення освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Кузнєцова О. В. Формування сімейних цінностей у студентів вищих навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. М-во освіти і науки України, Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Київ: Наукова думка, 2015. 209 с.
2. Кузьмич В. К. Виховання гуманного відношення до людини у студентів педагогічних університетів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 . М-во освіти і науки України, Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Київ: Вища школа, 2017. 231 с.
3. Осіпцов А. В. Виховання у студентів класичного університету загальнолюдських цінностей як соціально-педагогічна проблема. Духовність особистості: методологія, теорія і практика : зб. наук. пр. Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2014. Вип. 2(61). С. 130–139.
4. Сопівник, Р. В. Планування виховної роботи у вищому навчальному закладі. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія, 2016. № 239, С. 229–234.

***Н. В. Левінець, м. Київ,
Україна***

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЦИФРОВИХ ДИДАКТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ У РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. В публікації охарактеризовані виховні можливості цифрових дидактичних матеріалів у розвитку дітей дошкільного віку. Розкриті вимоги до вибору та шляхи використання цифрових ресурсів для вирішення виховних завдань дошкільної освіти. Подано визначення та види цифрових дидактичних матеріалів для дітей дошкільного віку. Схарактеризовано виховний потенціал цифрових матеріалів у їх комплексному застосуванні. Окреслено роль дорослого у мінімізації ризиків цифрового середовища для розвитку зростаючої особистості.

Ключові слова: цифрове середовище, цифрові освітні ресурси, цифрові дидактичні матеріали, виховний потенціал, діти дошкільного віку.

Стрімке впровадження в освітній процес цифрових ресурсів актуалізувало проблему забезпечення сприятливих умов для виховання зростаючої особистості. Оскільки цифрові технології є важливим освітнім інструментом, що забезпечують формування відповідних компетентностей дітей, важливо розглядати їх вплив на виховання особистісних рис ширше. Сучасні цифрові матеріали сприяють психічному і фізичному розвитку дитини, формують соціальні та комунікативні навички, сприяють збагаченню досвіду,

розвитку кмітливості, логіки тощо.

Позитивний ефект від використання цифрових матеріалів можна досягти, дотримуючись загальних методичних вимог, які окреслені в праці В. Горленко [1]:

- чітке визначення вікової адресації і відповідне використання достовірних, наукових, доступних певному віку даних;
- відповідність освітній програмі, за якою працює заклад дошкільної освіти, та іншим нормативно-правовим актам, що регламентують його діяльність;
- орієнтування на сучасні форми виховання та навчання;
- забезпечення можливості диференціації та індивідуалізації навчання дітей дошкільного віку;
- сприяння цілісному і різнобічному (фізичному, пізнавальному, мовленнєвому, соціально-моральному, емоційно-ціннісному, художньо-естетичному, креативному) розвитку дітей тощо;
- забезпечення інтерактивності і мультимедійності освітнього процесу;
- підтримка гри як провідного виду діяльності дітей дошкільного віку;
- «прозорість» у користуванні цифровими розвивальними матеріалами (вирішення чітко поставленої певної задачі за одну дію);
- юзабіліті (від англ. «usability») – інтуїтивність (наглядність) у користуванні дітьми дошкільного віку цифровими розвивальними матеріалами без потреби проведення спеціального навчання.

Означені рекомендації спрямовують на доцільне застосування цифрових ресурсів у роботі з дітьми дошкільного віку з метою сприяння підвищенню зацікавленості дидактичним матеріалом, урізноманітнення способів представлення пізнавальної та розважальної інформації, підвищення емоційності різним видам активності, збагачення ігрового та соціального досвіду.

Зважаючи на це, найбільш доступними і ефективними елементами цифрового освітнього середовища для дітей дошкільного віку є цифрові

дидактичні матеріали. Вони представляють собою освітньо-розважальний контент, орієнтований на задоволення потреб дитини у пізнавальній та соціокультурній сферах.

Поняття «цифрові дидактичні матеріали» розуміють як сукупність електронних ресурсів, спрямованих на досягнення дидактичних цілей в освітньому процесі, які створюються і відтворюються за допомогою інформаційно-комунікативних технологій і зберігаються на цифрових носіях [2].

Серед масиву цифрової інформації, яка знаходиться у відкритому доступі, найбільший виховний потенціал мають такі види цифрових дидактичних матеріалів: дитяча анімація (мультиплікаційні фільми), аудіо-казки, казки-презентації, інші художні та літературні твори, інтерактивні вправи та ігри, пізнавальні презентації, сюжетні і тематичні дидактичні картини, репродукції художніх картин, фізкультурні хвилинки, «руханки».

Використання цифрових дидактичних матеріалів дозволяє вирішувати низку освітніх та виховних завдань, забезпечуючи комплексний вплив на розвиток особистості дитини. Це і розвиток дрібної моторики; покращення соціального та емоційного розвитку; підвищення рівня координації та швидкості реакцій; активізація комунікативно-мовленнєвої діяльності; формування навичок співпраці та налагодження взаємин як з однолітками, так і з дорослими; розширення уявлень про культурне різноманіття світу; опанування різноманітними способами пошуку та обробки різноманітної інформації.

Різні види взаємодії із цифровими дидактичними матеріалами сприяють формуванню основ цифрової грамотності дітей, елементарних навичок поводження із цифровими пристроями, виховують основи цифрової культури та безпечної поведінки в цифровому просторі.

Ціннісним напрямом використання цифрових матеріалів є можливість фіксації прогресу показників у розвитку дитини. Так, створені аудіо та відеофайлів (так зване «цифрове портфоліо») відображають етапи набуття

певних життєвих та цифрових компетентностей. А можливість зберігати продукти дитячої творчості (оцифровані дитячі малюнки, аплікації, вироби із різних матеріалів, іграшки, орігами тощо) дозволяє не лише зберігати в пам'яті важливі здобутки, а створювати цифрові книги на основі дитячих малюнків із цікавими сюжетами, головними героями тощо.

Отже, використання цифрових дидактичних матеріалів у вихованні дітей дошкільного віку забезпечує інноваційність як у змісті, так і у формі здобуття освіти. Цифрове середовище має значний виховний потенціал у розвитку дитини за умов дотримання основних рекомендації, які спрямовані на гарантування безпеки, доступності інформації, підтримці ціннісних видів дитячих активностей. Дорослі мають допомогти налагодженні позитивної взаємодії дитини з цифровими ресурсами. Вихователі, використовуючи цифрові технології як елементи освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, забезпечують виховання цілісної особистості дитини, батьки – поглиблюють цифрову компетентність за рахунок доступу до різних цифрових пристроїв, урахування індивідуальних інтересів та потреб дитини в соціальній, дозвілєвій та комунікативних сферах.

Список використаних джерел

1. Горленко В. М. Цифрові розвивальні матеріали в дошкільній освіті. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/.pdf>
2. Левінець Н. В. Особливості використання цифрових дидактичних матеріалів у роботі з дітьми дошкільного віку. Досягнення науки та освіти в XXI столітті : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Міжнародний гуманітарний дослідницький центр (Дніпро, 8 лютого 2024 р). Research Europe, 2024. С. 37-40. URL: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2024/02/re-08.02.2024.pdf>

***Р. М. Лиман, В. В. Білошицький, м. Київ,
Україна***

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ США

Анотація. Вивчення розвитку лідерської компетентності офіцерів та її визначальних компонентів на прикладі провідних країн НАТО є критично важливим для усвідомлення та втілення в життя ефективного військового лідерства та керівництва в умовах сучасних глобальних безпекових викликів. Досвід таких країн, як США, є цінним для

впровадження інноваційних підходів та методик підготовки лідерів у військових структурах інших держав. Зокрема, цей досвід актуальний для Збройних сил України в контексті вступу до НАТО, відбиття збройної агресії та зміцнення національної безпеки.

Ключові слова: *лідерська компетентність, розвиток, лідерство, компоненти лідерської компетентності, НАТО, США.*

Чому важливо вивчати розвиток лідерської компетентності офіцерів, зокрема на прикладі сучасних провідних країн НАТО?

НАТО є як найбільшим військовим альянсом у світі, і в умовах сьогоденної світової безпекової кризи, зазіхань на суверенітет, територіальну цілісність і свободу існування окремих держав, так і найбільш ефективною організацією для збереження незалежності та суб'єктності в світовій спільноті. Країни-члени НАТО часто діють у спільних коаліційних операціях, таких як миротворчі місії, стабілізаційні дії або збройні конфлікти на глобальному рівні. Лідерська компетентність офіцерів провідних країн НАТО визначає успішність таких операцій, оскільки ефективне командування та координація військових сил різних країн є критично важливими для досягнення спільних стратегічних цілей. Вивчення лідерства в цих умовах допомагає зрозуміти, як працює як національне, так і багатонаціональне командування, як інтегруються різні культури і підходи до командування та як досягається ефективна взаємодія між різними арміями.

Серед існуючих країн-членів НАТО пропонуємо зацентуватися саме на досвіді США, як тієї країни яка є уособленням і однією із засновниць північно-атлантичного альянсу [6]. Саме США мають багаторічний досвід розвитку інноваційних підходів до військової освіти, тренувань і лідерства. Вивчення теоретичних та методичних основ розвитку лідерської компетентності дозволяє іншим країнам перейняти передові методики, які вже довели свою ефективність. Наприклад, використання симуляцій, програм розвитку емоційного інтелекту, гібридних тренувань або інноваційних підходів до управління кризами є корисним для покращення підготовки офіцерів. Саме тому слід наголосити на тому, що в умовах повномасштабного вторгнення країни-агресора і незворотного шляху вступу до НАТО, для Збройних сил

України вивчення такого досвіду є надзвичайно актуальним.

У своїй науковій статті сучасні військові науковці В.В. Ягупов, В.В. Білошицький та Р.М. Лиман зазначають, «що лідерська компетентність офіцерів західних країн НАТО є ключовою, фундаментальною складовою їхньої професійної компетентності, яка визначається як інтегрований результат їх військово-професійної підготовленості, що включає систему цінностей, мотивацію лідерської поведінки, теоретичні та практичні знання, лідерські навички, уміння та здатності, професійно важливі лідерські якості, які необхідні для лідерської поведінки та діяльності» [1, 59]. В своїй сутності науковці на прикладі країн НАТО розкривають, що лідерська компетентність сучасних західних офіцерів ототожнює собою поєднання як вкрай необхідних професійних якостей справжнього лідера, так й гармонійного поєднання та всеосяжної безперервної взаємодії таких мінімально необхідних компонентів як ціннісно-мотиваційний, когнітивний, індивідуально-психічний, поведінково-діяльнісний та суб'єктний. Вони взаємодоповнюють одне одного, утворюючи єдину інтегровану систему лідерської компетентності офіцерів країн НАТО [1], до спільноти якої належать США.

Доктриальна база щодо розвитку лідерської компетентності і лідерства зокрема в збройних силах США доволі розгалужена та систематизована. Вона охоплює низку концепцій, стратегій і підходів, які спрямовані на формування, розвиток і удосконалення ефективних лідерів на всіх рівнях командування. Основні принципи розвитку лідерства закріплені в офіційних військових документах, що використовуються для підготовки офіцерів, серед яких необхідно зазначити:

Військова доктрина Публікація № 6-22 «Армійське лідерство і професія» (Army Doctrine Publication No. 6-22 Army Leadership and the Profession) [2];

Бойовий/польовий Статут № 6-22 «Розвиток Лідера» (Field Manual No. 6-22 Leader Development) [9];

Довідкова публікація військової доктрини № 6-22 «Лідерство в армії» (Army Doctrine Reference Publication No. 6-22 Army Leadership) [3];

Військовий статут 350-1 «Підготовка армії та розвиток лідерів» (Army Regulation 350–1 Army Training and Leader Development) [5];

Посібник командира з розвитку лідерських якостей командирів військових підрозділів (Commander's Handbook for Unit Leader Development) [7];

Центр лідерства сухопутних військ, Посібник командира з розвитку командирів-лідерів підрозділів (Center for Army Leadership, Commander's Handbook for Unit Leader Development) [8].

Так, перше з чим ми зіштовхуємося при вивченні та аналізі доступних публікацій стосовно лідерської компетентності і лідерства зокрема в збройних силах США це детально розроблена та структурована система підходів до формування та розвитку лідерської компетентності на всіх рівнях. Зазначені матеріали є підґрунтям для створення військової культури лідерства, яка є всеохоплюючою і містить як базові принципи командування, так і морально-етичні аспекти військової професійної діяльності.

Майже кожна публікація стосовно лідерства в США говорить нам: «не думайте, що ви вже знаєте, що таке розвиток лідерів». Перефразовуючи численні статті та книги про системи розвитку лідерської компетентності та лідерства в цілому, можна сказати, що для того, щоб система розвитку була ефективною, мають бути присутніми три речі: намір, відповідальність і підзвітність. Саме за таким принципом, бо навіть більше, за такою ідеєю вибудовується навчальна модель виховання справжніх військових лідерів. Набір – це бажаний результат розвитку організації. Організація, а саме збройні сили, повинні заповнити прогалину в наступному реченні, інакше діяльність з розвитку буде просто діяльністю без мети: «Ми хочемо розвивати лідерів, які б.....». Відповідальність означає, що вищі керівники організації визначають розвиток лідерів як пріоритет не лише на папері, але й на словах, на ділі та в дії. Відповідальність також стосується людей в організації, які готуються і бажають розвиватися. Підзвітність передбачає, що керівництво організації несуть відповідальність за те, наскільки добре вони розвинули молодших (підлеглих), а також особисту відповідальність за власний розвиток».

Навчально-виховний процес у військових закладах освіти спрямований на те, що військові лідери, які будуть керувати іншими протягом усього часу служби в системі збройних сил, усвідомлюють, розуміють, бо навіть більше того – ніколи й не допускають іншої думки, що справа ніколи не в них самих, військових командирів і начальників, а в тих – кого вони ведуть, на кого покладається найскладніше, а саме виконання бойового завдання. Такий підхід до опанування військової справи має на меті допомогти майбутнім лідерам не тільки розвивати себе і, в першу чергу, бути краще підготовленими до розвитку інших. Так дуже влучно висловився колишній Командувач міжвидового об'єднаного командування збройних сил США, учасник війни в Перській затоці та Іраку, командувач Збройними силами США та об'єднаними Багатонаціональними силами в Іраку – Раймонд Томас Одієрно (англ. Raymond Thomas Odierno): «Найкращі лідери створюють середовище, яке дозволяє людям розвиватися і довіряти підлеглим» [5].

Аналізуючи всі зазначені доктринальні документи збройних сил США, стосовно військового лідера можна чітко зазначити, що вони спрямовані на те щоб допомогти керівникам та командирам, начальникам бойових частин та підрозділів, військових начальників всіх і рангів – зрозуміти і усвідомити природу та важливість формування та розвитку лідерів у збройних силах США. Ефективні лідери сприяють формуванню нових лідерів, а не просто виховують послідовників. Розвиток лідерської компетентності у військових структурах є процесом, орієнтованим на культивування самостійного стратегічного мислення, ініціативності та відповідальності серед підлеглих. Це підкреслює, що основним фактором успішного розвитку лідерства є не кількість ресурсів, залучених до цього процесу, а радше ступінь залученості і відданості організації та її командирів до створення сприятливого середовища для професійного зростання. Важливу роль відіграє мотивація, прагнення до постійного вдосконалення та готовність до наставництва, що створює ланцюгову реакцію для розвитку нових лідерів. Іншими словами можна стверджувати, що хороші лідери породжують більше лідерів, а не більше

послідовників. Розвиток лідерів – це не питання ресурсів; це, головним чином, питання відданості справі. Саме в такому підході формування та розвитку лідерської компетентності офіцерів в США ми бачимо важливість ціннісно-мотиваційного компонента, як фундаментального, ключового та визначального зазначеного процесу.

Як визначено в Стратегії розвитку військових лідерів сухопутних військ США, що розвиток військового справжнього лідера – це безперервний, прогресивний і динамічний процес, за допомогою якого гармонійне поєднання підготовки, освіти і досвіду особистості сприяє індивідуальному зростанню впродовж всієї військової служби чи кар'єри.

Розвиток лідерів – це спільна відповідальність у трьох сферах: інституційна чи академічна складова збройних сил (the Institutional Army – до складу якої входять всі вищі військові навчальні заклади, військові частини та підрозділи підготовки тощо); оперативна, бойова чи військова складова (the Operational Force – до складу якої входять військові частини та підрозділи, будь-які установи та організації, які призначені для виконання як повсякденних так і бойових завдань); і остання складова – це безпосередньо особистість військовослужбовця, як окрема людина (the individual) [4]. Як показано в таблиці нижче, три складові розвитку лідерів мають місце в кожній з цих сфер (табл. 1).

Модель оточують ділові стосунки з колегами та взаємодія з метою розвитку, які створюють середовище та сприяють професійному зростанню. Ці взаємовідносини є критично важливими для загального розвитку і включають обмін інформацією, консультування, рефлексію, коучинг, наставництво і 360-градусну оцінку, як, наприклад, існуюча в збройних силах США програма «комплексне оцінювання і зворотній зв'язок».

Таблиця 1

адаптація до постійно мінливого середовища					
адаптація до постійно мінливого середовища	взаємовідносини з колегами та розвиток				
	Оперативна, бойова чи військова складова • підготовка • досвід • освіта	Розвиток військового лідера			Інституційна чи академічна складова • підготовка • досвід • освіта
		Підготовка	Освіта	досвід	
		Концепція розвитку лідера			
	Складова особистісного саморозвитку • підготовка • досвід • освіта				
адаптація до постійно мінливого середовища					

Multi-Source Assessment and Feedback program – це програма комплексного оцінювання та зворотного зв'язку дає змогу оцінити та отримати зворотний зв'язок щодо розвитку військових лідерів в збройних силах США. Ці записи стосуються підготовки особового складу, який виконує бойові операції, інші повсякденні завдання за призначенням та навчання за участю підрозділів з метою підвищення їхньої бойової готовності. Сюди входить базова підготовка, індивідуальна підготовка, опанування військовими прийомами і методами ведення бою, доктринальна і тактична підготовка, а також підготовка на робочому місці для військового або цивільного персоналу, наприклад, з питань організації, управління, надання першої медичної допомоги, питань безпеки, військової повсякденної діяльності та фізичної підготовки. Первинна ідентифікаційна інформація надходить із системи Загальної бази даних особового складу Збройних сил України. Система містить записи, створені з липня 2007 року по теперішній час, які включають наприклад документи про рейтинг кожного студента, який відвідував лідерські курси. Звіти про

оцінювання лідерських якостей студентів, рейтингові листи, спостереження за реакцією на тестові завдання та супутні документи.

Слід зазначити, що в збройних силах США активно використовують новітні технології для підвищення ефективності своїх збройних сил та для формування і постійного розвитку такого феномена як військове лідерство. Це включає використання штучного інтелекту, роботизованих систем, кібербезпеки та віртуальної реальності для підготовки офіцерів. Вивчення розвитку лідерської компетентності на прикладі цих країн, як США, значно пришвидшить інтеграцію найкращих методик у свої власні навчальні програми, підвищуючи якість підготовки та адаптацію до сучасних викликів і неминучих світових змін. Також важливий аспектом формування та розвитку офіцерського корпусу в США є усвідомлення того, що ефективне лідерство серед офіцерів є ключем до зміцнення військових зв'язків між країнами НАТО. Вивчення розвитку лідерської компетентності на прикладі передових країн НАТО дозволяє виявляти шляхи покращення співпраці та інтеграції військових структур, що є важливим для підтримання стабільності і безпеки у всьому альянсі.

Таким чином, вивчення розвитку лідерської компетентності офіцерів на прикладі збройних сил США, всіх його компонентів, де, зокрема, значна увага приділяється саме ціннісно-мотиваційному компоненту, дозволить значно підвищити ефективність військової підготовки, забезпечити готовність до сучасних викликів і зміцнити військову співпрацю між союзниками, що є критично важливим для збереження суверенітету і територіальної цілісності України.

Список використаних джерел

1. Ягулов В.В., Лиман Р.М., Білошицький В.В., Сутність, структура і зміст лідерської компетентності як провідного компонента військово-професійної компетентності сучасного офіцера за досвідом країн НАТО. Щомісячний науково-педагогічний журнал «Молодь і ринок», Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Випуск № 4 (224) квітень 2024. С. 49-62.

2. Army Doctrine Publication No. 6-22 Army Leadership and the Profession, URL: https://armypubs.army.mil/ebooks/DR_pubs/DR_a/ARN18529-ADP_6-22-000-WEB-1.pdf (дата звернення: 17.10.2024).

3. Army Doctrine Reference Publication No. 6-22 Army Leadership, URL:

https://www.moore.army.mil/mssp/pdf/adrp6_22_new.pdf (дата звернення: 18.10.2024).

4. Army Leader Development Strategy, 2013, URL: <https://armyuniversi.edu/schoolfiles/caso/ArmyLeaderDevStrategy.pdf> (дата звернення: 21.10.2024).

5. Army Regulation 350–1 Army Training and Leader Development, URL: <https://www.tradoc.army.mil/wp-content/uploads/2021/10/AR-350-1-Army-Training-and-Leader-Development.pdf> (дата звернення: 18.10.2024).

6. Article NATO member countries, URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52044.htm#founding. (дата звернення: 05.09.2024).

7. Commander's Handbook for Unit Leader Development URL: <https://themilitaryleader.com/wp-content/uploads/2014/04/Commanders-Handbook-For-Leader-Dev.pdf> (дата звернення: 18.10.2024).

8. Center for Army Leadership, Commander's Handbook for Unit Leader Development, URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA492849.pdf> (дата звернення: 17.10.2024).

9. Field Manual No. 6-22 Leader Development, URL: https://www.milsci.ucsb.edu/sites/secure.lsit.ucsb.edu.mili.d7/files/sitefiles/fm6_22.pdf (дата звернення: 18.10.2024).

*А. Р. Литвиненко, м. Жовті Води,
Україна*

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

***Анотація.** Актуальність даної теми полягає в тому, що техногенний розвиток суспільства створює значні перепони для формування екологічного світогляду, і заклади освіти мають шукати дієві підходи до виховання, щоб долати розрив між споживачтвом та необхідністю піклуватися про збереження природи. Сьогодні як ніколи перед вчителями стоїть завдання змінити ставлення дітей (молоді) до природи та сформувати навички турботливого відновлення зеленого оточення людини. Ціль роботи – представити практичні підходи до здійснення екологічного виховання в ліцеї № 3 Жовтководської міської ради.*

***Ключові слова:** екологічне виховання, практичний підхід, проєкт.*

Національна доктрина розвитку освіти України, Закон України «Про повну загальну середню освіту», Концепція екологічної освіти та Концепції НУШ визначають головну мету освітньої діяльності: виховання особистості з розвиненим творчим потенціалом, соціально активної та здатної керуватися гуманістичними цінностями, зокрема, цінністю природи й людини як пріоритетними.

За Державним стандартом початкової освіти та базової середньої освіти, екологічну компетентність визначають як:

- 1) усвідомлення основи екологічного природокористування;
- 2) дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного

використання природних ресурсів, розуміючи важливість збереження природи для сталого розвитку суспільства.

Для формування даної компетентності необхідно здійснювати екологічне виховання учня, що заключається у формуванні екологічної культури та екологічної свідомості.

На систему екологічного виховання я маю власний погляд, адже була ученицею в 2001-2012 роках. Необхідні теоретичні знання були отримані нами на уроках екології, біології та географії. Цікавим методом вивчення екологічних проблем та раціонального природокористування були турніри, де в ігровій формі ми поглиблювали власні знання, розглядали підходи до вирішення даних проблем на прикладі власної місцевості. Практична та трудова діяльність здійснювалась за рахунок висадки дерев на території міста, прибирання занедбаних територій, збору вторинної сировини на базі закладу. Найбільше емоцій викликали екскурсії до ботанічних садів, заповідників, адже крім розширення екологічної культури та свідомості, відбувалось згуртування колективу, зменшення дистанції між вчителями та учнями.

Останнім часом відбулась значна трансформація форм, методів та засобів екологічного виховання: від проєкту «Зелений пакет», що реалізувався за сприяння ОБСЄ у 2009 – 2012 роках, перегляду фільмів, проведення тренінгів до більш активних форм.

Незважаючи на те, що провідна роль залишається за традиційними методами екологічного виховання, більш результативними є більш практичні методи, такі як довготривалі проєкти озеленення міста.

Метод проєктів – педагогічна технологія ХХІ ст. Специфікою даного методу є спільна творча діяльність дорослого та дитини. Основа даного методу – самостійна пізнавальна, дослідницька діяльність учня, в результаті якої учень пізнає світ, аналізує та робить висновки.

Проєкт озеленення міста Жовті Води включав висадку дубів біля спортивного комплексу, берізок біля лікарні та в дитячому парку, інших порід широколистяних біля проїжджих частин. Діти поглиблювали знання з біології,

розуміли вплив збільшення кількості дерев на зменшення кількості шкідливих домішок у повітрі. Однак, такий проєкт має і певні проблеми: вандалізм, вирубування та викопування саджанців для власних потреб населення, низьку зацікавленість учнівства, співпраця з міською владою та надання дозволів на висадку. Аналізуючи ці недоліки, учасниками освітнього процесу (учнями, батьками, вчителями та адміністрацією) ліцею №3 було прийнято рішення змінити локацію та створити і реалізувати проєкт «Ботанічний сад закладу». Реалізація даного проєкту почалась у 2017 році та продовжується до теперішнього часу. Так, як місто Жовті Води є містом уранової промисловості, створення ботанічного саду на території закладу, який розташований в центрі міста, дасть можливість не лише покращити естетичну та екологічну ситуацію мікрорайону, а й забезпечити реалізацію культурологічного та екологічного сектору для учнів.

За час реалізації проєкту на території закладу спільними зусиллями учнівства, педагогічного колективу та батьківської громади було висаджено: хвойні: ялини, сосни, близько сотні туй різного виду; широколистяні: дубки, каштани, створено алею берізок; фруктові дерева: шовковиці, яблуні, вишні. Цьогоріч за ініціативи одинадцятикласників ботанічний сад поповнився сакурами.

Крім висадки рослин, було створено зони відпочинку для відвідувачів закладу.

Реалізацією проєкту учні займаються у вільний від навчання час, на щомісячних суботниках.

Паралельно із проєктом «Ботанічний сад закладу» учні початкової школи беруть участь у проєкті «Першоцвіти Дніпропетровщини» та «Квіти для школи» і вже висадили на території закладу: проліски, фіалки, півники, тюльпани, півонії. Крім того квітковий фонд зусиллями учнів, батьків та педагогів щорічно поповнюється різними видами троянд, хризантем, юки та інших видів квіткових.

Очікувані результати від проєкту:

1) створено ботанічний сад;

2) учні розширили знання з правил екологічної поведінки;

3) поглибили ціннісне ставлення до екологічного стану навколишнього середовища (включно з територією школи) як важливого чинника здорового, безпечного та позитивного способу життя людини;

4) розвили вміння спостерігати, порівнювати, характеризувати об'єкти, що вивчаються; виконувати практичні роботи відповідно до поставленого завдання під керівництвом вчителів; брати участь у спільній, індивідуальній, груповій діяльності щодо реалізації проекту.

Отже, екологічне виховання є важливою складовою сучасного освітнього процесу, оскільки воно сприяє формуванню в молодого покоління усвідомленого та відповідального ставлення до природи і навколишнього середовища. Воно розвиває екологічну свідомість, стимулює готовність захищати природні ресурси та створювати умови для сталого розвитку суспільства. Через інтеграцію практичних дослідницьких проектів, екологічних ініціатив та навчальних програм учні не лише отримують знання, але й формують навички екологічної етики та естетичного ставлення до природи.

Список використаних джерел

1. Вербицький В. Проектна форма навчання і виховання у загальноосвітніх навчальних закладах та позашкільних закладах освіти еколого-натуралістичного напрямку : пробле-ми та шляхи їх вирішення. Рідна школа, 2020, Вип. № 3. С. 35-47.

2. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://nus.org.ua/wpcontent/uploads/2019/06/standart-1206.pdf>

3. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

4. Ніколенко С.В. Формування екологічної свідомості вихованців в умовах учнівського лісництва. 2012. 61 с. URL: <https://centum.sumy.ua/wp-content/uploads/2022/06/FORMUVANNYA-EKOLOGICHNOYI-SVIDOMOSTI.docx>

***О. В. Литовченко, м. Київ,
Україна***

ЦІННІСНІ ОСНОВИ ЗМІСТУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Анотація. Позашкільна освіта протягом власного становлення у незалежній Україні відіграє важливу виховну і просвітницьку роль, створює умови для ціннісного

самовизначення дітей та підлітків. В умовах російсько-української війни така роль набула ще більшої ваги. Метою публікації є представити ціннісні основи змісту позашкільної освіти в умовах воєнного часу.

Акцентовано на таких ціннісних основах: українські національні цінності; європейські демократичні цінності; волонтерство, соціальні практики, можливість бути причетними.

Ключові слова: позашкільна освіта; заклади позашкільної освіти; українські цінності; освіта в умовах воєнного часу.

В умовах воєнного часу переваги позашкільної освіти у порівнянні з іншими освітніми ланками зумовлені її специфікою, як то мобільність, варіативність, соціально-педагогічна спрямованість, добровільність, доступність та можливості здійснення у різноманітних формах (гурток, студія, клуб або інше творче об'єднання); орієнтація на інклюзивність та безбар'єрність. Важливо, що у системі позашкільної освіти можуть здобуватися часткові кваліфікації нульового – третього рівнів Національної рамки кваліфікацій (ст. 4 Закону України «Про позашкільну освіту») [2]; результати, здобуті за програмами позашкільної освіти, можуть бути враховані при оцінюванні учнів із відповідних навчальних дисциплін [1]. Позашкільна освіта залишається затребуваною для українських учнів в Україні, а також тих учнів, які вимушено перебувають за кордоном.

Зміст позашкільної освіти в умовах російсько-української війни враховує національні пріоритети та виклики, зумовлені війною. Відтак спрямований на формування в учнів компетентностей, важливих в умовах війни (культури безпеки життєдіяльності, навичок самозахисту, основ домедичної допомоги, медіаграмотності тощо).

Водночас, позашкільна освіта протягом власного становлення у незалежній Україні відіграє важливу виховну і просвітницьку роль, створює умови для ціннісного самовизначення дітей та підлітків. В умовах російсько-української війни така роль набула ще більшої ваги.

Ціннісні основи змісту позашкільної освіти складають:

1. Українські національні цінності: українська національна ідентичність, українська мова, українська культура, незалежність.

Українські цінності, українська історія та сучасність – основа змісту

навчальних програм різних напрямів позашкільної освіти, різноманітних соціальних і творчих проєктів, івентів, форумів, флешмобів, освітнього середовища загалом. Наприклад, серед проєктів, які об'єднали позашкілля України на початку повномасштабної війни: проєкти і флешмоби на тему цінності України, єднання українців, підтримки захисників (всеукраїнський мистецький марафон «Вірино у Перемогу! Діти України – рідній країні!», «Генетичний код нації», «Молитва без слів», «Вишиваю Перемогу», «Земле наша – Україно!»; флешмоб «Єднаймося заради миру!»; всеукраїнська акція «Вірино! Пишасмо! Підтримуємо!» та багато інших. Значення цих проєктів 2022 року для українських дітей та молоді неможливо переоцінити.

2. Європейські демократичні цінності. Усвідомлення приналежності до європейської спільноти. Україна обрала євроінтеграційний шлях розвитку, відтак сприймає і втілює спільні європейські цінності (ідеї та цінності, задекларовані в текстах ООН, ЮНЕСКО тощо, зокрема: демократичний, соціальний та культурний розвиток; боротьба з расизмом, ксенофобією та насильством; участь дітей та молоді у суспільному житті; захист спадщини та навколишнього середовища та інші). Євроінтеграційна тематика є частиною змісту багатьох творчих об'єднань різних напрямів позашкільної освіти. Затребувані навчальні програми з позашкільної освіти («Європейський клуб» та інші); значною є залученість учнів різних освітніх закладів до тематичних масових заходів, форумів, челенджів, проєктів тощо.

3. Волонтерство, соціальні практики, можливість бути причетними. Для українських дітей та підлітків в умовах воєнного часу важливою є можливість долучитися до спільного національного опору, бути причетними до спільної боротьби шляхом участі у різноманітних волонтерських, соціальних практиках і проєктах. Волонтерські програми, флешмоби, конкурси, ярмарки тощо за організації закладів позашкільної освіти – гуртують учнів освітніх закладів із різних областей України, створюють можливість бути причетними, реалізувати власний соціальний потенціал, сприяють становленню світогляду і системи цінностей. Патріотичні, соціальні проєкти і програми реалізуються на рівні

громад, областей, національному рівні (наприклад, соціальні проєкти Рівненського міського Палацу дітей та молоді: «Гілля калин похилилося», «Розмінуймо шлях до Перемоги» та багато інших).

У контексті утвердження українських національних цінностей наведемо приклад просвітницького онлайн-проєкту, який реалізовано лабораторією позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України (2022-2024 рр.). Проєкт створено у межах реалізації заходів Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року.

В умовах воєнного часу в українському суспільстві відбувається процес відновлення історичної пам'яті, дерусифікації, позбавлення наслідків впливу радянської пропаганди на культуру та історію. Водночас у медіа просторі триває інформаційна війна. Відтак просвітницький онлайн-проєкт «Боротьба за незалежність: історія і сучасність» спрямований на розвиток патріотичної свідомості та критичного мислення учнівської молоді.

З учасниками обговорювалися важливі події української історії та вплив радянської/російської пропаганди на їх усвідомлення, підготовлено тематичні презентації, зокрема: «Фейки та спотворення української історії як засіб радянської/російської пропаганди», «ІПСО в умовах російсько-української війни: сутність і приклади», «Меми воєнного часу: сутність, приклади, переваги і ризики», а також «Українська революція 1917-1921 років і російська пропаганда» тощо.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації щодо окремих питань зловжиття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні. Наказ МОН від 15.05.2023 №563. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0563729-23#Text>
2. Про позашкільну освіту: Закон України від 22.06.2000 №1841-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

*О. В. Литовченко, м. Київ,
Україна*

МОЛОДІЖНЕ ВОЛОНТЕРСТВО У СПОЛУЧЕНОМУ КОРОЛІВСТВІ: ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Анотація. В Україні в умовах широкомасштабної війни волонтерство як соціальне

явище відіграє вкрай значущу роль. Водночас, волонтерство є важливою частиною суспільного життя багатьох країн. Метою публікації є представити волонтерство для британської молоді, його значення та діяльність волонтерських організацій.

Акцентовано, що волонтерство у Сполученому Королівстві має довгу історію та велике значення для суспільства, відіграє важливу роль у підтримці соціальних служб, сфери охорони здоров'я, освіти та інших сфер життя. За результатами аналізу матеріалів Міжнародної асоціації волонтерських зусиль (International Association of Volunteer Efforts) та волонтерських організацій Сполученого Королівства узагальнено, що волонтерство стає все більш популярним серед британської молоді, яка шукає можливостей для розвитку навичок та залучення до суспільної діяльності.

Презентовано актуальні напрями та молодіжні практики від волонтерських організацій (Volunteering Matters, ProjectScotland). Зокрема, щодо боротьби з соціальною ізоляцією молоді, сприяння покращенню здоров'я, розвитку навичок та можливостей, залучення молодих британців до громадського життя.

Ключові слова: соціальна робота з молоддю; молодіжне волонтерство у Сполученому Королівстві; молодіжна участь; розширення можливостей для молоді.

Волонтерство є важливою частиною суспільного життя багатьох країн. В Універсальній декларації волонтерства, що представлена на порталі Міжнародної асоціації волонтерських зусиль (International Association of Volunteer Efforts) акцентовано, що «Волонтерство є фундаментальною цеглинкою громадянського суспільства. Воно втілює в життя найблагородніші прагнення людства – прагнення миру, свободи, можливостей, безпеки та справедливості для всіх людей» [5]. В Україні в умовах широкомасштабної війни волонтерство як соціальне явище відіграє вкрай значущу роль. Закон України «Про волонтерську діяльність» регулює відносини, пов'язані з провадженням волонтерської діяльності в Україні [1].

У контексті нашого дослідження представимо волонтерство для британської молоді у Сполученому Королівстві, його значення та діяльність волонтерських організацій.

Волонтерство у Сполученому Королівстві має довгу історію та велике значення для суспільства, відіграє важливу роль у підтримці соціальних служб, сфери охорони здоров'я, освіти та інших сфер життя. Волонтерство сприяє зменшенню навантаження на державні установи та забезпечує підтримку тим, хто її потребує.

За результатами аналізу тематичних матеріалів, зокрема International Association of Volunteer Efforts, можливо узагальнити, що волонтерство стає все

більш популярним серед британської молоді, яка шукає можливостей для розвитку навичок та залучення до суспільної діяльності. Про актуальність молодіжного волонтерства свідчить, наприклад, публікація про Круглий стіл у Лондоні (2 травня 2023 року) за організації International Association of Volunteer Effort та Volunteering Matters. Метою заходу було обговорення проблем молодіжного волонтерства, зокрема як розвивати волонтерство для покращення можливостей та економічної стійкості для молоді. Volunteering Matters – організація, що підтримує громади в залученні волонтерів; її члени співпрацюють з громадами, щоб долати труднощі, боротися із соціальною ізоляцією та самотністю молодих людей, сприяти покращенню здоров'я, розвивати навички та можливості, а також гарантувати, що молоді люди можуть «керувати змінами». Діяльність організації передбачає реалізацію програм, створених за участю та для багатьох активних, досвідчених і часто ігнорованих громад Англії, Шотландії та Уельсу, для молодих людей із досвідом опіки, біженців, шукачів притулку, які мають ризик ізоляції. Організація впроваджує і відстоює молодіжні соціальні дії та волонтерство як основний засіб для розширення можливостей молодих людей [2].

Загалом Сполучене Королівство має численні організації, які сприяють розвитку волонтерства із залученням молоді, такі як Національна рада волонтерських організацій (National Council for Voluntary Organisations), Volunteering England, Volunteering Wales, Volunteer Scotland тощо.

Наприклад, з 2005 року ProjectScotland підтримує молодих людей у розвитку їхньої впевненості та навичок для працевлаштування чи навчання. «ProjectScotland пропонує індивідуальний план для кожної молодої людини, включаючи розміщення волонтера в місцевій благодійній організації, індивідуальне наставництво та постійну підтримку членами команди. І коли ми говоримо «постійна підтримка», ми маємо саме це на увазі! Ми поруч із нашими молодими людьми на кожному кроці, навіть після завершення волонтерської роботи. Через це 78 % наших волонтерів продовжують працювати у цій сфері» [3; 4].

Список використаних джерел

1. Про волонтерську діяльність. Закон України. 3236-VI. Редакція від 01.01.2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
2. Volunteering Matters. URL: <https://volunteeringmatters.org.uk/>
3. London Roundtable Youth Volunteering, Employability and Sustainable Livelihoods 02 May 2023. International Association of Volunteer Effort. URL: <https://www.iave.org/>
4. ProjectScotland. <https://www.projectscotland.co.uk/>
5. The Universal Declaration on Volunteering. URL: <https://www.iave.org/the-universal-declaration-on-volunteering/>

В. В. Луценко, м. Київ,
Україна

КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВОЇ СТІЙКОСТІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У СПОРТИВНО-МАСОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

***Анотація.** У статті розкрито сутність морально-вольової стійкості, обґрунтовано роль спортивно-масової діяльності як ефективного засобу виховання морально-вольової стійкості через поєднання фізичних навантажень з психологічним та соціальним розвитком особистості старшого підлітка. Визначено структуру морально-вольової стійкості на основі багатокомпонентної моделі (когнітивний, емоційно-ціннісний, довільного імпульсу, поведінковий компоненти), представлено зміст кожного з компонентів.*

***Ключові слова:** морально-вольова стійкість, старші підлітки, спортивно-масова діяльність, когнітивний, емоційно-ціннісний, довільного імпульсу, поведінковий компоненти, виховання.*

Морально-вольова стійкість є однією з ключових морально-вольових якостей особистості, яка забезпечує здатність долати труднощі, зберігати стійкість у стресових ситуаціях, досягати цілей, уникати негативного впливу оточення, підтримувати позитивні соціальні зв'язки, приймати відповідальні рішення.

Для старших підлітків, які перебувають у критичному віковому періоді, виховання цієї якості є особливо актуальним, адже саме в цей час формуються основи для майбутнього соціального та професійного успіху. Спортивно-масова діяльність слугує ефективним засобом виховання морально-вольової стійкості, оскільки впливає на різні аспекти розвитку особистості старшого підлітка: поєднує фізичне загартування, формування соціальних навичок та ціннісних орієнтирів, розвиває морально-вольові якості та сприяє гармонійному особистісному розвитку [4; 6].

Прояв морально-вольової стійкості є ключовим у спортивно-масовій

діяльності, де старші підлітки регулярно стикаються з викликами, що потребують не лише фізичної підготовки, але й психологічної витривалості. Морально-вольова стійкість допомагає зберігати віру в себе та свої можливості, контролювати емоції, приймати зважені рішення та залишатися вірними моральним принципам.

Актуальність виховання морально-вольової стійкості старших підлітків у спортивно-масовій діяльності зумовили необхідність визначення структури даного феномену на основі багатокомпонентної моделі (когнітивний, емоційно-ціннісний, довільного імпульсу, поведінковий компоненти), обґрунтованої І. Бехом, яка довела свою ефективність у дослідженнях, присвячених вихованню морально-вольових якостей дітей та учнівської молоді засобами фізичної культури (Н. Касіч, С. Захарків, С. Мотика, Г. Коломоєць, В. Масол, А. Ребрина, М. Тимчик та інших) [1].

Дослідники визначають мету та зміст когнітивного компонента через усвідомлення цінності морально-вольових якостей (зокрема, морально-вольової стійкості), розуміння їхньої сутності та наповнення, значення у процесі самореалізації особистості. Когнітивний компонент передбачає здатність особистості засвоювати, синтезувати та оцінювати нові знання, аналізувати результати, робити висновки та виявляти свої сильні і слабкі сторони для подальшого вдосконалення, наявність сформованих уявлень про морально-вольову якість, що сприяє розширенню світогляду, формуванню ціннісних установок, прийняттю виважених відповідальних рішень в різних життєвих обставинах на основі наявних знань.

Когнітивний компонент передбачає знання підлітками морально-етичних норм та усвідомлення важливості морально-вольової стійкості у досягненні цілей. У спортивно-масовій діяльності цей компонент розвивається через інформування учасників про морально-вольові якості, цінність та значення морально-вольової стійкості. Завдяки регулярним спортивним заходам старші підлітки формують реалістичне уявлення про свої можливості та здатність досягати успіху через власні зусилля, що є основою для виховання морально-

вольової стійкості.

Проявами емоційно-ціннісного компоненту є сформовані бажання проявляти набуті знання, що підкріплюється позитивними емоціями та осмисленим розумінням цінності цих проявів. Переживання цінностей як власних, розуміння їхньої значущості спонукає учнів рефлексувати, перевіряти свої переконання і погляди. На основі набутих знань про зміст і значення морально-вольової стійкості формується позитивне емоційне переживання ціннісно орієнтованої діяльності. Емоційно-ціннісний компонент формується через емоційну залученість, зацікавленість та бажання привласнити та реалізувати ці цінності у своєму житті, стійкі уявлення про власні цінності та етичні норми та прагнення слідувати їм навіть під час сильного емоційного напруження, здатність регулювати та аналізувати емоційні прояви під час спортивно-масової діяльності.

Емоційно-ціннісний компонент полягає у здатності підлітків керувати своїми емоціями та зберігати спокій у стресових ситуаціях, що часто трапляються під час тренувань змагань. Учасники спортивно-масових заходів навчаються проявляти морально-вольову стійкість, справлятися з хвилюванням, страхом і невдачами, оцінювати перемогу та поразку як досвід, що сприяє їхньому розвитку. Змагання виховують вміння цінувати командний дух, підтримувати інших та формувати позитивне ставлення до власних досягнень і досягнень інших.

Компонент довільного імпульсу спрямований на відчуття бажання діяти, здатність особистості ініціювати активні дії заради досягнення мети. Розвиток цього компоненту допомагає формувати здатність особистості йти до цілі навіть через фізичний дискомфорт та втому, зберігати активну позицію в умовах невизначеності, виховувати силу волі та дисципліну, які є основою для прояву морально-вольової стійкості.

Також роль компонента довільного імпульсу полягає в тому, щоб допомогти старшому підлітку перейти від бажання діяти до реальної дії. Довільний імпульс розглядається як прояв духовної рішучості. Механізм

формування морально-вольової стійкості має кілька ступенів (перший – педагог спонукає вихованця до усвідомлення своїх бажань та інтересів; другий – подолання різниці між бажанням і реальною дією; третій – вихованець зосереджується на досягненні бажаного результату, концентрує свої зусилля, обмірковує і ставить перед собою значущу мету на основі усвідомлення власних здібностей). Таким чином, брак сил і досвіду може бути компенсований прагненням до самореалізації та вірою у власні можливості.

Компонент довільного імпульсу сприяє здатності підлітків здійснювати активні, спрямовані на досягнення мети дії, незважаючи на зовнішні та внутрішні перепони. Спортивно-масові заходи, особливо змагання та тренувальні збори, є чудовою нагодою для розвитку здатності до довільного імпульсу, що потребує зосередження та мобілізації всіх внутрішніх ресурсів. Підлітки вчаться ставити перед собою цілі, мотивувати себе до їхнього досягнення та вірити у свої можливості, що сприяє проявам морально-вольової стійкості.

На думку науковців, поведінковий компонент свідчить про сформованість готовності до реалізації емоційно присвоєних цінностей (якостей) у практичній діяльності, що проявляється у ставленнях та діях вихованців. Основними характеристиками поведінкового компоненту є ціннісні установки щодо морально-вольової стійкості та їх реалізація у практичній площині. Поведінковий компонент визначає здатність вихованця діяти відповідно до власних моральних і етичних принципів у реальних ситуаціях. Він проявляється у спортивній діяльності через поведінку під час тренувань, змагань, ставленнях до суперників та партнерів по команді, дотримання правил чесної гри. Педагоги відіграють ключову роль у розвитку цього компоненту, створюючи ситуації, де вихованці вчаться приймати морально відповідальні рішення, проявляти повагу та командний дух. Це допомагає старшим підліткам формувати навички конструктивної поведінки в умовах напруги та протистояння, що є корисним досвідом для подолання життєвих викликів та напрацювання досвіду проявів морально-вольової стійкості [2; 3; 5].

Для виховання морально-вольової стійкості старших підлітків у спортивно-масовій діяльності важливим є використання різноманітних методів: тренінгів із саморегуляції, психологічних тренувань на витривалість та дисципліну, занять із самоконтролю та саморозвитку, спортивних змагань, які орієнтовані на зміцнення сили волі та моральної витривалості, що дозволяє поступово розвивати у підлітків морально-вольову стійкість.

Таким чином, морально-вольова стійкість є важливою якістю, необхідною для гармонійного розвитку старших підлітків. Спортивно-масова діяльність створює унікальні можливості для виховання та розвитку цієї якості через формування ціннісних орієнтирів, здатність до самоконтролю, волю до перемоги та соціальні навички. Виховання морально-вольової стійкості під час спортивних занять є ефективним інструментом, що готує підлітків до складних життєвих ситуацій, допомагаючи їм стати стійкими та цілеспрямованими особистостями.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Компонентна модель сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2017. 21(1), 6-20.
2. Захарків С. Й. Виховання дисциплінованості старших підлітків у процесі занять єдиноборствами : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Інститут проблем виховання НАПН України. Київ, 2021.
3. Масол В. В. Виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Інститут проблем виховання НАПН України. Київ.
4. Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації : навч.-метод. посіб. / О. І. Остапенко (ред.), М. В. Тимчик, М. Д. Зубалій, К. О. Журба, Д. О. Бінецький, Н. П. Касіч, І. В. Кузора. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 165 с.
5. Ребрина А. А. Підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту до формування сприятливих для здорового способу життя особистісних якостей дітей підліткового віку : дис. ... канд. пед. наук : 011 / Хмельницький, 2023. URL: <https://nauka.khmnpu.edu.ua/df-70-052-029-speczialnist-011-osvitnipedagogichni-nauky-avtor-dysertacziyi-andrij-rebryna/>
6. Методика військово-патріотичного виховання учнів у закладах загальної середньої освіти : метод. рекомендації / М. В. Тимчик (ред.), О. І. Остапенко, Д. О. Бінецький, Н. П. Касіч. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 91 с.

ГЕНДЕРНЕ ВИХОВАННЯ У ПРОФІЛАКТИЦІ БУЛІНГУ В СТАТЕВО РОЛЬОВІЙ ПОВЕДІНЦІ ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

***Анотація.** У статті розкриваються вплив гендерного виховання на профілактику булінгу у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.*

***Ключові слова:** гендерне виховання, булінг, зростаюча особистість, статево рольова поведінка, старший дошкільник, молодші школярі.*

Інтеграційні та економічні процеси в Україні створюють передумови для вдосконалення вітчизняної системи освіти щодо її відповідності вимогам європейського освітнього простору, зокрема щодо впровадження гендерних підходів в освіті.

Євроінтеграційні напрями України актуалізують проблему гендерного виховання зростаючої особистості. На особливу увагу заслуговує старший дошкільний та молодший шкільний вік. Саме цей вік є початковим етапом соціалізації дитини і сприятливим для педагогічного впливу на гендерну свідомість зростаючої особистості, що впливає на формування її статево-рольової поведінки. Саме в цей віковий період відбуваються перші прояви булінгу в освітньому середовищі дітей. Звернемо увагу, що прояви булінгу відбуваються як серед хлопчиків, так і серед дівчаток. Тому, зазначимо, що важливим у профілактиці булінгу є гендерне виховання дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Булінг завжди призводить до значної шкоди як психічному так і фізичному здоров'ю усіх учасників (жертва, спостерігачі, булери) даного процесу.

Важливо звернути увагу на те, що виявити прояви булінгу серед дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку досить важко. Це пояснюється тим, що процес булінгу (цькування) як правило відбувається здебільшого поза межами уваги дорослих. Або педагоги розцінюють цей процес як звичайний прояв неслухняності або пояснюють це особливістю характеру дитини. Дуже небезпечним фактором стає неодноразове, а особливо систематичне повторювання проявів цькування і ігнорування педагогами

даного прояву в освітньому середовищі серед дітей, так як саме систематичне цькування є булінгом. Аналіз поняття «булінг» у сучасній науково педагогічній літературі дозволив зробити висновок, що «булінг» трактується, як певні діяння серед учасників освітнього процесу, які можна охарактеризувати як психологічне, фізичне, економічне, сексуальне насильство, у тому числі із використанням засобів електронних комунікацій (кібербулінг), які вчиняються відносно неповнолітньої особи, результатом яких може бути заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю учня.

У процесі ігрової та навчальної діяльності можна спостерігати міжстатевий булінг – процес цькування дітей протилежної статі. Коли хлопчики вважають, що дівчатка не повинні разом з ними гратися в «хлопчачі» ігри. В той же час дівчатка теж проявляють агресію до хлопчиків, коли вони намагаються втрутитись в їхню ігрову діяльність або бути присутніми при «дівчачих» розмовах. Часто у цьому віці спостерігається прояв булінгу за зовнішніми ознаками. Дітям може не подобатись одяг, зачіска, рюкзак тощо іншої дитини. Вони починають насміхатися над дітьми, які на їхню думку не такі як мають бути. Саме тут і закладається початковий етап булінгу серед зростаючої особистості. І якщо не відбудеться втручання дорослого (вчитель, вихователь, психолог, батьки), ми отримаємо в подальшому більш суттєві і агресивні прояви булінгу.

У суспільстві сформовані певні стереотипи, пов'язані із статевою характеристикою та поведінкою осіб. Саме тому, цькування (булінг) відрізняється серед хлопчиків і дівчаток даної вікової групи. Прояви булінгу у хлопчиків носять більш агресивний характер. Але травмування від проявів булігн у серед хлопчиків і дівчаток однаково впливає на психологічний стан дітей.

Зазначимо, що починаючи з дошкільного і продовжуючи в молодшому шкільному віці педагоги мають чітко усвідомлювати важливість гендерного виховання, яке є вкрай важливим для становлення особистості дитини як представника певної статі. Розуміння, усвідомлення та сприйняття гендерної

тематики значно розширює перспективи педагогічної освіти, зокрема у роботі по подоланню та профілактики булінгу. Тому, педагогам у процесі навчально виховної роботи необхідно використовувати методичні рекомендації, освітні програми, які спираються на навчання та виховання дітей різної статі.

У профілактиці та подоланні булінгу вкрай важливим є формування культури статево рольової поведінки серед дітей різної статі, бо саме в процесі формування статево рольової поведінки ми виховуємо у дітей шанобливе ставлення до представників своєї та протилежної статі, що має позитивний вплив щодо роботи по профілактиці булінгу у середовищі зростаючої особистості.

Важливо залучати батьків до роботи щодо боротьби та профілактики булінгу серед дітей різної статі. На важливості активного залучення батьків до гендерного виховання та формування культури статево рольової поведінки у зростаючої особистості наголошують Н. Дроздовська та О. Сорочинська, які зазначають, що гендерне виховання – процес культурної гендерної орієнтації, ідентифікації та оволодіння підростаючим поколінням моральною культурою у сфері взаємин статей в певному культурному (педагогічно організованому) середовищі [2]. Тобто мова йде про виховання зростаючої особистості, для якої не буде характерним прояв будь якої агресії по відношенню до іншої людини, яка не буде пропагувати будь яке фізичне чи психологічне насилля. Такі діти не створюватимуть у навчально виховного процесі і в повсякденному житті булінгове середовище.

Отже, врахування статевих та гендерних особливостей дитини є важливим у процесі навчання та виховання. А формування культури статево рольової поведінки дітей має вплив у роботі по профілактиці та протидії булінгу. Вважаємо, що гендерне виховання є важливою складовою процесу виховання зростаючої особистості та має бути включене в освітній процес закладів освіти.

Список використаних джерел

1. Гончар Л. В. Підвищення професійного саморозвитку класних керівників з проблеми запобігання булінгу серед підлітків. Наукові інновації та передові технології(Серія

«Педагогіка»). 2024. № 1(29). С.627-635

2. Дроздовська Н., Сорочинська О. Особливості гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку у взаємодії ЗДО та сім'ї. Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи: зб. наукових праць: в 2-х, ч. 1. 2020. с. 121-125. <http://eprints.zu.edu.ua/35436/>

3. Канішевська Л., Шахрай В. Особливості виховання в школі і сім'ї в умовах цифровізації. Перспективи та інновації науки. 2022. № 4(9). С. 144-155. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-144-155](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-144-155)

4. Шахрай В. М. Запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі: критерії, показники, рівні виміру. Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції Ін-ту проблем виховання НАПН України (Київ, 23 листопада 2023 року). Івано-Франківськ: НАІР, 2023. С. 277-282.

*О. В. Любухіна, м. Харків,
Україна*

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ

***Анотація.** У статті розкрито зміст програми «На шляху до життєстійкості», розробленої з метою створення належних умов для формування життєстійкості учасників освітнього процесу під час війни. Наведено результати дослідження зв'язку між життєстійкістю та переживанням стресу під час війни в контексті реалізації блоку-модулю програми «Діагностичний контроль». Наголошено на важливості розкриття механізмів, які допомагають підліткам психологічно виживати під час війни та зберігати свою ментальну стійкість.*

***Ключові слова:** життєстійкість, підтримка, освітній процес, опитування, війна.*

Проблема формування життєстійкості, особливо в умовах воєнних дій, є надзвичайно важливою, адже нині перед суспільством постали нові виклики – підтримка та захист населення, формування його життєстійкості та життєздатності, і, насамперед, це стосується молоді та дітей.

У цьому контексті роль закладу освіти важко переоцінити, адже формат його роботи зазнає змін: із закладу, де діти навчаються, школа стає центром турботи, єднання та підтримки. У контексті школи легше виявити дітей, які належать до групи ризику, та забезпечити їх відповідною підтримкою, навчити стратегіям для подолання проблем, викликаних життєвими ситуаціями. Важливим є й те, що вчителі мають володіти методиками визначення тих дітей, яким потрібна допомога.

Нині стають пріоритетними такі напрями освітньої діяльності гімназії, як посилення роботи щодо забезпечення соціально-емоційного розвитку, зокрема

й формування навичок самозарадності; посилення заходів безпеки життєдіяльності, зокрема просвіта щодо цивільного захисту; психологічний супровід освітнього процесу в умовах воєнного й післявоєнного часу, медіаграмотність та критичне мислення.

Особливої уваги заслуговує питання формування життєстійкості та життєздатності гімназійної молоді, і, зокрема, підлітків як найбільш психологічно вразливої категорії. Йдеться про формування молодого людини, яка може не тільки протистояти стресу, адаптуватися до змін, зберігати оптимізм та життєву активність навіть у складних ситуаціях, але й здатну черпати енергію для власної життєздатності [3, с.94-100].

Зрозуміло, для того щоби забезпечити сприятливі умови для розвитку та зміцнення життєстійкості школярів та школярок, необхідно мати достатній рівень життєстійкості власне освітян. Коли вчителі мають досвід конструктивного додання труднощів, відповідальності та активну життєву позицію, у них більше шансів надати необхідну підтримку вихованцеві під час освітнього процесу. Однак, зміцнення життєстійкості в сучасних умовах – це тривалий процес, і цьому, вочевидь, потрібно вчитися впродовж всього життя.

Так, з метою створення належних умов для формування життєстійкості учасників освітнього процесу під час війни було розроблено Програму «На шляху до життєстійкості», яка містить декілька блоків-модулів:

Модуль 1. Діагностичний контроль (сукупність критеріїв, показників та методик діагностики життєстійкості/стресостійкості дітей та дорослих). Ми вважаємо, що дослідження зв'язку між життєстійкістю та переживанням стресу під час війни є важливим, оскільки це сприятиме розкриттю механізмів, які допомагають підліткам психологічно виживати під час війни та зберігати свою ментальну стійкість.

Модуль 2. Психолого-педагогічна підтримка: забезпечення доступу до неї та консультування для учнів, які переживають стрес і травматичні події, а також підтримка вчителів, батьків.

Модуль 3. Освітні програми: включення в навчальні програми елементів,

спрямованих на розвиток життєстійкості та соціальних навичок в учнів та розроблення спеціальних програм.

Модуль 4. Спільнотна підтримка: створення спільнот у класах, де учні можуть ділитися своїми досвідами та підтримувати одне одного в складні часи.

У контексті роботи над першим модулем упродовж вересня-жовтня 2024 року були проведені спеціальні дослідження, а саме: «Тест життєстійкості С. Мадді» (в адаптації Д.А.Леонтьєва, І.Расказової) для педагогів та гімназистів 8-9 класів; тест на визначення рівня стресу (за В.Ю.Щербатих) для вчителів та опитувальник для учнів/учениць 8-9 класів «Чи стійкі Ви до стресу?» згідно із Всеукраїнською програмою ментального здоров'я «Ти як?» [1; 7].

Як відомо, методика С.Мадді (в адаптації Д. Леонтьєва) містить 45 запитань, які охоплюють три шкали: залучення, контроль та ризик. Для підрахунку балів необхідно враховувати, що є прямі та непрямі запитання. Під час обробки прямих питань бали нараховуються за такою схемою: 0 – «ні», 1 – «скоріше ні, ніж так», 2 – «скоріше так, ніж ні», 3 – «так». При обробці зворотніх питань нарахування відбувається навпаки: 0 – «так», 1 – «швидше так, ніж ні», 2 – «скоріше ні, ніж так», 3 – «ні». Після підрахунку всіх балів за кожним показником дані підсумовуються [2].

Серед 25 опитаних педагогів норми за показниками становили: 12 педагогів продемонстрували загальний бал 0–61, що свідчить про низький рівень життєстійкості; 13 осіб виявили 62–99 балів – середній рівень; високих балів (100–135) не виявив жоден учитель.

За «Показником залученості»: 15 учасників опитування виявили 0–29 балів, що вказує на низький рівень експресії компонентів; 30–46 балів, що вказують на помірний рівень, його виявили 10 учителів, а 47–54 бали, що вказують на високий рівень, не набрав жоден із педагогів.

13 учасників виявили 0-20 балів (низький рівень вираженості компонентів) за показником «Контроль»; 21-38 балів – помірний рівень став властивим для 12 опитуваних, а 39-51 бал – високий рівень – не набрав ніхто.

Індекс прийняття ризику: 0-8 балів – низький рівень експресії

компонентів, виявили 9 учасників; 9-18 балів – середній, продемонстрували 16 учителів. Високих показників (19-30) не продемонстрував жоден із респондентів.

Результати опитування серед 59 учнів та учениць 7-9 класів: виявили загальний бал 0-61 (низький рівень життєстійкості), його продемонстрували 34 підлітки; 62-99 балів (середній рівень) – виявили 25 респондентів; високих балів 100-135 не виявив жоден гімназист.

За «Показником залученості» серед 55 учасників опитування 50 виявили 0-29 балів, що вказує на низький рівень експресії компонентів; 30-46 балів, що вказують на помірний рівень, виявили 5 респондентів, а 47-54 бали, що вказують на високий рівень, не набрав жоден із гімназистів.

В опитуванні за показником «Контроль» узяли участь 56 учнів та учениць, у 47 з яких був виявлений низький рівень вираженості компонентів (0-20 балів); 9 респондентів виявили 21-38 балів – помірний рівень, а 39-51 бал – високий рівень не продемонстрував ніхто.

Індекс прийняття ризику має такі показники: 0-8 балів – низький рівень експресії компонентів, виявив 21 учасник, 9-18 балів – середній, отримали 34 вихованці; високих показників(19-30) не продемонстрував жоден.

Аналіз результатів тесту на визначення рівня стресу (за В.Ю. Щербатих) для вчителів (25 учителів) дозволив з'ясувати, що тільки у двох членів колективу стрес відсутній, у стані помірного стресу живуть 6 педагогів, відчують досить виражене напруження емоційної й фізіологічної системи організму 11 респондентів, знаходяться у стані сильного стресу 5 учителів, а 1 перебуває в небезпечній стадії виснаження запасів адаптаційної енергії [5].

Аналіз результатів опитування «Чи стійкі Ви до стресу?» для гімназистів 8-9 класів (52 особи) згідно із Всеукраїнською програмою ментального здоров'я «Ти як?» продемонстрував, що тільки 5 учнів не підлягають стресу, 19 – легко ставляться до стресу, з труднощами долають стресові ситуації – 21 учень, а допомоги психолога чи друзів потребують 7 респондентів [6].

Отже, результати опитування показали, що серед підлітків та вчителів

переважають низькі та середні рівні життєстійкості та стресостійкості, що вказує на необхідність активної корекційно-розвивальної роботи серед молоді силами вчителів, батьків, громади, та потребу у психологічній підтримці вчителів.

Аналіз результатів довів, що існує певний зв'язок між рівнем життєстійкості та переживанням стресу підлітками під час війни. Виявлено, що підлітки з вищим рівнем життєстійкості мають більш ефективні стратегії копінгу та легше впораються зі стресом, пов'язаним зі складними умовами збройного конфлікту. У той же час, підлітки з низьким рівнем життєстійкості можуть бути більш вразливими до впливу стресових факторів, що супроводжуються війною.

У цілому результати досліджень можуть слугувати основою для розробки програм, спрямованих на підвищення рівня життєстійкості підлітків та зниження негативного впливу стресу, пов'язаного зі стресовими подіями. Також отримані результати слугуватимуть основою для формулювання рекомендацій для батьків, педагогів та інших осіб, які працюють з підлітками під час воєнного конфлікту. Такі рекомендації мають вміщувати практичні поради щодо створення сприятливого середовища, забезпечення підтримки та емоційного зв'язку, що сприятиме зниженню рівня стресу й поліпшенню життєстійкості підлітків.

Проведені нами дослідження, звичайно, не вичерпують усіх аспектів діагностики життєстійкості та стресостійкості особистості. Подальшої розробки потребують питання розширення показникової характеристики досліджуваного феномена та визначення відповідного діагностичного інструментарію, що й стане предметом роботи педагогічного колективу гімназії.

Список використаних джерел

1. Маннапова К.Р. Життєстійкість в системі поняття життєздатності. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b24e4c27-2d17-4375-8557-fc4e7e859d96/content>
2. Опитування: Тест життєстійкості С. Мадді. URL: <https://vseosvita.ua/test/test-zhyttiistiikosti-s-maddi-4236618.html>
3. Смысловиттєві цінності сучасних підлітків в умовах євроінтеграційного поступу України: монографія / Журба К. О. (ред.), Бех І. Д., Докукіна О. М., Федоренко С. В., Шкільна І. М. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 155 с.

4. Чиханцова О. Життєстійкість та її зв'язок із цінностями особистості. URL: <https://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/156471/155875>
5. Тест на визначення рівня стресу (за В. Ю. Щербатих). URL: <https://vseosvita.ua/test/test-na-vyznachennia-rivnia-stresu-za-v-iu-shcherbatykh-2951223.html>
6. Ти як? Всеукраїнська програма ментального здоров'я. URL: <https://howareu.com/>
7. MADDI S. Hardiness: The courage to grow from stresses. URL: <https://aec6905spring2013.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/01/maddi-2006-hardiness-the-courage-to-grow-from-stresses.pdf>

*Л. О. Мацук, м. Івано-Франківськ,
Україна*

КОМУНІКАТИВНА САМОЕФЕКТИВНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА МЕТАЯКІСТЬ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ В США

***Анотація.** У статті висвітлено деякі аспекти змісту комунікативної самоефективності фахівців американської дошкільної галузі та її структурні компоненти. Розглянуто сутність поняття «самоефективність». Виокремлено і схарактеризовано основні джерела очікувань самоефективності.*

***Ключові слова:** комунікативна самоефективність, самоефективність, самосвідомість, фахівці дошкільної галузі США.*

Комунікативна самоефективність як професійно важлива метаякість майбутніх фахівців дошкільної галузі в США є сукупністю уявлень студентів про власні продуктивні комунікативні дії та стратегії, що забезпечують упевненість у досягненні позитивного результату в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії, а також готовність ефективно реалізовувати комунікативну взаємодію. На основі аналізу трактування поняття «комунікативна самоефективність» у дослідженнях українських і зарубіжних науковців, з'ясовано, що воно тісно пов'язане з феноменом самосвідомості, охоплюючи когнітивний (самоспостереження, формування уявлень про себе, самоаналіз, самооцінка), емоційно-ціннісний (самоставлення) та конативно-діяльнісний (виконує функції саморегуляції, самоорганізації, самовиховання) компонент.

Сутність ключового слова «самоефективність» у досліджуваному понятті є важливим показником поведінки та добробуту людей. Пов'язана з діяльністю самоефективність вважається важливим індикатором успішної професійної практики [10]. Самоефективність також визначають як бажаний результат для

безперервної освіти [6; 9].

Категорія самоефективності ґрунтується на соціально-когнітивній теорії А. Бандури, згідно з якою самоефективність є «вірою у власні можливості організовувати та виконувати дії, необхідні для досягнення заданих цілей» [3, с. 3]. А. Бандура [3] виокремлює чотири джерела очікувань самоефективності:

- досвід майстерності (розглядається як найвпливовіше джерело самоефективності, що надає найбільш достовірну інформацію про власні можливості для досягнення успіху);
- побічний досвід (означає навчання через досвід інших, наприклад, бесіда або читання);
- вербальне переконання (зворотній зв'язок від значущих людей);
- фізіологічне й емоційне збудження (відбувається через власне сприйняття своїх фізіологічних та емоційних станів).

Але потужність усіх зазначених вище джерел залежить від індивідуальної оцінки досвіду. За словами А. Бандури [3], самоефективність впливає на поведінку людини. Переконання в самоефективності є основою для вибору та наполегливості в певній діяльності, у фаховій діяльності у галузі дошкільної освіти в тому числі. Вони також впливають на власне сприйняття, дії та емоції. Численні дослідження, як стверджує А. Бандура [3], підтверджують припущення про важливість самоефективності для людських досягнень у багатьох сферах, таких як спорт, оздоровчий бізнес або освіта. Зокрема, М. Чаннен-Моран і Д. Джонсон пов'язують ідею самоефективності з роботою вчителів: «Ефективність вчителя – це віра вчителя в його чи її здатності організувати та виконувати дії, необхідні для успішної реалізації певного освітнього завдання в конкретному контексті» [8, с. 233].

Результати дослідження М. Зі і Г. Кумена [10] засвідчили, що вчителі з вищою самоефективністю, і особливо вчителі з більшим досвідом, мають тенденцію використовувати більш проактивні, особистісно орієнтовані педагогічні технології. Самоефективність учителя впливає не лише на педагогічну практику та розвиток дитини. Науковці стверджують, що вона,

також впливає на самопочуття вчителів. Наприклад, різні дослідження засвідчують ефективний її вплив на зниження рівня стресу, а також на задоволеність роботою [1; 4]. Отримані М. Зі та Г. Куменом результати продемонстрували потужний захисний ефект високої самоефективності вчителя щодо стресу та загального вигорання, а також більше відчуття особистих досягнень і задоволення від роботи, незалежно від досвіду чи сприятливого освітнього середовища [10]. Крім того, переконання у високій/низькій самоефективності мають ефект самоствердження. Новий досвід інтегрується в існуючий: якщо він підходить, він зміцнює існуючі переконання; тоді, коли він не підходить, він буде мінімізований, знецінений або забутий [3].

Попередні дослідження в галузі освіти використовували різні вимірювання самоефективності вчителя. Але всі інструменти вимірювання стосуються шкільного контексту. М. Чаннен-Моран і Д. Джонсон [8] і Г. Шмітц і Р. Шварцер [7] наголошують на важливості врахування інтеграції ключових факторів контексту конкретної сфери освіти під час оцінювання самоефективності педагогічних працівників, пов'язаної з їх роботою. Зокрема, в галузі дошкільної освіти основним показником високої якості взаємодії є орієнтація на дитину, наприклад, врахування поглядів дітей або надання високоякісного зворотного зв'язку у відповідь на те, що діти роблять або говорять [5]. Отже, це є ключовим фактором самоефективності вихователів.

А. Бандура [3] стверджує, що сильні очікування самоефективності розвиваються через повторювані, значні успіхи, і є відносно стійкими навіть до пізніших невдач. Сила переконань у самоефективності полягає в їх циркулярності. Низька самоефективність призводить до менших зусиль і меншої наполегливості, а отже, до нижчих результатів, які, у свою чергу, призводять до нижчої віри в самоефективність. Протилежне (висока самоефективність, що веде до більших зусиль і вищих результатів) також вірно [8]. Однак деякі дослідники [2] цьому заперечують, вказуючи на силу сумнівів у власній ефективності задля заохочення ще більших зусиль і наполегливості для досягнення поставленої мети.

Список використаної літератури

1. Aloe A., Laura A., Michele S. Classroom management self-efficacy and burnout: a multivariate meta-analysis. Educational psychology review. 2014. № 26. P. 101–126. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10648-013-9244-0>
2. Atay D. Beginning teacher efficacy and the practicum in an EFL context. Teacher development. 2007. № 11. P. 203–219. DOI: 10.1080/13664530701414720
3. Bandura A. Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. Psychological Review. 1997. № 84. P. 191–215.
4. Klassen R. M., Chiu M. M. Effects on teachers' self-efficacy and job satisfaction: teacher gender, years of experience, and job stress. Journal of educational Psychology. 2010. № 102. P. 741–756. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0019237>
5. La Paro K. M., Bridget K. H., Pianta R. C. Classroom Assessment Scoring System (CLASS) Manual, Toddler. Baltimore, MD: Brookes Publishing Co, Inc., 2012. 70 p.
6. Reyhing Y., Perren S. Self-Efficacy in Early Childhood Education and Care: What Predicts Patterns of Stability and Change in Educator Self-Efficacy? Frontiers in Education. 2021. № 6. 634275. DOI: 10.3389/educ.2021.634275
7. Schmitz G. S., Schwarzer R. Selbstwirksamkeitserwartung von Lehrern: längsschnittbefunde mit einem neuen instrument. Zeitschrift für Pädagogische Psychologie/German Journal of Educational. 2000. № 14. P. 12–25. DOI: <https://doi.org/10.1024//1010-0652.14.1.12>
8. Tschannen-Moran M., Johnson D. Exploring literacy teachers' self-efficacy beliefs: potential sources at play. Teaching and Teacher Education. 2011. № 27. P. 751–761. doi: 10.1016/j.tate.2010.12.005
9. Von Suchodoletz A., Jamil F. M., Larsen R. A., Hamre B. K. Personal and contextual factors associated with growth in preschool teachers' self-efficacy beliefs during a longitudinal professional development study. Teaching and Teacher Education. 2018. № 75. P. 278–289. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2018.07.009>
10. Zee M., Koomen H. M. Y. Teacher self-efficacy and its effects on classroom processes, student academic adjustment, and teacher well-being: a synthesis of 40 years of research. Review of Educational research. 2016. № 86. P. 981–1015. DOI: <https://doi.org/10.3102/0034654315626801>

В. В. Мачуський, м. Київ,
Україна

ІНТЕГРАЦІЯ І ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена проблемі інтеграції та взаємодії закладів позашкільної та загальної середньої освіти. Розкрито рівні інтеграції: методологічний, теоретичний, технологічний. Визначено рівні взаємодії: програмно-навчальний, масовий, методичний, інформаційно-комунікативний, інфраструктурний. Описано дієві форми взаємодії закладів позашкільної та загальної середньої освіти.

Ключові слова: заклади загальної середньої освіти, заклади позашкільної освіти, рівні інтеграції, рівні взаємодії, форми взаємодії.

Нині заклади загальної середньої та позашкільної освіти знаходяться на стадії формування рівноправного партнерства з чітко позначеним розподілом функцій у навчанні та вихованні дітей та учнівської молоді. На цій основі

взаємні зв'язки налагоджуються за умови спільного вирішення освітніх проблем, упорядкування, корекції та координації зусиль з метою стимулювання розвитку дітей та учнівської молоді, створення необхідної інфраструктури для забезпечення освітнього процесу.

В таких умовах актуалізується проблема взаємодії та інтеграції змісту діяльності закладів позашкільної і закладів загальної середньої освіти. Таку інтеграцію доцільно розглядати на методологічному, теоретичному і технологічному рівнях, надавши їй, тим самим, статус багатofакторної освіти.

На методологічному рівні інтеграції широко відомі дидактичні принципи доступності, наступності, науковості, свідомості, системності, наочності. Всі вони обслуговують навчальний процес, по-перше, в чистому вигляді, тобто як спеціально організований, а по-друге, обслуговують не безпосередньо, а через зміст педагогічної теорії навчання підростаючого покоління. Зокрема теорії навчальної діяльності, в яку за необхідності включаються учні різного віку.

На теоретичному рівні інтеграції проблему доцільно розглядати в контексті цілей, мотивів, завдань, засобів навчальної діяльності учнів, які охоплені шкільною та позашкільною сферами освіти. На відміну від цілей навчально-пізнавальної спрямованості учнів закладу загальної середньої освіти, у вихованців позашкільної сфери прирошуються цілі соціально-практичні, відповідно і їх мотиви трансформуються у виражені широкі соціальні. У той час, коли учні загальноосвітньої школи утверджуються в соціальній ролі учня, їх однолітки закладів позашкільної освіти відчують себе також в ролях підростаючого громадянина і початкового практичного професіонала. Ці мотиваційно-цільові зміни накладають свій відбиток на більш відповідальне ставлення і до завдань, і засобів зазначеної діяльності вихованців закладів позашкільної освіти.

Технологічний рівень інтеграції є похідним від вищих рівнів. На ньому вихованці закладів позашкільної освіти на відміну від учнів середньої школи всі знання засвоюють виключно як орієнтовну основу своєї поведінки, причому – тут і тепер без тимчасової відстрочки. При цьому способи дії стають їх

прямим предметом оволодіння. Всі вони доводяться до нормативної операційної точності, оскільки саме з нею пов'язана майбутня професійна конкурентоспроможність як показник успішності на ринку праці.

Наведемо приклад рівнів взаємодії загальноосвітніх шкіл та закладів позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку.

Програмно-навчальний рівень: проведення уроків з екологічної тематики; виконання лабораторних і практичних робіт, проведення польових практик на базі еколого-натуралістичних центрів.

Масовий рівень: спільне проведення масових заходів екологічного-натуралістичного спрямування.

Методичний рівень: створення методичних посібників, що узагальнюють актуальний досвід співпраці вчителів і педагогів закладів позашкільної освіти.

Інформаційно-комунікативний рівень: комунікація педагогів закладів загальної середньої та позашкільної освіти через соціальні мережі; організація спільних інтерактивних занять, вебінарів, інтернет-конференцій, консультацій тощо.

Інфраструктурний рівень: використання потенціалу матеріально-технічної бази еколого-натуралістичних центрів з метою запровадження інноваційних форм роботи з реалізації навчальних програм для загальноосвітніх шкіл.

На сучасному етапі ініціатором партнерства як правило виступає заклад позашкільної освіти. Навчальні програми з позашкільної освіти спрямовані на практичне значення отримуваних знань, вони позначають сфери їхнього застосування в реальному житті. Шкільних вчителів ці програми приваблюють нетрадиційністю підходів, інноваційними психолого-педагогічними технологіями.

У ході співробітництва складається динамічна структура двобічного інформування, узгодження діяльності закладів загальної середньої освіти і закладів позашкільної освіти з урахуванням специфіки суб'єктів. Мають стати традиційними контакти представників адміністрацій закладів загальної

середньої і позашкільної освіти, засідання методичних об'єднань, творчі зустрічі педагогів, методистів, активів школярів і членів учнівських об'єднань.

До дієвих форм взаємодії позашкільної освіти і закладів загальної середньої освіти також відноситься:

- створення на базі закладів загальної середньої освіти навчально-виховного об'єднання із структурним підрозділом (центром / відділів) позашкільної освіти та інтеграцію освітньої діяльності гуртків, творчих об'єднань у статут, освітню програму, програму розвитку закладів загальної середньої освіти;

- угоди (договори) про освітню співпрацю (творчу освітньо-виховну взаємодію) між закладами позашкільної освіти і закладами загальної середньої освіти та створення гуртків, творчих об'єднань закладів позашкільної освіти на базі закладів загальної середньої освіти з метою задоволення освітніх запитів (допрофесійної та довузівської підготовки) учнів і їхніх батьків, гармонійного розвитку творчої особистості дитини, громадянського та національно-патріотичного виховання, формування національно-культурної ідентичності здобувачів освіти;

- організація освітньої діяльності гуртків, творчих об'єднань на базі закладів загальної середньої освіти за рахунок варіативної частини навчальних планів закладів загальної середньої освіти.

Взаємодія – це двосторонній процес, в ході якого зміни відбуваються не тільки в житті вихованців, а й у їхніх педагогів. Дух взаємодії – у взаємній зацікавленості загальноосвітньої школи і закладу позашкільної освіти у всебічному розвитку своїх вихованців. Налагодження такої взаємодії починається з усвідомлення їхньої спільної мети, поетапного переходу від стадії зацікавленості до стадії планування конкретних шляхів партнерства.

Це дає можливість розглядати шкільний та позашкільний освітній процес, як процес цілеспрямованого духовного взаємозбагачення педагогів і дітей в умовах сприятливого психологічного клімату діалогічної культури та інтелектуальної співтворчості. Співробітництво шкільних учителів з

педагогами-позашкільниками – надзвичайно важливий момент.

Учителі загальноосвітніх шкіл вступають у безпосередні контакти з методистами і керівниками гуртків закладів позашкільної освіти з метою реалізації спільної мети – всебічного і гармонійного розвитку особистості дитини. На цій основі взаємні зв'язки здійснюються за умови спільного вирішення виховних проблем, упорядкування, корекції і координації зусиль з метою стимулювання розвитку дитячих обдарувань та інтересів, забезпечення матеріальної бази для розвитку творчих здібностей, збагачення досвіду соціальних дій.

Запорука успіху взаємодії – у взаємній зацікавленості загальноосвітньої школи і закладу позашкільної освіти у повноцінному розвитку дітей. Цьому сприяють узгодженість і гармонійність запланованих спільних справ і засобів виховання, повна підтримка дитячих обдарувань і сприяння їх розвитку, наявність аналітичної культури. Відсутність хоча б одного з цих компонентів взаємозв'язку призводить до втрати виховного авторитету як школи, так і закладу позашкільної освіти.

Список використаних джерел

1. Биковська О. В. Стратегічні напрями позашкільної освіти. / Позашкільна освіта : стратегії, інновації, практика : [зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф], (21-23 травня 2009 р.) / Міністерство освіти і науки України, Національний еколого-натуралістичний центр [та ін.]. Суми: ПП «Рудень С. І.». 2009. С. 164-168.
2. Вербицький В. В. Організаційно-методичні засади еколого-натуралістичної роботи позашкільних навчальних закладів (2003-2008 роки). Рідна школа. 2006. №8. С. 4-8.
3. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : [монографія]. Київ: Фенікс, 2009. 416 с.
4. Новоселецький Г. Інтеграція загальної та позашкільної освіти як умова розвитку творчого потенціалу учнівської молоді. Директор школи, ліцею, гімназії. 2012. № 2. С. 48-50.

***Н. Є. Миропольська, Є. В. Миропольська, м. Київ,
Україна***

ВИХОВНІ МОЖЛИВОСТІ ТЕАТРАЛЬНОГО АУДІАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Анотація. Абсолютизація цифрового дискурсу призвела до майже зникнення гуманітарного аспекту навчально-виховного процесу школи. Представляємо фрагменти розробленої системи творчих завдань на матеріалі уроку мистецтва в старшій школі. Вони скеровані на організацію і введення театральної складової до медіапростору школи.

Ключові слова: *голос, естетичне виховання, старшокласники, театральне аудіальне мистецтво, урок мистецтва.*

На сьогоднішній день цифровий дискурс привів практично до зникнення гуманітарного аспекту, пов'язаного з сферою людської чуттєвості.

Огляд ключових слів останніх за часом статей на естетично-виховну тематику (віртуальна комунікація, комунікативна компетентність, включення в діяльність, економний стиль спілкування, графічні об'єкти тощо) не настроює на зустріч з об'єктами краси. Навіть в циклі такого навчального предмета, як «Мистецтво», на перший план виступає проблема «ефективного комуніканта», «опанування значної кількості інформації», «технологічна карта уроку» і т.п.

Як науково-виховну проблему в Україні тему досліджували: І. Регейло[4] – про формування естетичного ставлення до мистецтва в молодших підлітків засобами радіомовлення; М. Ляховицький [2], який вважав слуховий компонент домінуючим для формування тривалих знань і навичок з іноземної мови; цю ж ідею стосовно навчання студентів розкрила Л. Волошинова [1].

Є дуже перспективні, але поодинокі напрацювання, присвячені театру перед мікрофоном і загалом радіомистецтву [3] та використанню медіатехнологій для запису власного виконання шляхом застосування програм для семплювання, обробки звуку, аби створити одній людині дуетне чи ансамблеве звучання [5].

Розширивши естетичний досвід старшокласників засобами аудіального театру за рахунок таких глибинних шарів, як мова і культура, художній твір предстає не як сухий документ, а як цінність, закладена в ньому. І все це робить голос. Саме така тема «Магія голосу» була представлена цього року на Всеукраїнському радіодиктанті. Автор диктанту Оксана Забужко підкреслила роль «містерії голосу» як об'єднувального елементу дикторів і слухачів, що сприяє знайденню людиною свого власного голосу.

Представляємо фрагменти з організації театального медіапростору у старшій школі (на матеріалах розділу «Україна: повертаємось додому», підручник «Мистецтво. 10(11)» . Харків: Ранок. 2023).

Підрозділ «Мистецький край – Західна Україна».

Тема: На театральних підмостках.

До початку знайомства з темою рекомендуємо здійснити запис перед мікрофоном для втілення створеного нами і опублікованого сценарію «Театр доби бароко» з книжки «Оптимізація методичного забезпечення уроків мистецтва в загально-освітній школі» [3, с.52-55], перетворивши урок мистецтва на аудіоурок – концерт.

Не забуваємо, що перлиною драматургії цього краю є «Лісова пісня» Лесі Українки. Слухаємо радіовиставу «Лісова пісня», запис 1991 року. Режисер вистави – Валерій Пацунов. Ролі виконують Ніна Матвієнко, Олександр Богданович, Богдан Ступка, Наталія Сумська, Лариса Руснак, Костянтин Степанков та інші видатні українські актори. Композитор – Євген Станкович.

Після прослуховування – бесіда:

- Яке враження справила радіовистава?
- Чиї голоси вас схвилювали?
- Кого з героїв п'єси ви б хотіли зіграти?
- За якими ознаками цей жанр називається драма-феєрія?
- Так що ж в серці Мавки було «те, що не вмирає»?

Завдання: підготуйте за бажанням власну радіовиставу на тему «Лісова Українка – окраса української літератури». Використайте як знайомі з попередніх класів твори, наприклад «Мамо, іде вже зима», «Лелія», «Тиша морська», «Давня казка», «Лісова пісня», так і ті, що є в архівних радіо записах, наприклад драматичні поеми «Бояриня», «Одержима», «Камінний господар» – на ваш вибір.

Підрозділ «Мистецька подорож на український південь».

Тема: Музично-театральна мозаїка.

До уроку з цієї теми пропонуємо зосередитись на п'єсі Миколи Куліша «Мина Мазайло», яка за програмою української літератури вивчається в 11-му класі. Тому це може бути і комбінований урок «Мистецтво – Українська література».

Слухаємо радіовиставу «Мина Мазайло», підготовлену радіотеатром Центру культури ім. Т.Г. Шевченка. Учні матимуть змогу зрозуміти не тільки світогляд, а й спосіб життя суспільства та особливості духовного середовища, представляючи суто своє, національне життя різних прошарків населення України напередодні арештних 30-х років, періоду, в якому митці об'ємно втілили життя людини, яка залежала від влади, була їй внутрішньо чужою, відрізана під страхом кари від свого минулого і все ж таки зберігала, хоч іноді, висоту духу і гумор.

Завдання: Обговоріть у класі тему « Чому відомий український театральний діяч і режисер Лесь Танюк назвав Миколу Куліша « українським Шекспіром?» Зробіть аудіозапис бесіди.

Підрозділ «Линуть думки зі Сходу України».

Тема: На театральних підмостках.

Цікавим для старшокласників буде матеріал, присвячений Г. Сковороді.

Прагнення до суверенного внутрішнього життя, розмова з Богом, Природою – ознака моральнісної позиції Сковороди. Слухаємо вірші Сковороди, адаптовані до сучасної української мови, в аудіозаписі учнів (аудіозапис робимо заздалегідь).

Підрозділ «Мистецькі перлини української півночі»

Тема: Присвята Миколі Лукашу. (Учні і вчитель самі вирішують як краще подавати в аудіозапису матеріал: пишуть сценарій, проводять кастинг «голосів» ведучих, читців, виконавців певних ролей; визначають звукорежисера, відповідального за музичне оформлення тощо...).

Зосереджуємо увагу учнів: що «Фауст» Гете, який вони вивчають в 11-му класі в перекладі М. Лукаша, – шедевр перекладацької майстерності. Тому можливий і комбінований урок із зарубіжною літературою. (Слухаємо аудіозапис уривків з трагедії «Фауст» Гете у перекладі М. Лукаша).

Підрозділ «У серці України»

Урок – вступ до теми «Мистецькі перлини української півночі»

Учитель пропонує послухати вірші Тараса Шевченка у виконанні

майстрів художнього слова:

1. «За сонцем хмаронька пливе» (слухаємо два варіанта виконання: Іванна Руденко; Ігор Скараженець).

Учитель. Чи є різниця у виконанні? У чому вона?

2. «Уривки з комедії «Сон»: У всякого своя доля (читає Анатолій Паламаренко); Летим. Дивлюсь, аж світає. (читає Віктор Добровольський).

Учитель. Ці уривки читав один артист? Скільки голосів ви почули? За якими ознаками ви розрізнили голоси?

3. «Мені однаково» (читає Богдан Ступка).

Учитель. Яку головну ідею Тараса Шевченка доніс до нас виконавець?

Далі слухаємо вірші Кобзаря у виконанні акторів шкільного театру (до уроку робимо аудіозапис таких віршів): «Садок вишневий коло хати», пропонуючи юному актору намалювати голосом цей твір; «Утоптала стежечку», означивши зміну настрою інтонацією; «І досі сниться», запропонувавши виконавцю обрати монологічне чи діалогічне виконання; «І широкою долину», визначивши для себе домінанту цього вірша.

Учитель. Ви прослухали вірші у різному виконанні. І кожного разу Шевченко залишився Шевченком, залишивши атмосферу, що породила кожний вірш, емоційний стан, притаманний автору.

Будемо сподіватись, що, коли ви почуєте в подальшому житті деякі з цих рядків, ви поринете у приємні спогади, а ваша пам'ять відтворить емоції і переживання, викликані як голосами акторів, так і відгуками на них слухачів. Ви згадаєте себе «тоді – і – там» і перенесете почуття в «тут – і – зараз».

Підрозділ «Як тебе не любити, Києве мій».

Тема: «На театральних підмостках».

Створюємо документальну радіовиставу-ревю «Найстаріші театри Києва».

Розподіляємось на групи:

- драматургів;
- режисерів;

- акторів;
- звукорежисерів;
- музичних продюсерів;
- досліджувачів радіовистав, що увійшли до золотого фонду українського театру.

Теми:

1. Київський академічний театр юного глядача на Липках.
2. Київський академічний Молодий театр.
3. Київський Національний Академічний театр оперети.
4. Національний академічний драматичний театр ім. Івана Франка.
5. Національний академічний драматичний театр ім. Лесі Українки.

Орієнтовний план:

- історія театру;
- персоналії театру (художні керівники, режисери, актори, художники);
- репертуар;
- будівля театру тощо.

Протягом радіовистави мають звучати уривки з спектаклів цих театрів.

Список використаних джерел

1. Волошинова Л.В. Сучасні аудіовізуальні технології у вивченні іноземної мови. Київ: Знання України, 2007. 152 с.
2. Ляховицкий М.В. Теория и практика применения технических средств в обучении иностранным языкам. Київ: Вища школа, 1979. 255 с.
3. Недін Л. Універсальна мова театру. Монотеатр перед мікрофоном. Сучасні дослідження в галузі культури і мистецтва : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конференції. КНУТКІМ ім. І.К. Карпенка-Карого. 2020. С. 69-74.
4. Регейло І.Ю. Формування естетичного ставлення до мистецтва у молодших підлітків засобами радіомовлення: автореф. Канд. дис.....за спеціальністю 13.00.07. Теорія та методика виховання. Київ, 1999. 19 с.
5. Тормахова А.М. Медіатехнологія у контексті сучасних культурно-мистецьких практик. Українські культурологічні студії:зб. наук. праць КНУ ім. Тараса Шевченка. 2020. С. 208-214.

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

***Анотація.** З'ясовано основні завдання профорієнтаційної роботи в контексті принципів Нової української школи, вказано діагностичний інструментарій та результати проведеного дослідження, окреслено сучасні проблеми організації професійної орієнтації у закладах середньої освіти.*

***Ключові слова:** професійна орієнтація, Нова українська школа, діагностичне обстеження, ключові компетентності, система профорієнтаційної роботи.*

Сучасне освітнє середовище характеризується швидкоплинним різноманіттям інформаційних технологій, посиленням інтересом до програм штучного інтелекту, неабиякою зацікавленістю та особистою участю у різноманітних соціальних мережах і дистанційних курсах. Однак, для сучасних учнів та майбутніх здобувачів вищої освіти проблема організації профорієнтаційного становлення молоді не втрачає, на нашу думку, свого важливого значення і перспективності.

В інформаційних джерелах найчастіше вказується, що нині інформація, яка надходить у суспільний простір, оновлюється один раз на 12 годин. Очевидно, що така тенденція не оминула і освітній процес. Якщо раніше дидактика оперувала поняттям «сутність змісту освіти», тобто інформації, програмового матеріалу, які необхідно засвоїти, то тепер на передній план виступає завдання «як цьому змісту освіти навчати»? І це обумовлене, насамперед, значною кількістю доступних для здобувачів освіти цифрових платформ і онлайн-ресурсів, які дають широкі можливості для самоосвіти, наукових досліджень та професійного розвитку.

Звернемося до основних принципів Концепції освітньої реформи «Нова українська школа», за якою саме компетентнісний підхід забезпечить не лише засвоювати знання, а й застосовувати їх через різноманітні освітні технології з опорою на власний досвід та особисті ставлення, які є основою емоційного інтелекту [1].

Зарубіжні джерела підкреслюють, що у найближчій перспективі

актуальними будуть навички критичного і креативного мислення, активне навчання, саморегулювання та використання технологій і пристроїв. Серед роботодавців і надалі високим є запит на фахівців з достатньо високим рівнем аналітичного мислення, уміннями розв'язання проблем, продукування інновацій та ідей, комплексного вирішення завдань і програмування технологій. У перспективі до 2030 року більшої ваги набуватимуть соціальні та емоційні навички, зокрема вміння працювати в команді, емпатія, відповідальність, впевненість у собі тощо [6].

Аналітичний документ «Професійна орієнтація в Новій українській школі» наголошує на наявності у закладі освіти цілісної і комплексної програми професійної орієнтації, що включатиме інтеграцію в навчальні предмети інваріативного складника, роботу профорієнтаційних курсів, гуртків, відвідування підприємств, закладів вищої, професійно-технічної освіти, проведення ярмарок професій, що є суголосним з вказаними вище «м'якими навичками», які сприяють кар'єрному зростанню. Це, зокрема, критичне мислення, креативність, уміння взаємодіяти в команді, емоційний інтелект, гнучкість, тайм-менеджмент тощо [4].

Дослідження стану профорієнтаційної роботи в закладах середньої освіти Деснянського району м. Києва, що проводилися практичними психологами навчально-методичного центру психологічної служби РНМЦ, демонструє наступні результати.

Методикою «Здібності учня», що досліджує інтереси учнів за напрямками, було охоплено 5026 учнів 8-х класів, які продемонстрували наступні результати: 1) артистичні: 639 (13 %) учнів з числа опитаних; 2) спортивні: 575 (11 %) учнів, 3) природничі: 436 (9 %) учнів, 4) художньо-образотворчі: 429 (9 %) учнів, 5) комунікативні: 424 (8 %) учні, 6) організаторські: 348 (7 %) учнів, 7) музичні: 328 (6 %) учнів, 8) конструкторсько-технічні: 320 (6 %) учнів, 9) філологічні: 231 (5 %), 10) математичні: 206 (4 %) учнів і 11) змішані: 37 (1 %) учнів.

Методикою «Квадрат інтересів», що показує відношення до типу

професій, охоплено 3636 учнів дев'ятих класів, серед них 47 учнів (1 %) мають однаково високий показник по відношенню до декількох типів професій. Разом з тим за типами:

- «людина-людина»: 1200 (33 %) учнів;
- «людина – художній образ»: 1171 (32 %);
- «людина- знакова система»: 469 (13 %);
- «людина– природа»: 385 (11 %);
- тип «людина- техніка»: 364 (10 %);
- змішаний тип: 47 (1 %) учнів.

У 2024 році у рамках профорієнтаційної роботи було здійснено діагностичне обстеження здобувачів освіти 9-го класу ЗЗСО № 248 м. Києва, охоплено всього 22 респондента. Для профдіагностики використовувалися методики: «ДДО», «Здібності» та «Профіль». За результатами дослідження 27 % опитаних мають комунікативні здібності, 27 % – артистичні, 9 % – математичні і технічні здібності. У 37 % опитаних переважає тип «художній образ», 32 % мають тип «людина», у 9 % виявлено тип «техніка», 4 % – «знак». Щодо профілю навчання, то 18 % учнів обрали спортивний профіль, 18 – філологічний, 9 % – природничий і 9 % – математично-конструкторський.

Узагальнено практичні психологи відзначають наступні тенденції:

1) професіограми учнів 8-11 класів виявляють сталу кількість здобувачів освіти з невизначеними інтересами та вподобаннями. Якщо у 8-х (37 учнів – 1 %) та 9-х (47 учнів – 1 %) класах це проявляється у змішаному типі, що свідчить про пошук, перехід від одного до іншого виду діяльності, то в 10-х класах (173 учні – 4 %) характеризуються неготовністю здобувачів освіти оцінити свої можливості та обрати спеціальність за покликанням;

2) щорічно найбільше у восьмикласників проявляються артистичні (13 %), спортивні (11 %), природничі та художньо-образотворчі (9 %) здібності, найменше філологічні (5 %) та математичні здібності (4 %);

3) серед дев'ятикласників більшість здобувачів освіти надає перевагу професіям типів: «людина-людина» (33 %). Вид діяльності – виховання,

навчання, керування, медицина, обслуговування. Предмет праці – людина, група людей, колектив. Вимоги професії – уміння встановлювати контакт із людьми; «людина-художній образ» (32 %). Вид діяльності – творчість, мистецтво. Предмет праці – художній образ. Вимоги професії – спеціальні здібності, задатки, креативність. Звернемо увагу на найменший відсоток, що цікавить здобувачів освіти – тип «людина-техніка» (10 %). Вид діяльності – створення, монтаж, експлуатація, ремонт. Предмет праці – машини, механізми, агрегати, технічні системи, транспорт. Вимоги професії – високий інтелект, технічне мислення, добра координація рухів;

4) сфера професійної діяльності демонструє потребу (на основі відповідей здобувачів освіти 9-х класів) в артистичній (26 %) діяльності, коли розв'язання проблем і завдань передбачають наявність художнього смаку, уяви, фантазії та інтуїції, та соціальній (20 %) діяльності, що передбачає наявність вмінь розбиратися в поведінці людей і навчати інших.

Зауважимо, що наказом МОН від 10.08.2021 року № 901 запроваджено експеримент з метою розроблення та перевірки ефективності впровадження моделі «Професійна орієнтація в Новій українській школі» на червень 2021–грудень 2026 року. Як відомо, основні засади Нової української школи ґрунтуються на компетентнісному та особистісно-орієнтованому підходах, які передбачають врахування вимог до навчальних здобутків школярів та вікових особливостей психофізичного розвитку здобувачів освіти, результатом чого є оволодіння комплексом умінь та навичок, необхідних для успішної самореалізації у професійній діяльності [5].

Результатом є те, що здобувач освіти має:

- вчитись: вирішувати проблеми, використовувати власний досвід, самостійно займатись самоосвітою;
- уміти: добувати інформацію, працювати з документами та класифікувати їх, працювати з різними базами даних;
- думати: критично мислити, мати власну позицію та формулювати власну думку, уміти оцінювати;

- співпрацювати: уміти працювати в групі, приймати рішення, домовлятись, знаходити компроміс;

- повинен: працювати та адаптуватись, організовувати свою роботу, нести відповідальність, гнучко реагувати на зміни в житті [2].

Аналітики відзначають, що нинішня молодь потребує більше інформації про професійні можливості та перспективи. Не менш важливо, щоб ця інформація стосувалася не лише професій, актуальних у наш час, а й професій майбутнього. Крім того, молодь очікує, що «м'яка» профорієнтація повинна здійснюватися не у випускних класах, а значно раніше.

Отже, професійна орієнтація не втрачає важливості як така, що дає змогу краще розуміти себе та ринок праці. Тому Нова українська школа зацікавлює здобувачів освіти новим змістом інваріантної складової, кар'єрними консультаціями та інтерактивними профорієнтаційними заняттями. Важливу профорієнтаційну роль відіграватиме й проблемо-орієнтоване або проєктне навчання, адже розв'язання конкретних завдань формує чітке уявлення про те, якими будуть посадові обов'язки школяра в майбутньому.

Перевагою у цьому контексті буде налагодження співпраці шкіл зі ЗВО та бізнесом у різних форматах: менторство представників бізнесу, відвідування школярами підприємств, вакансії для школярів помічників на підприємствах під час канікул. Елементом профорієнтації стає активне залучення української молоді до волонтерства у сучасних умовах війни росії проти України. Виконання роботи на волонтерських засадах дає змогу набути практичного досвіду, краще зрозуміти свої нахили. Важливим елементом профорієнтації школярів є робота з батьківською громадою. Консультації для батьків щодо успішних моделей профорієнтації для їхніх дітей, популяризації сучасних професій також значущі з огляду на те, що часто саме батьки визначають професію своїх дітей, зважаючи на власні уявлення про те, що буде перспективним у майбутньому [6].

Підсумовуючи, зазначимо, що сучасна школа загалом характеризується низкою труднощів щодо організації ефективної профорієнтаційної роботи,

налагодження системної взаємодії між початковою, базовою та старшою профільною школою.

Це спричинене, зокрема 1) відсутністю фахівців з профорієнтаційної роботи, адже найчастіше ці обов'язки покладені на практичних психологів чи класних керівників; 2) недостатнім рівнем матеріально-технічного забезпечення; 3) загалом недостатньою обізнаністю педагогічних працівників про потреби ринку праці; 4) відсутністю у виховному процесі кращих зразків кар'єрного зростання чи представників професій; 5) низьким залученням роботодавців; 6) знеціненням ролі трудової культури в суспільстві загалом; 7) переважна зорієнтованість лише на діагностичні методики вивчення професійних інтересів учнів тощо.

Практика роботи ЗЗСО на сьогодні загалом передбачає такі види роботи: індивідуальні консультації батьків учнів старшої школи щодо вибору подальшого навчання, професії; індивідуальні бесіди з класними керівниками про індивідуальні особливості школярів з наданням рекомендацій щодо взаємодії зі здобувачами освіти, підвищення рівня професійної спрямованості, врахування потреб, можливостей та бажань при обранні самостійного професійного шляху; участь у психолого-педагогічних консилиумах вчителів, які викладають у 8, 9, 10-х класах; проведення профорієнтаційних занять на теми: «Як зробити правильний вибір професії», «Світ професій», «Чи можеш ти керувати колективом», «Сходинок до успіху», «Ключі до особистої впевненості», мотиваційного тренінгу «Знайди свій шлях», «Пазли професійного вибору». Залучення учнів, які мають сумніви щодо вибору професії, до вивчення здібностей в психолога школи або в районному профорієнтаційному кабінеті; проведення тематичних зустрічей батьків; розробка пам'яток, рекомендацій, чек-листів, гайдів, тощо.

Список використаних джерел

1. Аналітичний огляд «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа» (Feasibility Study on Opportunities for SEL within New Ukrainian School Reform) / Гриневич Л., Дрожжина Т., Глоба О. та інші; за заг. ред. Л. Гриневич, С. Калашнікової. Київ, «Видавнича група «Шкільний світ», 2021. 312 с.

2. Методичний матеріал «Модель випускника» URL: <https://naurok.com.ua/metodichniy-material-model-vipusknika-403141.html> (дата звернення

25.10.2024)

3. Моніторингове дослідження щодо професійної орієнтації учнів у закладах загальної середньої освіти. 2022. 52 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/profori%D1%94ntacziya_2022.pdf (дата звернення 25.10.2024)

4. Професійна орієнтація у Новій українській школі. Матеріали Програми ЄС «EU4Skills»: кращі навички для сучасної України». 2020. 36 с. URL: https://uied.org.ua/wpcontent/uploads/2020/12/konczepczyia-profori%D1%94ntaczii%CC%88-dlya-gromadskogoobgovorennya-16_12_20-.pdf (дата звернення 31.10.2024)

5. Славінська Т., Погорелова Л. Професійна орієнтація в НУШ: реалізація експерименту всеукраїнського рівня в закладах освіти Миколаївської області. Інноватика в освіті (експерименти, проєкти). №2. 2024. С.66-78.

6. «Future of Work 2030: як підготуватись до змін в Україні» (2021). URL: <https://csrukraine.org/wp-content/uploads/2021/07/Future-of-Work-research-Ukr.pdf> (дата звернення 31.10.2024)

*Л. П. Міронець, С. В. Толочко, м. Київ,
Україна*

ВИХОВНІ МОЖЛИВОСТІ МОБІЛЬНИХ ЗАСТОСУНКІВ БІОЛОГІЧНОГО ЗМІСТУ

***Анотація.** Схарактеризовано деякі мобільні застосунки, які доречно використовувати у освітньому процесі з біології з метою екологічного, етичного, естетичного, гігієнічного, патріотичного виховання. Описано використання цих застосунків у командній роботі під час виконання творчих, практико-орієнтованих завдань. Названо традиційні дидактичні принципи навчання, трансформуючи їх до умов цифровізації освітнього процесу.*

***Ключові слова:** виховання, цифровізація освіти, освітній процес з біології, мобільні застосунки, інформаційно-цифрова компетентність.*

На сьогодні, враховуючи сучасні виклики, пов'язані з безпековою ситуацією та дистанційним навчанням, виникає необхідність використання на уроках біології інноваційних технологій, які мають стати ближчими для сучасного учня і можуть спонукати його до навчального процесу. Цифровізація освіти, у тому числі і біології як загальноосвітнього предмета, вимагає пошуку нових засобів, які б виконували функції як освітнього, розвиваючого, так і виховного характеру. У сучасному освітньому процесі з біології, особливо на територіях, де ведуться активні бойові дії чи територіях, які розташовані близько до лінії зіткнення, основним засобом зв'язку із вчителем в учнів є мобільний телефон. Досить часто, учні використовують телефон як гаджет для ігрової діяльності, тоді як він містить багато освітніх застосунків.

Історія мобільних застосунків налічує вже понад десять років. За великим рахунком, відправною точкою для створення мобільних додатків стала поява на мобільному телефоні екрану. Перше програмне забезпечення для телефонів являло собою вбудовані застосунки, які призначалися для виконання конкретних функцій телефону та встановлювалися у пристрій самими виробниками [1]. На сьогодні мобільний телефон – це потужний носій інформації з доступом до мережі Інтернет.

В. Мізюк та М. Дмитрієва вважають, що особливо корисні мобільні застосунки у проектній діяльності, у командній роботі під час виконання творчих, практико-орієнтованих завдань. На думку авторів, мобільні засоби значно підвищують мотивацію школярів за рахунок їх зацікавленості й можливостей користуватися на уроках нестандартними засобами, дозволяють вивчати інформацію у зручній для них формі й самостійно керувати своїм навчанням. Цьому сприяють сучасні мобільні сервіси, бо є можливість за їх допомогою здійснювати комунікацію між учителем і учнями; є швидкий зворотній зв'язок, візуалізація інформації, диференціація й персоналізація при виконанні завдань тощо [2].

Методика навчання за допомогою мобільних додатків спирається на систему традиційних дидактичних принципів навчання, трансформуючи їх до умов цифрового освітнього процесу, а також запроваджує низку нових принципів [3]: персоналізації, домінування, гнучкості та адаптивності успішності у навчанні, інтерактивності, наростання складності, включеного оцінювання. Але у той же час, важливо враховувати і традиційні принципи навчання, зокрема принцип розвивального й виховного характеру навчання. Цей принцип безпосередньо впливає з єдності навчання, виховання та розвитку, що є однією з основних внутрішніх закономірностей освітнього процесу.

Принцип розвивального й виховного характеру навчання спрямований на всебічний розвиток особистості й індивідуальності учня. Особлива увага приділяється співробітництву учасників цього процесу, гуманізму й

демократизму їхніх взаємовідносин. Наприклад, під час групової роботи із мобільним застосунком «3D Anatomy Learning», учні вчаться розподіляти ролі, аналізувати інформацію, виокремлювати головне та брати участь у обговоренні вивченого. Мобільний додаток «Симулятор миші» дозволяє учаснику гри відчувати себе на місці маленького гризуна – миші, яка має збудувати собі гніздо у норі, знайти їжу у лісі та залишити по собі потомство. Цю гру можна використати у процесі навчання на уроках біології при вивченні теми «Поведінка тварин», тільки на прикладі гризунів. Наприклад, влаштувати турнір серед учнів з гри «Симулятор миші». Хто з учнів дійде до найвищого рівня, той переміг, отримавши додатковий високий бал з теми. Такий застосунок виховує в учнів бережне ставлення до оточуючого середовища, розуміння взаємозв'язків між живою та неживою природою та відчуття відповідальності за збереження довкілля.

У мобільному додатку «Evolution Idle» можливо не тільки спостерігати, а й брати участь у створенні і розвитку територій та живих істот. Перед учнем постануть різні епохи: Кам'яний вік, Залізний вік, Наш час і Майбутнє. Цю гру можна використати також на уроках біології з теми «Еволюція». Оскільки ця тема часто є складною для розуміння учнями, то такий мобільний застосунок допоможе учням ознайомитися з процесами розвитку більш доступніше і зрозуміло. Також ігри такого типу дозволять учням об'єднуватися у групи, ділитися своїми враженнями, а головне навчатися легко і зрозуміло.

Мобільний застосунок «WildCraft: Симулятор життя звірів онлайн» дає можливість учням дізнатися: як живуть в лісі дикі тварини, їх взаємозв'язки та ланцюги живлення. Під час гри учень допомагає вибраній тварині в тривимірному лісі завести сім'ю та вижити. Такий додаток сприяє екологічному та моральному вихованню.

Сьогодні, коли велика кількість учнів змушена тимчасово виїхати за межі України через війну, особливо гостро стоїть питання патріотичного виховання. На нашу думку, завдяки роботі із визначниками рослин можна формувати в учнів почуття патріотизму, доброго відношення до Батьківщини та до об'єктів

природи. PlantNet – безкоштовний додаток для визначення рослин за фото. База даних програми містить понад 20 000 різних рослин: Покритонасінних та Голонасінних дерев, кущів, ліан та трав'янистих рослин. Застосунок дозволяє змінювати регіон визначення та обрати орган рослини, за яким буде здійснюватися визначення. Додаток аналізує фото (онлайн чи завантажене з галереї), і видає докладну інформацію. Результати пошуку передбачають точну ботанічну назву рослини – латинську та українську, фотографії, опис та іншу довідкову інформацію. За допомогою цього мобільного застосунки можна ідентифікувати види рослин, які зростають у оточенні учнів та знаходити і аналізувати інформацію стосовно їх можливого поширення на території України.

Усе це в комплексі допомагає формувати інтерес учнів до біології як навчального предмета. В різних навчальних ситуаціях, залежно від змісту матеріалу, відбувається екологічне, етичне, естетичне, гігієнічне, фізичне, патріотичне виховання.

Список використаних джерел

1. Історія розвитку мобільних програм [Електронний ресурс]. URL: <https://prokompter.ru/istorija-razvitiya-mobilnyh-prilozhenij/>
2. Мізюк В., Дмирієва М. Використання мобільних технологій на уроках інформатики в умовах змішаного навчання. Український педагогічний журнал № 3. 2019. С. 85-93.
3. Цуруль О.А. Дистанційний курс «Методика навчання біології»: досвід розробки та впровадження / О.А. Цуруль // Збірник наукових праць Тернопільського НПУ ім. Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – Т.: ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2017. Вип. 1. С. 167-177.

О. Л. Морін, м. Київ
Україна

АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ДО ВИБОРУ ПРОФІЛЮ НАВЧАННЯ

Анотація. У статті розкриваються аспекти підготовки здобувачів базової середньої освіти до вибору профілю навчання у межах профільної середньої освіти. Однак на думку авторів відкритими залишаються питання формування змісту і технології практичної реалізації цього процесу, що обумовлює доцільність подальших розвідок у теоретичній площині та розробки відповідних педагогічних технологій.

Ключові слова: здобувачі базової середньої освіти, допрофільна підготовка, вибір профілю навчання, педагогічні засоби.

Вступ. Затверджений у липні 2024 р. Кабінетом Міністрів України Державний стандарт профільної середньої освіти визначає розподілений за освітніми галузями загальний обсяг навчального навантаження для здобувачів освіти, структуру та зміст профільної середньої освіти, вимоги до обов'язкових результатів їхнього навчання, тощо. У стандарті зазначається, профілі навчання формують заклади освіти шляхом їх вибору здобувачами освіти на основі аналізу власних потреб, готовності, уподобань та інтересів за сприяння педагогічної ради, що формує відповідні пропозиції щодо змісту, підходів і методів організації освітнього процесу, зумовлені її баченням і спроможністю, очікуваннями батьків та місцевої громади і суспільства, запитами засновників закладів освіти і суспільними пріоритетами [2].

Однак відкритим залишається питання, як мають самі здобувачі освіти здійснювати означений вибір?

Усе вище зазначене визначило мету запропонованої статті, розгляд аспектів підготовки здобувачів базової середньої освіти до вибору профілю навчання.

На нашу думку, підготовка учнів базової середньої освіти до вибору профілю навчання має відбуватися шляхом внесення змін в освітню діяльність. Відповідні зміни мають відбуватися з використанням відповідних педагогічних засобів у процесі здійснення урочної та позаурочної освітньої діяльності здобувачів освіти.

До основних педагогічних засобів такої підготовки, можна віднести:

- надання здобувачам освіти профільно-орієнтаційної інформації;
- оглядове ознайомлення з професіями;
- проведення предметних тижнів;
- профільні проби;
- профільна діагностика і профільна консультація.

Окреслений вище педагогічні засоби є невід'ємними складовими пропедевтичних курсів за вибором профільно-орієнтаційного та профорієнтаційного спрямування.

Як приклад, можна запропонувати створений співробітниками лабораторії виховання готовності до ринку паці Інституту проблем виховання НАПН України курс за вибором «Сходинок до професійного самовизначення», запропонований для впровадження у закладах загальної середньої освіти. Мета курсу полягає у здійсненні профільної орієнтації здобувачів базової середньої освіти шляхом сприяння формуванню в них цілісної системи компетентностей, створення сприятливих умов для побудови свідомої і обґрунтованої освітньої і професійної траєкторії [3].

Мета курсу реалізується шляхом вирішення наступних завдань:

- спираючись на закладену у змісті курсу інтеграцію з відповідними предметними галузями сприяти формуванню системи знань про соціальну, економічну, політичну, екологічну структуру суспільства з метою створення умов для усвідомлення здобувачами освіти власного місця в ньому;
- сприяти оволодінню здобувачами освіти різними способами спілкування під час опитувань, дискусій, бесід за круглим столом, роботи в команді, з метою формування в них умінь аналізувати ситуацію, приймати самостійні рішення, нести відповідальність за свій власний вибір;
- ознайомлення зі складовими життєвого та професійного успіху, способами та прийомами створення сучасних форм професійного резюме, портфолію, самопрезентації тощо, з метою формування усвідомлення здобувачами освіти себе як особистості активної, самостійної, діяльної, здатної зробити правильний професійний вибір [3].

Впровадження курсу зокрема створює сприятливі умови для формування позитивної мотивації освітньої діяльності здобувачів освіти. Це відіграє роль рушійної сили у свідомому виборі одного з профілів навчання у старшій школі. Крім того, це сприяє цілеспрямованому та систематичному впливу на особистість учня, базуючись на науково обґрунтованому підході до вивчення і врахування його інтересів, схильностей, здібностей та інших індивідуальних особливостей розвитку.

Крім того, впровадження в освітню практику пропедевтичних курсів за

вибором профільно-орієнтаційного та профорієнтаційного спрямування опосередковано сприятиме і досягненню зазначених у Державному стандарті базової середньої освіти її мети, а саме розвиток природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формування компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, продовження навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей українського народу [1].

Висновки. Таким чином, на нашу думку, впровадження окреслених вище педагогічних засобів, мають забезпечити:

- створення умов для профільного та професійного самовизначення здобувачів освіти, з урахуванням їхніх здібностей, уподобань та інтересів;
- формування загального рівня освітньої підготовленості здобувачів освіти, що забезпечить успішне опанування обраним освітнім профілем;
- залучення здобувачів освіти до різних видів діяльності з метою формування необхідних вмінь для успішного самостійного життя та професійної діяльності, сприятиме ефективному застосуванню набутих теоретичних знань і практичних вмінь у реальних умовах;
- розширення знань про професійну діяльність людини та формування особистісних якостей, необхідних у майбутньому для високого рівня готовності до сучасного ринку праці.

Окреслені вище педагогічні засоби підготовки здобувачів базової середньої освіти до вибору профілю навчання не охоплюють усіх аспектів проблеми профільного самовизначення. Відкритими залишаються питання формування змісту і технології практичної реалізації цього процесу. Тому виникає необхідність подальших розвідок у цьому напрямі у теоретичному і практичному аспектах.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 року № 898.

2. Державний стандарт профільної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2024 р. № 851.

3. Форми і методи формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності: методичні рекомендації / З. В. Охріменко, О. Л. Морін, А. М. Шевенко, Г. Р. Вороніна; за ред.. З. В. Охріменко. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 90 с

*Д. В. Недлінська, Г. С. Ковальчук, м. Київ,
Україна*

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЖИТТЄСТІЙКОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ШЛЯХОМ ЗАСТОСУВАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

***Анотація.** У статті окреслено проблему формування життєстійкості дітей та підлітків у воєнних умовах у закладі освіти. Представлено алгоритм по формуванню навичок резильєнтності у здобувачів освіти. Висвітлено ігри, для використання у роботі з учнями, які сприятимуть підвищенню рівня життєстійкості.*

***Ключові слова:** життєстійкість, резильєнтність, ігрова технологія, здобувачі освіти.*

В наші дні Україна переживає часи протистояння вторгненню, відстоюючи свою незалежність. В реаліях українського суспільства існують загрози життю через дію обставин непереборної сили, такі як бойові зіткнення на території нашої країни, ракетні обстріли рідних селищ і міст. Тому в умовах соціальних та політичних викликів, які переживаємо ми зараз на перший план у вихованні дітей і підтримці дорослих виходить необхідність формування навичок резильєнтності, життєстійкості.

За американським психологом С. Мадді, «життєстійкість» – це особлива структура установок і навичок, що дозволяє перетворити зміни в можливості, що відображає психологічну живучість і розширену ефективність людини, пов'язану з її мотивацією до подолання стресогенних життєвих ситуацій [1].

Під резильєнтністю в психології розуміють здатність особистості зберігати в несприятливих ситуаціях стабільний рівень психологічного і фізичного функціонування, виходити з таких ситуацій без стійких порушень, успішно адаптуючись до несприятливих змін [2].

Важливу роль для здобувачів освіти у процесі адаптації до змін, набуття навички психологічної стійкості набувають педагоги, які намагаються не лише передавати знання, але й підтримувати атмосферу захищеності, спокою та

довіри серед учнів.

Роботу по формуванню навичок резильєнтності у здобувачів освіти доцільно проводити за наступним алгоритмом:

1. Формування внутрішньої опори як психологічного фундаменту особистості.

2. Розвиток комунікативної сфери як основи для формування опори зовнішньої у вигляді підтримуючих відносин з оточуючими особистістю людьми.

3. Закріплення результатів формування внутрішньої і зовнішньої опори у вигляді виконання суспільнокорисних завдань.

У слідуванні даному алгоритму особистість отримує досвід самопізнання, оцінки власних можливостей, для особистісного зростання, розвитку стійкості перед впливом негативних обставин, побудови конструктивних відносин з оточенням.

До способів розвитку життєстійкості здобувачів освіти можна віднести різноманітні ігри – адже в ігровому просторі діти можуть проаналізувати свої можливості, отримують досвід при моделюванні різних життєвих ситуацій, набувають і відтреновують необхідні навички.

Пропонуємо опис деяких ігор, як приклад для використання психологами на годинах спілкування в груповій та індивідуальній корекційно-розвивальній роботі.

Ігри, направлені на самоаналіз:

- Закінчи речення.

Дитині пропонується ряд незакінчених речень, які потрібно дописати. Писати не замислюючись надовго. Початок речень підбирається такий, який звертає увагу дитини на себе, власні переживання. Наприклад: «Я люблю...», «Мене люблять...», «Я не боюся...» і подібні.

Ця гра сприяє самоаналізу, виявленню різних граней у спілкуванні з оточуючими, створенню «ситуації успіху», часто переоцінці власних установок.

- Вправа на розвиток уміння стислої самопрезентації.

Кожен учасник гри називає своє ім'я та говорить фразу, що починається зі слів «Не хочу хвалитися, але я...» і продовжує фразою описуючи якісь свої вміння, особливості, досягнення [3].

Ігри, направлені на командну взаємодію:

- Намисто унікальності.

Гра полягає у створенні групою «намистин» – значків на квадратах паперу із написами різних захоплень: «Спорт», «Фантастика», «Вечірка», «Танці» тощо. Членами команди виготовляється стільки значків кожного виду, скільки є учасників гри. Також кожному дається чистий «значок», куди потрібно вписати своє унікальне захоплення. Коли значки готові, кожен учасник до свого значка підбирає до п'яти значків із тих, що були виготовлені спільно. За допомогою степлера і міцної нитки робить з них «намисто» і одягає собі на шию. Далі учасники роздивляються «намиста» інших, обговорюють співпадіння і різноманітність захоплень, роблять висновки про важливість спілкування для пізнання одне одного і самих себе. [2 сторінка 12]

- Гра «На щастя – На жаль».

Ця вправа дає уявлення про те, що вихід зі складної ситуації завжди є. Учасники грають по черзі. Перед підлітком і його друзями озвучується складна ситуація. Наприклад: «В Україні триває війна». Хтось інший продовжує: «Але, на щастя, вся моя родина ціла». Черга переходить до іншого: «Але, на жаль, мої друзі в іншому місті вимушені три доби поспіль ночувати в бомбосховищі». І далі по колу: «Але, на щастя, українці об'єдналися, як ніколи раніше за часів незалежності». Тобто всі учасники продовжать і закінчують цю ситуацію. Важливо, щоб діти зрозуміли: будь-яка ситуація надзвичайно багатогранна. Гра розвиває навичку розглядати ситуацію з різних боків, знаходити і фокусуватись на позитивних моментах [4].

Також важливо зазначити, що для того, щоб забезпечити сприятливі умови для розвитку та зміцнення життєстійкості школярів необхідно мати достатній рівень життєстійкості освітян. Коли педагоги володіють досвідом конструктивного подолання труднощів та мають активну життєву позицію, у

них більше шансів надати необхідну підтримку учню під час освітнього процесу. Тому важливе місце займає профілактика емоційного вигорання і розвиток навичок життєстійкості у працівників освіти.

Отже, важливу роль у формуванні життєстійкості дитини відіграє освітнє середовище, яке шляхом цілеспрямованого впливу та спеціально організованих умов надає їй можливості для зміцнення внутрішньої і зовнішньої психологічної опори.

Особливо сприятливими для виконання завдань з формування життєстійкості у здобувачів освіти є умови простору позашкільної освіти, головною особливістю організації якої є принцип добровільності, що в свою чергу сприяє створенню атмосфери прийняття, співтворчості, довіри. В такій атмосфері ігрові методики природні і ефективні і сприяють результативності роботи в напрямку формування життєстійкості і резильєнтності.

Список використаних джерел

1. Khoshaba D., & Maddi S. Early Antecedents of Hardiness // Consulting Psychology Journal. Spring, 1999. Vol. 51. N 2. P. 106–117.
2. Meadows, S. O., Miller, L. L., & Robson, S. (2015). Airman and Family Resilience: Lessons from the Scientific Literature. U.S. locations include Santa Monica, California: RAND Corporation. Retrieved from <http://surl.li/hhxbd>
3. Безпалько О., Савич Ж., Спілкуємось та діємо: Навч.-метод. Посіб. К.: Навч. Книга, 2002. 112 с.
4. Юрченко О. ПТСР у дітей під час війни: ігри, техніки і вправи проти напруги. Освіторія. 2022. URL: <https://osvitoria.media/opinions/ptsr-u-ditej-pid-chas-vijny-igry-tehniky-i-vpravy-proty-naprugy/>

***В. Б. Нечерда, К. М. Рибачок, м. Київ,
Україна***

КОВОРКІНГ ЯК ЕФЕКТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ АСЕРТИВНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

Анотація. Авторки розглядають технологію коворкінгу у контексті розвитку асертивності учнів старших класів. В центрі уваги дослідниць особливості коворкінгу як педагогічної технології із значними інтерактивними можливостями та проведений із старшокласниками експериментальних закладів загальної середньої освіти коворкінг «Асертивність як стратегія поведінки успішної особистості старшокласника», що сприяв формуванню вмінь асертивної поведінки здобувачів освіти.

Ключові слова: асертивність, коворкінг, успішна особистість, навички асертивності, старшокласник.

В умовах воєнного стану, що зумовлюють постійні фізичні перенавантаження й емоційні стреси, учні старших класів змушені відповідати вимогам сучасного соціуму – бути сміливими і самостійними у думках і діях, «творчими та креативними, з ґрунтовними знаннями та життєвими й загальноосвітніми компетентностями» [2, с. 3], цілеспрямованими, наполегливими, вмотивованими досягати життєвого успіху, здатними до ефективної комунікації і конструктивної взаємодії в соціумі, а відтак, асертивними. Оскільки асертивність є найоптимальнішим способом міжособистісної взаємодії, світовідчуття в цілому, на противагу двом найдеструктивнішим способам – маніпуляції та агресії, розвиток асертивності сприяє вихованню незалежної, психологічно сильної, самодостатньої і життєстійкої особистості. Саме тому розвиток асертивності учнів старших класів є одним із важливих завдань сучасної загальної середньої освіти, вирішення якого допомагатиме учням приймати складні життєві виклики й будувати власну життєву стратегію, усвідомлюючи особистісні переваги й недоліки та орієнтуючись на свій інтелектуальний і духовний потенціал. У сучасній освітній практиці з метою розвитку асертивності учнів застосовуються різні педагогічні технології, такі як тренінгова, ігрова, арт-технології, а також технологія коворкінгу.

Коворкінг (co-working) («спільна робота») – простір для різних видів діяльності у комфортній обстановці вільного обміну думками і досвідом, що сприяє саморозвитку, налагодженню контактів і укладанню домовленостей та, найголовніше, співпраці. «Коворкінг передбачає організацію робочого простору, який дозволяє незалежним учасникам максимально комфортно і з найбільшою ефективністю вести свою діяльність за рахунок гнучкої комбінації послуг та грамотно організованого робочого мікроклімату, а також стимулювати ... генерацію нових ідей за допомогою взаємодії між учасниками» [4, с. 309]. Останнім часом в освітній практиці коворкінг розуміють значно ширше й адаптують під потреби здобувачів освіти й педагогів, зокрема, застосовують як педагогічну технологію із значними інтерактивними

можливостями. «Для проведення коворкінгу може стати корисним будь-яке приміщення (кабінет психолога, читальна зала шкільної бібліотеки тощо), обладнане для спільної роботи кількох осіб, де можна вільно спілкуватися та дискутувати; де є необхідні інформаційно-методичні матеріали для саморозвитку; де налагоджуються контакти і укладаються домовленості з однодумцями. Однак, за можливості, у закладі варто було б обладнати окреме приміщення (на кшталт тренінгової чи клубної кімнати) з виходом до Інтернету та сучасними засобами для інтерактивної спільної праці, доступ до якого може отримати кожен бажаючий» [3, с. 93].

Завдання коворкінгу «Асертивність як стратегія поведінки успішної особистості старшокласника» полягали в обґрунтуванні необхідності розвитку асертивності як конструктивної стратегії взаємин учнів з дорослими й однолітками, формуванні вмінь асертивної поведінки здобувачів освіти. Під час коворкінгу було проведено Google-анкетування учнів «Самооцінка асертивності», яке дало змогу учасникам визначити, чи існують в них крайнощі у поведінці, нездатність або небажання передбачати та враховувати наслідки своїх дій, односторонність у судженнях і поглядах, прямолінійність, максималізм, невпевненість і нетерпимість, та водночас містило поради й рекомендації щодо вміння бути асертивним.

Презентація за допомогою методу скрайбінгу «Складові асертивної поведінки» допомогла старшокласникам розширити знання щодо феномену асертивності у міжособистісному спілкуванні, зокрема, містила деякі практичні поради щодо асертивної взаємодії під час діалогу: комфортна відстань між співрозмовниками, положення тіла, адекватні ситуації вислови, жести, міміка й інтонація, вміння слухати і підтримувати зоровий контакт, чистота мовлення тощо. Інфографіка «Навички асертивності» була спрямована на підвищення усвідомленості учнями власних прав і свобод, розвиток самоповаги й поваги до інших, навичок попередження і подолання конфліктів.

Необхідність асертивної поведінки в конфліктних ситуаціях учасники обговорювали під час керованої дискусії «Навіщо мені бути асертивним?».

Зауважимо, що «оволодіння власною поведінкою, формування системи внутрішньої регуляції діяльності, яка забезпечує здатність людини до саморозвитку та самореалізації», вчена Н. Чепелєва вважає «ключовою передумовою розвитку особистості» [5, с. 2]. Відтак, учні пропонували різні асоціації із словом «конфлікт» (зло, агресія, сварка, суперечка, боротьба), обґрунтовували вибір власної реакції на конфлікт, наводили причини, що спонукають людей обирати певні стилі поведінки (конкуренція, співпраця, компроміс, пристосування) й уточнювали їх вплив на емоційний стан кожного учасника конфлікту, наголошували на необхідності самовладання і впевненості у собі, рефлексії і емпатії в умовах спільної глибокої психологічної травми, пов'язаної з російсько-українською війною, а також важливого для асертивної особистості критичного мислення. На його цінності акцентує увагу академік І. Бех у своїй науковій доповіді про виховні проблеми воєнного часу: «Справжня державницька вихованість особистості, яка підростає, корелює з розвитком у неї державницького образу думок, що не виключає критичного мислення. У цьому плані важливо, щоб особистість знаходила спільну мову з інакше думаючими й інакше бажуючими» [1, с. 4]. У підсумках дискусії було відзначено, що саме набуті учнем навички асертивності допомагають йому відстоювати свої права й отримувати бажане ставлення до себе, не поступаючись власними принципами і не порушуючи інтересів інших людей.

Позитивний емоційний клімат створила творча майстерня «Клуб мандрівників», який передбачав мандрівки країнами «Пасивність», «Агресивність» і «Асертивність». Завдання творчої майстерні полягали в розвитку вмінь конструктивної взаємодії старшокласників на основі співпереживання, довіри, розуміння емоційного стану й особистісних інтересів іншої людини та у створенні ситуацій партнерської взаємодії і співпраці. На виконання зазначених завдань були спрямовані вправи, що дозволяли на конкретних прикладах побачити пасивну поведінку (занижена самооцінка, нездатність протистояти маніпуляціям і психологічному тиску, невміння попросити про допомогу й заявити про свої потреби): «Згода – незгода», «Двоє

з одним фломастером»; агресивну поведінку (надання переваги своїм правам, жорстке відстоювання своїх потреб, сприйняття іншої людини як супротивника, небажання і нездатність до компромісу): «Стереотипні окуляри», «Із ким ти?», «Горішки», «Чужі та свої», «Вибір» та асертивну поведінку (адекватна самооцінка, самовладання, почуття гумору, наявність власної думки щодо різних ситуацій і вміння коректно її відстоювати та чути і приймати інші точки зору): «Колаж дружби», «Керуємо емоціями разом», «Відчуй мене», «Активне слухання», «Групова картинка». Епіграфом творчої майстерні стали слова польського дослідника R. Poprawa: «Асертивність є соціальним благом, що вимагає від людини сміливості й рішучості у досягненні поставлених цілей, визнанні своїх прав і вмінні захистити їх та водночас готовності до розумного компромісу і толерантності» [6, с. 18].

На особливу увагу заслуговує практикум старшокласників щодо застосування різних технік асертивності («Папуга», «Гра в туман», «Саморозкриття», «Допит», «Асертивна відмова», «Асертивне прохання»). Учасникам було запропоновано діалоги на різну, актуальну для старшокласників тематику (стосунки з дорослими членами родини, взаємини з хлопцем/дівчиною, спілкування на вулиці/в магазині/в транспорті, ситуації з вчителем, однолітками), які необхідно було побудувати, використовуючи ту чи іншу техніку асертивності. Практикум актуалізував цінність стратегії асертивної поведінки у реаліях сучасного життя, сприяв формуванню позитивного світосприйняття, усвідомленню і реалізації різних життєвих ролей, розвитку асертивності учнів та їх мотивації досягнення життєвого успіху.

Отже, коворкінг є ефективною технологією розвитку асертивності учнів старших класів, яка сприяє рефлексивності учнів щодо власних поглядів, досвіду і дій, їх взаєморозумінню і взаємозбагаченню, спонукає до творчого і критичного мислення, допомагає формувати загальну культуру учнів (культуру мовлення, ділових стосунків), якості успішної особистості (креативність, цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність), а також такі ключові життєві навички, як стресостійкість і кооперація, створює умови для

ініціативності і мобільності учнів, для спільного пошуку шляхів розв'язання актуальних для них проблем, а, отже, є важливим інструментом стимулювання учнів бути життєво успішними.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховні проблеми воєнного часу в контексті зміцнення незалежності України: Наукова доповідь на засіданні Президії НАПН України, присвяченому 33-й річниці Незалежності України, 22 серпня 2024 р. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2024. № 6 (2). С.1–6.
2. Кремень В. Г., Луговий В. І., Саух П. Ю. Освіта і наука – основа інноваційного людського розвитку: Пропозиції НАПН України до Стратегії людського розвитку. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2020. № 2 (2). С. 1–5.
3. Нечерда В. Б., Кириченко В. І. Підлітки уразливих категорій: типологія і особливості виховання в умовах закладів загальної середньої освіти: методичний посібник. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2019. 134 с.
4. Смочко Н. М., Лужанська Т. Ю., Лепкий М. І. Коворкінг-центр як інновація в умовах нових викликів суспільства. Міжнародний науковий журнал «Освіта і наука». 2022. Вип. 2 (33). С. 307–319.
5. Чепелєва Н. В. Герменевтичне виховання як чинник самопроєктування особистості фахівця: Наукова доповідь на методологічному семінарі НАПН України «Науково-методичне забезпечення розвитку професійної освіти в умовах нових викликів», 17 листопада 2022 р. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2022. № 4 (2). С. 1–6.
6. Poprawa R. Asertywność. Główne założenia, zasady i procedury asertywnego radzenia sobie w życiu. Materiały do treningu. Wrocław: Instytut Psychologii Uniwersytetu Wrocławskiego, 2017. 45 s.

**Т. К. Окушко, м. Київ,
Україна**

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ ВНАСЛІДОК ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті окреслено актуальність проблеми порушення прав українських дітей в умовах повномасштабної збройної агресії РФ проти України. Наведено приклади порушення прав дітей, охарактеризовано важливі кроки щодо об'єднання світової спільноти, українського суспільства у вирішенні проблеми повернення українських дітей на Батьківщину.

Ключові слова: війна, права дітей, геноцид, громадянство, ідентичність, незворотність покарання.

Наразі ні в кого не викликає сумніву, що розпочата 24 лютого 2022 року широкомасштабна збройна російська агресія проти суверенної України – це неоголошена війна на знищення суверенної української держави та її народу. Історія України засвідчує, що український народ не одну сотню років потерпав

від російських тиранів-царів, які гнобили і знеособлювали українську ідентичність. Наразі, вже під прикриттям чудернацьких наративів, нелегітимною російською владою камуфлюються істинні цілі щодо знищення суверенної української держави. По суті розпочато неоколоніальну війну у ХХІ столітті в центрі Європи на привласнення, викрадення всього, що стосується України та надбань її народу – культури, історії, науки, передових досягнень, території, корисних копалин тощо. А головна ціль – вкрати її майбутнє – українських дітей, примусово депортувати, стерти їхню ідентичність, зробити ворогами своєї Батьківщини за народженням та громадянством. Саме такі брудні методи застосовували нацисти у період Другої світової війни в країнах Європи. Депортовані діти були позбавлені права знати хто вони, звідки, де їх батьки, вони були полишені надії повернутися додому.

З початку збройної російської агресії проти України розширилися катастрофічні системні ризики як частоти прояву небезпек в умовах воєнної російської агресії. З 24.02.2022 року в Україні зафіксовано і відкрито впровадження за 150000 воєнних злочинів, вчинених окупантами.

За даними Офісу генерального прокурора України, на 1 листопада 2024р. 2249 дітей постраждали внаслідок повномасштабної збройної російської агресії, 585 українських дітей загинули від рук окупантів, більше 1664 зазнали поранень різного ступеню тяжкості, 2147 дітей вважаються зниклими безвісти через війну, 1726 дітей перебувають у розшуку. Дані Національного інформаційного бюро (НІБ) засвідчують про примусову депортацію 23711 українських дітей в різні російські регіони, лише з 2357 з них встановлено зв'язок, лише 610 дітей вдалося повернути в Україну. Наразі залишається невідомою доля 20 тисяч українських дітей. За даними Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) з початку війни змінили місце проживання 4,8 млн. дітей, 2,5 млн. з них виїхали за кордон.

Наразі терористичною державою-агресором внаслідок агресії грубо порушуються права дітей, закріплені Конвенцією ООН «Про права дитини» та факультативним протоколом до неї щодо участі дітей у збройних конфліктах.

Зокрема, порушуються такі статті Конвенції ООН «Про права дитини»: ст.1 (дискримінація українських дітей на основі мови, національного походження); ст. 6 (невід’ємне право на життя і розвиток); ст.8 (право дітей на збереження індивідуальності, на ім’я та набуття громадянства, сімейних зв’язків); ст. 9 (заборона розлучення дитини з батьками всупереч їх бажанню, заборона ненадання інформації щодо місця перебування дітей внаслідок примусової депортації); ст.10 (забезпечення права повернення дитини до своєї країни); ст. 11 (заборона незаконного переміщення і неповернення дітей із-за кордону); ст. 12, 13 (право дитини вільно формулювати власні погляди і вільно висловлювати думки з тих питань, що стосуються дитини); ст. 15 (право на свободу асоціацій і мирних зборів); ст. 16 (дитина не може бути об’єктом свавільного або незаконного втручання в особисте і сімейне життя, її свободу, фізичну та психологічну безпеку); ст. 21 (право на усиновлення дозволяється згідно із законами країни походження); ст. 24 (право на охорону здоров’я); ст. 27 (право на досяжний рівень життя, фізичного, морального та психічного розвитку); ст. 28 (право дітей на освіту); ст. 34 (захист дитини від усіх форм експлуатації та сексуальних розбещень); ст. 37 (жодна дитина не може піддаватися катуванню чи іншим жорстоким, нелюдським видам поводження); ст. 31 (право на відпочинок і дозвілля, на розвиток особи, талантів, розумових та фізичних здібностей) тощо. Водночас статті 1 та 4 Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах забороняє участь у військових діях осіб до 18 – річного віку та вербування або використання дітей до 18 років у військових діях збройними групами, відмінними від збройних сил держави [1].

Скоєння кримінальних злочинів проти дітей як викрадення та примусова депортація; вербування і використання дітей у військових цілях; катування, убивства та каліцтва дітей; зґвалтування та інші форми сексуального насильства; знищення соціальної інфраструктури, шкіл, лікарень та осіб, які пов’язані з ними; відмова у доступі гуманітарної допомоги є прямим порушенням резолюцій Ради Безпеки ООН щодо порушення прав дітей в

умовах збройних конфліктів.

Згідно даних правоохоронних органів України російські загарбники залучають дітей до участі в збройному конфлікті у ролях шпигунів, коректувальників обстрілів, паліїв військового майна ЗСУ тощо.

На звільнених територіях Херсонщини було отримано свідчення перебування в катівнях дітей. У тимчасово окупованому Бердянську російські загарбники катували та вбили двох підлітків з проукраїнською позицією – 16-річних Тиграна Оганесяна та Микиту Ханганова, яких звинуватили начебто у підготовці диверсії на залізниці. Батькам дотепер не передали тіла вбитих дітей.

Примусова депортація українських дітей та влаштування їх до російських сімей на російській території є прямим порушенням Женевської (IV) Конвенції про захист цивільного населення під час війни [3]. Суголосною є думка Еммануеля Доуда, французького юриста – автора позову до Міжнародного кримінального суду через насильницьке вивезення українських дітей до росії, оскільки сам факт депортації дітей є складовою злочину геноциду. Ним зазначається, що напади на частину населення з метою його асиміляції, достатньо, щоб кваліфікувати цей напад як геноцид. «...Іншими словами, забрати дітей силою, депортувати, вивезти їх до Росії, віддати російським усиновлювачам або під насильницьку опіку, щоб потім розірвати всі зв'язки – і психологічні, і фізичні – з їхніми батьками, з українським народом, з історією – це називається асиміляцією частини української нації й тому це можна назвати геноцидом» [4].

Російські окупанти застосовують до дітей на тимчасово окупованих територіях, і в російських регіонах, куди вивезені діти, тиск, залякування та силу, вербують дітей, примушують виправдовувати війну росії проти України. Доля статусних дітей, зокрема дітей-сиріт, яких вивезли з тимчасово окупованих територій, і які опинилися в реєстрі російської системи дітей-сиріт, наразі невідома. Більшість дітей вивезених з тимчасово окупованих територій, і зокрема, дітей-сиріт, дітей без статусу і дітей, позбавлених батьківського піклування «влаштовують» у прийомні російські сім'ї, їм надають російське

громадянство, змінюють прізвища та імена, про що засвідчують дані з російських сайтів щодо усиновлення та інформація з відкритих джерел. Значну частку дітей влаштовують в російські інтернати, кадетські коледжі з метою перевиховування та системної мілітаризації.

Погоджуємося з правовими аналітичними О. Синюк, К. Рашевською [5], що мілітаризація та індоктринація (відчуження від своєї ідентичності, зміна світогляду, нав'язування дітям самоідентифікації як громадян рф) – це провідні стратегії, які використовує держава-терорист щодо асиміляції українських дітей в росії. На наш погляд, це стратегії, які розроблені спецслужбами загарбників, які спрямовані на стирання у наших дітей української ідентичності та нав'язування їм ворожої ідентичності. Підтвердженням цього є те, що в інтернатах та кадетських коледжах для українських дітей діє закритий режим у вигляді обмеження свободи переміщення, дітям нав'язують прийняття військової присяги, вдягають військову форму російських загарбників та інші атрибути. Перевиховання українських дітей здійснюється через системне російське «патріотичне» виховання, як «уроки мужності», об'єднання Юнарії та «Я-патріот», квести «Дороги, обпалені війною», розповіді про «героїзм учасників сво», дітей налаштовують до вступу до російських військових училищ.

В умовах війни порушується право дітей на отримання освіти. Постійні повітряні тривоги, обстріли та бомбардування вдень і вночі, перехід на дистанційну форму навчання посилюють освітні втрати та розриви, ускладнюють набуття повноцінної освіти, погіршується психологічний стан дітей, з'являється депресія, психічні розлади, невпевненість за майбутнє.

У закладах освіти на тимчасово окупованих територіях України перебувають 1,5 млн. українських дітей, відбувається мілітаризація освіти, зміни в навчальних програмах з метою стирання національної ідентичності дітей, викорінення всього українського. Учителів – колаборантів відправляють на курси до Москви з метою навчити їх виявляти дітей з проукраїнською позицією і відпрацювання методів щодо їх подальшої примусової асиміляції. Із

зони активних бойових дій релоковано заклади дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти, чимала частка пошкоджено та зруйновано.

Російська збройна агресія проти України засвідчила інфантильність та нерішучість глобальних структур та міжнародних норм безпеки у світі, які стали надзвичайно хиткими, з подвійними стандартами, зокрема, російська держава – постійний член Ради безпеки ООН розгорнула в центрі Європи в XXI столітті загарбницьку війну, спрямовану на геноцид українського народу, а Генеральний секретар ООН вітається з російським військовим злочинцем, на якого виписано ордер на арешт Міжнародним кримінальним судом.

Отже, внаслідок повномасштабної російської збройної агресії в Україні порушуються фактично усі права дитини. Аналізуючи масштаби порушень, зазначимо, що вони мають всі ознаки геноциду українських дітей, що потребує об'єднання зусиль держави, громадянського суспільства, міжнародних організацій у розробленні механізмів репатріації українських дітей до України за правом їхнього народження та громадянства. Вважаємо нагальним заснування Міжнародного трибуналу щодо агресії Росії проти України, і сподіваємося, що кожного воєнного злочинця очікує справедливий суд та покарання

Список використаних джерел

1. Конвенція ООН про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
2. Children and armed conflict Report of the Secretary-General. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/344/71/PDF/N2234471.pdf?OpenElement>
3. Женевська (IV) Конвенція про захист цивільного населення під час війни. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/Mt/dU49006?ed=1949_08_12
4. Електронний ресурс: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-dity-putin-henotsyd/32334810.html>
5. Електронний ресурс: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/do-uvagi-zhurnalistiv-prezentaciya-specdopovidu-upovnovazhenogo-shchodo-porushen-prav-ukrayinskih-ditej-27-go-cherwnya

УПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ОСВІТНЮ ДІЯЛЬНІСТЬ ГУРТКІВ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОГО НАПРЯМУ

***Анотація.** Матеріал висвітлює досвід роботи гуртків туристсько-краєзнавчого напрямку з упровадження цифрових технологій і може застосовуватися в процесі виховання патріотизму, усебічного розвитку особистості, надолуження освітніх втрат у реаліях сьогодення.*

***Ключові слова:** краєзнавство, гурткова робота, клубна діяльність, інноваційні підходи, дистанційна форма навчання.*

У реаліях сьогодення існує нагальна потреба в суттєвому оновленні змісту, форм і методів навчання, спрямованих на підвищення суспільних запитів щодо розвитку і збереження національної культурної та історичної спадщини. Важлива роль у цих процесах належить закладам позашкільної освіти, основними завданнями яких є виховання патріотичної, соціально адаптованої та громадсько-орієнтованої особистості.

Складна безпекова ситуація, спричинена повномасштабним вторгненням РФ в Україну, вимагає розв'язання проблеми адаптації сучасних дистанційно-освітніх технологій до потреб і можливостей діяльності закладів позашкільної освіти, їх профільних творчих об'єднань зокрема.

У гуртках та інших творчих об'єднаннях краєзнавчого спрямування зазначене потребує не лише переосмислення організаційних засад діяльності, а й докладання певних зусиль для вдосконалення інформаційно-комунікаційної компетентності вихованців, зміни підходів до організації колективної та самостійної, соціокультурної, пізнавально-виховної діяльності, розширення форм і напрямів співпраці з родинами здобувачів освіти.

Теоретико-методологічною основою організації цієї роботи є фундаментальні та прикладні дослідження вітчизняних учених, зокрема О. Биковської, В. Вербицького, В. Гаврилюка, В. Заярної, О. Литовченко, Г. Пустовіта, В. Редіної, Л. Тихенко, ін.; методико-педагогічні доробки педагогів-практиків.

Концептуальними основами створення моделі освітньої діяльності

туристсько-краєзнавчих гуртків комунального закладу Сумської обласної ради – обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю, спрямованої на навчання й виховання здобувачів освіти є:

- гурткова робота за профільною програмою, що має формувати не лише базові пізнавальні та практичні, а й соціальні та творчі компетентності. Упровадження дистанційної форми діяльності гуртків сприяє реалізації змісту профільних програм і забезпеченню тематичної єдності роботи в онлайн та офлайн режимах;

- клубна робота, що забезпечує міжгурткову комунікацію дітей, сприяє розвитку їх спільних інтересів, засвоєнню національних цінностей (історико-культурних, морально-етичних, народознавчих, ін.), набуттю досвіду соціокультурної, екологічної, доброчинної складової громадянської активності;

- діяльність у складі активу обласного музею туризму і краєзнавства закладу, що сприяє залученню дітей до вивчення і збереження спадщини українського народу (історико-культурна, дослідницька, ін. діяльність); формуванню важливих складових їхнього патріотизму (погляди, переконання, ін.).

Серед основних складових педагогічної технології організації дистанційного навчання здобувачів освіти туристсько-краєзнавчих гуртків варто виокремити:

- науково-методичну – зорієнтованість на використання досягнень сучасної психолого-педагогічної науки і кращих педагогічних практик для створення власної адаптованої до нових умов моделі організації гурткової роботи; забезпечення її цілеспрямованості і спланованості;

- ІК-технологічну – використання освітніх онлайн-платформ (Teams, Zoom, ін.) для організації дистанційних форм гурткової роботи; застосування сучасних web-технологій для пошуку, систематизації, збереження і доцільного застосування навчальних матеріалів (3D-екскурсії, відеоподорожі, квести, подкасти, розроблення ігрового онлайн-контенту); сприяння опануванню дітьми необхідними в дистанційній роботі технологіями та ресурсами

(користування онлайн-платформами, онлайн-сервісами, пошуковими системами, ін.); створення дидактичних е-матеріалів за тематикою навчальної програми (мультимедійні презентації, онлайн-вікторини, різноманітні онлайн-ігри, ін.); використання можливостей соцмереж для забезпечення оперативної навчально-творчої комунікації (Facebook, ін.);

- інноваційну – зорієнтованість на створення оптимальних моделей роботи краєзнавчих гуртків у реаліях сучасного життя, застосування нових інтерактивних, інтеграційних, творчих (ART, ECO, ETNO, STEM, ін.), проєктних методик і технологій.

Вищезазначене сприяє і забезпечує:

- раціональне поєднання спільної практичної, пошукової (подорожі, зустрічі, ін.); дозвільчої (спортивно-тренувальні збори, змагання, ігри, ін.) із самостійною навчальною (пошук і опрацювання інформації, створення тематичних електронних презентацій, постерів, альбомів, ін.) та пізнавально-ігровою (квести, онлайн-ігри, ін.) діяльністю здобувачів освіти;

- реалізацію наскрізних змістових ліній, зокрема щодо національно-патріотичного виховання дітей засобами учнівського краєзнавства;

- упровадження в гурткову роботу сучасних виховних проєктних технологій (реалізація спільних та індивідуальних пізнавальних проєктів в онлайн та офлайн формах);

- підвищення громадянської (екологічні, доброчинні, патріотичні акції, ін.) та соціокультурної активності вихованців (участь у соціокультурних заходах відділу, закладу, населеного пункту).

Отже, упровадження і використання цифрових технологій в освітній діяльності гуртків і творчих об'єднань сприяє формуванню у вихованців інформаційно-комунікаційних компетентностей, громадянської позиції, патріотизму, соціокультурної активності, що відповідає соціальному замовленню щодо актуалізації змісту і форм краєзнавчої роботи в закладах позашкільної освіти.

Список використаних джерел

1. Бойко А. Е. Зміст і технології позашкільної освіти для вихованців молодшого

шкільного віку : методичні рекомендації. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020. 102 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723072>

2. Корнієнко, А.В. Зміст і технології позашкільної освіти для вихованців підліткового віку : методичні рекомендації. Імекс-ЛТД, 2020. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722864>

3. Модернізація організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти : методичний посібник / [А. Е. Бойко, В. В. Вербицький, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко; за ред. В. В. Мачуського]. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 223 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723075>

**О. В. Отравенко, м. Полтава,
Україна**

ВИХОВАННЯ ДУХОВНО ЗДОРОВОЇ ОСОБИСТОСТІ (УЧНІ, СПОРТСМЕНИ БОЙОВОГО ХОРТИНГУ) В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ: ПРОТИСТОЯННЯ ШКІЛЬНОМУ БУЛІНГУ

***Анотація.** У науковій публікації презентовано алгоритм протидії шкільному булінгу, що передбачає дії (створення команди, анкетування та аналіз, розробка стратегії, тренінги та навчання, створення безпечного середовища, обов'язкові уроки з конфліктології або факультативні заняття, активна взаємодія з батьками, моніторинг та оцінка) та опис і рекомендації щодо протидії булінгу в НУШ із підходами (посилення етичного виховання, розвиток соціальних навичок «Soft skills», підтримка психічного (ментального) здоров'я, створення позитивного здоров'язберігаючого середовища, фізкультурні та спортивні заходи, залучення батьківської спільноти, постійне навчання вчителів) та описом.*

***Ключові слова:** учні, здоров'я, булінг, алгоритм протидії, рекомендації, НУШ, бойовий хортинг, спортсмени, духовно здорова особистість.*

Концепція Нової української школи спрямована на врахування індивідуальних здібностей дитини, де за основу береться педагогіка партнерства, співпраця між учителем, учнем і батьками, які будуть рівноправними учасниками освітнього процесу, що для вчителя в першу чергу дає можливість розробки власних авторських програм, методів, стратегій та засобів навчання [3].

Нам імпанує думка Л. Мокринської, О. Отравенко (2024), що «вмотивований учитель виховує дітей на здоров'язбережувальних цінностях, застосовує особистісний підхід, створює позитивну атмосферу колективу, прагне змін, працює у творчій взаємодії з дітьми, завжди орієнтується на учня» [7, с. 72].

Виховання духовно здорової особистості – це процес формування особистості з урахуванням її духовних, етичних і моральних аспектів. Це

орієнтується на розвиток внутрішніх якостей особистості, які допомагають їй жити згідно з власними цінностями, відчувати гармонію з собою та навколишнім світом. Виховання духовно здорової особистості, також, може сприяти створенню позитивного шкільного клімату, де булінг має менші шанси виникнути.

Шкільний булінг – це форма навмисного, агресивного та систематичного ставлення до одного або кількох учнів, яке призводить до їхнього фізичного, емоційного чи психологічного травмування. Він може виявлятися у різних формах, таких як фізичне насильство, вербальні образи, ізоляція, цинічні коментарі, спричинення чийхось страхів або погроз.

Meta публікації – на основі аналізу літератури [1-11 та ін.] оприлюднити алгоритм протидії шкільному боулінгу та рекомендації щодо протидії булінгу в НУШ.

Проблему протистояння булінгу розглядали В. Мар'яновська, (2019); Т. Миронюк, А. Запорожець, (2019); А. Козін, (2020); Ю. Левченко, (2021) та ін. [2-6]. У свою чергу, О. Отравенко, О. Дубовой, В. Гончаренко розглянули проблему стресостійкості як професійно значущої риси майбутнього фахівця фізичного виховання і спорту в умовах сучасних змін [8; 10].

Виховання духовно здорової особистості має важливе значення для протистояння шкільному булінгу з кількох причин:

а) повага до інших (духовно здорова особистість розуміє цінність кожної людини та вміє поважати інших. Виховання учнів у дусі толерантності, емпатії та рівності сприяє зменшенню випадків булінгу, оскільки вони не будуть товаришувати або підтримувати агресивну поведінку по відношенню до своїх однокласників);

б) самовідчуття та внутрішня міцність (духовно здорові особистості мають стійку самоідентифікацію та внутрішню міцність, що допомагає їм стояти на своєму та впевнено відстоювати власні права. Вони менше схильні до впливу агресивних поведінок і більше звертаються за допомогою у випадку конфліктних ситуацій);

в) розвиток емпатії (духовно здорове виховання сприяє розвитку емпатії та здатності сприймати емоції та почуття інших. Учні, які вміють співчувати та розуміти почуття інших, менше схильні до вчинення або підтримки актів булінгу);

г) формування системи цінностей (виховання духовно здорової особистості ґрунтується на формуванні системи цінностей (повагу, доброту, толерантність та миролюбство). Учні, які розвиваються в середовищі, де ці цінності високо цінуються, менше схильні до участі в актах булінгу).

Отже, виховання духовно здорової особистості в НУШ сприяє створенню позитивного середовища, де булінгу місця не має. Такі учні вчаться поважати один одного, розвивати симпатію та розв'язувати конфлікти мирним шляхом. Шкільний булінг має серйозні наслідки як для жертв, так і для буліїв. Для жертв: викликає стрес, депресію, навчальні проблеми тощо. Для буліїв це також може мати негативні наслідки, включаючи проблеми зі здоров'ям, агресивну поведінку в майбутньому та соціальну відчуженість. Запевняємо, шкільний булінг є серйозною проблемою, що вимагає уваги та дієвих заходів для її запобігання та протидії. Тому пропонуємо алгоритм протидії шкільному булінгу в таблиці 1.

Таблиця 1.

Алгоритм протидії шкільному булінгу

№ з/п	Алгоритм дій	Опис
1.	Створення команди	Створити команду з педагогічних працівників, психолога, соціального працівника та представника батьківської громадськості. Визначити команді: мету, обов'язки та часовий графік для зустрічей і дій.
2.	Анкетування та аналіз	Проведення анкетування серед учнів, учителів і батьків для виявлення потенційних випадків булінгу та існуючих проблем. Проаналізувати отримані дані для ідентифікації частоти та характеру випадків булінгу.
3.	Розробка стратегії	На основі результатів анкетування розробити стратегію протидії булінгу; визначити пріоритети та конкретні дії. Розробити план впровадження стратегії, включаючи тренінги для вчителів та учнів, створення позитивних інтервенційних програм тощо.
4.	Тренінги та навчання	Організація тренінгів для вчителів із виявлення та управління випадками булінгу, а також із психології взаємин. Навчальні заняття проводити для учнів про соціальні навички, емпатію та толерантність.

№ з/п	Алгоритм дій	Опис
5.	Створення безпечного середовища	Забезпечити наявність механізмів анонімного повідомлення про випадки булінгу та інших проблем. Створіть позитивний клімат у школі через заохочення до участі в спільних заходах і створення дружніх взаємин.
6.	Обов'язкові уроки з конфліктології або факультативні заняття	Запровадження предметів, які б відповідали викликам сучасності. Наприклад, основи конфліктології, безпека поведінки у віртуальному просторі та ін.
7.	Активна взаємодія з батьками	Проведення батьківських зборів або семінарів із питань булінгу та соціальної взаємодії. Включити батьків у процес виявлення та розв'язання випадків булінгу.
8.	Моніторинг і оцінка	Проведення регулярного моніторингу ситуації з булінгом і ефективності вжитих заходів. Аналізувати результати та вносити корективи у стратегію протидії (за необхідністю).

Утім, ефективна протидія шкільному булінгу вимагає системності, взаємодії всіх зацікавлених сторін і постійного вдосконалення стратегій та методів роботи.

Виховання духовно здорової особистості в НУШ вимагає комплексного підходу та врахування різних аспектів освіти, виховання та соціалізації. Тому пропонуємо розглянути наведені рекомендації в таблиці 2.

Таблиця 2.

Рекомендації щодо протидії булінгу в НУШ

№ з/п	Підходи	Опис
1.	Посилення етичного виховання	Важливо передбачити в навчальному плані програми з етики, моралі та громадянського виховання. Заняття морально-етичного спрямування сприяють формуванню в учнів системи цінностей, допомагають розвивати емпатію та повагу до інших.
2.	Розвиток соціальних навичок «Soft skills»	Важливо включити до освітнього процесу проекти та завдання, що сприяють лідерству, відповідальності, розвитку комунікативних і конфліктних навичок. Командна робота, дебати та групові проекти допоможуть учням навчитися працювати разом і вирішувати конфлікти мирним шляхом.
3.	Підтримка психічного (ментального) здоров'я	Важливо забезпечити взаємодію вчителів, психолога, батьків і учнів щодо консультування та надання допомоги. Психологічні консультації можуть допомогти учням справлятися з життєвими стресами, реалізовувати свої здібності, розвивати внутрішню міцність і підтримувати позитивне самовизначення.
4.	Створення позитивного здоров'язберігаючого середовища	ЗЗСО повинен бути місцем, де кожен учень відчуває себе безпечно та має підтримку. Важливо створити атмосферу взаємоповаги, де булінг і агресія не мають місця. Позитивне здоров'язберігаюче середовище сприяє відчуттю належності та підтримки, що в свою чергу підвищує самооцінку та самоповагу.

№ з/п	Підходи	Опис
5.	Фізкультурні та спортивні заходи	Фізкультурні та спортивні заходи надають кожній особистості можливість спілкуватися, працювати в команді та спільно досягати цілей. Це сприяє формуванню дружніх відносин і зниженню ризику виникнення конфліктів. Участь у фізичних вправах і спортивних змаганнях допомагає учням розвивати свої фізичні та емоційні навички, що сприяє підвищенню їхньої самоповаги та впевненості в собі.
6.	Залучення батьківської спільноти	Важливо залучати батьків до освітнього процесу та виховної роботи. Спільна робота вчителів та батьків сприяє підтримці учнів, створенню позитивного клімату в ЗЗСО та запобіганню випадків булінгу.
7.	Постійне навчання вчителів	Вчителі повинні отримувати постійну підтримку та навчання щодо запобігання й виявлення випадків булінгу. Тренінги, семінари та курси з психології, соціальної роботи допоможуть педагогам краще розуміти та реагувати на такі ситуації.

Ці рекомендації спрямовані на створення позитивного, підтримуючого та безпечного середовища в українських закладах освіти, де кожна особистість зможе щодня розвиватися не лише інтелектуально, а й збагачуватися духовно та емоційно.

Висновки. Виховання духовно здорової особистості в НУШ відіграє провідну роль у протидії шкільному булінгу та формуванні позитивного здоров'язбережувального середовища для всіх учасників освітнього процесу. Тому, одним із актуальних здоров'язбережувальних середовищ у НУШ є спортивні гуртки бойового хортингу. Вони сприяють: підвищенню рівня збереження та зміцнення здоров'я як цінності в учнів – об'єкт для формування активної життєвої позиції в спортсменів; підготовці майбутніх учителів фізичної культури та тренерів із єдиноборства – бойовий хортинг до застосування здоров'язбережувальних технологій, що тим самим учать протистояти боулінгу [1; 9; 11].

Виховання духовно здорової особистості в душі моральних цінностей, етики, емпатії та толерантності – є ключовим елементом створення позитивного шкільного клімату та протидії шкільному булінгу.

Список використаних джерел

1. Діхтяренко, З. М. Об'єкт для формування активної життєвої позиції в спортсменів бойового та поліцейського хортингу – здоров'я учнів, військових ліцеїстів, студентів і курсантів / З. М. Діхтяренко, О. В. Отравенко, Е. А. Єрьоменко, О. Д. Завістовський //

Педагогічна Академія: наукові записки. № 8, 2024. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12933255>.

2. Козін А. О. Щодо проблеми застосування в Україні зарубіжного досвіду організації протидії булінгу (цькуванню)). Науковий вісник публічного та приватного права. 2020. Вип. 1. С. 174-178. doi: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.1.31>.

3. Концепція «Нової української школи» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.imzo.gov.ua/2016/08/30/kontseptsiya-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli/>.

4. Левченко Ю. О. Світовий досвід запобігання булінгу. ISSN 2519-4216. *Ůridiĉnij ĉasopis Naĉional'noi akademii vnutriřnih sprav*. 2021. № 1 (21). С. 91-97. doi: <https://doi.org/10.33270/04212101.91>

5. Мар'яновська В. В. Булінг: вітчизняний та закордонний досвід. Review of transport economics and management. 2019. Вип. 2 (18). С. 147-154. doi: <https://doi.org/10.15802/rtem.v18i2.190706>.

6. Миронюк Т. В., Запорожець А. К. Удосконалення заходів протидії булінгу в Україні. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2019. № 3 (112). С. 21-28. doi: <https://doi.org/10.33270/01191123.21>.

7. Мокринська Л. Ф., Отравенко О. В. Основні аспекти педагогічної діяльності вчителя фізичної культури в умовах нової української школи. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку якісної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту в умовах ступеневої освіти*: зб. наук. праць за матер. VI міжнародної наук.-практ. конф. (Полтава – Лубни, 18-19 квітня 2024 р.) / за ред. О. В. Отравенко. Полтава: вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2024. С. 69-72.

8. Отравенко О. В., Дубовой О. В., Гончаренко В. І. Стресостійкість як професійно значуща риса майбутнього фахівця фізичного виховання і спорту в умовах сучасних змін. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. № 1(355), 2023. С. 136-146. [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-3\(357\)-77-84](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-3(357)-77-84).

9. Dikhtiarenko, Zoia, Korzhenko, Iryna, Steshyts, Andrii. Training of future physical education teachers and martial arts coaches – Combat Horting to the application of healthcare technologies (2022). Physical culture, sports and physical rehabilitation in modern society. Nataliia Khilus, Oleksandr Nestorenko (editors). *Monograph*. Publishing House of University of Technology, Katowice, 2022, (pp. 22-77).

10. Otravenko O. V. Formation of digital competence of future physical education teachers in innovative environment / *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020 р., № 70, Т. 3. Р. 180-184. INDEX COPERNICUS DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-3.33>.

11. Fedorchenko, T., Boltivets, S., Dovgan, N., Dikhtiarenko, Z., Yeromenko, E., Kukushkin, K., Otravenko, O., Zavistovskyi, O., Khatko, A., Kolomoiets, H., Berezhna, T., Veselova, V., Steshyts, A., Khimich, V., Demchenko, N., Yeromenko, V., Grechana, L., Petrova, O., Kozlova, K., Ilnytskyi, I., Rebryna, A., Tsviha, A., Dehtyaryov, A. (2022). Ensuring Standards of Quality of Life in a Turbulent World. Monograph. Opole: The Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration in Opole, 2022; pp. 598. ISBN 978-83-66567-48-1. Part 5. «Combat Horting as a means of physical education of a harmoniously developed, successful, a vitally active personality – pupils, students and cadets: results of research work» (pp. 474-573).

**З. В. Охріменко, м. Київ,
Україна**

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КАР'ЄРНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ УЧНІВ В УМОВАХ НУШ

Анотація. В статті актуалізовано проблему формування кар'єрної спрямованості

учнів в умовах дефіциту кваліфікованих робітників на ринку праці і реформи Нова українська школа. Наведено результати дослідження рівнів сформованості кар'єрної спрямованості на констатувальному та формуальному етапах дослідження. Зроблено висновок про ефективність розробленої і обґрунтованої технології формування кар'єрної спрямованості в учнів.

Ключові слова: *воєнний стан, кар'єра, кар'єрна спрямованість, реформа Нова українська школа.*

Актуальність формування кар'єрної спрямованості в сучасних учнів закладів загальної середньої освіти обумовлена об'єктивними вимогами закладеними на заключному етапі реформи Нова українська школа. Зокрема, у Державному стандарті старшої профільної школи [2] зазначено, що учні 9-х класів мають усвідомлено визначитися з бажаним профілем подальшого навчання або обрати першу професію. У Державному стандарті визначено, що умовою навчання в старшій профільній школі є спроможність учнів обирати траєкторію особистісного і професійного розвитку відповідно до власних індивідуальних особливостей і вимог сьогодення. Тобто мова іде не лише про сформовану готовність до профільного і професійного самовизначення а й про вміння вибудувати систему ціннісних ставлень до індивідуальної освітньої і професійної траєкторії, в основі якої сформована система мотивів, особистісних змістів і цілей, що будуть перебувати у постійному розвитку і спонукати особистість до професійного саморозвитку.

Проблема усвідомленого підходу учнів до індивідуальної освітньої і професійної траєкторії в умовах воєнного стану, набуває також особливої значущості для відновлення людського капіталу на ринку праці. Адже, лише особистість, яка ефективно самовизначилась з майбутньою сферою професійної діяльності, має знання і володіє способами дій щодо планування професійно-кар'єрної траєкторії, може активно включитися у процес розбудови нашої країни. І навпаки, молода людина, яка стала суб'єктом ринку праці, але не впевнена в своєму професійному виборі, буде знаходитись в пошуку, що негативно позначиться як на потенціалі особистості так і на ресурсах держави в цілому.

Спираючись на дослідження особливостей кар'єрного становлення учнів

старшого підліткового віку і старшокласників в умовах війни, висвітленого в Національному звіті за результатами міжнародного дослідження соціально емоційних навичок в Україні (2022-2024 рр.) [3], можемо констатувати, що переважна частина учнів, які перебувають на заключному етапі професійного самовизначення, мають нереалістичні кар'єрні очікування. Так, про бажання здобути вищу освіту повідомили 79 % учнів і учениць, а про амбіції бути на керівній посаді у віці 30 років 49 % опитаних. Зазначені результати корелюють з дослідженням стану сформованості кар'єрної спрямованості в учнів, здійсненого на констатувальному етапі дослідження співробітниками лабораторії виховання готовності до ринку праці за комплексною темою «Формування кар'єрної спрямованості в учнів закладів загальної середньої освіти в умовах Нової української школи» (2023-2025 рр.).

Узагальнення результатів констатувального експерименту дало змогу визначити, що на високому рівні перебуває 12 % учнів 9-10 класів. Учня цієї групи властива чітко сформована система знань про бажану професійну діяльність та усвідомлення власних професійно-кар'єрних характеристик. Учні позитивно налаштовані до професійно-кар'єрної діяльності, демонструють високий рівень мотивації. Самостійні у власній професійно-кар'єрній діяльності, виявляють вольові зусилля у ній. Їм притаманна готовність до побудови кар'єрної траєкторії, сформованість кар'єрних умінь і навичок, що супроводжується усвідомленням самоцінності і втілюється у спроможності досягати поставлених цілей, певної профорієнтаційної мети. На середньому – 42 % досліджуваних. Учня цієї групи властива неповна система знань про бажану професійну діяльність та часткове усвідомлення власних професійно-кар'єрних характеристик. Учні виявляють зацікавленість у професійно-кар'єрній діяльності, але не завжди демонструють високий рівень мотивації у ній. Учні періодично виявляють самостійність у професійно-кар'єрній діяльності, та періодично докладають вольові зусилля у ній. Їм притаманна готовність до побудови кар'єрної траєкторії, але сформованість кар'єрних умінь і навичок ситуативна, що періодично супроводжується усвідомленням

самоцінності і не завжди втілюється у спроможності досягати поставлених цілей, певної профорієнтаційної мети. На низькому – 36 % учнів. Для цієї категорії учнів характерні поверхові та несистематичні знання про бажану професійну діяльність та часткове усвідомлення власних професійно-кар'єрних характеристик. Учні негативно налаштовані до навчання і праці, мають низький рівень мотивації до них. Частково самостійні у професійно-кар'єрній діяльності, та слабо виявляють вольові зусилля у ній. Учні епізодично виявляють готовність до побудови кар'єрної траєкторії та мають ситуативну сформованість умінь і навичок, що супроводжується непродуктивною самоцінністю і втілюється у переважній не спроможності досягати поставлених цілей, певної профорієнтаційної мети. В цілому за результатами констатувального експерименту визначено, що найменш розвиненим показником є готовність до побудови кар'єрної траєкторії та переважає ситуативна сформованість кар'єрних умінь і навичок. При цьому учні прагнуть до успішної майбутньої кар'єри з високими статусними очікуваннями. Зазначене може свідчити про наявність внутрішніх суперечностей, які потребують розв'язання шляхом впровадження виховних технологій супроводу кар'єрного і професійного становлення учнів 8-10 класів.

Отже, вважаємо, що в сучасному освітньому процесі наявні суперечності між: об'єктивно заданою потребою у профільному та професійному самовизначенні учнів загальноосвітніх навчальних закладів та спроможністю учнів обирати траєкторію особистісного і професійного розвитку відповідно до власних індивідуальних особливостей і вимог сьогодення.

Розв'язати зазначені суперечності, на нашу думку, можливо за умови науково-методичного забезпечення процесу профільного та професійного самовизначення учнів в умовах НУШ. З метою вирішення зазначених проблем запропоновано удосконалити профорієнтаційну роботу з учнями підліткового і старшого шкільного віку, а саме: застосувати інноваційні методи, які активізують у учнів здатність організовувати власну професійно-ціннісну самодіяльність в контексті кар'єрно-професійного розвитку. Обґрунтовано, що

саме педагогічна технологія, зміст, форми і методи якої спрямовані на подолання суперечностей між: соціальною значущістю підготовки учнів закладів загальної середньої освіти до успішної самореалізації в суспільстві та спроможністю учнів обирати траєкторію особистісного і професійного розвитку відповідно до власних індивідуальних особливостей і вимог сьогодення; наявним педагогічним потенціалом закладів загальної середньої освіти у формуванні кар'єрної спрямованості учнів та необхідністю оновлення програмно-методичного забезпечення означеного процесу – дадуть змогу учням оволодіти знаннями про специфіку майбутньої професійної діяльності та власні професійно-ціннісні характеристики, які спророкують емоційні переживання (емоція бажання), спонукають до емоційно-ціннісної діяльності учнів (Я-виклик), та виявляються у готовності втілювати привласнену духовну цінність у практичну сферу (вчинок), яка супроводжується переживанням особистісної самоцінності [1].

З метою експериментальної перевірки ефективності впровадження педагогічної технології формування кар'єрної спрямованості в учнів закладів загальної середньої освіти було проведено формувальний етап експерименту. Так, в освітній процес впроваджено систему заходів щодо формування кар'єрної спрямованості в учнів закладів загальної середньої освіти в умовах Нової української школи. Зокрема, розроблено і апробовано: курс за вибором «Кроки у кар'єрному становленні» для учнів 9–10-х класів; зміст виховних заходів з профорієнтації учнів 8–10-х класів; тренінг «Кар'єра у STEM професіях»; тренінг «Софт скілз – основа професійної компетентності», активізуюча профорієнтаційна методика допомоги учням у здійсненні професійного або профільного вибору; цикл вебінарів для старшокласників і педагогічних працівників «Психолого-педагогічний супровід кар'єрного становлення здобувачів освіти». Суть технології полягала в розширенні діапазону форм і методів профорієнтаційної роботи з учнями (профорієнтаційні лекції, круглі столи, тематичні зустрічі, бесіди, ціннісна професійно-перетворювальна діяльність, тренінг, консультування, «профорієнтаційне

портфоліо») та наповненню їх самоцінним та професійно-ціннісним змістом; удосконалення програмно-методичного забезпечення підготовки учнів до трудової діяльності в умовах Нової української школи.

На останньому етапі формуального експерименту проведено діагностичний зріз сформованості кар'єрної спрямованості в учнів. Визначено, що на високому рівні перебуває 24 % учнів у експериментальній і 14 % учнів у контрольній групах (приріст 12 % у експериментальній і 2 % у контрольній), середній рівень 58 % учнів у експериментальній і 44 % учнів у контрольній групах (приріст 16 % у експериментальній і 2 % у контрольній), і відповідно на низькому рівні сформованості кар'єрної спрямованості перебуває 18 % учнів у експериментальній і 42 % у контрольній групах (зменшення на 18 % у експериментальній і на 6 % у контрольній).

Узагальнення результатів проведеного формуального експерименту дало змогу визначити рівень кінцевих змін результативних факторів внаслідок розгортання впровадження педагогічної технології формування кар'єрної спрямованості в учнів і зробити висновок про дієвість введених експериментальних факторів. Таким чином, можемо підсумувати, що незалежно від зовнішніх умов здобувачі освіти в сучасних умовах мають ефективно керувати власним кар'єрним розвитком, що обумовлено потребами ринку праці у кваліфікованих фахівцях, здатних активно включитися у відбудову України. Зроблено висновок, що учні, які перебувають на етапі профільного та професійного самовизначення потребують профорієнтаційного супроводу кар'єрного розвитку. Зміст профорієнтаційного супроводу має спрямовуватись на підтримку особистості в її професіогенезі, активізації процесів самопізнання і саморозвитку, формування кар'єрних умінь і навичок, проходження професійних проб, взаємодію з носіями професії. Вважаємо технологію формування кар'єрної спрямованості в учнів в умовах Нової української школи, ефективним інструментом виховання системи ставлень до індивідуальної освітньої і професійної траєкторії, в основі якої сформована система мотивів, особистісних змістів і цілей, що будуть перебувати у

постійному розвитку і спонукають особистість до саморозвитку.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Компонентна технологія сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. Початкова школа : науково методичний журнал. 2018. 1, 5-10.
2. Державний стандарт профільної середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-derzhavnoho-standartu-profilnoi-serednoi-osvity-851-250724>
3. Національний звіт за результатами міжнародного Дослідження соціально-емоційних навичок (ДоСЕН) в Україні (2022-2024). Том 1 / кол. авт. : О. Елькін, О. Марущенко, Г. Бичко, В. Терещенко, М. Мазорчук, Т. Вакуленко та ін.; за ред. О. Елькіна, О. Марущенка, В. Терещенка; ГО «ЕдКемп Україна». Харків, 2024. 223 с

**К. Б Перетяцько, м. Суми,
Україна**

ПОДОЛАННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ ЗАСОБАМИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** Тези містять інформацію про організацію роботи творчого об'єднання Центра розвитку та професійного самовизначення дітей та учнівської молоді «Д.І.М.» Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю з подолання освітніх втрат через упровадження технологій STEM-освіти.*

***Ключові слова:** освітні втрати, навчальні втрати, освітні розриви.*

У безпрецедентно складних обставинах, у яких перебуває вітчизняна освіта протягом останніх років унаслідок пандемії COVID-19, а потім широкомасштабної військової агресії росії, педагоги роблять усе можливе, щоб забезпечити право дітей і молоді на освіту.

Відбувається усвідомлення, що проблеми в галузі освіти нарастають, а успішність учнів знижується. Заклади освіти всіх рівнів закриваються для відвідування офлайн, що має негативний вплив на освітній процес у цілому.

Більшість освітніх систем адаптувалися до нових умов, запровадивши дистанційний або змішаний формати навчання.

Аналіз якості вітчизняної системи освіти, а також результатів повноцінних освітніх вимірювань в умовах повномасштабної війни свідчать про те, що проблема освітніх втрат на тепер є вкрай гострою і потребує якнайшвидшого впровадження комплексу дій, спрямованих на її розв'язання. У науковій літературі є значна кількість підходів до визначення поняття

«навчальні втрати». Зокрема вони тлумачаться як: втрата знань і навичок здобувача освіти, що найчастіше пов'язано з вимушеною перервою у навчанні, пропусками занять; втрата здобутих раніше знань, у результаті чого у здобувачів освіти погіршується успішність, найчастіше це пов'язано з тимчасовою (нетривалою) перервою у навчанні; втрата соціальних навичок; різниця між тим, чого навчився вихованець і тим, чого він міг би навчитися на певному етапі свого навчання.

У контексті зазначеного освітні втрати слід розглядати як будь-яку втрату знань, умінь, навичок та/або вповільнення чи переривання процесу навчання. Освітні втрати можуть мати різний масштаб та різні наслідки.

Війна значно ускладнила доступ вихованців до позашкільної освіти та відчутно вплинула на її якість. До низки чинників, що негативно впливають на результати навчання здобувачів освіти, відносяться: проживання на тимчасово окупованих, деокупованих територіях, у зоні можливих бойових дій, зміна місця проживання, руйнування закладів освіти, повітряні тривоги, відключення електроенергії тощо.

Говорячи про освітні втрати, більшість дослідників зосереджують свою увагу на втратах у навчанні. Водночас, з огляду на те, що освіта розглядається, як єдність навчання, виховання, розвитку й соціалізації особистості, втрати в освіті не варто ототожнювати лише з навчальними втратами. У широкому сенсі освітні втрати означають втрату можливостей до всебічного розвитку вихованця – інтелектуального, соціального, емоційного, психологічного тощо. Відповідно доцільно виділяти такі взаємопов'язані компоненти: навчальні втрати (у розумінні втрати знань, умінь, навичок); виховні втрати; зниження темпу розвитку особистості. [2, с. 12-82]

Саме на подолання вищезазначених компонентів освітніх втрат спрямовують свою діяльність заклади позашкільної освіти, які мають у своєму арсеналі навчально-виховні педагогічні технології роботи з дітьми. Про одну з них розповімо докладніше.

«Від практики – до знань!», – це основний принцип діяльності центру

розвитку «Д.І.М.» Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю. Центр є сучасним концептом трендової STEM-освіти.

Від яскравих простих дослідів про властивість речовин та їх взаємодію, спостережень за природними явищами до складних міжпредметних проєктів, експериментальної пошуково-дослідницької роботи, захисту власних досліджень й винаходів – такий шлях вихованців до поглиблення знань.

Залучення до дослідництва, винахідництва, проведення інтегрованих занять, тематичних тижнів, навчальних практик, участь у наукових дебатах й конференціях, фестивалях, дистанційне навчання на освітніх веб-платформах – усі ці можливості використовуються у ЦР «Д.І.М.» для ефективної реалізації концепції STEM-освіти й відкриття нових горизонтів і можливостей для здобувачів освіти, а також надолуження освітніх втрат.

Діти мають змогу відвідувати заняття з робототехніки, математики, мистецтва, англійської мови, працювати в дослідній лабораторії.

«Д.І.М.» став інноваційним освітнім простіром, де упроваджуються нові підходи до навчання й виховання особистості; формування в неї нового типу мислення, світогляду, компетенцій і навичок. З цією метою було започатковано методико-педагогічний проєкт «Професійна взаємодія – запорука успішності педагога», мета якого – створення ефективної системи взаємонавчання, обміну досвідом, ініціації й поширення інтеграційних практик освітньої діяльності задля покращення знань і умінь вихованців.

Одним із прикладів ефективної професійної взаємодії є співпраця педагогів природничої лабораторії «Green lab» та керівників гуртків «Спортивне орієнтування». Зокрема було розроблено веб-квест «Хімія навколо нас» на веб-майданчику Blogger.com, де вихованці гуртків «Спортивне орієнтування» змогли поетапно визначити план дій проходження квесту, обрати ролі, вирішити поставлені цілі та блискуче під час онлайн конференції захистити власні проєкти. А вихованці «Green lab» взяли участь у цікавому воркшопі зі створення мапи місцевості та спортивному квесті «Переможці». У процесі вищезазначеної взаємодії здобувачі освіти вдосконалили свої знання з

хімії, біології, географії, історії, навички фізичної підготовки.

Ефективною формою роботи з подолання освітніх втрат став літній табір DLC, що працював в закладі під час третього навчально-дозвілєвого семестру. Для вихованців було проведено Catch ups, – навчальні модулі з української мови, математики, географії, історії, англійської мови, біології, спрямовані на розвиток пізнавальних, креативних й дослідницьких здібностей здобувачів освіти. Також здійснено психологічний супровід вихованців, що загалом сприяло надолуженню освітніх втрат, покращенню психологічного стану здобувачів освіти.

З метою подолання освітніх втрат у 2024/2025 навчальному році у Сумському обласному центрі позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю було розроблено моделі організації освітнього процесу в гуртках. Одна з них передбачає внесення змін до навчальних програм: педагог створює на веб-майданчику telegra.ph цифровий модуль відповідно до теми заняття, викладає матеріал, посилання на який вставляє в розроблену ним таблицю, де також розміщується посилання щодо звітності про проведення цього модуля (предметного кейсу).

Інша модель передбачає подолання освітніх втрат через очні заняття у Цифровому освітньому центрі (DLC). Згідно з розкладом педагог пропонує вихованцям тематичні модулі, що необхідні їм для надолуження освітніх втрат.

Ця модель передбачає активне використання цифрової новітньої техніки (smart дошка, 3D принтер, набори для робототехніки, веб-застосунки Mozabook). Вищезазначене допомагає ефективно впроваджувати цікаві сучасні форми навчання, спрямовані на покращення знань і навичок здобувачів освіти.

Варто зазначити, що жоден з перелічених заходів не є панацеєю для подолання освітніх втрат у навчальних досягненнях вихованців. Усі ці, а також інші потенційно доцільні кроки можуть мати позитивний вплив лише в комплексі, за продуманої їх організації та врахування ризиків.

Список використаних джерел

1. Вища освіта в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України: виклики і відповіді. Науково-аналітична доповідь В.Г. Кремень, В.І. Луговий, П.Ю. Саух, І.І.

Драч, О.М. Слюсаренко, Ю.А. Скиба, О.В. Жабенко, С.А. Калашнікова, Ж.В. Таланова, О.М. Петроє, О.Ю. Оржель, І.Ю. Регейло, М.В. Набок; за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ, 2023.

2. Кириченко М., Карташова Л., Сорочан Т. Відкритий університет як інноваційне освітньо-цифрове середовище професійного розвитку педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівних кадрів освіти (з досвіду українського відкритого університету післядипломної освіти). Науково-методичні засади модернізації системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників в інформаційному суспільстві : монографія за заг. ред. проф. В.П. Сергієнка. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2021. 338 с. С. 307–331. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/732093/> (дата звернення: 10.11.2023).

3. Кириченко М., Карташова Л., Сорочан Т. Цифрова екосистема «Український відкритий університет післядипломної освіти»: модель 6.0. «Вісник післядипломної освіти». Серія «Педагогічні науки». 2023. Вип. 25(54). С. 105–130. [https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-25\(54\)-105-130](https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-25(54)-105-130)

4. Кремень В. Г. Звіт про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2022 р. Київ : НАПН України, 2023. <https://doi.org/10.37472/zvit202219>

5. Освіта для миру. Edukacja dla pokoju : зб. наук. праць: у 2-х т. редкол.: В.Г. Кремень (голова), В.П. Коцур, Н.Г. Ничкало, Ф. Шльосек (заст. голови). Київ : Вид-во ТОВ. «Юрка Любченка», 2019. Т. 1; 2.

6. Ситник Г.П. Філософія війни та миру : курс лекцій. Київ : ТОВ "САК Лтд.", 2023. 118 с. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/336/files/15bf2766-7d67-41dc-8d14-49d0c0b9d714.pdf> (дата звернення: 10.11.2023).

7. Сорочан Т., Гуржій А., Зайчук В., Карташова Л. Експерієнстехнології професійного розвитку педагогів у відкритому університеті. Наука та освіта : зб. праць XVI Міжнар. наук. конф., 4–11 січ. 2022 р., м. Хайдусобосло, Угорщина за ред. А.В. Горюшка. Хмельницький : ХНУ, 2021. 184 с. С. 26–31. (укр., рос., анг.). URL: <https://iftomm.ho.ua/docs/SE2022.pdf> (дата звернення: 10.11.2023).

8. Сорочан Т. М. Про дослідження проблеми трансформації професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритого університету післядипломної освіти: за матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії Національної академії педагогічних наук України, 21 груд. 2023 р. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2023. № 5(2). С. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5235>

9. Bondarchuk O., & Pinchuk N. Professional psychological well-being of educators and features of their support in the current crisis conditions. Kyiv Journal of Modern Psychology and Psychotherapy. 2023. № 5(1). С. 5–14. DOI: <https://doi.org/10.48020/mppj.2023.01.01>

10. Mezirow J. Transformative learning as discourse. Journal of Transformative Learning. 2003. № 1. С. 58–63.

*Д. М. Пігуль, м. Київ,
Україна*

ВПЛИВ ЗАНЯТЬ ЄДИНОБОРСТВАМИ НА ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВУ СФЕРУ ОСОБИСТОСТІ

***Анотація.** У статті висвітлено вплив занять єдиноборствами на емоційно-вольову сферу особистості, виокремлено характерні особливості занять єдиноборствами. Обґрунтовано, що через багатовекторність видів діяльності заняття єдиноборствами мають значний вплив на формування емоційно-вольової сфери особистості, оскільки поєднують фізичні навантаження з морально-етичним вихованням та розвитком морально-вольових якостей (самоконтролю, самодисципліни, відповідальності, стійкості тощо).*

***Ключові слова:** емоційно-вольова сфера особистості, єдиноборства, морально-вольові якості, фізична культура, виховання, учнівська молодь.*

Заняття фізичною культурою та спортом є основою фізичного розвитку дітей та учнівської молоді, яка сприяє зміцненню здоров'я, підвищенню витривалості, гнучкості, координації, покращує роботу серцево-судинної, дихальної та м'язової системи сприяє профілактиці захворювань. Втім, фізична активність є не лише невід'ємною частиною здорового способу життя, а й виступає важливим чинником впливу на емоційно-вольову сферу особистості.

У контексті виховання морально-вольових якостей учнівської молоді зосередимо увагу на значенні занять єдиноборствами у становленні зростаючої особистості.

Заняття єдиноборствами є багатогранною діяльністю, яка інтегрує філософські цінності, фізичний розвиток і виховні елементи, сприяючи всебічному особистісному зростанню, формуванню характеру та вихованню морально-вольових якостей.

Однією з ключових особливостей єдиноборств є їхня спрямованість на всебічний розвиток особистості, акцент на самоконтролі, самовладанні, управлінні емоціями і поведінкою. У дослідженнях, присвячених різним аспектам єдиноборств та їх впливу на людину, акцентується увага на тому, що заняття єдиноборствами позитивно впливають на риси характеру особистості, розвивають емоційний самоконтроль та когнітивну саморегуляцію, знижують прояви агресії (вербальної та фізичної), знижують тривожність, покращують фізичне та моральне самопочуття [1; 2].

Виконання складних рухових дій сприяє підвищенню самооцінки, самоефективності довірі до себе, допомагає вихованцям успішно застосовувати навички, отримані під час тренувань та проявляти їх у повсякденному житті. Віра у свої можливості, що формується у процесі занять єдиноборствами, є важливим аспектом розвитку зростаючої особистості, оскільки вона підтримується досвідом подолання труднощів та виконанням складних завдань [4].

Також дослідники наголошують на важливості таких занять у контексті формування досвіду просоціальної поведінки (учні, що займалися єдиноборствами, демонстрували покращення в соціальній поведінці, здатності працювати у колективі та успішності у виконанні навчальних завдань) [3; 5].

На основі аналізу досліджень, присвячених ролі та впливам єдиноборств на особистість, можемо виокремити характерні особливості цих занять, які вирізняють їх з-поміж інших видів спортивно-оздоровчої діяльності:

- етичні та філософські засади: багато видів єдиноборств (наприклад, дзюдо, карате, айкідо) побудовані на філософських принципах, які вчать поважати суперника, бути справедливими, прагнути до самовдосконалення; такі моральні норми є важливою частиною тренувань і часто відрізняють єдиноборства від інших видів спорту;

- цінності прийняття, емпатії, толерантності, які культивуються у єдиноборствах, сприяють вихованню поваги до себе та інших, взаємопідтримці, позитивному самоставленню;

- зосередження на індивідуальному зростанні, а не на командних досягненнях: в єдиноборствах акцент робиться на самовдосконаленні особистості;

- акцентованість на конкретні цілі, індивідуально визначені для кожного учасника: на заняттях єдиноборствами вихованець працює у власному темпі та отримує пояс іншого кольору щоразу, коли досягає нового рівня навичок, що сприяє особистому прогресу, підвищує самооцінку та зберегає мотивацію;

- послідовність процедурних процесів: техніки та прийоми в єдиноборствах можуть містити десятки різних рухів, проте вихованці засвоюють їх покроково, повторюючи, поступово ускладнюючи, щоб зрештою об'єднати у чітку і відпрацьовану систему дій;

- культивування самоконтролю та концентрації уваги, які є ключовими для досягнення успіху у єдиноборствах;

- прямий контакт із суперником: єдиноборства включають фізичне протистояння, де кожен вихованець змагається безпосередньо із

супротивником, а не з часом або дистанцією, як у багатьох інших видах спорту. Це розвиває вміння реагувати на дії іншої людини, вчить оцінювати її рухи, стратегії дій та швидко приймати рішення;

- унікальний психологічний досвід: єдиноборства вимагають відповідної психологічної підготовки, адже під час поєдинку необхідно вміти контролювати свої емоції, долати страх та напругу, зберігати холонокровність, що дає унікальний емоційний і психологічний досвід, який не має аналогів в інших видах спорту;

- особиста відповідальність: у єдиноборствах вихованець зазвичай сам відповідає за власні результати та досягнення, на відміну від командних видів спорту, де учасники розподіляють відповідальність за перемогу чи поразку. Це виховує вміння самостійно досягати мети, розвиває самодисципліну і силу волі;

- різноманіття технік і стратегій: єдиноборства включають велику кількість технік (удари, захоплення, кидки тощо), які варіюються залежно від конкретного стилю або виду єдиноборства. Це створює можливість вибору індивідуальної стратегії та тактики, відповідно до фізичних і психологічних особливостей вихованця;

Через свою унікальність та багатовекторність заняття єдиноборствами мають значний вплив на формування емоційно-вольової сфери особистості, оскільки вони поєднують фізичні навантаження з морально-етичним вихованням та розвитком самоконтролю, самодисципліни, відповідальності та вольової стійкості, та сприяють:

- формуванню емоційного самоконтролю: бойові мистецтва вимагають від учасників суворого контролю над емоціями, особливо в умовах змагальної діяльності чи складних ситуацій під час тренувань. Заняття єдиноборствами містять вправи на управління агресією, страхом, збудженням та іншими емоціями, які можуть заважати досягненню цілей. Постійний розвиток навичок самоконтролю дозволяє учням ефективно реагувати на труднощі, утримувати емоційну рівновагу та зберігати спокій навіть у напружених ситуаціях;

- розвитку стійкості та наполегливості: єдиноборства передбачають

поступове зростання рівня навантажень та необхідність подолання фізичних і психологічних бар'єрів, що вимагає стійкості та наполегливості. Учасники постійно стикаються з викликами, такими як вдосконалення техніки, підготовка до змагань або тренувань високої інтенсивності. Це виховує вольові якості, які стають корисними не лише у спорті, але й у повсякденному житті, допомагаючи ставити й досягати особистих та професійних цілей;

- зниженню рівня агресивності та розвитку толерантності: тренування знижують рівень агресивності вихованців, формують навички конструктивної взаємодії, що є важливим для соціальної адаптації та гармонійного розвитку, виховують толерантне ставлення до інших, вчать справлятися з емоціями та вирішувати конфлікти без застосування насильства;

- підвищенню рівня самомотивації та самоефективності: процес тренування включає постановку цілей і фіксацію досягнень, що поступово підвищує самооцінку та відчуття контролю над ситуацією. Вихованці стають більш рішучими, оскільки заняття єдиноборствами допомагають зрозуміти власні межі і навчають працювати над ними, ставлячи вищі стандарти та орієнтуючись на самовдосконалення;

- вихованню моральних цінностей і соціальних навичок: філософія єдиноборств базується на поняттях честі, поваги до інших, терпіння та відповідальності, що сприяє моральному вихованню, етичним принципам, які важливі для гармонійного співіснування з оточуючими;

- покращенню когнітивних здібностей та емоційної стійкості: регулярні заняття єдиноборствами сприяють розвитку когнітивних функцій, таких як увага, пам'ять, швидкість мислення та здатність до прийняття рішень, а також допомагають знижувати рівень тривожності, підвищують рівень стресостійкості та дозволяють покращити загальне емоційне самопочуття.

Таким чином, заняття єдиноборствами є не лише фізичними тренуваннями, але й багатогранним процесом виховання емоційно-вольової сфери особистості. Завдяки розвитку самоконтролю, стійкості, самомотивації, соціальних навичок та моральних цінностей, єдиноборства сприяють

гармонійному розвитку особистості, формуючи стійку, самодисципліновану, впевнену у собі людину, яка здатна успішно долати виклики та адаптуватися до умов сучасного життя.

Список використаних джерел

1. Bessa, C., Hastie, P., Rosado, A., & Mesquita, I. Sport education and traditional teaching: influence on students' empowerment and self-confidence in high school physical education classes. Sustainability. 2021. Vol. 13, No. 2. P. 578. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13020578>
2. Clifford, C., Feezell, R. M. Sport and character: Reclaiming the principles of sportsmanship. Champaign, IL: Human Kinetics, 2009.
3. Cynarski W. J. Ideological conditioning of martial arts training. Physical Activity Review. 2018. Vol. 6. P. 14–21.
4. Артюшенко А. О. Особливості впливу занять різними видами однокласових на формування вольових та фізичних якостей дітей 12-13 років. Науковий часопис [Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2017. Вип. 3К. С. 36-39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_015_2017_3K_11
5. Кравченко Т. П., Чупрун Н. Ф. Психолого-педагогічні особливості соціалізації старших підлітків в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць / за ред. О. В. Тимошенка. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. Вип. 4К (132). С. 107-111.

*К. В. Плівачук, м. Біла Церква,
Україна*

УПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В 5-7 КЛАСАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

***Анотація.** У статті розглянуто особливості викладання української мови та літератури у Новій українській школі як засобу виховання, розвитку активності школярів, дитячої творчості. Розкрито сутність використання у роботі з учнями інноваційних методів, зокрема тих, що ґрунтуються на візуалізації.*

***Ключові слова:** Концепція НУШ, інноваційні педагогічні технології, кроссенс, Інтелект-карти, хмари слів, QR-код, пазли, мему, лепбуки.*

Виклики сьогодення зумовлюють необхідність пошуку інноваційних підходів в системі освіти для реалізації концептуальних ідей Нової української школи, компетентнісного потенціалу освітніх галузей державних стандартів загальної середньої освіти. Серед останніх виокремлюється мовно-літературна освітня галузь.

Вважаємо, що уроки української літератури можуть стати ефективною

платформою для розвитку соціально-емоційних навичок учнівської молоді. Варто зазначити, що літературні твори дозволяють відчувати та зрозуміти різноманітні людські емоції, сприятимуть розвитку соціальної компетентності. Аналізуючи сюжет, проблематику, характеристику героїв, учні вчаться розуміти позицію інших людей, приймати різноманітні точки зору, розвиватимуть свій емоційний інтелект.

Завдання вчителя української мови та літератури – не просто дати знання, але й виховати в учнях любов до рідного слова, до свого коріння, до того, що робить нас українцями. Головне, щоб сьогоднішні учні були освіченими, добрими, чуйними, любили і знали свою історію, мову, а література дає для цього неймовірні можливості, адже через історії героїв, їхні переживання, учні вчаться розуміти, що означає бути людиною.

Саме Концепція нової української школи дає нам змогу йти з учнем однією дорогою, яка ґрунтується на повазі до його думки, на спонуканні до активності, на заохоченні до творчості. Сьогоднішній вчитель-словесник у своїй роботі повинен використовувати інноваційні методи роботи: кросворди, ребуси, літературні пазли, кроссенс, інтерактивні плакати, інтерактивні вправи, буктрейлер, розмальовки, хмаринки слів, проєкти, літературний паспорт твору, візуалізовані схеми, таблиці та ін.

На уроках української мови для учнів 5-7 класів бажано застосовувати ігрові форми: «Ти-редактор», «Спіймай помилку», «Мовна дуель», «Гронування», «Мозаїка», «Найрозумніший», «Хто швидше», лінгвістичні загадки, мовні конкурси, та інші[1].

Діти дуже люблять на уроках української літератури розгадувати головоломку нового покоління – кроссенс. Кроссенс – це асоціативна головоломка, сучасний методичний прийом візуалізації навчального матеріалу та засіб розвитку логічного і творчого мислення учнів. Щоб розв'язати кроссенс, необхідно встановити будь-які асоціації між сусідніми зображеннями. Слово «кроссенс» означає «перетин смислів» і створено авторами за аналогією зі словом «кросворд». Це асоціативний ланцюжок, замкнутий у стандартне поле

із дев'яти квадратів (як у грі «Хрестики-нулики»). Наприклад, вивчаючи поему М. Вороного «Євшан-зілля», можна запропонувати учням розгадати кроссенс, адже це прекрасне завдання для розвитку логічного і творчого мислення. Вважаємо, що ідеалом сучасного навчання є виховання особистості з гнучким розумом, критичним і позитивним мисленням, здатної самостійно пізнавати, аналізувати, творити, а не виховання особистості з енциклопедичними знаннями. Поєднання традиційних форм навчання з новітніми, внесення в урок емоційного елементу і є тим, що може забезпечити ефективне навчання зі знанням матеріалу і вмінням працювати в команді, застосовувати на практиці здобуті знання.

На нашу думку, урок літератури повинен бути уроком радості, пізнання, відкриття, розвитку уяви й емоційної сфери. Тому на уроці за допомогою візуалізації будь-яка інформація запам'ятовується легко, із задоволенням, у позитивному настрої. Візуалізація допомагає запам'ятовувати швидко і згадувати легко, включати позитивний настрій, розвивати мислення, мову, керувати своєю уявою, активізувати увагу.

Для того, щоб зацікавити учнів читанням, потрібно використовувати різноманітні прийоми візуалізації, універсальність яких у тому, що більшість можна використовувати на будь-якому етапі уроку. Хмара слів (хмара тегів, зважений список) – це візуальне відтворення списку слів, категорій, міток чи ярликів на єдиному спільному зображенні, який успішно можна використати в навчальній роботі. За допомогою хмари слів можна візуально відтворити певний матеріал у цікавий, незвичний спосіб. Це сприяє швидкому запам'ятовуванню інформації. На уроках української мови в 5 класі при вивченні теми «Синоніми» можна запропонувати учням розглянути хмаринку слів, дібрати синоніми до певного слова, або на уроці української літератури охарактеризувати той чи інший літературний персонаж.

Для розвитку логічного мислення, уваги, пам'яті, уяви можна використовувати пазли. Пазл – гра-головоломка, яку бажано використовувати на різних етапах уроку. Це дасть можливість зацікавити учнів, ввести ігрові

моменти в урок, мотивувати до виконання певних завдань. На нашу думку, ефективно використовувати пазли під час вивчення ліричних творів, які учні, на жаль, плутають або дуже швидко забувають. На таких уроках можна запропонувати гру «Склади вірш», «Встанови логічний зв'язок». Правила гри: ілюстрації до різних творів поета учні групують за назвами, добирають цитати, пояснюють ідейний зміст образів[3].

Цікавою формою роботи на уроці є використання Інтелект-карти. Інтелект-карти – це техніка візуалізації мислення, сучасний та простий інструмент для швидкого опрацювання великих обсягів інформації, зручного запам'ятовування, розвитку асоціативного мислення. Думки та висновки викладають у зручному форматі, з довільним додаванням малюнків та інших допоміжних елементів. Напрями та способи застосування ментальних карт дуже різноманітні [6].

Багато педагогів вважають вдалим інструментом для побудови неординарного уроку використання мемів. Мем, або інтернет-мем, – це будь-яка дотепна коротка інформація (вислів, зображення, звукоряд, відео) іронічного характеру, яка відтворює певне ставлення до якихось подій чи обставин, та поширюється в інтернеті. Найпопулярнішими є інтернет-меми у форматі зображення із влучним жартівливим текстовим поясненням. Жартівливі зображення останніми роками набули надзвичайного поширення [1].

Слід звернути увагу ще на один метод – комікс. Це медійний феномен й вид мистецтва, сучасне медіа, яке поєднує в собі книжну графіку, кінематограф і літературу. Вони можуть розглядатися як інноваційний метод навчання. Комікси можна використовувати на різних рівнях, етапах навчання.

Навчальні можливості коміксів: розповісти складну історію за допомогою декількох зображень; забезпечити коментарем будь-який малюнок на різну тематику; відтворити ключові моменти твору; прокоментувати та проілюструвати проблемні питання твору [4].

Новітній спосіб організації навчальної діяльності, що поєднує творчість,

пізнання і дослідження нового, повторення і закріплення вивченого, систематизацію знань, є лепбуки. Вони допомагають швидко і ефективно засвоїти нову інформацію, закріпити вивчене в пізнавально-ігровий формі. Це може бути результат як колективної, так і індивідуальної роботи. Учителі найчастіше використовують цей прийом візуалізації у 5 – 6 класах наприкінці вивчення теми [4].

Як засіб формування інформаційно-цифрової компетентності, розвиток образного мислення учнів використовуємо QR-код. Це двовимірний штрих-код, який дозволяє кодувати будь-яку інформацію – текст, веб-посилання, номер телефону та багато чого іншого. QR-код візуально представлений у вигляді чорно-білого квадрату, що нагадує лабіринт. Код може містити будь-яку текстову комбінацію, що складається з цифр і символів.

Наголосимо, що методи візуалізації сприяють розвитку нового життєвого і художньо-естетичного досвіду учнів, дозволяють відтворювати яскравий наочний образ протягом тривалого часу. Серед розмаїття методичних підходів особливої уваги заслуговують методи візуалізації, які мотивують учнів до самостійного мислення, розвитку творчих можливостей та розуміння необхідності навчання для подальшого життя. Саме такі завдання ставить сьогодні перед освітянами Нова українська школа.

Список використаних джерел

1. Богосвятська А.-М. Як зробити смачний, ароматний, кольоровий урок. Методичний посібник. Львів: Академія гармонізації особистості, 2019. 76 с.
2. Гречко О. В. Візуалізація як один із прийомів формування ключових і предметних компетентностей на уроках української літератури
3. Матішак А. Використання інтелект-карт на уроках української літератури. Херсон : Просвіта, 2018.
4. Педагогічна технологія візуалізації в освіті. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, (207), С. 64-71. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-207-64-71>
5. Професійний стандарт учителя. URL: <https://nus.org.ua/news/zatverdily-try-profesijni-standart-vchytelya-dokumen>
6. Технологія створення інтелект-карт для школярів. URL: <https://clubtutors.rudenko.kh.ua/tehologiya-intelekt-kart-dlya-shkolyariv>

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА: РЕЗУЛЬТАТИ КОНСТАТУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

***Анотація.** Метою статті є висвітлення результатів констатувального експерименту, що відбувся в межах дослідження прикладної теми науково-дослідної роботи «Форми і методи військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти засобами мистецтва» (2023-2025 рр.). Розкрито результати Всеукраїнського опитування старшокласників і вчителів закладів загальної середньої освіти, що дозволили зробити висновки про стан військово-патріотичного виховання в умовах освітнього процесу закладів загальної середньої освіти.*

***Ключові слова:** військово-патріотичне виховання, старшокласники, вчителі, заклади загальної середньої освіти, мистецтво, констатувальний експеримент.*

З'ясування стану військово-патріотичного виховання учнів у закладах загальної середньої освіти є важливим завданням моніторингових досліджень, що виявляють загальні тенденції процесу і дозволяють побачити проблеми у виховній роботі цих закладів та спонукають відповідальних за цей процес осіб – вчителів швидко реагувати на них й коригувати свої педагогічні впливи на учнів.

Систематичні моніторингові розвідки здійснюються науковцями науково-дослідних інститутів Національної академії педагогічних наук України в межах виконання науково-дослідної роботи за дослідницькими темами, затвердженими Президією Національної академії педагогічних наук України [1; 2]. Особливо важливими для науковців і практиків стає виявлення тенденцій в організації військово-патріотичного виховання в умовах зростаючих викликів, обумовлених воєнним станом в Україні [6].

Відповідно до плану реалізації прикладної теми наукового дослідження лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України «Організаційно-педагогічні умови та технології єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів загальної середньої освіти» (2023-2025 рр., керівник теми: доктор педагогічних наук Канішевська Л. В.) відбувся констатувальний експеримент. Мета констатувального експерименту полягала у тому, щоб

з'ясувати нагальний стан військово-патріотичного виховання учнів у закладах загальної середньої освіти. Виконання нами підтеми «Форми і методи військово-патріотичного виховання учнів загальної середньої освіти засобами мистецтва» в межах означеного вище наукового дослідження передбачало вивчення процесу військово-патріотичного виховання учнів у закладах загальної середньої освіти засобами мистецтва, діагностування суб'єктів освітньо-виховного процесу – старшокласників і вчителів.

З огляду на те, що у попередніх наших публікаціях описано мету і завдання, програму і організацію, педагогічний інструментарій констатувального дослідження [3; 4], **мета даної статті** полягає у висвітленні результатів констатувального екстерименту в межах теми нашої науково-дослідної роботи.

Відповідно до Програми констатувального експерименту дослідження було комплексне і передбачало діагностування старшокласників і вивчення готовності вчителів до реалізації концептів військово-патріотичного виховання з врахування запитів сучасних учнів 10-11 класів. У межах констатувального експерименту було реалізовано Всеукраїнське опитування (онлайн), яким було охоплено 28 464 старшокласників і 21 665 вчителів закладів загальної середньої освіти 19-ти областей і обласних центрів України. Складовою опитування стало визначення стану військово-патріотичного виховання у закладах загальної середньої освіти засобами мистецтва.

Опитування старшокласників дозволило зробити висновки про наступне:

- 44,7 % відсотки опитаних учнів вважають українське мистецтво дієвим у військово-патріотичному вихованні молоді, хоча 46,6 % старшокласників віддають перевагу у цьому процесі іншим предметам (українська мова і література, історія України та ін.). 8,7 % асоціюють мистецтво більше із дозвіллевою діяльністю ніж із виховним засобом, вважаючи його доступним і бажаним засобом проведення вільного часу поза школою;

- старшокласники демонструють певний рівень обізнаності українським мистецтвом: 58,3 % можуть назвати 3-5 українських музикантів і/або гуртів;

35,1 %) – українських кінорежисерів і/або акторів; 23,4 % учнів – видатних українських художників і майстрів декоративно-ужиткового мистецтва. Однак, 22,8 % респондентів не можуть назвати 3-5 відомих імен у галузі українського мистецтва минулого і сучасності, що свідчить про недостатній рівень обізнаності у цій сфері. Даний факт викликає занепокоєння з огляду на потужність впливу мистецтва на формування патріотизму, свідомості і цінностей у молодих людей, за дослідженнями науковців і практиків;

- більше всього інтерес учнів старших класів привертає музичне мистецтво (58,3 %): учні можуть назвати музичних виконавців та гурти які слухають і творчістю яких цікавляться. Також викликає інтерес учнів мистецтво анімації (35,1 %): старшокласникам цікаво переглядати вітчизняну анімаційну продукцію на військово-патріотичну тематику (художні фільми, мультиплікаційні фільми). Менше молодь цікавиться українським художнім контентом на відповідну тематику (23,4 %). 29,7 % респондентів можуть назвати українських митців, однак, не у всіх номінаціях, і 22,8 % опитаних не виявили достатнє зацікавлення українським мистецтвом взагалі. Такі дані бентежать, адже, потужний мистецький контент сьогодні створюється на засадах україноцентризму і реалізує українську ідею. Саме такий контент з глибокими смислами здатний впливати на розум і душу українців, виховує патріотичні почуття і причетність до свого народу, плекає у них любов до свого рідного і викликає бажання його захищати від знищення;

- Старшокласникам цікаві активні формати занять мистецтвом – на це вказує вибір учнями: патріотичних квестів і/або пошукових експедицій, до яких вони б бажали прилучитися (74,9 %); зустрічей з митцями і/або художніх майстер-класів, в яких би вони хотіли взяти участь (36,2 %); конкурсу пісні і/або танцювально-спортивного флешмобу (28 %), які сьогодні цікаві сучасним молодим людям. Отже, бажання самовиражатися у мистецьких видах діяльності присутнє у сучасної молоді. Вважаємо, що це пояснюється прагненням активної взаємодії і спілкування з однолітками й дорослими (з огляду на реалії дистанційного навчання, що значно скорочує можливості «живого

спілкування»), а також, бажанням проявити себе у різноманітній мистецькій творчості у період дорослішання.

Грунтовніше про результати опитування старшокласників йдеться у аналітичних матеріалах [5].

Опитування вчителів показало такі результати:

- 72,3 відсотки вчителів вважають, що більшим потенціалом у військово-патріотичному вихованні володіють (окрім предмету «Захист України») українська мова і література, історія. 24,5 % вчителів надали перевагу у цьому фізичному вихованню, і тільки – 3,1 % згадали про інтегрований курс «Мистецтво», що має значний потенціал у виховній роботі у цьому напрямі;

- вчителі відмітили, що так чи інакше використовують мистецький контент на своїх уроках: часто (38,2 %), інколи, коли того потребує розкриття теми уроку (52,1 %). Однак, частина вчителів не звертаються до мистецьких засобів (9,7 %) у провадженні своєї педагогічної діяльності. Щоб посилити вплив на емоційну сферу учнів вчителі, які використовують мистецтво на своїх уроках, презентують: фрагменти кінофільмів чи телепрограм (76,3 %); включають музичний матеріал (пісні, музичні твори, фольклор) (70,1 %) чи демонструють художні твори (картини, твори декоративно-ужиткового мистецтва) (56,3 %); менше – фрагменти театральних вистав (16,6 %) та виступів танцювальних колективів (12,6 %). Як бачимо, вчителі враховують потяг старшокласників до кіно- і музичного мистецтва, намагаються використати інші види мистецтва у досягненні мети і завдань військово-патріотичного виховання учнів;

- рівень обізнаності вчителів з різними видами українського мистецтва недостатній. Тільки 24,2 відсотки вчителів можуть назвати 3-5 відомих імен у галузі українського мистецтва минулого і сучасності, 64,1 % опитаних можуть назвати відомих митців у кількох галузях, 11, 7 % практиків – не впевнені, що вони це можуть зробити. Отже, вчителям слід займатися мистецькою самоосвітою і розширювати свій мистецький кругозір, враховуючи значний потенціал мистецтва у військово-патріотичному вихованні учнів та запити

учнів щодо цікавого і сучасного змісту й активних форм проведення виховної роботи у цьому напрямі. Відповідно, тоді вчителі більше використовуватимуть мистецький контент у вихованні учнів, посилюватимуть емоційну складову навчання через мистецтво, виховуючи українців нової доби – патріотично налаштованих, з свідомим ставленням до захисту інтересів своєї держави.

Більше інформації щодо опитування вчителів і їх результатів представлено у аналітичних матеріалах [5].

Висновки. Проведене дослідження було спрямоване на всебічний аналіз стану військово-патріотичного виховання у закладах загальної середньої освіти: вивчення позицій старшокласників і їх поглядів на процес виховання та готовності вчителів до впровадження нових підходів у військово-патріотичному вихованні учнів старшого шкільного віку, з урахуванням їхніх сучасних потреб.

Дослідження виявило, що існують значні недоліки у використанні мистецтва для військово-патріотичного виховання старшокласників, що потребує корекції цього процесу з боку вчителів. Для успішної реалізації військово-патріотичного виховання через мистецтво вчителям слід систематично цікавитися українським мистецтвом, подіями у мистецькому і культурному житті нашої країни, підвищуючи тим самим свій культурно-мистецький рівень. Відповідно, з розширенням культурно-мистецького кругозору вчителів, при їх розумінні вагомості потенціалу мистецтва як важливого засобу військово-патріотичного виховання сучасної молоді, виховна робота набуде нових змісту і якості. Надання рекомендацій щодо здійснення процесу військово-патріотичного виховання, оновлених форм і методів роботи з старшокласниками є **перспективою подальших досліджень.**

Список використаних джерел

1. Бінецький Д. Військово-патріотичне виховання підлітків у процесі занять фізичною культурою в умовах воєнного стану. Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 19 грудня 2022 р.). Івано-Франківськ: «НАІР», 2022. С. 19 –24.
2. Коломоець Г. А. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор. Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. кандидата пед наук за спец. 13.00.07. Київ, 2021. 24 с.
3. Рагозіна В. В. Національно-патріотичне виховання учнів і учнівської молоді:

організація Всеукраїнського опитування. IV Міжнародна науково-практична конференція «Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах». (Київ, 23 листопада 2023 р.) К. URL: <https://ipv.org.ua/2023/collection-23-11-2023>

4. Рагозіна В. В. Військово-патріотичне виховання учнів засобами мистецтва: методика констатувального експерименту. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2023 рік. Івано-Франківськ: НАІР, 2024. Вип. 12. С. 190-194. URL: <https://ipv.org.ua/2024/collectio-09-05-2024/>

5. Стан військово-патріотичного виховання старшокласників закладів загальної середньої освіти: результати всеукраїнського опитування. Препринт (аналітичні матеріали) / Л. В. Канішевська, В. В. Рагозіна. Івано-Франківськ: «НАІР», 2024. 40 с. DOI <https://doi.org/10.32405/978-617-8011-86-4-2024-40>

6. Харченко Н.В. Виклики патріотичного виховання в умовах воєнного стану. Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 19 грудня 2022 р.). Івано-Франківськ: «НАІР», 2022. С. 180–183.

7. Ragozina V.V. Military patriotic education of school students in the New Ukrainian School: guidelines and pedagogical toolkit for implementation. Наукові записки. Серія: педагогічні науки. Випуск 6/Ред. Кол.: В. Ф. Черкасов, О. А. Біда, Н. І. Шетеля та ін. Ужгород-Кропивницький: Видавництво «Код», 2024. С. 73-78. DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2024.06.073

*Ю. М. Сазанова, м. Харків,
Україна*

ПІДВИЩЕННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ЗАСОБАМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА БОЙОВОГО ХОРТИНГУ ДЛЯ ПРОТИСТОЯННЯ НАСИЛЬСТВА

Анотація. У науковій публікації автором подано: рекомендації для підвищення стресостійкості в майбутніх психологів засобами національно-патріотичного виховання (вивчення історії та культури, розвиток рефлексії та самоспостереження, формування емоційної стійкості, сприяння здоровому способу життя, розвиток комунікативних навичок, підтримка спільноти та патріотичних цінностей); приклади заходів національно-патріотичного виховання, які можуть сприяти підвищенню стресостійкості у майбутніх психологів (екскурсії до історичних місць, проведення лекцій і дискусій, участь у національних святах і заходах, заняття бойовим хортингом, техніки дихання та релаксації).

Ключові слова: стресостійкість, майбутні психологи, національно-патріотичне виховання, заходи, рекомендації, протистояння насильства.

Національно-патріотичне виховання в умовах воєнного стану набуває особливого значення для майбутніх психологів у контексті протистояння насильства. У таких умовах, коли населення піддається стресу, тривозі та травматичним подіям, психологи виступають ключовими посередниками в забезпеченні психологічної допомоги та підтримки. Крім того, національно-патріотичне виховання та заняття бойовим хортингом можуть сприяти розвитку

емпатії, впевненості в собі та соціальної чутливості серед майбутніх психологів, що є важливими якостями для надання ефективної допомоги тим, хто зіштовхнувся з насильством і травмою у кризових життєвих ситуаціях під час воєнних дій.

В останні роки проблема стресостійкості особистості привертає увагу багатьох дослідників, таких як: С. Гупало, Н. Жигайло, В. Крайнюк, І. Середа, Д. Романовська, М. Цимбалюк та ін. [2; 3; 8; 9; 10]; національно-патріотичне виховання здобувачів світи засобами бойового хортингу розглянули: О. Отравенко, Н. Довгань, З. Діхтяренко, В. Ганчева; Т. Fedorchenko, S. Boltivets, N. Dovgan, Z. Dikhtiarenko, E. Yeromenko and other [1; 4-7; 11; 12].

Стрес – це реакція нашого організму на певну психологічну ситуацію, яка викликає максимальне психічне напруження. Рівень стресостійкості кожної людини може бути різним і змінюється протягом життя, залежно від різних чинників. Стрес може виникати через навчання, роботу, екологічну діяльність або особисті події. Науковці виділяють три стадії стресу: стадія тривожності, коли з'являється загроза організму чи психіці; стадія опору (резистентності), коли організм мобілізує всі сили на опір стресу та стадія виснаження, коли необхідний відпочинок [3; 9]. Якщо фактор стресу сильний і не зменшується, організм може потрапити в стадію виснаження, що є небезпечним для здоров'я людини. Тому необхідно шукати шляхи підвищення стресостійкості.

Під стресостійкістю В. Крайнюк розуміє комплекс особистісних якостей, що дозволяє переносити значні інтелектуальні, вольові та емоційні навантаження без особливих шкідливих наслідків для власного здоров'я, оточуючих і своєї професійної діяльності [3].

Ми підтримуємо думку Д. Романовської, що стресостійкість – це таке поєднання особистісних якостей людини, що дає їй змогу витримувати стресові ситуації, уникаючи негативних наслідків як для життєдіяльності, так і для оточення. Складовими стресотійкості визначено [8]:

- 1) *психофізіологічна якість* – тип, властивість нервової системи;
- 2) *мотивація* – сила мотивів, що визначає емоційну стійкість;

3) *емоційна* – досвід особистості, накопичений під час подолання негативних впливів екстремальних ситуацій;

4) *вольова* – свідоме саморегулювання дій відповідно до ситуації;

5) *інформованість* – професійна підготовленість і готовність особистості до виконання тих або інших завдань;

6) *інтелектуальна* – оцінювання і визначення умов ситуації, прогнозування її можливих змін, прийняття рішень про способи дій.

Отже, стресостійкість – це властивість особистості, що визначається можливістю протидіяти в стресових ситуаціях. Формування стресостійкості майбутніх фахівців пов'язане з пошуком джерел і ресурсів, необхідних для подолання наслідків стресів. Такими ресурсами та джерелами є внутрішні та зовнішні фактори, що сприяють психологічній стійкості у стресогенних ситуаціях. Далі наведемо декілька рекомендацій у таблиці 1.

Таблиця 1.

**Рекомендації для підвищення стресостійкості в майбутніх психологів
засобами національно-патріотичного виховання**

<i>Рекомендація</i>	<i>Опис</i>
Вивчення історії та культури	Поглиблене вивчення історії та культури своєї країни може зміцнити почуття національної гідності та патріотизму. Розуміння, звідки ми походимо і які цінності ми втілюємо, може надати психологам впевненості в собі
Розвиток рефлексії та самоспостереження	Навички самоаналізу та рефлексії допомагають людям краще розуміти свої емоції та реакції на стресові ситуації. Це може включати медитацію, психологічні практики або техніки дихання.
Формування емоційної стійкості	Психологи повинні вміти керувати своїми емоціями, особливо в стресових ситуаціях. Тренування навичок емоційного регулювання, таких як зосередженість, толерантність до невизначеності та позитивне мислення, може бути корисним.
Розвиток комунікативних навичок	Ефективна комунікація є ключем до успішних відносин із іншими людьми, а також до вирішення конфліктів і попередження насильства. Тренування навичок активного слухання, емпатії та конструктивного спілкування може допомогти майбутнім психологам підвищити свою стресостійкість.
Сприяння здоровому способу життя	Фізичне здоров'я має велике значення для загального самопочуття та стресостійкості. Здорове харчування, регулярна фізична активність і відпочинок допоможуть зміцнити організм, забезпечити енергію для подолання стресу.
Підтримка спільноти та патріотичних цінностей	Спілкування з однодумцями та участь у спільних заходах, спрямованих на підтримку національних і патріотичних цінностей, може підвищити почуття приналежності та підтримки.

Дослідники С. Гупало, Ю. Кулик, О. Свідерська (2020), факторами розвитку стресостійкості майбутнього психолога визначили: «постійну роботу над власними психологічними проблемами й активним їхнім вирішенням, розвиток психологічної гнучкості, філософської світоглядної позиції, активну роботу над удосконаленням ціннісно-мотиваційної системи особистості, саморегуляцію емоційних станів та ін.» [2, с. 53]. Ми згодні з авторами, що всі ці фактори значно впливають на рівень стресостійкості майбутніх фахівців.

Утім, на нашу думку, необхідно додати ще патріотичну складову. Тому далі наведемо план заходів у таблиці 2.

Таблиця 2.

Приклади заходів національно-патріотичного виховання, які можуть сприяти підвищенню стресостійкості у майбутніх психологів

<i>Заходи</i>	<i>Опис</i>
Екскурсії до історичних місць	Організація екскурсій до музеїв, пам'ятників і інших історичних об'єктів допоможе майбутнім психологам краще розуміти історію та культуру своєї країни, а також збільшить їх патріотичні почуття.
Проведення лекцій і дискусій	Організація лекцій та дискусій з історії, культури, політики та інших аспектів національної ідентичності може стимулювати інтелектуальний розвиток і патріотичні почуття.
Участь у національних святах і заходах	Активна участь у святкуванні національних свят і заходах, таких як День Незалежності, День Збройних Сил України, може поглибити зв'язок із країною та підвищити патріотичне відчуття.
Заняття бойовим хортингом	Бойовий хортинг – це спортивна діяльність, що включає в себе фізичні вправи, військову підготовку та стресові ситуації, спрямовані на розвиток фізичної та психічної стійкості. Участь у таких заняттях допоможе майбутнім психологам зміцнити своє тіло і розвинути стратегічне мислення в стресових умовах.
Техніки дихання та релаксації	Поєднання занять бойового хортингу з техніками дихання та релаксації може бути корисним для навчання майбутніх психологів контролювати свої емоції та стрес у будь-якій ситуації.

Далі наведемо рекомендації щодо підвищення стресостійкості в майбутніх психологів для протистояння насильства:

1) *тренування стресостійкості*: майбутні психологи можуть використовувати медитацію, глибоке дихання, релаксацію, інші техніки та методи, щоб навчитися ефективно керувати стресом і емоціями під час виконання своїх обов'язків;

2) *підготовка до роботи з травмованими людьми*: майбутні психологи

повинні отримати навички роботи з людьми, які були жертвами насильства. Це може включати навчання специфічним технікам і стратегіям психотерапії для допомоги таким клієнтам у подоланні травматичних досвідів;

3) *збереження власного фізичного та емоційного здоров'я*: важливо, щоб майбутні психологи дбали про своє здоров'я, використовуючи стратегії самозахисту та саморегуляції, такі як здорове харчування, фізична активність та активне дозвілля;

4) *навчання навичкам конфліктного розв'язання*: майбутні психологи можуть вивчати та практикувати навички ефективного розв'язання конфліктів, щоб вони могли ефективно втручатися в ситуації насильства та допомагати в їх вирішенні;

5) *підвищення освітньої та культурної компетентності*: розуміння різних культурних, соціальних і етнічних контекстів може допомогти майбутнім психологам краще розуміти причини насильства та розробляти більш ефективні стратегії його протистояння;

6) *підтримка від наставників*: важливо, щоб майбутні психологи мали можливість обговорювати свій досвід та емоції, отримувати підтримку від досвідчених фахівців.

Висновки. Процес навчання майбутнього психолога має завершитися розвитком у нього всіх необхідних якостей для успішної професійної діяльності, включаючи стресостійкість. Це означає, що він має стати взірцем зрілої особистості з високим рівнем культури, яка виявляється як у внутрішніх, так і у зовнішніх аспектах життя. Майбутній психолог повинен мати вміння ефективно керувати собою, володіти комунікативними навичками, бути готовим до адаптації в умовах постійних змін і протистояти насильству.

Список використаних джерел

1. Бойовий хортинг – національний професійно-прикладний вид спорту України / Грибан Г., Довгань Н., Отравенко О., Діхтяренко З. [та ін.] // Сучасні тенденції та перспективи розвитку якісної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту в умовах ступеневої освіти : зб. наук. пр. за матер. УІ Міжнар. наук.-практ. конф., 18-19 квітня 2024 р., Полтава–Лубни / за ред. О. В. Отравенко. – Полтава : Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2024. – Розділ конф. – С. 194–256. URL: <https://ir.dpu.edu.ua/handle/123456789/3365>.

2. Гупало, С., Кулик, Ю., Свідерська, О. (2020). Теоретичний аналіз поняття

стресостійкості як особистісного чинника професійної діяльності майбутніх психологів. *Збірник наукових праць ЛОГОС*, 51-54. <https://doi.org/10.36074/13.03.2020.v2.15>

3. Крайнюк В. М. Психологія стресостійкості особистості : монографія. К.: НікаЦентр, 2007. 432 с.

4. Отравенко Олена. Виховання ціннісного ставлення учнів, студентів і курсантів до здоров'язбережувальної діяльності засобами бойового хортингу / Олена Отравенко, Зоя Діхтяренко, Владислава Ганчева, Едуард Єрмоменко // *Проблеми освіти: збірник наукових праць. Електронне видання ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»*. К., 2024. Вип. 2 (101). – С. 278-298.

5. Отравенко О. В. Формування української національної ідентичності учнівської та студентської молоді в системі національно-патріотичного виховання / О. В. Отравенко, З. М. Діхтяренко, В. І. Ганчева, Е. А. Єрмоменко // *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. № 1 (360), 2024. С. 142-152.

6. Отравенко О. В. Мотиваційні пріоритети у вихованні почуття національної самосвідомості учнів, студентів і курсантів засобами бойового хортингу/ О. В. Отравенко, З. М. Діхтяренко, Е. А. Єрмоменко // *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. № 4 (363), 2024. С. 117-126.

7. Отравенко О. В., Довгань Н. Ю., Діхтяренко З. М., Ганчева В. І., Національно-патріотичне виховання здобувачів освіти засобами бойового хортингу під час воєнного стану. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. №1 (355). 2023. С. 136-146. DOI [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-1\(355\)-136-146](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-1(355)-136-146).

8. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти. Методичний посібник / Упор. Д. Д. Романовська, О. В. Ілащук. Чернівці: Технодрук, 2014. 133 с.

9. Серeda Ірина Шляхи підвищення стресостійкості та попередження емоційного вигорання педагогів в кризових умовах №1 (32) (2024): *Věda a perspektivy* DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-1\(32\)-97-106](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-1(32)-97-106).

10. Цимбалюк Михайло, Жигайло Наталія Формування стресотійкості студентів в умовах війни для правового та євроінтеграційного процесів. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2022. Спецвипуск. С. 128-136. DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2022.spec.17>.

11. Dikhtiarenko, Zoia, Korzhenko, Iryna, Steshyts, Andrii. Training of future physical education teachers and martial arts coaches – Combat Horting to the application of healthcare technologies (2022). Physical culture, sports and physical rehabilitation in modern society. Nataliia Khilus, Oleksandr Nestorenko (editors). *Monograph*. Publishing House of University of Technology, Katowice, 2022, (pp. 22-77).

12. Fedorchenko, T., Boltivets, S., Dovgan, N., Dikhtiarenko, Z., Yeromenko, E., Kukushkin, K., Otravenko, O., Zavistovskyi, O., Khatko, A., Kolomoiets, H., Berezhna, T., Veselova, V., Steshyts, A., Khimich, V., Demchenko, N., Yeromenko, V., Grechana, L., Petrova, O., Kozlova, K., Ilnytskyi, I., Rebryna, A., Tsviha, A., Kostenko, V., Dehtyaryov, A. (2022). Ensuring Standards of Quality of Life in a Turbulent World. *Monograph*. Opole: The Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration in Opole, 2022; pp. 623. ISBN 978-83-66567-48-1. Part 5. «Combat Horting as a means of physical education of a harmoniously developed, successful, a vitally active personality – pupils, students and cadets: results of research work» (pp. 498-597).

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ МЕНТОРА В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ КАНАДИ

***Анотація.** У статті розглядаються практичні аспекти роботи ментора в закладах вищої освіти Канади, розкриваються програми і настанови, що запроваджені в канадських університетах, описуються способи взаємодії менторів і студентів у процесі навчання. Освітнє середовище Канади зумовлює певні особливості роботи ментора зі студентами, де, також, важливим практичним аспектом діяльності ментора є розвиток його особистих якостей та навичок, що сприяють більш ефективній роботі зі студентами та побудові довірливих стосунків.*

***Ключові слова:** ментор, менторство, міжкультурна взаємодія, полікультурне освітнє середовище.*

Отримання освіти закордоном сприяє розширенню світогляду, розвиває особистість, надає цінний досвід міжкультурної взаємодії та покращує навички міжкультурної комунікації. Необхідно зазначити, що серед пріоритетних країн, до яких прямують студенти на навчання в зарубіжних університетах, є Канада.

Навчання студентів в закладах вищої освіти зарубіжних країн має багато переваг, серед яких: пізнання студентами культурних традицій і звичаїв інших країн, усвідомлення власної культури, можливість спільної роботи над проектами та дослідженнями з представниками різного культурного походження.

Згідно результатів опитування студентів The Student Voice Канадського Бюро Міжнародної освіти можна зробити висновки про те, що Канада вважається безпечною, стабільною і толерантною до студентів країною для отримання вищої освіти. Висока якість і репутація системи освіти є важливим питанням при виборі студентами Канади як країни для навчання і подальшого проживання [6, с. 4]. Заклади вищої освіти, інструктори та адміністратори докладають зусиль, щоб студенти відчували, що їх поважають та цінують. Як підтверджується вищезазначеним опитуванням, студенти впевнені у тому, що у разі проблем дискримінації чи переслідування, їхні проблеми почують та допоможуть у вирішенні [6, с. 5].

Також серед важливих причин, через які Канаду обирають для навчання,

студентами були зазначені наступні: можливість отримання досвіду роботи, пов'язаного з навчанням, життя у суспільстві, яке є, в основному, толерантним і недискримінаційним, а також набуття міжкультурної обізнаності та глобальних компетентностей [6, с. 10].

Необхідною частиною успішного навчання студентів є їх адаптація в полікультурному освітньому середовищі, тому виховна робота зі студентами в Канаді має свої особливості. В Канаді навчаються студенти з різних країн світу і проблеми міжкультурної взаємодії актуальні для канадського суспільства вже протягом тривалого часу. Досвід університетів Канади підтверджує, що в освітньому середовищі, яке є полікультурним, необхідна участь спеціальної особи, яка допомагає студентам швидко до нього адаптуватись. Крім цього, така особа існує для того, щоб студенти могли ефективно співпрацювати в міжнародному середовищі в майбутній професійній діяльності. В Канадських університетах такою особою є ментор.

В університетах Канади існує багаторічна практика щодо роботи менторів, в якості яких можуть виступати педагоги, студенти старших курсів, студенти канадського походження, а також практикуючі спеціалісти різних професій, які мають відповідну підготовку та досвід.

Особливістю виховної роботи в канадських університетах є практична діяльність менторів, розробка та втілення великої кількості програм і рекомендацій, а також широкий досвід роботи менторів у підготовці студентів до міжкультурної взаємодії. Наявність програм та досвід їх практичного втілення у виховну роботу сприяє активному залученню менторів до виховного та освітнього процесу в закладах вищої освіти Канади.

Студенти і ментори можуть мати різні очікування від сумісної роботи в полікультурному освітньому середовищі, тому важливою частиною роботи ментора є пояснення очікувань університету, правил академічної поведінки, а також надання конструктивного зв'язку і порад, що стануть в нагоді не тільки в університеті, а й в подальшій професійній діяльності студентів.

Дослідники К. Хобсон і З. Тейлор узагальнили інформацію щодо

менторських програм у 96 закладах вищої освіти Канади, а пізніше розширили спрямованість попередніх досліджень, включивши сім основних категорій менторингових програм, де взаємодіють ментор і підопічний. Зауважимо, що менторингові програми, де пара ментор і підопічний обидва є студентами (робота студента зі студентом) складають найбільшу частку у чотири-річних програмах канадських закладів вищої освіти – 48,6 %, співробітництво у парі представник суспільства зі студентом складають 32,1 %, а представника факультету зі студентом – 5,5 %. Автори дослідження зазначають, що у співробітництві представника суспільства зі студентом, ментори – представники суспільства є групою різноманітних учасників, що включає локальних власників бізнесу, підприємців, докторів, юристів, інших спеціалістів в якості менторів, тобто ці програми спрямовані на надання студенту ментора, який працює у певній професійній сфері [2, с. 7].

Дослідниками з Навчального центру університету Західного Онтаріо розроблені настанови щодо менторингу і роботи менторів зі студентами з різних культур, в яких визначається як допомогти студентам адаптуватись до університету, детально розглядається вплив різних культур на роботу студента і ментора, надаються стратегії, що враховують культурні особливості студентів і менторів, наведені підходи до вирішення конфліктів, організації ефективного тайм-менеджменту, допомозі у подоланні конфліктів, а також надаються кейси роботи зі студентами [3, с. 25, 28].

Побудова довіри між менторами і підопічними в Канадському освітньому середовищі також базується на деяких відмінностях, в тому числі статі, культурного походження, стилю навчання, рівнів екстравертності та інтровертності, попереднього досвіду. При цьому, Канада, має певні культурні відмінності від інших країн. Дослідники зазначають, що в Канаді та в Америці студенти одразу будують довірливі та відкриті стосунки у групі, і тільки якщо трапляється якась подія, що стає причиною відноситись до людини з недовірою, перестають довіряти людині. Це відрізняється від культур, в яких люди одразу відносяться з недовірою до інших, і тільки з часом починають

будувати довірливі стосунки [3, с. 31].

В Канадській освітній системі поширеною практикою є програма щодо спільної роботи міжнародних студентів з менторами–студентами канадського походження. Канадські дослідники Клінт Томсон та Вікторія Ессес зазначають, що зазначена програма вносить позитивні зміни до соціокультурної і психологічної адаптації, а також з часом зменшує стрес акультурації [4, с. 873]. Метою програми було встановлення дружніх стосунків між студентами з різних культур та студентами Канадського походження, оптимізація їх соціального досвіду. Ментори та підопічні мали зустрічатись раз на тиждень протягом не менше одного семестру, також кожні 3-4 тижні організовувались групові події, що мали на меті соціалізацію між менторами і підопічними.

Необхідно зазначити, що важливим фактором успішної роботи ментора є наявність в нього певних персональних характеристик або якостей. Наприклад, канадська дослідниця А. Ворд з університету Саскачеван, визначає роль та характеристики менторів в менторських програмах: заємовідносини між ментором і студентом повинні бути синергетичні; при ефективній ситуації менторингу, ментор буде вивчати настільки ж багато наскільки й студент; ментори повинні розвивати партнерську педагогічну компетентність, самовпевненість, а також розвивати дружні стосунки [5, с. 291].

У настанові з менторства Д. Картрайт, серед інших якостей хорошого ментора зазначаються наступні: демонстрування відкритості, наявність знань, досвіду, зацікавленості, бажання допомогти іншим стати успішними, можливість проводити регулярні зустрічі з підопічними, бажання бути ментором, а не просто бути призначеним на цю посаду [1, с. 11].

Таким чином, практичними аспектами роботи ментора в закладах вищої освіти Канади є наступні: по-перше, робота менторів зі студентами згідно розроблених настанов і програм, які допомагають студентам успішно адаптуватись, почуватись безпечно, встановлювати позитивні стосунки з іншими студентами, ефективно працювати в міжнародній команді над спільним проектами і дослідженнями в освітньому середовищі університету; по-друге,

побудова довіри між менторами і підопічними на основі певних стратегій, розроблених університетами, базуючись на знаннях про культури інших країн, відмінностях у стилях навчання і моделях поведінки; по-третє, розвиток та покращення особистих якостей і навичок ментора, в тому числі вміння слухати і надавати конструктивний зворотній зв'язок, вміння толерантно пояснювати і розбирати помилки, що можуть призводити до конфліктів, тощо.

Список використаних джерел

1. Cartwright D. G. Western Guide to Mentorship in Academia. 2008. Purple Guides. 2. URL: <https://ir.lib.uwo.ca/tsc-purple-guides/2> (дата звернення: 03.11.2024).
2. Hobson K., Taylor Z.W.. Mentoring.ca: Types of Mentoring Programs Featured on Canadian Postsecondary Education Websites. International Journal of Mentoring and Coaching in Education. 2020. URL: <https://www.researchgate.net/publication/341472930> (дата звернення: 03.11.2024).
3. Nanda D. Western Guide to Mentoring Graduate Students Across Cultures. 2009. Purple Guides. 4. URL: <https://ir.lib.uwo.ca/tsc-purple-guides/4> (дата звернення: 03.11.2024).
4. Thomson C., Esses V. M. Helping the Transition: Mentorship to Support International Students in Canada. Journal of International Students. Vol. 6. № 4. 2016. URL: <https://doi.org/10.32674/jis.v6i4.323> (дата звернення: 03.11.2024).
5. Ward A. The Role of Mentorship in a Saskatchewan Cross-cultural Teacher Education Project. McGill Journal of Education. Vol. 33. № 3. 1998. URL: <https://mje.mcgill.ca/article/view/8437/6368> (дата звернення: 03.11.2024).
6. The Canadian Bureau for International Education. The Student Voice. National Results of the 2021 CBIE International Student Survey. 2021. URL: https://cbie.ca/wp-content/uploads/2022/07/CBIE_2021_International_Student_Survey_National_Report.pdf (дата звернення: 03.11.2024).

**В. В. Ціній, м. Київ,
Україна**

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ЯК ЦІННІСНА СКЛАДОВА КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ В STEM-ОСВІТІ

Анотація. В статті актуалізовано проблему професійного самовизначення здобувачів загальної середньої освіти, як ціннісного складника предметних компетентностей, що формуються при вивченні STEM-технологій у гімназії. Окреслено можливості STEM-освіти, що впроваджується в освітній процес для пропедевтики формування кар'єрної спрямованості здобувачів освіти на обрання профілю навчання.

Ключові слова: гімназія, кар'єрна спрямованість, професійне самовизначення, STEM.

Вивчення сучасних STEM-технологій у закладах загальної середньої освіти відповідає запитам громадськості й реалізується в рамках впровадження концептуальних засад Концепції «Нова українська школа» та Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти). Ці зміни

впроваджуються в освітню практику поступово, одночасно з оновленням матеріально-технічного оснащення закладів загальної середньої освіти. Елементи STEM-освіти впроваджуються на всіх рівнях освіти з використанням не лише наявного у закладах освіти обладнання, а й залучаючи власні гаджети учнів.

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (2011), що є чинним у 2024-2025 н. р. для 8–11 класів закладів загальної середньої освіти зазначено «Компетентність – набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається зі знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці». Новий Державний базової середньої освіти (2020) поняття «компетентність» не означає, а використовує його в тлумаченні закону «Про освіту» (2017), де зазначено «компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність».

Ціннісні ставлення й усвідомлення школярами своїх знань, моральних норм, ідеалів, мотивів поведінки, загальної оцінки самого себе як особистості, характеризує ціннісно-рефлексивний компонент компетентності. Цей компонент передбачає в першу чергу сформованість такої психологічної якості, як рефлексія.

Професійне самовизначення школярів є невіддільна частина ціннісного компонента компетентності здобувачів загальної середньої освіти. Становлення кар'єрної спрямованості здобувачів освіти динамічний процес й свій професійний вибір людина може неодноразово змінювати упродовж життя. Але перший такий вибір своєї кар'єри оновлене законодавство в галузі освіти передбачає після закінчення гімназії (9 клас), оскільки у ліцеї (10-12 класи) здобувається профільна загальна середня освіта, відповідно до напрямів подальшої роботи чи вищої освіти здобувача освіти.

Чисельні наукові дослідження різних аспектів професійного

самовизначення доводять, що сучасні учні, що навчаються в основній та старшій школі часто мають низьку мотивацію до навчальної діяльності, нереалістичні професійні плани, несформовану систему професійно-ціннісних орієнтацій. А саме сформований професійний вибір школяра дає йому мотивацію до навчання, бо відповідає на питання «Навіщо мені ці знання?» Це дозволяє учню обирати свідомо траєкторію особистісного і професійного розвитку відповідно до власних індивідуальних особливостей і вимог сьогодення.

Одним зі шляхів формування кар'єрної спрямованості здобувачів базової середньої освіти є використання елементів чи цілісної системи STEM-освіти у гімназії, як закладі загальної середньої освіти II ступеня (5–9 класи). Включення елементів професійної орієнтації в освітній процес передбачено чинними модельними навчальними програмами. Здобувачі освіти опановують знання про світ сучасних професій, як фахівці різних галузей використовують сучасні технології під час своєї роботи, формується вміння об'єктивно й критично оцінювати результати власної практичної діяльності у відповідній предметній сфері. Школярі усвідомлюють специфічні особливості різних напрямів профільного навчання, зростає ступінь обізнаності із системою професійної представленості відповідної галузі на сучасному ринку праці та специфікою професійної діяльності людини у цій сфері й це відбувається під час вивчення природничо-математичних та технологічних предметів, як невід'ємна складова освітнього процесу з цих предметів.

STEM є ефективним засобом професійної орієнтації в Новій українській школі, створене освітнє STEM-середовище дозволяє формувати інтерес здобувача до STEM-професій, що водночас можна розглядати як професії майбутнього. Важливим є подолання гендерних стереотипів у виборі профілю навчання та подальшої кар'єри здобувачів незалежно від статі. Це досягається через широке залучення дівчат до різних позаурочних активностей, що проводяться в рамках впровадження STEM-освіти в Україні[1]. Вчитель під час уроку з мотиваційною метою знайомить учнів та учениць з прикладами

побудови професійної кар'єри у тій чи іншій галузі незалежно від статті фахівця. Важливо враховувати реалії ринку праці регіону та прогнозовані дані щодо зайнятості на ринку праці під час воєнного стану в Україні та в післявоєнний період з урахуванням кон'юнктури ринку праці[2]. Шкільна освіта має враховувати не лише власні вподобання учня, але й потреби держави та економіки з питань підготовки кадрів для різних галузей з урахуванням їх специфіки та стратегічних напрямів розвитку країни в умовах воєнного стану та в післявоєнний період.

Ефективним способом професійної орієнтації є розв'язання практикоорієнтованих завдань під час освітнього процесу відповідно до сфер професійної діяльності людини: «людина-людина», «людина-техніка», «людина-природа», «людина-знак», «людина-образ». Це може бути як короткочасне індивідуальне завдання на уроці, так й довготривалий колективний навчальний проєкт, що має міждисциплінарний характер й поєднує знання з усіх галузей, що інтегруються у STEM. Водночас ефективно формуються м'які навички необхідні сучасному фахівцю [3].

Професійна орієнтація на STEM-уроках не повинна бути спрямована лише на технічні та природничі профілі навчання. Ссучасні технологічні знання використовуються у всіх сферах людської діяльності. Усвідомлення цього факту учнями, що не пов'язують свою професійну кар'єру з профільним вивченням природничо-математичних та технологічних предметів формує позитивне ціннісне ставлення, до знань здобутих при вивченні STEM-предметів.

Важливим для професійного самовизначення школяра є самооцінка індивідуальної освітньої траєкторії, яка виявляється у ступені сформованості уявлень учня про структуру можливої освіти в ліцеї наукового, мистецького, академічного чи професійного спрямування. Усвідомлення ролі навчальних предметів, що вивчаються у гімназії, у подальшій професійній кар'єрі позитивно впливає на зростання ціннісного потенціалу здобутих предметних компетентностей для особистості здобувача освіти

В Україні розроблена значна кількість онлайн ресурсів, що допомагають обрати майбутню професію. Вони здебільшого зорієнтовані на школярів старшого шкільного віку чи навіть на освіту дорослих, але цілком можуть бути використанні фрагментарно чи повністю на адаптаційному циклі базової середньої освіти. Використання цих ресурсів суттєво допомагає вчителю надати здобувачам знання про світ сучасних професій та вимоги до фахівця в них. А також, акцентувати увагу на особистій значущості для учня шкільних знань та компетентностей, що здобуваються в освітньому процесі.

Таким чином, формування ціннісної складової предметних компетентностей учнів та учениць засобами STEM-освіти передбачає формування їх кар'єрної спрямованості в основі якої сформована система мотивів, особистісних змістів і цілей.

Список використаних джерел

1. Nazarenko T. H., Honcharova N. O., Sipii V. V. Stages and conditions of implementation of STEM education in Ukraine. Наукові записки Малої академії наук. Київ, 2021. № 2–3 (21–22) С. 107–118. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/733943/>
2. Геревенко А. М., Скібіна О. В., Сіпій В. В. Аналіз кон'юктурних досліджень ринку праці для підготовки кваліфікованих фахівців. Педагогічна академія: наукові записки. Львів: Інститут стратегій інноваційного розвитку і трансферу знань, 2024. Вип. 8. DOI: 10.5281/zenodo.12626602. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/741700/>
3. Sipii V., Deschenko O, Honcharova N., Hrytsenko A., Hrytsiuk O. Analysis of the Prospects for the Development of Soft skills in Future education: Trends and Risk. Revista Conhecimento & Diversidade, 2024, Volume 16, Number 44. pp. 107–128. DOI: 10.18316/rcd.v16i44.12035. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/742893>

***І. С. Скіпор, О. А. Антонова, м. Київ,
Україна***

STEM-ОСВІТА В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО НАПРЯМУ

Анотація. У статті окреслено основні завдання, виклики та першочергові заходи для ефективного інноваційного розвитку закладів позашкільної освіти в контексті впровадження STEM-освіти. Автор визначає STEM-освіту як актуальну педагогічну інновацію, яка сприяє всебічному розвитку, формуванню ключових компетентностей вихованців закладів позашкільної освіти та виявленню їх інноваційного потенціалу, а також забезпечує допрофесійну підготовку учнівської молоді в науково-технічній сфері. Висвітлено шляхи впровадження STEM-освіти, що призведе до інноваційного розвитку закладів позашкільної освіти, що передбачає розвиток організаційної культури, освітньої політики закладу освіти. Надано рекомендації, які сприятимуть модернізації освітнього процесу закладів позашкільної освіти та реалізації основних завдань STEM-освіти.

Ключові слова: STEM-освіта, STEM-орієнтований підхід, заклад позашкільної освіти, гуртки науково-технічного напрямку, вихованці закладу позашкільної освіти.

STEM-освіта – це категорія, яка визначає відповідний педагогічний процес (технологію) формування і розвитку розумово-пізнавальних і творчих якостей молоді, рівень яких визначає конкурентну спроможність на сучасному ринку праці: здатність і готовність до розв’язання комплексних задач (проблем), критичного мислення, творчості, когнітивної гнучкості, співпраці, управління, здійснення інноваційної діяльності.

STEM-орієнтований підхід до навчання і виховання учнів є актуальним напрямом модернізації та інноваційного розвитку позашкільної освіти. Він сприяє популяризації інженерно-технічних та біологічних професій серед молоді, підвищенню поінформованості про можливості їх професійної кар’єри в інженерно-технічній та біологічній сфері, формуванню стійкої мотивації у вивченні відповідних дисциплін.

Мета впровадження STEM-освіти в освітній процес закладів позашкільної освіти полягає у посиленні розвитку дослідництва, створенні науково-методичного підґрунтя для підвищення творчого потенціалу учнівської молоді та професійної компетентності педагогічних працівників.

Виникнення STEM-орієнтованого підходу до навчання і виховання учнів зумовлено перевагою на ринку праці гуманітаріїв і гострим дефіцитом спеціалістів, обізнаних у науковій сфері, точних науках, здатних генерувати нові технічні ідеї, винаходи, проєктувати і забезпечити стабільний розвиток суспільства у майбутньому.

Абревіатура STEM розшифровується як Science (Наука), Technology (Технології), Engineering (Інженерія) та Mathematics (Математика). Саме ці напрями лежать в основі даної методики. При цьому дані дисципліни вивчаються не окремо, як ми звикли, а у комплексі. STEM – це не тільки інтеграція оголошених напрямів між собою та у інші сфери діяльності, а в першу чергу інший підхід до освітнього процесу, який був закладений у Концепції нової української школи. Завдання нової української школи, STEM-

освіти полягають у формуванні компетентностей, які перетинаються між собою. Їх сутність – не вчити, а вчити вчитися. Тобто STEM-освіта, це такий підхід до навчання дитини, коли за основу беруть не набуття знань, а вміння їх здобути, застосувати, не втрачаючи при цьому себе, як особистості.

Оскільки будь-який винахід має мати презентабельний вигляд, певний дизайн, оформлення, то стрімкими темпами відбувається інтеграція у STEM мистецтва, тому з'явився акронім STEAM, що вдало поєднує технічні знання та креативність. В європейських країнах засобами STEM навчають і музикантів, і художників, і філологів, через зростання попиту на фахівці, що знаються на технологіях. Музиканти створюють хіти за допомоги спеціального програмного забезпечення, а лінгвісти – досліджують мову завдяки штучному інтелекту. Яскравим прикладом інтеграції науки та мистецтва є створення «розумних» (програмованих) машин для вишивання; елементарно, створення всіма нами улюблених картин по номерах, схем для вишивання.

Оскільки допитливість дітей до пізнання світу найбільше проявляється в ранньому віці, STEM-освіта має на меті на рівні дошкільної освіти та початкової школи стимулювати цю допитливість, підтримувати інтерес до навчання та пошуку знань, мотивувати до самостійних досліджень, створювати прості прилади, конструкції. Для характеристики такої освіти використовується аббревіатура STREAM, де до природничих наук, технологій, інженерії, мистецтва та математики додається читання та письмо. STREAM–освіта надихає дітей проводити дослідження як вчені, моделювати як технологи, конструювати як інженери, бачити як художники, аналітично мислити як математики, і грати як діти.

Отже, STEM-освіта – не тільки розвиток технічних наук, а певна методика викладання, головною метою якої є виховання покоління, здатного самостійно опановувати великі масиви інформації, вміти користуватися новими технологіями та творчо підходити до пошуку рішень.

При використанні STEM підходів змінюється звична для нас форма викладання, коли педагог більше не є центром уваги і єдиним джерелом

інформації. Перед дітьми ставиться практичне завдання чи проблема, яку вони мають вирішити шляхом роздумів, спроб та помилок, що розвиває критичне мислення. Щоб сформувати цілісну картину світу, варто використовувати навчання за темами, а не за предметами, що і передбачає позашкільна освіта, оскільки навчальні програми гуртків поглиблюють знання та поєднують декілька шкільних дисциплін. Таким чином навчання стає насправді системним, інтегрує природничі науки в технології, творчість та математику.

Саме проєктний підхід дозволяє максимально інтегрувати дисципліни одну в одну. В процесі роботи над проєктом діти можуть вивчати фізику, програмування, використовувати засоби мистецтва і іноземну мову одночасно. Знання, які отримують діти, мають бути їм корисними у повсякденному житті, мати практичне застосування.

Актуальним для STEM-освіти є і командна робота та співпраця. Середовище, де діти працюють разом, щоб вирішувати складні проблеми, обмінюватися ідеями та навчатися один в одного не лише покращує навички вирішення проблем, але й розвиває комунікативні та міжособистісні навички

Розгалужена мережа гуртків науково-технічного напрямку дає Центру технічної творчості та професійної орієнтації шкільної молоді Дарницького району міста Києва можливість розвивати дітей за всіма напрямками STREAM-освіти.

Для того, щоб систематизувати свою роботу, визначити, що ми вже маємо і чого нам не вистачає, з 2018 року заклад розпочав роботу над єдиною методичною проблемою «Центр ТТМ – територія STEM-освіти». На початку був проведений моніторинг обізнаності педагогічних працівників закладу з питань STEM – освіти. Далі постало питання підвищення рівня знань педагогів із цього питання. Уже з 2019 року педагоги проходили навчання на зимових і літніх сесіях «Web-STEM-школи».

Був організований і цикл практикумів для керівників гуртків «ІТ-технології на допомогу педагогам Центру ТТМ» з розглядом актуальних тем: текстовий та табличний процесори, створення презентацій та відео; глобальна

мережа Інтернет; створення простих веб-сайтів; соціальні мережі та мобільні додатки; платформа для проведення відеоконференцій (Zoom); робота з Google диском.

Важливу роль в організації освітнього процесу відіграє методичне забезпечення. За останні декілька років педагогами закладу розроблені навчальні програми гуртків, які інтегрують в свою діяльність та поглиблюють знання з декількох галузей. Для вихованців дошкільного та молодшого шкільного віку - навчальні програми «Кмітливі дошкільнята», «Цікава математика», «Моделювання паперових рухомих іграшок», «Орігамі та паперопластика», «Юний моделіст» «Арт-інтелект», «Екологічна культура молодших школярів», «Легоконструювання», «Програмування мовою Scratch».

Навчальна програма гуртка «Юний еколог» дозволяє отримувати знання з природознавства, біології завдяки проведенню експериментів та дослідів у безпосередньому контакті з тваринами та рослинами, а також органічно поєднує мистецтво з наукою – малювання капустию, на молоці (з поясненням які процеси відбуваються), виготовлення іграшок та наочних матеріалів з природних матеріалів, розробка проєктів та дослідницьких робіт.

Розроблені й навчальні програми для вихованців середнього та старшого шкільного віку: «Основи web-дизайну», програмування мовами C++ та Python, комп'ютерна 3Д графіка та анімація, авіа моделювання та стендове моделювання, моделювання та пошиття одягу, іграшок.

З 2016 року ми долучилися до Київського фестивалю стартапів «Class IDEЯ». Стартап – це інноваційний проєкт, який має коротку історію існування, метою якого є отримання швидкого прибутку. Часто стартап-компанії називають «гаражними». Бо це бізнес, який ще тільки піднімається, намагається залучити інвесторів, можливо ще нічого не виробляє, а але має якісь нові ідеї.

У Центрі ТТМ у 2010 році розроблено Положення про наукове товариство вихованців «Пошук». Хочу сказати, що на початку дослідження проводились не стільки в галузі технічних наук, це були здебільшого секція історії та екології. При цьому дослідженнями займалися керівники гуртків

ужитково-декоративного мистецтва, інтелектуального розвитку.

Список використаних джерел

1. Антонова О. Є., Антонов О. В. Розвиток креативності майбутніх учителів засобів ТРВЗ-технологій та STEM-освіти. Соціально-педагогічні засади підготовки фахівців в умовах освітніх трансформацій: монографія. 2023. С. 298–358. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/35769> [укр.].
2. Всеукраїнська STEM-школа. Електронний ресурс. URL: <https://imzo.gov.ua/stem-shkola/> [українською мовою].
3. Енциклопедія освіти / Академ. пед. наук; гол. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Лозова О. Психологічні особливості особистісно-професійного розвитку вчителя у контексті STEM-освіти. Матеріали XXIV Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молоді учнів (м. Київ, 02-05 квітня 2024 р.). Національний авіаційний університет. К.: НАУ. 2024. С. 341–342. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/Tom1.pdf> [українською].
5. Методичні рекомендації з розвитку STEM-освіти у закладах загальної та позашкільної освіти у 2023/2024 навчальному році. URL: <https://imzo.gov.ua/2023/08/23/lyst-imzo-vid-01-08-2023-1242-metodychni-rekomendatsii-shchodo-rozvytku-stem-osvity-v-zakladakh-zahal-noi-seredn-oi-ta-pozashkil-noi-osvity-u-2023-2024-navchal-nomu-rotsi/> [українською мовою].
6. Патрікеєва О., Горбенко С., Лозова О., Василяшко І. Проблема розвитку природно-математичної освіти (STEM-освіти). Проблеми освіти: збірник наукових праць. Електронне видання ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». 2021. 2(95). С. 53-67. URL: <https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-95.2021.04> [укр.].
7. Про схвалення Концепції розвитку природно-математичної освіти (STEM-освіти): розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 серп. 2020 р. №960-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-a960r>.
8. Теоретико-методологічні засади природно-математичної освіти (STEM-освіта) Олена Патрікеєва, Світлана Горбенко, Оксана Лозова, Ірина Василяшко. DOI: <https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-95.2021.04>

Л. М. Стівур, м. Біла Церква,
Україна

ПЕДАГОГІЧНИЙ ЕТИКЕТ У ВИКЛИКАХ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ

Анотація. Педагогічний етикет є невід’ємним складником загального поняття «етикет», адже вчитель допомагає своїм вихованцям не лише здобути певні знання, а й усебічно розвиватись, формувати власні оціночні судження про певні ситуації та вчинки оточення. З іншого боку, оцінювати можна і вчителя: його зовнішній вигляд, мову, жести, будь-що. Саме тому педагог повинен мати високий рівень культури поведінки. Однак онлайн-навчання спричиняє певні виклики і вносить корективи у традиційні вияви та форми педагогічного етикету. Саме розгляду таких викликів і шляхам їх подолання присвячена пропонує розвідка.

Ключові слова: педагогічний етикет, онлайн-навчання, форми етикету, антиетикет, онлайн-освітяни.

Загальновідомо, що етикет – це усталений в суспільстві порядок поведінки, що містить у собі сукупність правил поведінки, які регулюють зовнішні прояви людських взаємин, що характеризуються повагою до ближніх

людей і намаганням приносити їм задоволення своїм поведінням, манерами вербальної та реальної поведінки, зовнішнім виглядом. Етикет як складник культури поведінки ввібрав у себе попередні багатовікові прояви поведінки, створені людством.

Перед суспільством повсякчас постає завдання щодо подальшого розвитку культури поведінки. Сьогодні ми намагаємось подолати гострий конфлікт, який існує між дотриманням етикету як вищого складника культури поведінки і реальною поведінкою людей. Нерідко етикетних правил у суспільстві не дотримуються. На це є ряд причин: незнання етикету, небажання його дотримуватись, оскільки суб'єкт не розуміє його доцільності для себе та інших людей; свідоме протиставлення себе суспільним правилам поведінки. Остання з причин часто лежить в основі антиетикетної поведінки учнівської та студентської молоді. Ці проблеми можуть бути усунені під час ретельної, систематичної та цілеспрямованої виховної, освітньої роботи педагогів різного профілю – від вихователя до викладача закладу вищої освіти. Не дивно, що на авансцені освітнього простору з'явилося і набуло поширення поняття «педагогічний етикет».

Аналіз доробку науковців засвідчив, що проблема вироблення правил педагогічного етикету та їх дотримання є нагальною і різноаспектною. Зокрема, значна увага у публікаціях була приділена мовленнєвому етикету педагогів, його чинникам і впливові на навчальний процес [1; 2; 4]; розглядався комунікативний етикет як складова професійної компетенції педагога [7], а також діджитал-етикет в умовах онлайн-навчання [6]; формування педагогічного іміджу як складника підготовки конкурентоспроможного фахівця та духовне здоров'я вчителів під час COVID-19 теж були об'єктом розгляду науковців [3; 5].

У цій розвідці пропонується візія проблеми використання засад педагогічного етикету під час дистанційного навчання, оскільки особливо гостро питання про нього постало під час упровадження онлайн-навчання, спричиненого пандемією COVID-19, а згодом – повномасштабною російсько-

українською війною.

Під час онлайн-викладання використання правильних слів і мовних конструкцій може допомогти педагогам задати позитивний тон у віртуальній аудиторії. Наприклад, якщо поміняти місцями кілька слів, то можна помітити різницю в ставленні учнів/студентів до сприйняття почутого: замінивши сильні фрази на кшталт ‘чи знаєте ви?’ на більш стверджувальні слова, такі як ‘що ви про це думаєте’. Зміна тональності з імперативної на довірливо-товариську може змінити розповідь і допомогти учням, студентам, слухачам краще засвоювати почуте й побачене, висловлювати власні судження.

Окрім вербальних засобів спілкування, педагог може і повинен коректно використовувати мову тіла, жести, міміку, які сприяли б налагодженню конструктивної обстановки на навчальному занятті, адже вебкамера детально передає всі емоції того, хто говорить, а вчитель не має права вимкнути зображення, на відміну від учня чи студента. Тож невербальний емоційний меседж може допомогти педагогові створити позитивний фон у віртуальному класі.

Як відомо, емпатія – це м’яка навичка, якою повинен володіти кожен педагог. Вияв емпатії до учнів, здобувачів освіти, які навчаються онлайн в умовах воєнного стану, може подолати психологічний розрив між ними і вчителями та викладачами. Бажано уникати критики на камеру, оскільки неможливо передбачити зворотну реакцію того, на чию адресу прозвучало критичне зауваження. Реалії сьогодення в Україні такі, що все населення перебуває у напруженому психологічному стані через постійні повітряні тривоги, обстріли, руйнації інфраструктури, травмування та смерті цивільного населення, а молодь особливо гостро реагує на стресові ситуації. Тому завдання педагога полягає у створенні комфортного освітнього середовища на кожному навчальному занятті.

Віртуальне навчання потребує нових форм і видів діяльності. Зокрема для отримання якісного зворотного зв'язку педагог може використати цифрові інструменти типу Google Forms. Для особистого спілкування з учнями,

студентами, їхніми батьками чи опікунами можна послуговуватись Teams, Zoom або Google Meet. Це допоможе забезпечити конструктивну комунікацію, у тому числі й критику та зауваження, у пом'якшеній формі, не зачіпаючи его учня в присутності його ровесників.

Педагогічний етикет має тісно взаємодіяти з так званим цифровим етикетом, коли йдеться про відеозапис будь-яких онлайн-заходів, включаючи уроки, лекції, практичні й семінарські заняття – усе те, що є складниками навчального процесу. Відеозапис має відбуватись лише після попередження учасників освітнього процесу та їхньої згоди на це. Деякі платформи, типу Zoom, дозволяють запис лише організатору зустрічі, яким апріорі є вчитель, викладач. Тому педагоги повинні пам'ятати про це і не порушувати етику онлайн-навчання.

Педагоги повинні підтримувати професійне середовище і ніколи не вдаватися до розмов, які можуть перешкодити формальному навчальному середовищу віртуальних класів. Обмін особистою інформацією також може призвести до кібербулінгу. Багато хто з учителів зіткнувся з наслідками знущань з боку учнів, які навчаються онлайн. Це часто трапляється в класі, де вчителі не стверджують своє домінування і підтримують атмосферу в класі неформальною. Слід уникати того, щоб стати жертвою подібних ситуацій, і чинити опір спокусі бути занадто неформальними зі своїми учнями.

Варто також уникати вторгнення в особисте життя вихованців. Багато контенту в Інтернеті є неприйнятним для учнів, студентів. Замки конфіденційності та замки захисту дітей повинні використовуватися вчителями під час використання будь-якої програми, яка може наразити юнацтво на неприйнятний контент. Це може допомогти зберегти етику віртуального навчання та зробити онлайн-класи більш дружніми до учнів і студентів. Крім того, педагоги завжди повинні використовувати перевірені джерела навчання, щоб уникнути вторгнення в приватне життя у вигляді злому або фішингу в Інтернеті.

Не ділитися особистою інформацією – одна із заповідей педагогічного

етикету. Нинішня українська учнівська та студентська онлайн-спільноти розкидані по всьому світу, тому обмін особистою інформацією має бути останнім, що спаде на думку педагогу під час процесу онлайн-навчання.

Загальновизнано, що педагог має величезний вплив на свідомість своїх вихованців. Хороший учитель – це людина з навичками критичного мислення. А людина, яка критично мислить, вільна від політичних і релігійних упереджень, а також здатна створити ефективне та комфортне середовище, у тому числі й навчальне. Навіть якщо педагог має сильні політичні чи релігійні переконання, то він жодним чином не повинен нав'язувати їх своїм учням і навіть не вести дискусії на ці теми, щоб зберегти цілісність класу.

Нарешті, ніщо не може так допомогти у створенні гарного враження про навчальний процес, як зовнішній вигляд педагога. Незалежно від того, наскільки ефективним є навчальний матеріал або конспекти, учні та студенти не сприймуть педагога всерйоз, якщо він з'явиться на моніторі непричесаним, без легкого макіяжу (жінки), у презентабельному навіть для дистанційного чи асинхронного навчання одязі. Як свідчить досвід, молодь, яка навчається, усерйоз ставиться лише до тих педагогів, які першочергово до себе ставляться серйозно.

Важливими чинниками створення комфортного онлайн-навчання є правильне освітлення, безшумний і професійний фон, оскільки проведення віртуальних класів при поганому освітленні заважає навчальному процесу. Педагоги повинні стежити за тим, щоб сидіти в добре освітленому місці або використовувати освітлення в приміщенні перед собою. Крім того, галасливі фони створюють перешкоди та роблять віртуальні класи непрофесійними. Необхідно подбати про те, щоб заняття проводилися в безшумній обстановці. Також важливо використовувати правильні мікрофони для класу, які адекватно передають тональність того, хто говорить. Водночас педагоги мають подбати про належний бекграунд для створення професійного середовища. Наприклад, використання зеленого екрану або штори може допомогти вчителям додати відповідний професійний фон, не роблячи його викличним і таким, що

відволікає увагу. Також можна дотримуватися білого та однотонного фону, щоб зробити його простим і професійним.

Майстерне використання новітніх цифрових технологій є запорукою успішного налагодження навчального процесу. Освітня у 21 столітті повинні бути технічно підкутими й оснащеними технічними ноу-хау для викладання у віртуальному та змішаному середовищі. До послуг українських педагогів є ряд освітніх платформ, які на час дії воєнного стану діють безоплатно.

Отже, педагогічний етикет у викликах війни та пов'язаного з нею онлайн-навчання зазнає істотних змін. Завдання українських освітян полягає в створенні комфортного навчального середовища, у тому числі й за допомогою майстерного використання модернізованих правил педагогічного етикету.

Список використаних джерел

1. Агалець І. О. Мовленнєвий етикет як засіб професійно-педагогічної підготовки майбутнього освітянина. Науково-педагогічні студії. 2018. Вип. 1. С. 76 – 86.
2. Борисенко І., Шумейко З. Вплив інтернет-спілкування на культуру мовлення здобувачів вищої освіти. Вісник Національного університету “Чернігівський колегіум” імені Т. Г. Шевченка. 2023. Т. 177. № 21. С. 3– 7.
3. Жижко О., Бельтран Г.-О. Від «презентального» вчителя до «онлайн» вчителя: духовне здоров'я вчителів під час COVID-19. Мексиканський досвід. Науково-педагогічні студії. 2021. Вип. 5. С. 97 – 111.
4. Мовчанюк Н. А. Мовленнєвий етикет викладача іноземної мови як чинник педагогічної майстерності. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2015. №3 (28). С. 45–49.
5. Michajlyszyn R. Формування педагогічного іміджу – складова підготовки конкурентоспроможного фахівця. Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Rocznik Polsko-Ukraiński. 2016. T. XVIII. S. 281–289.
6. Пискун О., Джевага Г., Носовець Н. Діджитал-етикет: правила комунікації в умовах онлайн-навчання. Вісник Національного університету “Чернігівський колегіум” імені Т. Г. Шевченка. 2023. Т. 178. № 22. С. 37– 45.
7. Стахів М. Комунікативний етикет як складова професійної компетентності педагога. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2014. № 4. С. 87–96.

***А. В. Тимчик, м. Київ,
Україна***

ВИХОВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ МУЖНОСТІ У ПРОЦЕСІ ЗМАГАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті розглянуто категорії мужності, обґрунтовано необхідність виховання мужності у старшокласників, розкрито значення цієї якості для їхнього особистісного, соціального та громадянського зростання. Визначено, що ефективною формою роботи зі старшокласниками для виховання мужності є змагальна діяльність; розкрито доцільність використання форм та методів виховання мужності у старшокласників у процесі змагальної діяльності.

Ключові слова: мужність, учнівська молодь, змагальна діяльність, морально-вольові якості, виховання, фізична культура.

Мужність, як одна з фундаментальних моральних якостей, включає в себе готовність долати труднощі, вміння залишатися емоційно стійким у стресових ситуаціях та здатність приймати зважені й відповідальні рішення. Ця якість є важливою як для розвитку особистості, так і для її соціалізації та професійного становлення. У статті розглянемо значення змагальної діяльності у вихованні мужності, її особливості та педагогічні прийоми, які сприяють розвитку цієї якості у старшокласників.

У підлітковому та юнацькому віці особистість проходить через важливий етап розвитку, коли формуються моральні орієнтири, громадянські цінності, стійкість характеру. Саме в цей період старшокласники активно стикаються з різними труднощами, вчаться відповідати за свої дії та рішення, працювати в колективі й займати відповідальну позицію у суспільстві. Мужність стає необхідною складовою для подолання цих викликів, а також для розвитку таких якостей, як самодисципліна, наполегливість, відповідальність.

Дослідники Дж. Бірн, Р. Кілманн, М. Кляйн, Р. Нейпір, виокремлюють чотири категорії мужності, яка проявляється у повсякденному житті: моральна мужність, мужність дисциплінованості, інтелектуальна мужність, емпатійна мужність. Ці категорії мужності стосуються навичок особистості, необхідних для прийняття важливих рішень, протистояння тиску, боротьбі за цінності та переконання:

- моральна мужність – це зовнішнє вираження цінностей і переконань особистості, сміливість відстоювати та допомагати, коли до людини чи групи людей поведуться несправедливо;
- мужність дисциплінованості – це здатність залишатися зосередженими і непохитними при невдачах та поразках, бути вірними своєму баченню та впливу, який людина справити на світ, спільноту чи себе;
- емпатійна мужність – це сміливість відкинути власні припущення та стереотипи та прислухатися до іншої, відмінної точки зору, що відкриває

можливість розширити перспективи та вчитися на досвіді інших;

- інтелектуальна мужність – це здатність визнавати свої індивідуальні обмеження в мисленні та бути відкритим до нових ідей, заснованих на новому досвіді та навчанні [1; 2; 3].

Таким чином, мужність – це не відсутність страху, а готовність протистояти тиску і долати труднощі, зберігаючи власні цінності та переконання. Це важлива якість для кожного, хто хоче жити повноцінним життям, досягати своїх цілей і позитивно впливати на світ. Отже, виховання мужності у старшокласників має важливе значення для їхнього особистісного, соціального та громадянського зростання, зокрема для:

- формування моральної стійкості, психологічної та емоційної зрілості: мужність допомагає старшокласникам бути емоційно стійкими перед труднощами, зокрема в умовах стресу, викликів і небезпек, сприяє підготовці до дорослого життя, в якому часто потрібні внутрішня сила, здатність долати перешкоди та приймати відповідальні рішення;

- підвищення самодисципліни та самоконтролю: виховання мужності допомагає здобути впевненість у собі, навчитись керувати своїми емоціями та поведінкою, що є основою для самодисципліни;

- усвідомлення соціальної відповідальності, становлення громадянських цінностей: мужність виховує відповідальність перед собою, друзями, сім'єю та суспільством; сприяє усвідомленню власної ролі у соціумі, формуванню в молоді відчуття гордості за свою країну, прагнення до активної участі в громадських ініціативах і служінні суспільству.

- підготовка до дорослого життя: мужність є основою для багатьох життєво важливих умінь, таких як витривалість, наполегливість, готовність брати відповідальність за власні рішення і дії. Ці якості допомагають у подальшій освіті, кар'єрі, встановленні соціальних зв'язків.

Загалом, виховання мужності сприяє гармонійному розвитку особистості, здатної ефективно діяти у складних життєвих ситуаціях, бути відповідальною, самодостатньою і активною в суспільстві. Ефективною формою роботи зі

старшокласниками для виховання мужності є змагальна діяльність, адже саме у змаганнях вихованці вчаться долати перешкоди, проявляти силу волі, емоційну стійкість і витривалість. У процесі змагальної діяльності створюються умови, в яких виховуються і розвиваються морально-вольові якості особистості [4; 5; 6].

Отже, змагальна діяльність, дозволяє розвивати мужність через формування витривалості і наполегливості (спортивні змагання, конкурси, турніри вимагають від старшокласників великої витримки, самоконтролю та дисципліни, підготовка до змагань формує навички самостійної роботи, витривалість та вміння концентруватись на досягненні мети); розвиток сміливості і впевненості в собі (у процесі змагань учні повинні проявляти сміливість, діяти в умовах обмеженого часу, швидко приймати рішення, що вчить їх долати страх, сумніви і ставати впевненими у власних силах); здатність боротися та долати невдачі (змагання не завжди приносять перемогу, і це стає важливим уроком для старшокласників, оскільки вони навчають правильно реагувати на поразки, робити висновки, не втрачати мотивацію та рухатися вперед, що є ключовим для розвитку мужності); формування почуття відповідальності (участь у командних змаганнях вчить відповідати не тільки за себе, а й за команду та спільний результат, що сприяє вихованню відповідальності, вміння підтримувати інших, діяти злагоджено і спільно досягати мети).

Для ефективного виховання мужності у старшокласників під час змагальної діяльності доцільно використовувати такі методи та форми:

- змагально-мотиваційні завдання: застосування завдань (індивідуальних або командних), що вимагають як фізичних, так і психологічних зусиль, є ефективними для виховання мужності та сприяють розвитку особистої відповідальності та колективної взаємодії;
- рефлексія і обговорення результатів: після завершення змагань важливо проводити рефлексійні бесіди, під час яких старшокласники аналізують власні дії, оцінюють досягнення та поразки; це допомагає їм вчитися на власному досвіді та розвивати готовність до подолання труднощів;

- підтримка і мотивація з боку педагога (тренера): педагоги можуть мотивувати учнів через особистий приклад, підтримку і конструктивну критику; підтримка педагога (тренера) особливо важлива у випадках невдач, коли вихованець потребує допомоги в подоланні негативних емоцій та зміцненні впевненості у своїх можливостях;

- моделювання ситуацій вибору: вправи та завдання, що імітують ситуації вибору, допомагають старшокласникам долати психологічні бар'єри, формувати емоційну стійкість.

Загалом, змагальна діяльність сприяє всебічному розвитку особистості, допомагає адаптуватися до викликів сучасного світу та робить людину більш стійкою, цілеспрямованою, мотивованою і соціально відповідальною. Вона розвиває як особистісні якості, так і соціальні навички, що є важливими для досягнення успіху в житті.

Таким чином, виховання мужності у старшокласників через змагальну діяльність є важливим елементом освітнього процесу, оскільки вона не лише сприяє фізичному та емоційному розвитку, але й допомагає учням сформувати стійкість, впевненість у собі та відповідальність. Завдяки змагальній діяльності старшокласники вчаться ставити перед собою цілі, працювати над досягненням результатів, долати труднощі та підтримувати інших. Це дозволяє підготувати учнівську молодь до викликів дорослого життя, сприяє їхній соціальній адаптації та допомагає виховувати активних і відповідальних громадян.

Список використаних джерел

1. Byrne, J. A. (Ed.). The courage issue. Fast Company. 2004, September, 86.
2. Kilmann, Ralph & O'Hara, Linda & Strauss, Judy. Developing and Validating a Quantitative Measure of Organizational Courage. J Bus Psychol. 2010. 25. 15-23. 10.1007/s10869-009-9125-1.
3. Klein, M., & Napier, R. The courage to act. Palo Alto: Davies-Black. 2003.
4. Алієв М. Н. Виховання морально-вольових якостей у дітей засобами фізичної культури / М.Н. Алієв, А.Г. Гусейнов. Педагогіка. 2008. № 1. С. 67-73.
5. Безверхня Г.В. Мотивація до занять фізичною культурою і спортом школярів 5-11-х класів: Автореф. дис... канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02. Львів. держ. ін-т фіз. культури. Л., 2004. 23 с.
6. Хіменес Х.Р. Змагання і змагальна діяльність в спорті : Лекція з навчальної дисципліни «Теорія і методика підготовки кваліфікованих спортсменів». Львів: Львівський державний університет фізичної культури: Кафедра олімпійського, професійного та адаптивного спорту. 2015. 18 с.

ЦИФРОВИЙ ПРОСТІР ЯК ПЛАТФОРМА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ СЕРЕД СТАРШОКЛАСНИКІВ

***Анотація.** У матеріалі подано огляд можливостей використання цифрового простору у процесі формування національної солідарності. Розкрито переваги та наведено найбільш дієві методи роботи зі старшокласниками. Розкрито яким чином сучасні технології, в тому числі системи штучного інтелекту зможуть стати у нагоді при формуванні національної солідарності.*

***Ключові слова:** національна солідарність, старшокласники, цифровий простір.*

Стрімка цифровізація всіх сфер життя на сьогодні створює нові можливості для взаємодії та комунікації. Старшокласники є одними з найбільш активних користувачів цифрового простору, вони використовують інтернет та соціальні мережі не тільки для розваг, а і для навчання, соціалізації, творчості та активного громадянського життя. У цьому контексті цифровий простір стає важливою платформою для формування національної солідарності – почуття єдності, патріотизму та відповідальності перед своєю країною.

Формування національної солідарності у цифровому просторі – це багатовекторний процес, який має охоплювати різноманітні інноваційні методики. Використання соціальних мереж, блогів, форумів та інших онлайн-спільнот, дозволяє старшокласникам активно взаємодіяти один з одним, з вчителями та ровесниками з усього світу, а також брати участь у громадських ініціативах, знайомитися з історією, культурою та традиціями своєї країни.

Цифрові платформи, такі як соціальні мережі (Facebook, Instagram, TikTok), месенджери (Telegram, Viber) можуть бути використані для організації різноманітних флешмобів, акцій, кампаній, які об'єднують українську молодь та сприяють формуванню національних цінностей.

На сьогодні одним із успішних прикладів використання цифрового простору для формування національної солідарності є проект «День вишиванки», який популяризується через соціальні мережі. Молодь ділиться своїми фото у вишиванках, що символізує єдність українців по всьому світу.

Спробуємо виділити найбільш дієві методи використання цифрового

середовища для формування національної солідарності.

Проведення інтерактивних квестів з різної тематики, зокрема з тематики української історії та культури. Подібний квест може включати в себе завдання, які стосуються важливих подій української історії, видатних постатей або культурних символів. Наприклад, завдання можуть полягати у розгадуванні історичних загадок або пошуку інформації про цікаві історичні факти стосовно рідних міст та селищ. Використовуючи платформи на зразок Google Forms або спеціальні квестові додатки, можна залучити старшокласників до активної участі [3].

Іншим видом діяльності може бути проведення флешмобів у соціальних мережах. Старшокласники можуть організувати тематичні флешмоби до національних свят (День Незалежності, День вишиванки, День Соборності). Вони можуть ділитися фото у національних костюмах, відео з виконанням українських пісень чи патріотичних віршів. Така активність не тільки популяризує національну культуру, але й сприяє єднанню молоді через спільні творчі проекти. Варто використовувати сучасні культурні тенденції, які дозволять підвищити рівень зацікавленості серед молоді та сприятимуть творчому розкриттю старшокласників.

Проведення онлайн-дебатів є ще одним перспективним методом цікавої позакласної роботи зі старшокласниками. Безумовною перевагою таких дебатів є високий комунікативний рівень, можливість активної участі в обговоренні та голосуванні усіх учнів, зворотній зв'язок, можливість творчого підходу. Це допоможе обговорити та сформулювати думку стосовно важливих питань щодо розвитку країни, прав людини, демократичних цінностей або захисту національної культури. Це допоможе розвинути критичне мислення, вміння аргументовано відстоювати свою точку зору та сприятиме формуванню активної громадянської позиції.

Завдяки доступності цифрових технологій молодь може легко та швидко долучитися до громадських ініціатив і проектів. Однак цифровий простір також має свої виклики. Одним із них є поширення дезінформації та негативних

наративів, що можуть впливати на свідомість старшокласників. Тому важливо навчати молодь критичному мисленню та вмінню відрізняти правдиву інформацію від фейків [1].

Штучний інтелект (ШІ) стає все більш важливим інструментом у різних сферах життя, включаючи освіту. Завдяки своїм можливостям аналізувати великі обсяги даних, створювати персоналізовані навчальні плани та підтримувати інтерактивні методи навчання, ШІ може сприяти не лише всебічному розвитку учнів, а і формуванню національної солідарності серед старшокласників. Системи ШІ здатні аналізувати інтереси та рівень знань кожного окремого учня, що дозволить створювати індивідуальні освітні курси з акцентом на національну культуру, історію та сучасні досягнення країни.

Крім того, системи ШІ можна використати у процесі створення контенту, спрямованого на підвищення національної свідомості. Це можуть бути інтерактивні відео, освітні курси або навіть художні твори, що підкреслюють значущість національної єдності. Алгоритми на основі ШІ можуть генерувати ілюстрації, сценарії для відео або ідеї для флешмобів, які старшокласники зможуть використовувати у своїх шкільних проєктах чи соціальних мережах.

ШІ також здатен аналізувати активність у соціальних мережах, визначаючи теми та кампанії, які є найпопулярнішими серед молоді. Це дозволяє освітнім установам і громадським організаціям краще розуміти тренди, та покращити комунікацію з молоддю [2].

Таким чином, цифровий простір є зручною та на сьогодні безальтернативною платформою для формування національної солідарності серед старшокласників. Його використання відкриває можливості для об'єднання молоді, сприяє формуванню патріотизму та відповідальності за майбутнє своєї країни. Використовуючи можливості цифрового простору можна не тільки створювати особистісно-орієнтовані курси, але і покращити комунікацію, сприяти популяризації національної культури, створювати інтерактивні заняття та забезпечити повноцінне залучення старшокласників-українців з усіх куточків світу.

Список використаної літератури

1. Журба К. (2023) Цифровізація військово-патріотичного виховання української молоді в умовах війни. Інноватика у вихованні (18). С. 66-75.
2. Кремень, В. Г., Сисоєва, С. О., Бех, І. Д., Вознесенська, О. Л., Гавриш, Н. В., Гончар, Л. В., Журба, К. О., Ільїн, В. В., Канішевська, Л. В., Кириченко, В. І., Комаровська, О. А., Корнієнко, А. В., Куниця, Т. Ю., Курбатов, С. В., Литовченко, О. В., Малиношевський, Р. В., Мачуський, В. В., Найдьонова, Л. А., Рейпольська, О. Д., Толочко, С. В., Федорченко, Т. Є., Харченко, Н. В., Чаплінська, Ю. С., Шахрай, В. М. (2022). Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 4 (2), С. 1-30.
3. Трейтак Д. (2023) Створення цифрового простору в процесі формування національної солідарності старшокласників. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді, 2 (27). С. 243-252.

А. В. Трутень, м. Київ,
Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ STEM- ТЕХНОЛОГІЇ ТА ВІРТУАЛЬНУ РЕАЛЬНІСТЬ

Анотація. Здійснено аналіз STEM-технологій та віртуальної реальності (VR) для формування екологічної компетентності здобувачів освіти. Наведено приклади використання STEM-технологій, зокрема створення мінітеплиці на сонячних батареях, виготовлення системи очищення води, дослідження біорізноманіття, вивчення впливу відходів на довкілля, проведення акцій з висадки дерев та облаштування дитячих майданчиків у природних місцях. Представлено ситуації застосування віртуальної реальності (VR) через віртуальні екскурсії, симуляцію реальних екологічних проблем, освітні ігри у віртуальній реальності, спільні проєкти – для підвищення рівня екологічної компетентності здобувачів освіти.

Ключові слова: інноваційні освітні технології, STEM-технологія, технологія віртуальної реальності (VR), екологічна компетентність, здобувач освіти.

Сучасна освіта в Україні активно використовує передові цифрові технології, що відбувається в контексті глобальних тенденцій і цифрової трансформації у всіх сферах життя. Система освіти швидко адаптується до нових вимог завдяки впровадженню сучасних методів та засобів, що ґрунтуються на інформаційно-комунікаційних та цифрових технологіях. Це стає все більш важливим, оскільки віртуальний простір відкриває безліч можливостей для покращення освітнього процесу.

В останні роки поєднання STEM-освіти та технології віртуальної реальності суттєво змінило підхід до формування екологічної компетентності учнів. З огляду на актуальні екологічні проблеми, наявні у сучасному світі,

важливо передати майбутнім поколінням необхідні знання та навички для вирішення цих проблем. Використання даних інноваційних технологій дозволило вчителям знайти нові й цікаві методи виховання екологічної свідомості та підтримки сталого розвитку серед учнів.

STEM відкриває широкі можливості для формування екологічної компетентності шляхом поєднання пізнавальних, емоційних і творчих аспектів у процесі вирішення навчальних завдань. Використання STEM дозволяє інтегрувати різноманітні дисципліни включно з проведенням практичних експериментів, виконанням творчих завдань, проведенням екологічних екскурсій та іншими видами досліджень, що сприятиме більш глибокому засвоєнню матеріалу та розвитку критичного мислення.

Відповідно до структури загальної середньої освіти можна виокремити три етапи реалізації в ній STEM-підходу:

- на рівні початкової школи відбувається стимулювання допитливості, підтримка інтересу до навчання й пошуку знань, мотивація до самостійних досліджень, створення простих приладів, конструкцій тощо;
- на рівні середньої школи вирішується завдання формування в учнів стійкої цікавості до природничо-математичних наук, оволодіння системою практичних навичок, необхідних для подальшого життя людини в техносфері, ґрунтового розуміння екології та природи загалом; на цьому етапі особливо важливим є залучення учнів до дослідницької діяльності;
- старша школа сприяє свідомому вибору подальшої освіти STEM-профілю, поглибленій підготовці зі STEM-дисциплін (профільне навчання), освоєнню наукової методології, усвідомленню фізичної, техніко-технологічної та наукової картин світу в контексті розуміння сутності, функціонування й розвитку світових економічних систем.

Наведемо кілька прикладів STEM-проектів, які сприяють формуванню екологічної компетентності в здобувачів освіти:

1. Створення системи очищення води має на меті розроблення та впровадження ефективної й екологічно безпечної технології очищення води,

яка допоможе зменшити забруднення водних ресурсів.

2. Дослідження біорізноманіття, тобто учні можуть проводити дослідження місцевих видів рослин і тварин у своїй місцевості, щоб зрозуміти важливість біорізноманіття й екологічної рівноваги.

3. Вивчення впливу відходів на довкілля має на меті дослідження наслідків нераціонального використання ресурсів і викидів відходів у навколишнє середовище. Результати дослідження будуть корисні для прийняття ефективних заходів з охорони довкілля та зменшення негативного впливу людської діяльності на нього.

4. Проведення акцій з висадки дерев та облаштування дитячих майданчиків у природних місцях спрямовані на підвищення екологічної свідомості в суспільстві та формування здорового й безпечного середовища як для природи, так і для молодого покоління.

5. Створення мінітеплиці на сонячних батареях – це захоплюючий та корисний проєкт для здобувачів освіти, який допоможе їм краще зрозуміти важливість використання відновлюваної енергії в сільському господарстві.

Використання віртуальної реальності (VR) відкриває нові можливості для навчання та освіти, роблячи процес отримання знань цікавим, інтерактивним та ефективним. Здобувачі освіти мають можливість глибше вивчати предмети, аналізувати наслідки світових подій, брати участь в археологічних експедиціях тощо в розважальній формі.

Переваги використання VR в навчанні:

- залучення учнів (VR надає можливість створювати імерсивні навчальні середовища, які зацікавлюють та мотивують учнів, сприяючи кращому засвоєнню матеріалу);
- практичний досвід (за допомогою VR учні можуть отримати доступ до практичного досвіду в різних галузях, таких як медицина, інженерія або мистецтво, без необхідності фізичної присутності);
- можливості інтеракції (VR дозволяє учням взаємодіяти з віртуальними об'єктами й середовищами, що робить освітній процес більш захоплюючим і

цікавим);

- підвищення запам'ятовування (завдяки імерсивному досвіду VR стимулює більше чуттєвих рецепторів, що може допомогти здобувачам освіти краще запам'ятовувати й засвоювати інформацію);

- глобальний доступ (використання VR дає можливість навчатися в будь-якому місці світу, забезпечуючи глобальний доступ до навчальних ресурсів);

- безпека (за допомогою технології VR можна провести складну операцію, керувати спорткаром або навіть космічним шатлом, провести дослід з небезпечними хімічними речовинами і при цьому не завдати шкоди ні собі, ні оточенню).

Завдяки VR учні мають можливість досліджувати віртуальні екосистеми, вивчати їхню структуру, взаємозв'язки між живою і неживою природою, а також спостерігати за впливом людської діяльності на довкілля. Вони можуть брати участь у віртуальних екологічних проєктах, розв'язувати проблемні ситуації та приймати рішення з урахуванням екологічних наслідків. Такий підхід допомагає учням краще зрозуміти важливість охорони довкілля, розвивати в них відповідальне ставлення до навколишнього середовища та стимулює їх до активної участі в екологічних ініціативах.

Наведемо кілька прикладів використання технології віртуальної реальності (VR), яка сприяє формуванню екологічної компетентності в здобувачів освіти:

1. Віртуальні екскурсії – учні можуть досліджувати різноманітні екосистеми, природні середовища існування й заповідники, не виходячи зі своїх класних кімнат. Занурюючись у це середовище, учні можуть глибше зрозуміти важливість збереження природних ресурсів і біорізноманіття.

2. Симуляція реальних екологічних проблем, тобто віртуальна реальність може імітувати різні екологічні сценарії, такі як розливи нафти, вирубка лісів або відбілювання коралів. Взаємодіючи із цими симуляціями, здобувачі освіти можуть дізнатися про наслідки руйнування навколишнього середовища та важливість екологічних практик.

3. Освітні ігри у віртуальній реальності можуть зацікавити учнів у привабливий та інтерактивний спосіб, навчаючи їх екологічним проблемам. Ці ігри можуть запропонувати учням розгадувати головоломки, приймати рішення та виконувати дії, які позитивно впливають на довкілля.

4. Спільні проекти – технологія віртуальної реальності сприяє спільним проектам серед учнів з різних місць. Працюючи разом у віртуальному середовищі, здобувачі освіти можуть досліджувати проблеми навколишнього середовища, шукати рішення та створювати інформаційні кампанії для просування екологічно чистих практик.

Отже, використання STEM-технології та віртуальної реальності (VR) для формування екологічної компетентності здобувачів освіти є ефективним методом підвищення освіченості про проблеми навколишнього середовища та заохочення учнів до активної участі у їхньому розв'язанні. Ці інноваційні підходи не лише сприяють інтерактивному навчанню, але й дозволяють здійснювати практичне вирішення проблем за допомогою сучасних технологій.

Список використаних джерел

1. Гуменний О. Технології віртуальної реальності та штучного інтелекту в освіті. Інноваційна професійна освіта. 2022. Т. 1, № 2. С. 73–77.
2. Поліхун Н. І., Постова К. Г., Сліпухіна І. А., Онопченко Г. В., Онопченко О. В. Упровадження STEM-освіти в умовах інтеграції формальної і неформальної освіти обдарованих учнів: методичні рекомендації. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. 80 с.
3. Сасенко Н.С., Голуб Т.П., Лавриш Ю.Е., Лук'яненко В.В., Литовченко І.М. Інтеграція цифрових технологій в освітній процес: виклики та перспективи: монографія. Видавництво: Центр навчальної літератури, 2022. 204 с.
4. Слупська Я., Шкуренок О. Застосування віртуальної реальності (VR) у освіті. Молодий вчений. 2022. № 9 (109). С. 82–88.
5. Толочко С. В. Інноваційні технології навчання: навч. посіб. Київ: НАУ, 2021. 140 с.
6. Nooriafshar, Mehryar Combining the latest technologies with traditional learning and teaching methods. Wenchang, Fang, (ed.). Business and Information: proceedings of the International Conference on Business and Information 2007, Academy of Taiwan Information System Research. (International Conference on Business and Information 2007, 10-13 July 2007, Tokyo, Japan).
7. STEM Project-Based Learning / ed. by R. M. Capraro, M. M. Capraro, J. R. Morgan. Rotterdam : SensePublishers, 2013. URL: <https://doi.org/10.1007/978-94-6209-143-6>
8. Tolochko, S., Bordiug, N., Mironets, L., Mozul, I., Tanasiichuk, I. Forming ecological culture in educational applicants within the context of modern education. Revista amazonia Investiga. 2023. № 12 (61). P. 41–50.
9. Virtual and augmented reality: how new technologies inspire learning. URL: <https://osvitoria.media/opinions/virtualna-ta-dopovnena-realnistyakoyu-mozhe>.

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ В США

***Анотація.** У статті висвітлено специфіку підготовки фахівців дошкільної галузі в США. Окреслено проблеми та виклики, які постали сьогодні у сфері професійного розвитку вихователів у США, пов'язані зі стандартизацією аналізованої освітньої галузі на державному рівні.*

***Ключові слова:** дошкільна освіта, підготовка фахівців дошкільної галузі в США, ранній розвиток дитини, розвиток у дошкільному віці, педагогічна діяльність.*

Сьогодні за даними Бюро статистики праці США (U.S. Bureau of Labor Statistics – BLS (<https://www.bls.gov/>)), до 2030 року зайнятість вихователів дошкільних закладів може зрости на 18 %. Це набагато швидше, ніж зростання попиту на інші професії у межах загальної робочої сили в США. Це зростання, ймовірно, пов'язане з посиленням уваги до підвищення рівня дошкільної освіти в країні та разом з цим до важливості емоційного, соціального й інтелектуального розвитку в дошкільному віці. Вихователі закладів дошкільної освіти беруть безпосередню участь у цьому цілісному процесі та відіграють ключову роль у вихованні дошкільників [2; 9].

У США вихователь закладу дошкільної освіти опікується та навчає базових соціальних навичок, навичок вирішення проблем та мовлення дітей віком до 5 років. Зокрема вихователі: розвивають у дітей основні навички, таким як розпізнавання кольорів, форм, цифр і букв; працюють з дітьми в групах або один на один, в залежності від потреб дітей і тематики занять; планують і виконують навчально-виховну програму, яка фокусується на різних сферах розвитку дитини; організовують заходи, щоб діти могли успішно пізнавати та досліджувати оточуючий світ; розробляють графіки та розпорядок дня, щоб забезпечити дітям достатню фізичну активність та відпочинок; слідкують за ознаками емоційних проблем або проблем з розвитком у кожної дитини та звертають на них увагу батьків дитини; ведуть записи про успішність дітей, їх інтереси, розпорядок дня та інформують батьків у цих сферах. У такий спосіб американські вихователі несуть відповідальність за психічну та

соціальну підготовку дітей до навчання у школі. Як стверджують американські вчені, діти, яких навчають кваліфіковані вихователі, виявляються більш комунікабельними, демонструють більш розвинене використання мови та на вищому рівні виконують когнітивні завдання [3; 7].

У США роботодавці зазвичай вимагають, щоб вихователі мали принаймні вищу освіту, тобто ступінь бакалавра, що може в майбутньому надати фахівцям дошкільної галузі більше можливостей для кар'єрного зростання. Також у США, програмі навчання на бакалавраті може передувати здобуття ступеня асоційованого спеціаліста (associate degree) під час дворічного навчання у коледжі. Але диплом асоційованого спеціаліста з дошкільної освіти зазвичай недостатньо для роботи вихователем, але він надає можливість працевлаштування на посаду асистента вихователя.

У тому випадку, коли людина не має вищої освіти або має ступінь не в галузі освіти, вона може отримати сертифікат фахівця з догляду за дітьми (Certified Childcare Professional – CCP), який надається Національною агенцією з акредитованою програмою у сфері дошкільної освіти та раннього розвитку. Отримання цього сертифікату вимагає наявності рекомендаційних листів і 720 годин досвіду роботи в закладі дошкільної освіти, а також проходження 180-годинного тренінгу професійного зростання. Також залежно від штату, можна отримати сертифікат спеціаліста з розвитку дитини (Child Development Associate – CDA) від Ради професійного визнання (Council for Professional Recognition (<https://www.cdacouncil.org/en/>)). Ця сертифікація вимагає 120 годин формального навчання та сумарно 480 практичних годин навчання дітей раннього віку протягом останніх п'яти років [7].

Разом з тим, як програми дошкільної освіти, що фінансуються державою, розширюються по Сполучених Штатах з надією, що вони підвищать ефективність розвитку дітей дошкільного віку, попит на кваліфікованих вихователів дошкільної освіти зростає. Задовольнити цю вимогу є проблемою в США, оскільки не існує узгодженої базової лінії підготовки фахівців дошкільної галузі на державному рівні. У той час як очікується, що вихователі

дитячих садків мають мінімум ступінь бакалавра та сертифікат педагога, лише 18 штатів вимагають, щоб вихователі в приватних закладах дошкільної освіти проходили будь-яку підготовку до педагогічної діяльності [1].

Очікується, що американські вихователі закладів дошкільної освіти також повинні реагувати на низку навчальних ініціатив, які розробляють різні консорціуми, професійні організації та окремі штати. Ці ініціативи встановлюють стандарти результатів навчання й розвитку дітей дошкільного віку, наприклад, у сфері володіння ними мовою та низкою грамотностей [5]. Однак не багато з цих стандартів враховують різні потреби дітей та різні умови їх зростання [8]. З огляду на це поточні стандарти підготовки фахівців дошкільної галузі, які підтримує Національна асоціація з освіти дітей дошкільного віку (National Association for the Education of Young Children – NAEYC (<https://www.naeyc.org/>)), рекомендують, щоб вихователі активніше брали участь у польових заняттях (наприклад, спостереження, педагогічна практика тощо), де вони можуть практикувати те, чого вони навчилися [6].

Підготовка вихователів у США – це сфера діяльності багатьох агенцій та інституцій, включаючи університети, громадські коледжі, агенції з надання ресурсів і рекомендацій, а також професійні організації, які пропонують конференції та індивідуальних консультантів тощо. Але всі вони прагнуть працювати незалежно один від одного. Дотепер у США не існує певної узгодженої стратегії з підготовки фахівців дошкільної галузі на державному рівні. Тому для того, щоб створити кваліфіковану робочу силу для дошкільної галузі в США, необхідно об'єднати всі ресурси, які зараз знаходяться в окремих агенціях та освітніх інституціях, у певну скоординовану систему професійної підготовки вихователів.

Список використаної літератури

1. Ackerman D. J. States' efforts in improving the qualifications of early care and education teachers. *Educational Policy*. 2004. Vol. 18. P. 311–337.
2. Barnett W. S. Better teachers, better preschools: Student achievement linked to teacher qualifications. *Preschool Policy Matters*, 2. New Brunswick, NJ: NIEER, 2003. P. 1–13.
3. Bowman B. T., Donovan M. S., Burns M. S. *Eager to learn: Educating our preschoolers*. Washington, DC: National Academy Press, 2001. 464 p.
4. Bredekamp S. Early childhood education. *Handbook of research on teacher education* / J. Sikula, T. Buttery, E. Grayton (eds.). New York: Simon & Schuster Macmillan, 1996. P. 323–347.

5. Burns M. S., Midgette K., Leong D., Bodrova E. Prekindergarten benchmarks for language and literacy: Progress made and challenges to be met. New Brunswick, NJ: NIEER, 2003. 20 p.
6. Hyson M. Preparing early childhood professionals: NAEYC's standards for programs. Washington, DC: National Association for the Education of Young Children, 2003. 158 p.
7. Saracho O. N. Early childhood teacher preparation programmes in the USA. Early Child Development and Care. 2012. Vol. 183, № 5. P. 571–588. DOI: <https://doi.org/10.1080/03004430.2012.673488>
8. Scott-Little C., Kagan S. L., Frelow V. W. Standards for preschool children's learning and development: Who has standards, how were they developed, and how are they used? (Executive summary). Greensboro, NC: SERVE, 2003. 147 p.
9. Whitebook M. Bachelor's degrees are best: Higher qualifications for pre-kindergarten teachers lead to better learning environments for children. Washington, DC: The Trust for Early Education, 2003. 26 p.

*Т. Є. Федорченко, м. Київ,
Україна*

ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛИ І СІМ'Ї ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ І ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ В ЦИФРОВОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

***Анотація.** У статті окреслено питання взаємодії закладів загальної середньої освіти і сім'ї щодо запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі. Визначено основні напрями роботи з батьками, акцентовано увагу на комунікації батьків і дітей у віртуальному просторі, пропонуються форми роботи з батьками і учнями з попередження і подолання булінгу і кібербулінгу*

***Ключові слова:** заклади загальної середньої освіти, педагоги, батьки, учні, булінг, кібербулінг, форми роботи*

Вирішальна роль в навчальному закладі у боротьбі з булінгом належить всьому педагогічному колективу. Впоратись з цією проблемою можна тільки за тісної співпраці керівництва школи, учителів, класних керівників, батьків, психолога та соціального педагога.

Організація роботи педагогічного колективу з батьками щодо попередження і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі вимагає від навчального закладу зусиль, які спрямовані на такі вектори:

- визначення цілей, які передбачатимуть стратегію організації ефективного партнерства з сім'єю навчального закладу;
- залучення батьків як безпосередніх учасників освітнього і виховного процесу до вирішення проблеми із запобігання і подолання булінгу в умовах російсько-української війни;

- оновлення змісту, форм і методів роботи з сім'єю щодо попередження і подолання конфліктних ситуацій між батьками та дітьми;
- належного методичного забезпечення роботи з батьками із зазначеної тематики;
- розв'язання питання щодо соціального захисту школярів, які стали стороною булінгу (цькування), з'ясування причин, які призвели до випадку булінгу та вжиття заходів для усунення таких причин;
- сприяння організації та проведенню інформаційно-освітніх заходів у закладах освіти у взаємодії з батьками з метою захисту прав і свобод, формуванню в дітей ціннісних життєвих навичок та моделей поведінки, протидії боулінгу і кібербулінгу;
- забезпечення створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища, вільного від булінгу (цькування).

Під час вирішення означених векторів роботи необхідна така підготовка педагогів с сім'єю, яка мала на меті вивчення мікросоціуму та умов сімейного виховання, виховного потенціалу сім'ї, характеру і типу взаємостосунків між батьками та дітьми, педагогічної культури батьків, сприятливих і несприятливих особливостей впливу сім'ї на дитину, готовності батьків до співпраці з навчальним закладом і їх бажання долучитися до справ дитини в закладі, форм і методів роботи з батьками особливо з проблеми попередження і подолання боулінгу і кібербулінгу.

Наші дослідження зосереджують увагу педагогічного колективу і батьків на тому, що психологічні наслідки кібербулінгу серед дітей дуже відчутні. До них слід віднести: зниження самооцінки школярів; втрата впевненості у собі; психічні розлади; психоемоційна нестабільність; постійне відчуття тривоги, страху, розвиток депресії, страх відвідувати навчальний заклад і як наслідок – думки про суїцид.

З огляду на сказане, надзвичайно важливим є формування компетентності учнів і батьків щодо потенційної небезпеки безвідповідального ставлення до використання мережі Інтернет, знання того, як цифрові технології

можуть підтримувати спілкування, творчість та інновації, обізнаність, щодо їхніх можливостей, обмежень, впливів та ризиків, розуміння загальних принципів, механізмів та логіки цифрових технологій, знання базових функцій та використання різних пристроїв, програмного забезпечення та цифрових мереж, знання правових та етичних принципів, пов'язаних із використанням цифрових технологій. Обізнаність щодо суспільної культури нетерпимого ставлення до порушення прав, свобод, безпеки дитини в цифровому середовищі зокрема, критичного мислення під час сприйняття інформації, вивчення правил інформаційної гігієни, щоб запобігти впливу подібних ризиків та потраплянню дітей в небезпечні ситуації у тому числі такого явища як кібербулінгу [3].

Комунікація у віртуальному просторі має свої особливості, інформаційно-комунікаційні технології є важливим інструментом у житті дітей під час здобуття освіти, соціалізації, самореалізації. Водночас, безконтрольне та безвідповідальне їх використання містить ризики для здоров'я, розвитку та благополуччя дітей, зокрема: контактні ризики, ризики контенту, ризики поведінки, ризики здоров'я [2].

Згідно наших досліджень через складність та стрімкість розвитку цифрових технологій багато батьків не відчують себе впевненими й компетентними для того, щоб контролювати дітей, які є досить обізнані у технічних моментах. Водночас, батьки відчують занепокоєння у зв'язку з такими факторами, як «час знаходження їх дітей перед екраном гаджетів або комп'ютера», такого негативного явища як «інтернет-залежність» та «небезпека спілкування з незнайомцями». Батьки не володіючи достатніми знаннями щодо цифрових технологій, у більшості випадків обмежують своїм дітям користуватися гаджетами. Це призводить до сімейних конфліктів, непорозумінь.

Відтак, батьки повинні знати, що кібербулінг небезпечний, тому що: надсилаються неприємні за змістом, образливі або погрозливі повідомлення, фотографії, листи, відеозаписи; агресія поширюється в віртуальному середовищі, де немає дорослих, які б могли це контролювати, завадити, надати

якусь пораду; невідомо, хто стоїть за терором – знайомі, однолітки, однокласники або стороння людина; інформація дуже швидко поширюється, залучаючи все більше і більше інших людей.

Таким чином, батькам дуже важливо говорити з дітьми про безпеку в Інтернеті та допомагати розвивати критичне мислення, вчити робити аргументований вибір та нести відповідальність за його результати. Проста заборона використання гаджетів може призвести до втрати довіри дитини до дорослого та приховування нею своїх захоплень. Найперше варто пояснювати, формувати культуру використання Інтернету в повсякденному житті; будувати відкриті та довірливі стосунки з дитиною щодо використання технологій: підтримувати спілкування, давати поради. Дитина має знати, що дорослий поруч і готовий допомогти. Важливо рахуватися з почуттями учнів і не заперечувати їх, треба легалізувати ці почуття і дати зрозуміти, що їх приймають і про це можна говорити у родині.

Змістове забезпечення процесу запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі знайшло відображення в практичній діяльності закладів загальної середньої освіти [4].

Бесіди з батьками «Конфлікти з дітьми» – підвищити компетентність батьків щодо питань безконфліктного спілкування з дітьми, розуміння того, що агресія негативно впливає на фізичне і психічне здоров'я дітей, формування навичок асертивної поведінки; зустрічі з батьками на тему: «Булінг та кібербулінг – сучасна загроза», «Підвищуємо власну цифрову грамотність» – ознайомити батьків з поняттями, формами та структурою булінгу та кібербулінгу, їх видами та проявами; формувати негативне ставлення до булінгу (неприпустимість проявів булінгу серед дітей).

Акцентувати увагу батьків на важливих моментах, які стосуються кібербулінгу: блокувати тих людей, які ображають дитину в Інтернеті або через мобільний телефон; не відправляти нікому небажаних зображень та повідомлень, за які батькам та дітям може бути соромно; важливо пам'ятати, що вся інформація, яка попадає в Інтернет залишається у кіберпросторі, навіть

коли ми видаляємо інформацію. Це може стати джерелом для кібербулінгу.

Інтерактивне заняття для батьків «Булінг серед дітей»- надати батькам розуміння булінгу в дитячому середовищі; обговорення способів захисту і підтримки, а також протидії булінгу серед дітей; допомогти батькам відчувати їхню відповідальність і спроможність до захисту дітей; мозковий штурм (інтерактивне заняття) «Я керую своєю поведінкою – формування якостей емпатійної поведінки батьків і дітей через розуміння усвідомлення як основи керування поведінкою та емоціями, мотивування учасників тренінгу до позитивних змін свого ставлення до навколишнього середовища (попередження булінгу серед школярів та конфліктних ситуацій і насильства в сім'ї), бути толерантним, емпатійним, доброзичливим, допомагати один одному у проблемних ситуаціях.

Підготовка плакату «Обережно булінг» або «Намалюй свою злість» (арттерапія) – батьки і діти отримують здатність пережити різні ситуації, визначати свої здібності до творчості, до підтримки один одного, до визнання заслуг один одного, до переконання і коректного вміння відстоювати свою позицію та уникати конфліктів, розуміти і приймати один одного як рівного партнера по спілкуванню, важливо працювати над розвитком емпатії та навичками конструктивного спілкування.

Звернути увагу батьків як впливає булінгу на фізичний і психічний стан дітей, а саме: втрата відчуття емоційної та фізичної безпеки, довіри до навколишніх, відчуття безпорадності і страху від постійної загрози; тривожні та депресивні розлади, пригніченість імунітету, вразливість до різних захворювань, втрата поваги до себе; породження відчуття самотності, втрата інтересу до навчання.

«Притча про цвяхи» – ознайомлення школярів і батьків з поняттям притчі, її значенні у набутті життєвого досвіду, формування уяви про власні життєві цінності, вчити батьків і учнів толерантно ставитися один до одного, етично висловлювати свої невдоволення і негативні почуття, долати агресію, конфліктні ситуації. Слід зосередити увагу на тому, що притча прискорює

процес набуття життєвого досвіду батьків і учнів, дає висловлювати свої думки через власне розуміння і порівняння своїх вчинків і переживань, аналізувати їх, робити власні висновки.

Вправа «Робота з агресією» – навчити учасників правильно реагувати на агресію, вчасно розряджатися, та робити правильні висновки; загальношкільні акції толерантності (ярмарки, флешмоби) «Допоможи будинку людей похилого віку», «Допомога захисникам Батьківщини» – об'єднання педагогів, батьків й школярів в участі сумісних заходів, формувати у учасників акцій толерантність, емпатію, відповідальність, почуття співпереживання, усвідомлення своїх почуттів та почуттів інших людей; інформація на веб-сайті школи для батьків з таких питань: виховання дітей без застосування насильства (булінгу); захист учнів від булінгу та агресивних вчинків, загрози у мережі Інтернет; можливості для вдосконалення навичок виховання; контактні дані установ, які надають допомогу батькам і дітям у складних ситуаціях.

Таким чином, залучення батьків до процесу запобігання і подолання булінгу і кібербулінгу серед дітей у цифровому освітньому середовищі, налагодження ефективних партнерських відносин сприятиме не лише ефективному досягненню результатів навчання, а й формуванню безпечного освітнього та родинного середовища для дитини.

Список використаних джерел

1. Міністерство освіти і науки України Листі № 1/9-128 від 10.03.2021 року «Щодо необхідності проведення додаткових профілактичних заходів в середовищі дітей та підвищення обізнаності батьків» <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-neobhidnosti-provedennya-dodatkovih-profilaktichnih-zahodiv-v-seredovishi-ditej-ta-pidvishennya-obiznanosti-batkiv>
2. Мозгова Г.П., Помиткіна Л.В. Кібербулінг як девіантна форма поведінки особистості в інтернет-просторі. Журнал «Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина», 2021. № 3(3). С. 269-278. Годєцька Т. Булінг як соціально-психологічний феномен. Директор школи, ліцею, гімназії. 2018. № 2. С. 40-47.
3. Найдюнова Л. А. Кібербулінг у підлітковому рейтингу інтернетнебезпек. Психологічні науки: проблеми і здобутки. 2018. Вип. 1. С. 141–159.
4. Федорченко Т.Є., Луценко В. О. Обізнаність батьків щодо запобігання кібербулінгу в цифровому середовищі та його впливу на поведінку дітей. Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка». Випуск № 9 (43), 2024.С. 412-422. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-9\(43\)](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-9(43))

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ: КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ, САМОВИРАЖЕННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ

***Анотація.** Здійснено аналіз ролі української мови у формуванні особистості здобувачів освіти через культурну ідентичність, самовираження та національну свідомість. Виявлено основні способи, через які українська мова впливає на формування культурної ідентичності, забезпечує можливості для самовираження та сприяє формуванню національної свідомості. Доведено вагоме значення української словесності в процесі ствердження національної ідентичності, особливо в умовах зовнішніх викликів і загроз та сучасних воєнних дій. Розроблено практичні рекомендації педагогам щодо підвищення ролі української мови у формуванні особистості через культурну ідентичність, самовираження й національну свідомість.*

***Ключові слова:** українська мова, формуванні особистості здобувачів освіти, культурна ідентичність, самовираження, національна свідомість.*

Українська мова справляє глибокий вплив на формування особистості через культурну ідентичність, самовираження та розвиток національної свідомості. Мова є не просто засобом комунікації, а механізмом ретрансляції національних цінностей, традицій і світоглядних установок. У сучасних умовах українська мова набуває стратегічного значення як чинник культурної самоідентифікації. Це особливо важливо з огляду на історичні виклики, коли мова українців піддавалася тиску та обмеженням. Розвиток національної ідентичності через мову є інтегральним аспектом збереження культурної самобутності та самосвідомості українського народу. Питання збереження української мови та її популяризації в умовах глобалізації набуває особливого значення, оскільки саме мова відіграє вирішальну роль у підтриманні культурної унікальності та сприяє соціальному єднанню нації. Метою дослідження є виявлення основних способів, через які українська мова впливає на формування культурної ідентичності, забезпечує можливості для самовираження та сприяє формуванню національної свідомості.

Українська мова є беззаперечним носієм культурної ідентичності. Саме словесність як ключовий елемент культурної ідентичності формується на основі спільних історичних, культурних та соціальних надбань. У наукових

дослідженнях мова розглядається як засіб, який об'єднує людей у спільну соціальну групу, закріплюючи унікальні культурні риси та формуючи національну самосвідомість. Дослідження свідчать, що мова стає платформою для передачі культурної пам'яті та формування зв'язків між поколіннями [2].

Українська мова є частиною культурного коду нації. Вона формує основи національної свідомості, допомагає зберігати спадщину предків, зміцнює зв'язок між поколіннями. Мова – це інструмент, за допомогою якого людина усвідомлює свою належність до певної культурної спільноти. Українська мова містить у собі елементи культурної пам'яті, які впливають на формування особистості через відображення спільних цінностей, міфів, образів і традицій. Культурна пам'ять є тим фундаментом, який дозволяє людині відчувати глибокий зв'язок із минулим, що своєю чергою збагачує її особистісний розвиток. Дослідження, зокрема, свідчать, що мова передає ключові соціальні настанови, допомагаючи інтегрувати особистість у суспільство, зберігаючи при цьому індивідуальну ідентичність.

В історичному контексті мову слід розглядати в ролі інструмента ідентифікації. Історія української мови показує її важливість як засобу збереження національної ідентичності, що стала особливо актуальною в часи боротьби за незалежність і державність.

Загальновідомо: протягом століть українська мова зазнавала тиску з боку імперських урядів, які намагалися обмежити її функціонування, щоб забезпечити асиміляцію українського народу. Ці процеси, навпаки, посилили значення української мови як маркера національної ідентичності. Навіть під час тривалих періодів заборон українці продовжували відстоювати свою мову, що свідчить про її вагомість у консолідації суспільства. Так, українська мова стала не просто засобом комунікації, а символом національного відродження та боротьби за культурну унікальність. Однак саме ці процеси ускладнили роль української мови як носія ідентичності й самобутності. Вона стала важливим елементом боротьби за незалежність і засобом вираження культурної унікальності українців. Історичні факти свідчать, що навіть у найскладніші

періоди українці продовжували захищати своє право на використання рідної мови, що сприяло консолідації нації.

Тож українська мова є тим механізмом, через який зберігаються культурні традиції, звичаї та історичні події. Вона допомагає усвідомити глибокий зв'язок з минулим, формуючи особистість через цінності й символи, які мають важливе значення для українського суспільства. Дослідження доводять, що через мову людина розвиває свою національну ідентичність, відчуваючи належність до певної культурної спільноти.

Українська мова, як зазначено нами, є універсальним засобом самовираження, зокрема і основою особистісного самовизначення. Рідна мова дозволяє людині глибше усвідомлювати свою унікальність і самостійність, надає можливості для внутрішнього самовираження, сприяє розвитку індивідуальності та допомагає у формуванні самосвідомості. На думку дослідників, мова є не лише засобом комунікації, а й важливим компонентом внутрішньої свободи особистості.

Українська словесність надає широкі можливості для творчого самовираження, дозволяючи людині формувати індивідуальний стиль. Це особливо проявляється в літературі, мистецтві та інших видах культурної діяльності, де українські митці через рідну мову виражають свої почуття, переживання та емоції. Такі процеси розвивають почуття культурної належності та є важливими для самореалізації людини. Українська мова дає змогу людині виразити себе в найрізноманітніших формах – від творчості до повсякденних взаємодій. Через мову людина не лише передає інформацію, а й формується як особистість. Мова – це своєрідний канал, через який індивід проявляє своє бачення світу, свої почуття, думки і переконання.

Творчість є одним із засобів самовираження, а мова забезпечує базу для втілення креативних ідей. Багато українських письменників, художників та музикантів знаходять у рідній мові ресурс для натхнення, що сприяє їхній ідентифікації як частини нації та розвитку особистісних якостей. Мова дозволяє не тільки виразити унікальні ідеї, а й зберегти національний колорит у своїй

творчості [5]. Творчий аспект української мови дозволяє людині відчувати внутрішню свободу, виражати свої почуття, емоції та ідеї, що є необхідним для самореалізації й розвитку внутрішнього світу. Мова стає тим каналом, через який особистість комунікує не лише із зовнішнім світом, але й із собою, збагачуючи свою духовну сферу та сприяючи особистісному розвитку. Наприклад, українські письменники, такі як Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка чи Ліна Костенко, через свої твори передають унікальні культурні й моральні цінності, допомагаючи своїм читачам глибше зрозуміти та відчувати себе частиною національної спільноти [3].

Українська мова здатна впливати на національну свідомість та формувати її. З перших років життя дитина через мову освоює не тільки основи спілкування, але й усвідомлює свою належність до певної національної спільноти. Використання рідної мови формує патріотичні почуття, взаємоповагу до своєї культури і традицій, а також здатність до критичного мислення, вивчення і осмислення національної історії. Українська мова сприяє розвитку почуття національної приналежності, допомагаючи людям усвідомити себе частиною єдиного культурного та історичного простору. Національна свідомість базується на розумінні своїх коренів, культури та мови, що є важливими факторами для інтеграції особистості в суспільство.

Ще одна потужна функція мови – забезпечення й супровід соціальної згуртованості. Мова є однією з основних ознак, що об'єднує громадян у єдину націю. Як об'єднуючий фактор вона допомагає створити відчуття спільності й солідарності серед українців, незалежно від регіональних, соціальних чи економічних відмінностей. Універсальність мови дозволяє їй виступати засобом комунікації, який знижує соціальну напругу та сприяє зміцненню соціальної згуртованості. Дослідження також доводять, що наявність спільної мови позитивно впливає на рівень довіри й кооперації в суспільстві, що є необхідним для розвитку національної єдності. Завдяки спільній мові, українці відчують себе частиною однієї культурної спільноти, що є важливим фактором для формування соціальної згуртованості. А національна єдність стає

сильнішою, коли мова набуває статусу активного засобу комунікації між громадянами незалежно від регіональних або соціальних відмінностей.

У сучасних воєнних реаліях України мова виступає інструментом соціального опору та ствердження національної ідентичності. Українська словесність має вагоме значення у процесі ствердження національної ідентичності, особливо в умовах зовнішніх викликів і загроз. На сучасному етапі мова є символом незалежності України, який зміцнює національну свідомість та мобілізує суспільство до захисту своєї культурної спадщини. Мова також стає інструментом соціального опору в умовах інформаційного тиску, допомагаючи підтримувати культурну ідентичність та захищати українську культуру [1].

З урахуванням глобалізації та інтернаціоналізації суспільства вивчення та збереження української мови стає ще більш важливим. У сучасних умовах, коли вплив іноземних культур і мов зростає, українська відіграє важливу роль як символ національної незалежності. Словесність є цінним інструментом в умовах національної боротьби за незалежність, вона допомагає зміцнювати єдність народу, зберігати та розвивати національну культуру. Вона забезпечує зв'язок між поколіннями, формуючи національну ідентичність навіть у складних соціально-політичних умовах [4].

Нині українська мова стає також інструментом опору у відповідь на виклики, що ставлять під загрозу культурну автономію нації. Через мову українці відстоюють свою ідентичність та захищають національні інтереси, зберігаючи зв'язок із рідною культурою. Варто зазначити: дослідження підтверджують, що використання рідної мови позитивно впливає на психологічне благополуччя людини, оскільки вона є природним і звичним середовищем для самовираження, знижує рівень стресу і допомагає в процесі самоідентифікації.

Насамкінець надамо практичні рекомендації педагогам щодо підвищення ролі української мови у формуванні особистості через культурну ідентичність, самовираження й національну свідомість.

1. Залучення до української культури через мову.

Підвищення культурної обізнаності через мову. Створення інтегрованих курсів, які поєднують вивчення мови з ознайомленням з українською літературою, історією, народними традиціями та мистецтвом. Це допомагає зрозуміти глибший контекст мови та її зв'язок із культурною ідентичністю.

Програми підтримки мовної освіти. Розширення доступу до курсів української мови для різних вікових груп, зокрема для тих, хто вивчає мову як другу, та для дорослих, які хочуть вдосконалювати свої мовні навички.

2. Мова як інструмент самовираження.

Молодіжні проекти та рухи. Створення платформ для молоді, де вони можуть виражати себе через українську мову – це можуть бути літературні конкурси, поетичні вечори, театральні постановки або відеоблоги. Це не лише популяризує мову, а й дає змогу молодим людям розвивати творчі здібності.

Цифрові платформи для самовираження. Заохочувати створення контенту українською мовою в соціальних мережах, на блогах, відеоканалах. Цей контент може бути як навчальним, так і розважальним, що сприятиме нормалізації використання мови в повсякденному житті.

3. Роль медіа та популяризація української мови.

Медіаплатформи українською мовою. Підтримка українських телеканалів, радіостанцій, вебсайтів, блогів та інших медіа ресурсів, які використовують українську мову. Створення якісного контенту, який є доступним для широкої аудиторії, особливо молоді.

Державна підтримка та мотивація. Уведення квот на українськомовний контент у закладах освіти через обов'язкове дотримання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019). Заохочення компаній і установ, котрі забезпечують провадження освітнього/освітньо-наукового процесу, використовувати українську мову в офіційній комунікації.

4. Розвиток національної свідомості через мову.

Мовні ініціативи в освітніх установах. Викладання української мови в

контексті національної історії та культури, з акцентом на зв'язок мови з національною ідентичністю. Використання української мови як одного з головних інструментів для формування патріотичного духу.

Тематичні заходи й акції. Організація конференцій, лекцій, фестивалів, на яких головною темою є роль мови у формуванні національної свідомості. Це може бути історія мови, її роль у національній боротьбі, а також важливість її збереження в умовах глобалізації.

5. Робота з дітьми та підлітками.

Ігрові методи навчання мови. Використання інтерактивних ігор, мультфільмів, квестів, які дозволяють дітям вивчати українську мову в захоплюючій і доступній формі. Це може бути вивчення лексики через пісні, казки чи сучасні відеоігри, де головні герої розмовляють українською.

Залучення родини до мовного розвитку. Підтримка батьків, щоб вони розмовляли з дітьми українською мовою вдома. Організація родинних заходів на кшталт «Український вечір», де всі члени родини активно спілкуються українською.

6. Мова в професійному середовищі.

Заохочення до використання мови на роботі: Підтримка підприємств, що переходять на українську мову в робочому процесі. Зокрема, створення курсу підвищення кваліфікації для дорослих працівників, які бажають удосконалити свої знання української мови.

Українська мова в юридичних та адміністративних процесах: Сприяння поширенню офіційних документів, актів, постанов і листування українською мовою в органах влади й бізнесі.

7. Мовний етикет та культура спілкування.

Підвищення грамотності та культурної мовної поведінки. Поширення інформації про важливість правильної та ввічливої мови у публічному просторі. Використання української мови як частини національної культури, поважаючи її красу і багатство.

Лексична різноманітність і мовна культурологія. Заохочення до

використання не лише стандартної мови, але й питомої української лексики, що є важливою частиною української мови. Це дозволить зберегти мовну різноманітність і багатство.

8. Активізація молодіжних ініціатив.

Підтримка мовних стартапів та ініціатив. Заохочення молоді до створення нових проєктів, які пропагують українську мову. Це можуть бути молодіжні організації, стартапи, онлайн-платформи, блоги, публікації, які сприятимуть розвиткові мовної свідомості серед молодого покоління.

Отже, роль української мови у формуванні особистості є багатогранною і важливою для збереження національної ідентичності. Через мову українці передають своє культурне надбання, що сприяє соціальній згуртованості та формуванню самосвідомості. В умовах глобалізації особливо важливо підтримувати рідну мову, оскільки вона є тим ресурсом, який допомагає українцям зберігати свою самобутність та почуття національної гідності.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д., Журба К.О., Канішевська Л.В., Комаровська О.А., Литовченко О.В., Малиношевський Р.В., Морін О.Л., Окушко Т.К., Рагозіна В.В., Рейпольська О.Д., Тимчик М.В., Толочко С.В., Харченко Н.В. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д. Бе́ха, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 32 с
2. Толочко С.В. Розвиток мовнокомунікативної компетентності викладачів у системі післядипломної педагогічної освіти. Інноваційна педагогіка. 2018. № 5. С. 138–143.
3. Толочко С. В. Культура наукової мови викладача-дослідника : навч.-метод. посібн. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 241 с.
4. Толочко С. В., Хомич В. І., Колесник Т. П. Великі мовні моделі в освітній і науковій діяльності. Science in the Environment of Rapid Changes: Proceedings of the 3rd international scientific and practical conference (Brussels, August 16-18, 2023). Brussels, 2023. P. 92–100.
5. Хомич В.І., Толочко С.В. Професійна діяльність і українська мова : навч. посіб. Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2017 278 с.
6. Tolochko S., Khomych V., Deda R. Language communicative competence in system of postgraduate education. Edukacja – Technika – Informatyka. 2017. № 2(20) P. 118–125.

*А. О. Чумак, В. В. Агіляр Туклер, м. Київ,
Україна*

ФОРМУВАННЯ ДРУЖНІХ ВЗАЄМИН ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Анотація. У статті представлено психолого-педагогічний аналіз проблеми формування дружніх взаємин дітей старшого дошкільного віку. Розглядаються аспекти формування дружніх взаємин дітей старшого дошкільного віку в наукових дослідженнях.

Висвітлено основні поняття: «моральне виховання», «моральний розвиток», «дружні взаємини».

Ключові слова: *дружні взаємини, моральне виховання, діти старшого дошкільного віку.*

На сучасному етапі розвитку суспільства усе більшої гостроти набуває проблема морального виховання особистості. Людина має володіти моральними цінностями та дотримуватися їх у соціумі. Тому моральне виховання вважають сьогодні провідним напрямком всієї системи виховання та розвитку особистості дитини дошкільного віку. Моральне виховання – цілеспрямована взаємодія дорослого й дитини з метою формування моральних почуттів і якостей, засвоєння моральних норм і правил, розвитку моральних мотивів і навичок поведінки [5]. Моральне виховання з перших років життя дитини спрямоване на формування її моральної позиції, ціннісних орієнтирів, інтересів і потреб, оскільки, на цьому етапі закладаються основи морального розвитку особистості, розвиваються уявлення, почуття, звички, які спрямовують подальше її вдосконалення. Особливо значні зміни відбуваються у мотиваційній сфері дитини дошкільного віку, що виявляються у розвитку моральних мотивів поведінки, а на етапі старшого дошкільного віку вони набувають супідрядності – підпорядкованості певній вищій меті. Тому, неуввага до морального виховання в дошкільному віці не може бути компенсована у подальші роки [8].

Результати наукового пошуку показують, що проблему формування морального виховання і моральних почуттів у дітей дошкільного віку досліджували багато класиків педагогіки, психології та філософії. Серед них Я. Коменський, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Г. Сковорода, М. Монтессорі, К. Ушинський, С. Русова, А. Макаренко, П. Юркевич, В. Сухомлинський та ін. Серед сучасних дослідників це питання вивчали І. Бех, М. Євнух, І. Зязюн, О. Сухомлинська, Л. Москальова, В. Киричок, О. Киричук, О. Матвієнко, О. Савченко, В. Татенко, К. Чорна.

Вагомий внесок у дослідження проблеми виховання моральності в дітей дошкільного віку зробили сучасні науковці, у працях яких обґрунтовуються

різні аспекти: формування у дітей дошкільного віку позитивного сприймання довкілля і самого себе (С. Кулачківська, С. Ладивір, Т. Піроженко, З. Плохій, Т. Поніманська); моральний розвиток засобами ігрової діяльності (Л. Артемова, В. Котирло, Т. Маркова); формування оцінно-етичних суджень у художньо-мовленнєвій діяльності дошкільників (А. Богуш); виховання гуманних взаємин старших дошкільників і першокласників (А. Гончаренко, С. Литвиненко), моральної поведінки в дошкільників (Т. Колесіна, Г. Савицька, Т. Фасолько); педагогічний вплив на становлення морального вибору дошкільників (О. Кошелівська), роль емоцій у моральному становленні особистості (Л. Подоляк); виховання милосердя в старших дошкільників (І. Княжева). Т. Поніманська стверджує, що мораль, як і право, політика, традиції, на всіх етапах розвитку суспільства є важливим регулятором людської поведінки і людських відносин. З позицій гуманістичної свідомості основою особистості є її моральний розвиток, який виявляється у сповідуванні нею системи поглядів, уявлень, норм, оцінок, що регулюють її поведінку [6].

Основні якості моральності формуються на етапі раннього дитинства, коли найважливішою є роль батьків: їх поведінка, особистий приклад. Дошкільне дитинство – унікальний період розвитку психіки людини. Саме в дошкільному віці закладається фундамент розвитку особистості, системоутворювальним складником якого є духовно–моральний розвиток дитини. В центрі цього розвитку знаходиться процес формування базових цінностей та якостей особистості. Дошкільний вік є періодом початкового становлення особистості – формування і розвитку всіх її якостей. В процесі особистісного розвитку важливе значення мають внутрішні рушійні сили дитини, зокрема, система ціннісних орієнтацій. Вона виступає регулятором цього розвитку, дозволяє дошкільнику ініціювати власні види діяльності, самостійно досягати значимих для нього цілей [4].

Саме тому нині одним із найважливіших завдань дошкільної освіти, як зазначено в Базовому компоненті, є збереження традицій національного досвіду сімейного та суспільного виховання для збагачення культурного потенціалу

взаємодії між поколіннями [2]. Моральне виховання червоною ниткою проходить в усіх освітніх напрямках інваріантної складової Базового компонента:

- «Особистість дитини» – розвиток моральних почуттів і емоцій, самостановлення і самосвідомості, що сприяють формуванню адекватної особистісної компетентності;

- «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» – забезпечення морального (доброзичливого) ставлення до дітей і дорослих, що створює умови для успішного розвитку дослідницької компетентності;

- «Дитина в природному довкіллі» – формування ціннісного ставлення до природи (мораль екології), що сприяє розвитку природничо-екологічної компетентності;

- «Гра дитини» – як провідний вид діяльності, під час якого реалізується можливість застосування наявних і освоєння нових знань про моральні норми, через ігровий персонаж передається ставлення, що фіксується діями і вчинками, і сприяє розвитку ігрової компетентності;

- «Дитина в соціумі» – привчання до бережного ставлення та повагу до культурних надбань українського народу, що формує соціально-громадянську компетентність. Як підкреслював Ж.-Ж. Руссо: «Дитину виховують люди, природа, речі» [7, с. 40];

- «Мовлення дитини» – «мораль у словах», що сприяє формуванню мовленнєвої компетентності;

- «Дитина у світі мистецтва» – привертання уваги до краси в довкіллі, побуті та творах мистецтва, що створює умови для розвитку мистецько-творчої компетентності.

Процес формування моральної особистості відбувається нерівномірно. У кожному період дошкільного віку дитина виходить на якісно нові рівні морального розвитку [3]. Важливе значення для засвоєння моральних норм має така особливість дітей, як прагнення до контакту з однолітками, яке можна задовольнити лише за умови дотримання моральних вимог і правил, орієнтації

на можливість бути зрозумілим у колективі.

Проблему становлення взаємин дошкільників опрацьовували багато знаних психологів і педагогів: Л. Артемова, Л. Виготський, В. Воронова, Г. Григоренко, Д. Ельконін, О. Запорожець, Н. Короткова, А. Макаренко, Д. Менджерицька, О. Усова, К. Щербакова, Н. Михайленко та ін. Дослідники В. Кисловський, Я. Коломійський, А. Кривчук та інші у своїх роботах довели, що протягом дошкільного віку стрімко зростає структурованість дитячого колективу – одні діти стають усе більш популярними для більшості у групі, інші – все надійніше утверджуються у становищі відкинутих, знехтуваних. Зміст і обґрунтування вибору, який роблять діти, змінюється від зовнішніх рис до особистісних характеристик. Становлення у дошкільників позитивних взаємин з однолітками передбачає пошуки і розробки педагогічними працівниками ефективних методів і прийомів цілеспрямованого впливу. Педагоги закладу дошкільної освіти разом з батьками мають успішно навчати дітей позитивних навичок поведінки і виробляти риси характеру, які визначають соціальні і морально-етичні взаємовідносини вихованців, із дорослими і ровесниками. Із того моменту, коли дитина потрапляє до групи ровесників, її індивідуальний розвиток уже не можна розглядати і вивчати поза взаєминами однокласників. Саме на основі досвіду спілкування з ровесниками формуються риси характеру підростаючої особистості, насамперед ті, які визначають її ставлення до людей. Хоча групу закладу дошкільної освіти лише умовно можна вважати колективом, проте вона надає великі потенційні можливості для розвитку дітей на основі доступних їм норм і правил поведінки. Цьому сприяють постійний склад груп протягом кількох років, усталеність педагогічних вимог, які спрямовують і координують взаємини, щоденна організація спілкування та спільної діяльності дошкільників (зазвичай ігрової).

В українській психолого-педагогічній науці загальноприйнятим є положення про те, що гра – один із найголовніших засобів всебічного розвитку дошкільників. Власне ігрова діяльність, як жодна інша, максимально сприяє формуванню дитячого колективу, розвитку позитивних взаємин у ньому,

становленню вже на етапі дошкільного дитинства підґрунтя суспільної спрямованості особистості як домінування виявів колективізму у поведінці людини. Усі психологи та вчені одноголосно стверджують: без гри неможливий нормальний розвиток будь-якої дитини! [1]. Вважаємо, що задля формування дружніх взаємин у дітей старшого дошкільного віку, слід використовувати ігри-естафети як один із видів командної рухливої гри. Використовуючи рух як засіб ігрового спілкування і, формуючи навички дітей від простих рухливих ігор переходити до складніших, ми отримуємо етапи ігрового партнерства, навчаємо дітей мислити командно і відстоювати інтереси не лише свої, але й друзів. Ці цінності дуже обмежено представлені в суспільстві.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у подальшому та більш глибокому дослідженні використання гри-естафети як ефективного засобу формування моральної сфери особистості: побудови взаємин, виховання відповідальності, ініціативності, впевненості старших дошкільників.

Список використаних джерел

1. Айзенбарт М. М. Формування соціальних міжособистісних відносин дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності. Наукові записки кафедри педагогіки. 2014. Вип. 37. С. 23-34.
2. Базовий компонент дошкільної освіти України. Наук. кер. Піроженко Т.О.; розроб. авторською групою: Байер О.М., Безсонова О.К., Брежнева О.Г., Гавриш Н.В., Загородня Л. П., Косенчук О. Г., Корнєєва О.Л., Лисенко Г. М., Левінець Н. В., Машовець М.А., Мордоус І.О., Нерянова С. І., Піроженко Т. О., Половіна О. А., Рейпольська О.Д., Шевчук А. С. Київ. 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
3. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Київ: Либідь, 2003. 344 с.
4. Піроженко Т. О., Карабаєва І. І. & Ладивір С. О. (2018). Прийняття дитиною цінностей: посібник. Київ. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/710123/1/Прийняття%20д.%20ц.%202018.pdf>.
5. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. Практикум : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл., спеціальність «дошкільне виховання» Київ: Видавничий дім «Слово», 2004. 352 с.
6. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка. Київ: «Академвидав», 2006. 456 с.
7. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: [навч. посіб.] / упоряд. З. Н. Борисова, В. У. Кузьменко ; заг. ред. З. Н. Борисова. Київ: Вища школа, 2004. 511 с.
8. Чернега Н.С. Морально-етичне виховання дітей дошкільного віку. Адаптована програма щодо морально-етичного виховання дітей дошкільного віку. Сквиря: Джерело, 2009. 40 с.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАПОБІГАННЯ І ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ В ЦИФРОВОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

***Анотація.** У статті наголошено на необхідності системної роботи, спрямованої на протидію булінгу і кібербулінгу серед сучасних дітей та учнівської молоді, визначено педагогічні умови запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі, зокрема: підвищення спроможності закладу освіти щодо гарантування безпеки та всебічного зростання школярів; розвиток соціально-емоційних навичок учнів, що підвищує їхню здатність протидіяти булінгу; сприяння поліпшенню батьківсько-дитячих взаємин.*

***Ключові слова:** булінг, булінг в цифровому освітньому середовищі, педагогічні умови, заклад освіти, учні, педагоги, батьки.*

Булінг є явищем, що негативно впливає на фізичний та соціальний розвиток дітей та учнівської молоді. Повномасштабна війна не привела до зникнення цього загрозливого соціально-психологічного явища, а навпаки, його розширила. Наприклад, у 2023 році в Україні відкрили 96 справ про булінг у закладах освіти [4]. Особливу небезпеку становить кібербулінг, що здійснюється шляхом використання електронних засобів. На думку дослідників, якщо число виявів традиційного булінгу поволі зменшується, то кібербулінг у всьому світі швидко зростає [5].

Необхідність запобігання і протидії булінгу і кібербулінгу відображена в багатьох міжнародних та вітчизняних нормативних документах, зокрема в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» (2018).

У дослідженнях з'ясовано, що булінг і кібербулінг тісно пов'язані поміж собою і доволі часто потерпілими від булінгу і кібербулінгу є одні і ті ж самі особи. Тому протидія кібербулінгу (булінгу в цифровому освітньому середовищі) неможлива без системних дій проти булінгу, що реалізується в освітньому середовищі певного закладу освіти [6]. Вважаємо, що педагогічні дії щодо запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі мають ґрунтуватися на педагогічних підходах до запобігання і подолання булінгу в освітньому середовищі, з врахуванням особливостей виявів булінгу в цифровому просторі та з використанням цифрових інструментів у виховній

роботі з учнями. Визначимо головні педагогічні умови, що сприятимуть успішності процесу запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі.

1. Підвищення спроможності закладу освіти щодо гарантування безпеки та всебічного зростання учнів в цифровому освітньому середовищі. Усі учні мають почуватися у безпеці, захищеності та підтримці. Учасники освітнього процесу повинні бути поінформовані, що вчинення булінгу і кібербулінгу буде мати належну відповідь з боку педагогів та адміністрації закладу. Важливим підґрунтям протидії булінгу є забезпечення в закладі освіти позитивного психологічного клімату для кожної дитини [2]. Атмосфера в школі і класі має ґрунтуватися на повазі до учня та турботі про нього, відповідальності один перед одним. Створення психологічно та фізично безпечної обстановки в школі й у класі зумовлюють підвищення відповідальності педагогів, утвердження гуманних стосунків з учнями. Для попередження і подолання булінгу серед учасників освітнього процесу необхідною є належна цифрова компетентність педагогів, яка дає їм можливість формувати культуру поведінки дітей й учнівської молоді в цифровому середовищі, їхню здатність до попередження, уникання чи переборення небезпек і загроз в цифровому просторі.

2. Розвиток в учнів якостей особистості, що сприяють протидії булінгу (як захисту від нього, так і для стримування його вчинення). Насамперед слід розвивати соціальні та емоційні навички школярів. Дослідники вказують на п'ять основних соціальних та емоційних компетенцій, що допомагають у запобіганні та подоланні булінгу: самосвідомість, самоконтроль, соціальна обізнаність, навички стосунків та відповідальне прийняття рішень [1]. Самосвідомість та самоконтроль передбачають розуміння себе та управління собою. Соціальна обізнаність і навички стосунків вимагають справжньої турботи про добробут інших. Відповідальне прийняття рішень виявляється в здатності робити конструктивний вибір сценаріїв власної поведінки та варіантів взаємодії з іншими.

Соціально-емоційні навички стають основою асертивної поведінки учнів,

їхньої моральної стійкості, організації власної життєдіяльності на ґрунті духовно-моральних цінностей. Важливо вчити школярів розвивати стосунки з дорослими людьми, яким вони довіряють (батьки, учителі, хтось інший), щоб вони могли обговорити ситуації булінгу і кібербулінгу, які викликають у них дискомфорт і тривогу, та отримати підтримку. Таке спілкування з дорослим буде підґрунтям впевненості дитини в свої силах і можливостях. Необхідної уваги потребують учні, які є свідками булінгу і кібербулінгу. Їх необхідно переконувати, що в ситуації, коли вони стають свідками кібербулінгу, слід не вагатися чи мовчати, адже своєю пасивністю сторонні спостерігачі заохочують агресивну поведінку кривдників.

Розвитку соціально-емоційних навичок, що допоможуть учням у протидії булінгу і кібербулінгу, сприяє учнівське самоврядування, залучення якомога більшого числа дітей до розробки та реалізації профілактичних програм щодо запобігання і протидії булінгу.

Надзвичайно важливим способом запобігання і подолання булінгу є розширення знань і вмінь дітей та учнівської молоді щодо безпечного використання цифрового простору.

3. Забезпечення партнерської взаємодії школи та сім'ї щодо запобігання булінгу серед дітей шкільного віку в цифровому освітньому середовищі, підвищення педагогічної культури сім'ї, удосконалення здатності батьків до запобігання булінгу серед власних дітей. Взаємодія передбачає координацію дій педагогів і батьків у випадках вчинення булінгу, залучення батьків до розробки та реалізації профілактичних програм, розширення знань батьків про основи законодавства з попередження і протидії булінгу, покращення їх цифрових знань і вмінь, здатності до гармонійних стосунків з власними дітьми.

Батьки повинні усвідомлювати важливість турботи, спілкування з дітьми, необхідності активної участі у їхньому житті. Важливим є баланс батьківського контролю над дітьми щодо використання ними гаджетів і вільним використанням дітьми цифрових пристроїв. Можливості батьків для зниження онлайн-ризиків: активне посередництво (обговорення використання технологій

з дитиною); обмежувальне посередництво (встановлення правил щодо використання програмного забезпечення і визначення обмежень за потреби); спільне використання цифрових пристроїв (певна участь батьків в онлайн-діяльності дітей).

4. Використання можливостей цифрового освітнього середовища для запобігання і подолання булінгу серед учнів, що передбачає, насамперед, розроблення виховних технологій і методів запобігання і подолання булінгу із залученням цифрових інструментів. Одним із них є платформа Flipgrid [3]. За допомогою Flipgrid учні можуть створювати відео-ролики на своїх комп'ютерах або мобільних пристроях, ділитися своїми думками, набувати навичок соціальної взаємодії і висловлювати свої емоції. Методи і технології запобігання і подолання булінгу на основі використання цифрових технологій: створення учнями мультимедійних презентацій «Скажемо булінгу – ні!» та їх обговорення; розв'язання веб-квестів «Визначимо ефективні шляхи запобігання булінгу» (на основі матеріалів відповідної тематики, що розміщені в Інтернеті); створення відео-роликів на основі художніх творів, в яких піднімається проблема булінгу та насильства в середовищі дітей та учнівської молоді (доцільно об'єднати зусилля педагогів, учнів, батьків); виготовлення веб-плакатів, веб-малюнків з проблеми запобігання булінгу, моральних засад розвитку особистості, виховання толерантності, милосердя, життєстійкості тощо; ознайомлення педагогів, батьків, учнів з освітніми серіалами на платформі «Дія. Освіта» тощо.

Отже, запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі передбачає системну роботу, що включає підвищення можливостей закладу освіти та педагогів щодо протидії цьому негативному явищу, розвиток соціально-емоційних навичок учнів, що є основою їх здатності до протидії булінгу, сприяння підвищенню педагогічної культури батьків та їхніх цифрових вмінь, використання цифрових інструментів у роботі із запобігання і подолання булінгу і кібербулінгу.

Список використаних джерел

1. Coelho V. A., Sousa V. A Multilevel Analysis of the Relation Between Bullying Roles

and Social and Emotional Competencies. Journal of Interpersonal Violence. 2021. № 36 (11-12). P. 5122-5144. DOI: <https://doi.org/10.1177/0886260518801943>

2. Hinduja S., Patchin J. W. Cyberbullying Identification, Prevention, and Response. Cyberbullying Research Center (cyberbullying.org). 2021. 9 p.

3. Близнюк Т. Цифрові інструменти для онлайн і офлайн навчання : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. 64 с.

4. Близько 100 справ щодо булінгу в українських школах на рік. Опендатабот. 2024. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/bullying-in-school-2023>

5. Шахрай В. М. Запобігання і подолання булінгу як наукова та соціально-виховна проблема. Наукові інновації та передові технології (Серія «Педагогіка»). 2024. № 5(33). С.1320-1333. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-5\(33\)-1320-1333](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-5(33)-1320-1333)

6. Шахрай В. М. Напрями діяльності закладу освіти щодо запобігання і подолання булінгу й кібербулінгу. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2023 рік. Івано-Франківськ: НАІР, 2024. Вип. 12. С. 237-241.

*Я. В. Шматко, м. Київ,
Україна*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ В СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ ВПЕВНЕНOSTІ У СОБІ В ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ДЗЮДО

***Анотація.** У статті обґрунтовано актуальність виховання у старших підлітків впевненості в собі як цінної морально-вольової якості, яка є передумовою для продуктивної самореалізації особистості. Визначено організаційно-педагогічні умови виховання в старших підлітків впевненості у собі в процесі занять дзюдо та їх змістове наповнення. Представлено методи та форми роботи для педагогів та учнівської молоді з метою виховання впевненості в собі.*

***Ключові слова:** впевненість у собі, старші підлітки, організаційно-педагогічні умови, заняття дзюдо, фізична культура, виховання*

Виховання впевненої в собі особистості, здатної реагувати на виклики, покладатися на власні сили та досвід, аргументовано обирати оптимальну стратегію дій, ухвалювати рішення в умовах невизначеності й долати перешкоди, є актуальним запитом сучасного суспільства та одним із ключових завдань державної гуманітарної та освітньої політики.

У контексті розуміння феномену «впевненість у собі» значний внесок зробив А. Бандура, який трактує впевненість як віру людини у власні можливості, її здатність організовувати та реалізовувати дії для досягнення результату. На думку дослідника, впевненість істотно впливає на вибір стратегії дій, стресостійкість та здатність особистості долати труднощі. Впевненість

виховується через «активний досвід», наявність відповідних моделей поведінки, позитивний соціальний вплив. Для розвитку впевненої в собі особистості, вона має стикатися з викликами, що перевищують її поточний рівень досягнень, навіть якщо це вимагає значних зусиль і подолання тимчасових труднощів через недостатність наявних знань і навичок [1].

Цінним для дослідження сутності феномену впевненості є наукові положення І. Бека, який вважає, що впевненість є основою особистості при вибудові міжособистісних взаємин, оцінюванні себе, прийнятті рішень і встановленні власних кордонів. Невпевнена особистість, навпаки, позбавлена почуття власної цінності, занижує свої досягнення і моральні якості, втрачає орієнтири для саморозвитку [3].

Актуальність даної проблематики також підкреслюють В. Сизоненко, С. Заєць, В. Ковальська, В. Маркіна, А. Руденок, Т. Левицька, Л. Глушко, вказуючи на відкриті у наукових дослідженнях питання щодо вікових особливостей, механізмів розвитку і соціально прийнятного рівня впевненості. Дослідники розглядають впевненість у собі як рису особистості, яка включає в себе реалістичне самооцінювання власних можливостей, здатність вирішувати відповідні для певного віку завдання, довіру до власного досвіду, спрямованість на досягнення успіху [4; 7; 8].

Актуальність та своєчасність даної проблематики спонукає до визначення організаційно-педагогічних умов виховання в старших підлітків впевненості у собі, зокрема, в процесі занять дзюдо. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов базувалося на положеннях вітчизняних та зарубіжних науковців (А. Jaquith, S. Lanka, О. Дмитрієнко, О. Єжова, Ю. Кузь, А. Литвин, Ю. Носенко, А. Сухих та інших) щодо впровадження сучасних методичних інструментів, врахування індивідуальних потреб учнів, налагодження продуктивної взаємодії та відкритого зворотнього зв'язку між педагогом і учнями, створення безпечного, комфортного і, водночас, динамічного освітнього середовища, налагодження тощо [2; 5; 6].

Таким чином, організаційно-педагогічними умовами виховання в

старших підлітків впевненості у собі в процесі занять дзюдо визначено:

1. Організація комплексної методичної роботи з учителями фізичної культури та тренерами щодо виховання в старших підлітків впевненості у собі в процесі занять дзюдо.

2. Впровадження сукупності змісту і методів роботи зі старшими підлітками засобами дзюдо на уроках фізичної культури.

3. Організація гурткової роботи зі старшими підлітками з метою виховання впевненості у собі засобами дзюдо.

Охарактеризуємо змістове наповнення визначених умов. Так, реалізацію організаційно-педагогічної умови «Організація комплексної методичної роботи з учителями фізичної культури та тренерами щодо виховання в старших підлітків впевненості у собі в процесі занять дзюдо» було спрямовано на наступні аспекти:

- розширення знань педагогів та тренерів щодо основних категорій дослідження «Впевненість у собі», «Виховання впевненості у собі»;
- врахування особливостей старшого підліткового віку у процесі виховання впевненості у собі під час занять дзюдо;
- обґрунтування переваг та можливостей дзюдо у процесі виховання у старших підлітків впевненості в собі.

Організаційно-педагогічна умова «Впровадження сукупності змісту і методів роботи зі старшими підлітками засобами дзюдо на уроках фізичної культури» реалізовувалась у через:

- організацію роботи на уроках фізичної культури з метою виховання у старших підлітків впевненості у собі в рамках варіативного модулю «Дзюдо»;
- виховання у старших підлітків впевненості у собі через наповнення уроків фізичної культури формами роботи з елементами дзюдо (прийоми, ігри, вправи, рухові активності, бесіди, лекції, обговорення).

Організаційно-педагогічна умова «Організація гурткової роботи зі старшими підлітками з метою виховання впевненості у собі засобами дзюдо» обґрунтовувалась розумінням гурткової роботи як однієї з ефективних форм

позакласної діяльності для виховання учнівської молоді та включала наступні аспекти роботи:

- огляд нормативних документів, що регулюють організацію гурткової роботи у ЗЗСО (закони України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», Конвенція про права дитини, методичні рекомендації щодо оформлення робочої документації, накази адміністрації освітнього закладу та інші програмно-методичні матеріали і документи для організації освітнього процесу відповідно до напрямку діяльності);

- ознайомлення з принципами та методами гурткової роботи, способами доцільного вибору засобів, форм, та видів діяльності;

- розширення знань щодо ведення документації гуртка (посадова інструкція, навчально-тематичний план, журнал планування, журнал обліку, розклад занять, конспекти занять, лекцій, тренінгів, ігор, інструкції з безпеки життєдіяльності тощо);

- реалізація навчальної програми гуртка за фізкультурно-оздоровчим напрямом діяльності;

- ознайомлення зі способами організації, підготовки і проведення занять (визначення цілей та завдань заняття, зміст занять, розробка комплексу форм та засобів, вибір схеми організації заняття);

- визначення мети і основного змісту роботи гуртка, систематизація форм та видів діяльності (тренінги, тренування, тижні здоров'я на прикладі дзюдо, змагання, турніри, воркшопи, показові виступи тощо).

Таким чином, впровадження визначених організаційно-педагогічних умов виховання в старших підлітків впевненості у собі в процесі занять дзюдо спрямовувалось на:

- поглиблення знань педагогів, тренерів та старших підлітків про ключові характеристики впевненості в собі, усвідомлення її значущості для гармонійного розвитку особистості;

- обґрунтування важливості виховання впевненості в собі як цінної морально-вольової якості, яка є передумовою для продуктивної самореалізації

особистості;

- розширення знань вчителів фізичної культури та тренерів щодо особливостей старшого підліткового віку під час організації занять з дзюдо, на основі досліджень у віковій психології, фізіології, медицині, педагогіці;

- висвітлення переваг і можливостей дзюдо у вихованні у старших підлітків впевненості у собі як важливої складової фізичного, емоційного, соціального та когнітивного розвитку зростаючої особистості;

- впровадження елементів дзюдо в освітній процес ЗЗСО (на уроках фізичної культури в межах варіативного модуля «Дзюдо» та через наповнення уроків фізичної культури формами роботи з елементами дзюдо) з метою виховання у старших підлітків впевненості у собі;

- організацію гурткової роботи як ефективної форми позакласної діяльності для формування впевненості у собі у старших підлітків.

Визначені організаційно-педагогічні умови передбачали впровадження комплексу виховних впливів, які було реалізовано через методику виховання в старших підлітків впевненості у собі в процесі занять дзюдо, яка включала відповідні форми та методи роботи.

Так, було використано методи: методи формування свідомості особистості (бесіди, обговорення, самозвіти, дискусії, творчі завдання, лекції); методи формування досвіду суспільної поведінки і діяльності (створення ситуацій вибору, ситуацій успіху, пошукові завдання, рухові вправи, прийоми, показ, демонстрація, консультування, навчання руховим діям (частинами та комплексно); методи стимулювання поведінки і діяльності (консультації, супровідні пояснення, приклади, позитивне підкріплення, делегування повноважень, створення почуття емоційної безпеки, тренування, тренінги, практичні та творчі завдання, дотримання балансу між вимогливістю та підтримкою).

Актуальними формами роботи, які підтвердити своєю ефективністю, стали: для педагогів та тренерів (вебінари, семінари-презентації, семінари-практикуми, круглі столи, відкриті уроки, показові тренування); для старших

підлітків (бесіди, дискусії, обговорення, вправи на відпрацювання фізичних та морально-вольових якостей: ігри, естафети, конкурси, тренування, дослідницькі та інформаційні проєкти тощо).

Отже, сукупність організаційно-педагогічних умов, методів, форм, що лягли в основу методики сприяли підвищенню рівня вихованості в старших підлітків впевненості у собі в процесі занять дзюдо.

Список використаних джерел

1. Bandura A. Self-efficacy: The exercise of control. New York: W. H. Freeman & Co., 1997.
2. Jaquith A. How to Create the Conditions for Learning. Continuous Improvement in Classrooms, Schools, and Districts. Harvard Education Press, 2017. 224 p.
3. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ – Чернівці: Букрек, 2018.
4. Глушко Л. О. Психологічні особливості розвитку впевненості в собі у школярів різного віку: дис. канд. псих. наук. Київ, 2015.
5. Єжова О. О. Сутність організаційно-педагогічних умов педагогічного процесу // Наукові записки НДУ ім. Миколи Гоголя: Психолого-педагогічні науки. 2014. № 3. С. 39–43.
6. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови»: практичний посібник. Львів: ЛДУБЖД, 2018.
7. Руденок А., Левицька Т. Упевненість у собі як чинник вияву конформізму у підлітків // Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки. 2019. Т. 2, № 13. С. 199–212.
8. Сизоненко В. А., Заєць С. С., Ковальська В. В., Маркіна В. В. Виховання наполегливості та впевненості у молодших школярів засобами хореографічного мистецтва. Умань: ВПЦ «Візаві», 2020.

Н. О. Шпиг, м. Київ,
Україна

SMM-ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ КОМУНІКАЦІЇ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ/ДИТЯЧОГО ОБ'ЄДНАННЯ

Анотація. Актуалізовано SMM-діяльність як передумову і складову процесу комунікації громадської організації. Визначено змістовні орієнтири розробки SMM – стратегії. Окреслено ключові аспекти ефективної SMM-діяльності. Наголошено на взаємозалежності розвитку навичок SMM-діяльності та ефективності комунікації з різними типами стейкхолдерів ГО: клієнти, донори, партнери, інші ГО, громада в цілому та інші.

Ключові слова: громадська організація, дитяче об'єднання, SMM-стратегія, SMM-діяльність, комунікація.

Розвиток навичок SMM (Social Media Marketing) є одним із ключових аспектів діяльності для представників громадських організацій (ГО) та дитячих

громадських об'єднань (ДГО) у процесі побудови та реалізації процесу комунікації. SMM-діяльність дозволяє ефективно комунікувати з бенефіціарами, залучати нових партнерів і донорів, підвищувати рівень обізнаності про свою діяльність як на рівні громади, так і за її межами. SMM-діяльність також покликана просувати важливі соціальні ініціативи.

Відзначимо, що налагодження ефективної комунікації з різними типами цільових груп передбачає розробку SMM-стратегії. Зазначений процес реалізується через виконання сукупності послідовних кроків. Першочергово опишемо так звані підготовчі кроки, про які мають подбати представники ГО чи ДГО задля успішного просування у соціальних мережах.

1. Дослідження: запитів, тенденцій, зацікавленості, можливостей, власних ресурсів тощо.

2. Вивчення специфіки цільової аудиторії заради якої ГО чи ДГО продукує свої активності (послуги, продукти).

3. Аналіз ринку послуг, що представляють інші ГО та ДГО [4].

4. Вивчення продукту, послуги, яку потрібно презентувати та просувати в соціальних мережах.

5. Вибір соціальних мереж та концепту спільноти на яку буде орієнтуватися ГО чи ДГО при просуванні своїх послуг, продуктів (творчі заняття, групи підтримки, консультації, матеріальна допомога тощо).

6. Визначення цілей і завдань SMM-стратегії. Цілі та завдання мають бути конкретними, вимірюваними, досяжними, релевантними й обмеженими за часом.

7. Розробка SMM-плану. SMM-план – це покрокова презентація діяльності ГО чи ДГО щодо досягнення цілей та завдань SMM-стратегії [2].

8. Вибір позиціонування ГО, ДГО. Позиціонування передбачає визначення унікального місця продукту/послуги ГО на ринку надавачів соціальних послуг. Для цього обов'язковим є визначення переваг послуги, що пропонується ГО чи ДГО (креативність та гнучкість надання; досвідчений фахівець; цікава методика подачі тощо) [2].

Наступні кілька кроків зорієнтовані на висвітлення безпосередньо процесу створення SMM-стратегії.

1. Створення візуального стилю. Відзначимо, що розробка візуального стилю є одним із найважливіших кроків, адже візуальна складова покликана привертати увагу цільової аудиторії. Візуальний стиль меседжів у соціальних мережах має відповідати концепції та візії функціонування ГО, ДГО. Візуальний образ об'єднання/організації може містити в собі логотип, колірну гамму, типографіку та інші елементи, які допоможуть візуально виділити послуги організації [3].

2. Створення текстового стилю. Текстовий стиль в SMM-стратегії є також важливим етапом розробки, а потім і впровадження цієї стратегії. Це певною мірою ключовий інструмент для взаємодії з цільовою аудиторією. Важливо враховувати інтереси цільової аудиторії та орієнтуватись на можливості ДГО.

3. Складання плану активностей. Цей крок є безпосереднім вираженням планування комунікації в соціальних мережах шляхом використання інструменту – SMM-діяльності. При складанні плану визначається те, які дії будуть впроваджуватися для просування послуг ДГО та для успішної комунікації з цільовими групами. Успішність планування великою мірою залежить від усвідомлення кожним учасником команди власного внеску у виконання цілей і завдань SMM-стратегії [1].

4. Розрахунок витрат на таргетовану рекламу. Цей крок сприяє просуванню послуг ГО/ДГО та залученню нових отримувачів цих послуг. Це означає, що певна кількість постів може просуватись в мережах за допомогою таргетованої реклами. При цьому є рекомендації заздалегідь розрахувати очікувані витрати на просування послуг.

5. Оформлення стратегії. Оформити стратегію можна у вигляді таблиці, презентації тощо. Головне щоб команда організації/об'єднання розуміла всі кроки стратегії та її призначення і могла чітко розібратися в кожному кроці [3]. Для зручності роботи можна використовувати готові шаблони. Вони допоможуть систематизувати інформацію та зробити процес розробки SMM-

стратегії ефективнішим. Наприклад, шаблон для визначення цілей дозволить чітко сформулювати завдання, які потрібно розв'язати. А приклад SMM-стратегії для аналізу цільової аудиторії допоможе визначити її потреби й інтереси.

Важливо пам'ятати, що кожен етап є важливим і необхідним для успішного просування продукту або послуги в соціальних мережах. І зробити процес розробки більш зручним і ефективним допоможе шаблон SMM-стратегії. При цьому варто враховувати унікальні особливості своєї організації та адаптувати шаблон планування до специфіки її діяльності.

Розвиток навичок SMM є необхідним для підвищення ефективності діяльності ГО/ДГО. Він дозволяє досягти ширшого охоплення аудиторії, залучити волонтерів, донорів і партнерів, а також покращити обізнаність суспільства про важливі соціальні питання, якими опікуються ГО/ДГО. Ключовими аспектами є: чітке визначення цілей і аудиторії, побудова сильної контент-стратегії, робота з різними соціальними мережами, ефективне використання алгоритмів і аналітики, розвиток копірайтингу та сторітелінгу, а також здатність керувати кризовими комунікаціями. Регулярне навчання команди й адаптація до змін у SMM допоможе ГО та ДГО залишатися актуальними та досягати своїх місій.

Список використаних джерел

1. Lauren Indvik. Fresh digital media trends to watch URL: <https://web.archive.org/web/20160411045716/http://mashable.com/2011/03/03/digital-media-trends/#sVdqNXdQGGqp>
2. Media mentions and appearances. URL: <https://www.marismith.com/media/>
3. SMM — фундамент. URL: https://courses.prometheus.org.ua/assets/courseware/v1/06e6145ffef317f11a92359b4fe4a549/asset-v1:Prometheus+SMM_F101+2023_T1
4. The impact of the social web on media agencies. URL: <https://web.archive.org/web/20160404154413/http://mashable.com/2011/04/14/social-media-impact-agency/#MiZNnxz5fqqW>

УЧНІВСЬКІ ЛІСНИЦТВА – НЕОЦІНЕННА ЛАНКА У ФОРМУВАННІ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ, ЕФЕКТИВНА ШКОЛА ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ТА ДОПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

***Анотація.** У статті акцентовано увагу на необхідності збереження та розвитку учнівських лісництв – ефективної форми трудового та національно-патріотичного виховання зростаючої особистості. Наголошується, що охорона природних ресурсів – найважливіші завдання у системі освітньої діяльності закладів позашкільної освіти; учнівські лісництва – неоціненна ланка в справі формування ключових компетентностей учнів, ефективна школа професійної орієнтації та допрофесійної підготовки школярів.*

***Ключові слова:** збереження та захист біорізноманіття, екологічна освіта і виховання, екологічна компетентність, учнівські лісництва, інтерактивні заняття, віртуальні екскурсії.*

Природа – невичерпне джерело краси і натхнення.

Згадаємо чарівні рядки поезії Ліни Костенко:

«Буває, часом спіпну від краси.

Спинюсь, не тямлю, що воно за диво, –

оці степи, це небо, ці ліси,

усе так гарно, чисто, незрадливо,

усе як є – дорога, явори,

усе моє, все зветься – Україна.

Така краса, висока і нетлінна,

що хоч спинись і з Богом говори».

Збереження та захист біорізноманіття України для майбутніх поколінь, скорочення забруднення довкілля, покращення раціонального використання, відтворення та охорона природних ресурсів – найважливіші завдання у системі освітньої діяльності закладів позашкільної освіти.

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству [2].

Одними з важливих ціннісних орієнтирів профільної середньої освіти є

плекання у здобувачів освіти любові до рідного краю, відповідального ставлення до довкілля; формування і утвердження в здобувачів освіти української національної та громадянської ідентичності, оборонної свідомості, громадянської стійкості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності.

Освітній процес спрямовується на виявлення і розвиток здібностей і обдарувань особистості, її індивідуальних здібностей, досягнення результатів навчання, прогресу в розвитку, зокрема формування і застосування відповідних компетентностей, однією з яких є екологічна компетентність, що передбачає усвідомлення екологічних основ природокористування, необхідності охорони природи, дотримання правил поведінки в довкіллі, ощадливого використання природних ресурсів, розуміння контексту і взаємозв'язку господарської діяльності та важливості збереження природи для забезпечення сталого розвитку суспільства [4].

У житті зростаючої особистості неодмінно виникає нагода, коли її запрошують стати учасником об'єднання, якому доручається певне спільне суспільно значуще завдання [1].

Саме такими об'єднаннями є учнівські лісництва – неоціненна ланка в справі формування ключових компетентностей учнів, ефективна школа професійної орієнтації та допрофесійної підготовки зростаючої особистості.

Збройна агресія РФ проти України внесла свої корективи у роботу учнівських лісництв Харківської області.

Відвідувати ліс, брати участь у практичних заходах із його відновлення, закріплення посадками схилів ярів, берегів ставків і річок, проведення обліку рослин і тварин, розселення лісових мурашок стало неможливим через безпекову ситуацію.

Впроваджуючи педагогіку партнерства, вчителі – керівники учнівських лісництв Харківщини, знайшли можливість продовжити діяльність учнівських лісництв Харківщини. Плідна співпраця вчителів, представників базових лісових господарств, учених закладів вищої освіти, батьків і дітей на засадах

взаємної довіри й поваги – все це стало основою діяльнісно-практичної роботи учнівських лісництв. Такий підхід сприяв збагаченню життєвого досвіду зростаючої особистості, її патріотичних почуттів, усвідомленню необхідності охорони природи як національного надбання.

Результативною є спільна робота експериментально-пошукового характеру з ученими-науковцями Харківського обласного товариства ентомологів, Українського товариства охорони природи, Харківського обласного товариства лісівників України, Українського інституту рослинництва імені В. Я. Юр'єва, Українського науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації імені Г. М. Висоцького, Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Цікавою формою є проведення віртуальних пізнавальних екскурсій на теми «Скарби лісу», «Мандрівка лісовою країною», «Біорізноманіття та лісове господарство», «Природно-заповідний фонд України», «Пам'ятки природи Харківщини», «Історичні та знамениті дерева України».

Ефективним, зокрема, є інтерактивне навчання. Популярністю користуються брейн-ринги, мозкові штурми, круглі столи, вікторини на теми: «Рослини – символи України», «Сад на підвіконні», «Зелене будівництво»; «Культурні та дикорослі рослини», «У світі невидимих», «Рослини на каменях і парканах», «Рослини восени», «Життя під снігом», «Весна у рослинному світі», «Дарунки лісу».

Залучення юних лісівників до науково-дослідницької роботи в умовах дистанційного навчання – важливий етап виявлення та розвитку обдарованої дитини, формування допрофесійних навичок і вмінь, здійснення професійної орієнтації. Цікавими виявилися дослідження на такі теми: «Вплив чагарникових порід на ріст дерев при залісненні ярів», «Вивчення найкращого складу дерев і чагарників для заліснення ярів», «Біологічні та хімічні методи боротьби із шкідниками лісу».

Враховуючи психологію учнів 5, 6, 7 класів НУШ, не можна ставити їм

віддалену за часом мету або доручати одноманітну роботу. Одноманітна діяльність не годиться і для учнів старших класів, хоч поставлена мета може бути більш віддаленою. Роботу проводимо за загальними темами, що включають різні експериментальні роботи і ознайомлення з літературою, застосовуючи різноманітні методи як індивідуальної, так і колективної роботи.

Цікавим є заняття із теми «Лісові скарби». Спочатку проводимо віртуальну екскурсію в ліс на тему «Розвідка в лісі». Юні лісівники вибирають для вивчення певні рослини (сосну, ялину, березу, дуб, квасеницю та ін.). Під час занять ставлять досліди («Розвідка в лабораторії») з одержанням різних продуктів: соснової «вовни», скипидару, дьогтю, фарб, олії, хвойного напою; складають гербарії і монтують колекції добутих з них продуктів.

Учні, збираючи вдома відомості про свої рослини у книгах, енциклопедіях («Розвідка в книгах»), готують доповіді, переглядають відеофільми. Бесіди учителя під час віртуальної екскурсії доповнюють доповіді дітей про життя і біологічне значення лісу.

Популярними є теми занять «Світ невидимих у краплі води», «Збирачі нектару», «Шовкопряд», «Небезпечні плазуни», «Охорона пернатих друзів», «Наші птахи», «Слідопити у природі», «Чудові зоологічні відкриття», «Наші друзі – домашні тварини» тощо.

Життєвий і професійний успіх людини залежить від її здатності адаптуватися до змін, що відбуваються в суспільстві, використовуючи вміння оволодівати та гнучко застосовувати набуті знання, навички, власний та суспільний досвід. Тому саме перед педагогом постає важливе завдання організувати заняття учнівського лісництва так, щоб воно стимулювало інтерес, бажання разом думати й дискутувати, ставити оригінальні питання та оцінювати нестандартні ситуації, проявляти незалежне креативне мислення, формулювати ідеї, висловлювати різноманітні точки зору.

Розвиток особистості відбувається в процесі пізнання, спілкування, діяльності, у відносинах з іншими людьми та світом [5]. Але насамперед маємо розуміти, що інтереси й життєві пріоритети дітей формуються в результаті

усвідомлення ціннісних категорій життя.

Ефективною виявилася агітаційна та пропагандистська діяльність юних лісівників: розробка відеороликів, листівок, плакатів на захист первоцвітів, підгодівлі птахів, збереження зелених насаджень, роль комах у природі.

Для дітей молодшого шкільного віку члени учнівських лісництв проводять відеоконференції, на яких в ігрових формах роз'яснюють роль лісів у підтриманні екологічного балансу, доводять, що ліс є місцем життя великої кількості видів рослин і тварин, тому необхідно сприяти збереженню та відновленню ресурсів лісів і збереженню біорізноманіття.

Школярі виготовляють і розвішують шпаківні і годівниці для птахів, влаштовують «їдальні» для тварин, проводять фенологічні спостереження за деревами у різні пори року. Юні лісівники беруть активну участь в обласних етапах всеукраїнських конкурсів еколого-натуралістичного напрямку («Ліси для нащадків», «Птах року», «Годівничка», «День зустрічі птахів», «Зелена естафета»).

Сучасний світ складний. Дитині недостатньо дати лише знання. Ще важливо навчити користуватися ними. Знання та вміння, взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учня, формують його життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці [5].

Робота в учнівських лісництвах сприяє розвитку практичних навичок дослідження довкілля, формуванню стійких інтересів до професій в галузі лісового господарства.

Інноваційною формою практичної складової стало проведення онлайн воркшопів, коворкінгів спільно з працівниками державних лісгосподарських підприємств. Це дало змогу поглибити знання з основ лісознавства, ознайомитися з інноваційними технологіями вирощування лісових культур, із основами дослідницької діяльності, ознайомитися з науковими об'єктами, що мають статус національного надбання, відкриттями, що уславили українську науку.

Ми впевнені, що більшість вихованців виберуть справою свого життя

саме лісівничі професії, будуть активно відновлювати та примножувати лісові багатства України у повоєнний час.

Список використаних джерел

1. Життя особистості в смисловиннісному поступі. Личовність особистості: методологія. теорія і практика. 2020. Вип. 3. С. 44–57. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/enprint/722932>
2. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/print>
3. Інноваційний розвиток позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» : методичний посібник / А. Е. Бойко. В. В. Вербицький. А. В. Корнієнко. О. В. Литовченко. В. В. Мачуський; за ред. В. В. Мачуського. – Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 223 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/enprint/738178>
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2024 р. № 851 «Про затвердження Лержавного стандарту профільної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text>
5. Концептуальні засади реформування середньої освіти «Нова українська школа». URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>

Відомості про авторів

Артемова Любов Вікторівна, професор кафедри дошкільної педагогіки і психології Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, доктор педагогічних наук, професор.

Абрашина Алла Олександрівна, вихователь закладу дошкільної освіти (Ясла-садок) № 103 «Перлина».

Агіляр Туклер Вікторія Вільямівна, доцент кафедри дошкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, кандидат педагогічних наук.

Амерідзе Ольга Сергіївна, аспірантка Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Антонова Олена Анатоліївна, директор Центру технічної творчості та професійної орієнтації шкільної молоді Дарницького району м. Києва.

Безрук Катерина Олександрівна, заступник директора Позашкільного навчального закладу «Центр військово-патріотичного та спортивного виховання солоді «Десантник», доктор філософії.

Бернадін Дмитро Валерійович, аспірант Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Бех Іван Дмитрович, директор Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор психологічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України.

Білошицький Василь Васильович, ад'юнкт (здобувач) навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій Національного університету оборони України.

Васильєва Світлана Андріївна, провідний науковий співробітник лабораторії дошкільної освіти і виховання Центру раннього розвитку дитини і дошкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук.

Вербицький Володимир Валентинович, директор Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді Міністерства освіти і науки України, доктор педагогічних наук, професор.

Висоцька Людмила Василівна, завідувач методичного відділу комунального закладу Сумської обласної ради «Обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю».

Вороніна Галина Леонідівна, доцент кафедри виховання і розвитку особистості Харківської академії неперервної освіти, кандидат педагогічних наук.

Гайдук Наталія Олександрівна, заступник директора з навчально-виховної роботи Центру технічної творчості та професійної орієнтації шкільної молоді Дарницького району м. Києва.

Ганжала Ірина Сергіївна, практичний психолог, психолог-методист вищої категорії школи І-ІІІ ступенів № 248 Деснянського району м. Києва.

Гончар Людмила Вікторівна, головний науковий співробітник лабораторії інституційного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Давидюк Наталія Юріївна, методист, старший викладач Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук.

Дихта-Кірфф Вікторія, вчитель передшкільного відділу Інтеграційної школи імені Рауля Валленберга у м. Варшава, кандидат педагогічних наук.

Діхтяренко Катерина Валеріївна, здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 035 «Філологія» Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Єжова Ольга Олександрівна, головний науковий співробітник Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України доктор педагогічних наук, професор.

Жукова Галина Василівна, заступник директора закладу загальної середньої освіти «Бахмутський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 11 – багатoproфільний ліцей» Бахмутської міської ради Донецької області.

Журба Катерина Олександрівна, завідувач лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Зінзюк Олена Вячеславівна, завідувача відділом інструктивно-методичної роботи Центру технічної творчості та професійної орієнтації шкільної молоді Дарницького району м. Києва, керівник гуртка-методист.

Золотаренко Віктор Олегович, консультант Представництва Міжнародної організації з міграції в Україні.

Іщенко Дар'я Іванівна, вчитель англійської мови Комунального закладу загальної середньої освіти «Ліцей № 3» Жовтоводської міської ради.

Канішевська Любов Вікторівна, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Касіч Наталія Петрівна, старший науковий співробітник Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, доцент.

Кацєро Оксана Костянтинівна, аспірант Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Кирєєва Анжела Петрівна, науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Кириченко Валентина Іванівна, завідувач лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Ковальчук Ганна Сергіївна, завідувач відділу психолого-методичного забезпечення Центру позашкільної роботи Святошинського району м. Києва.

Коновець Світлана Володимирівна, головний науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Корнієнко Анна Володимирівна, провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Лавренко Олена Олександрівна, директор закладу загальної середньої освіти «Бахмутський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 11 – багатoproфільний ліцей» Бахмутської міської ради Донецької області.

Ланпо Віолетта Валеріївна, професор кафедри педагогіки і психології Коломийського навчально-наукового інституту Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, доктор педагогічних наук, професор.

Левінець Наталія Валентинівна, старший науковий співробітник лабораторії дошкільної освіти і виховання Центру раннього розвитку та дошкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, доцент.

Лиман Руслан Миколайович, ад'юнкт (здобувач) навчально-наукового центру іноземних мов Національного університету оборони України.

Литвиненко Анастасія Русланівна, вчитель комунального закладу загальної середньої освіти «Ліцей № 3» Жовтоводської міської ради.

Литовченко Олександр Володимирович, аспірант Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Литовченко Олена Віталіївна, завідувач лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Луценко Вікторія Олександрівна, молодший науковий співробітник лабораторії інституційного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Луценко Віталій Вікторович, аспірант лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Любухіна Олена Володимирівна, директор комунального закладу «Харківський ліцей № 148 Харківської міської ради».

Мацук Людмила Олександрівна, завідувач кафедри теорії та методики дошкільної спеціальної освіти Прикарпатського університету імені Василя Стефаника, кандидат педагогічних наук, професор.

Мачуський Валерій Віталійович, провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Мирополюська Євгенія Валеріївна, доцент кафедри суспільних наук Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого, кандидат філософських наук, доцент.

Мирополюська Наталія Євгенівна, головний науковий співробітник лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Михайліченко Микола Васильович, науковий співробітник лабораторії виховання готовності до ринку праці Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, професор.

Міронєць Людмила Петрівна, декан природничо-географічного факультету Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, кандидат педагогічних наук, доцент.

Морін Олег Леонідович, завідувач науково-організаційного відділу Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Недлінська Діана Вадимівна, практичний психолог Центру позашкільної роботи Святошинського району м. Києва.

Нечерда Валерія Борисівна, старший науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший дослідник.

Окушко Тетяна Костянтинівна, завідувач лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Олійник Наталія Вікторівна, керівник гуртка Комунального закладу Сумської обласної ради «Обласний центр позашкільної освіти та роботи з

талановитою молоддю».

Отравенко Олена Вікторівна, завідувач кафедри теорії та методики фізичного виховання Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», кандидат педагогічних наук, доцент.

Охріменко Зорина Володимирівна, завідувач лабораторії виховання готовності до ринку праці Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Перетяцько Кристина Борисівна, завідувача відділом Комунального закладу Сумської обласної ради «Обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю».

Пігуль Данііл Миколайович, аспірант лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Плівачук Катерина Володимирівна, завідувач кафедри суспільно-гуманітарної освіти Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів», кандидат педагогічних наук, доцент.

Рагозіна Вікторія Валентинівна, провідний науковий співробітник лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Рибачок Катерина Миколаївна, практичний психолог школи І-ІІІ ступенів № 292 імені гетьмана України Івана Мазепи.

Сазанова Юлія Михайлівна, здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 053 психологія, комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Семенюк Світлана Вадимівна, викладач Державного торговельно-економічного університету.

Сіній Володимир Володимирович, провідний науковий співробітник лабораторії виховання готовності до ринку праці Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук.

Скіпор Ірина Станіславівна, заступник директора з навчально-методичної роботи Центру технічної творчості та професійної орієнтації шкільної молоді Дарницького району м. Києва.

Стовбур Любов Миколаївна, проректор Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів, кандидат філологічних наук, доцент.

Тимчик Андрій Валерійович, аспірант лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Толочко Світлана Вікторівна, провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Трейтяк Дмитро Вячеславович, старший науковий співробітник лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор філософії.

Трутьєв Аліна Вікторівна, молодший науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання, доктор філософії.

Федоренко Світлана Вікторівна, професор кафедри філології та перекладу Київського національного університету технологій та дизайну, доктор педагогічних наук, професор.

Федорченко Тетяна Євгенівна, головний науковий співробітник лабораторії інституційного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Хомич Вікторія Іванівна, доцент кафедри міждисциплінарної освіти, факультету «Києво-Могилянська школа професійної та неперервної освіти», учитель української мови SchlaU «Твоя українська школа в Мюнхені», кандидат філологічних наук, доцент.

Чумак Анастасія Олегівна, аспірант кафедри дошкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Шахрай Валентина Михайлівна, завідувач лабораторії інституційного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, доцент.

Шматко Ярослав Вячеславович, аспірант лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Шпиг Наталія Олександрівна, старший науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук.

Ярошенко Ольга Іванівна, методист Комунального закладу «Харківський обласний Палац дитячої та юнацької творчості».

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ НАПН УКРАЇНИ**

**ЗРОСТАЮЧА ОСОБИСТІСТЬ
У СМИСЛОЦІННИСНИХ ОБРИСАХ
НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ**

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної конференції
5 грудня 2024 року

ISBN 978-617-8011-92-5

Формат 60x84 1/16. Папір офсетний
Друк цифровий
Гарнітура Times New Roman
Умовн. друк. арк. 18,37
Наклад 300 прим.
Зам. № 006/12/24

**ВИДАВНИЦТВО
«НАІР»**

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
тел. (050) 433-67-93
e-mail: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції № 4191 від 12.11.2011 р.